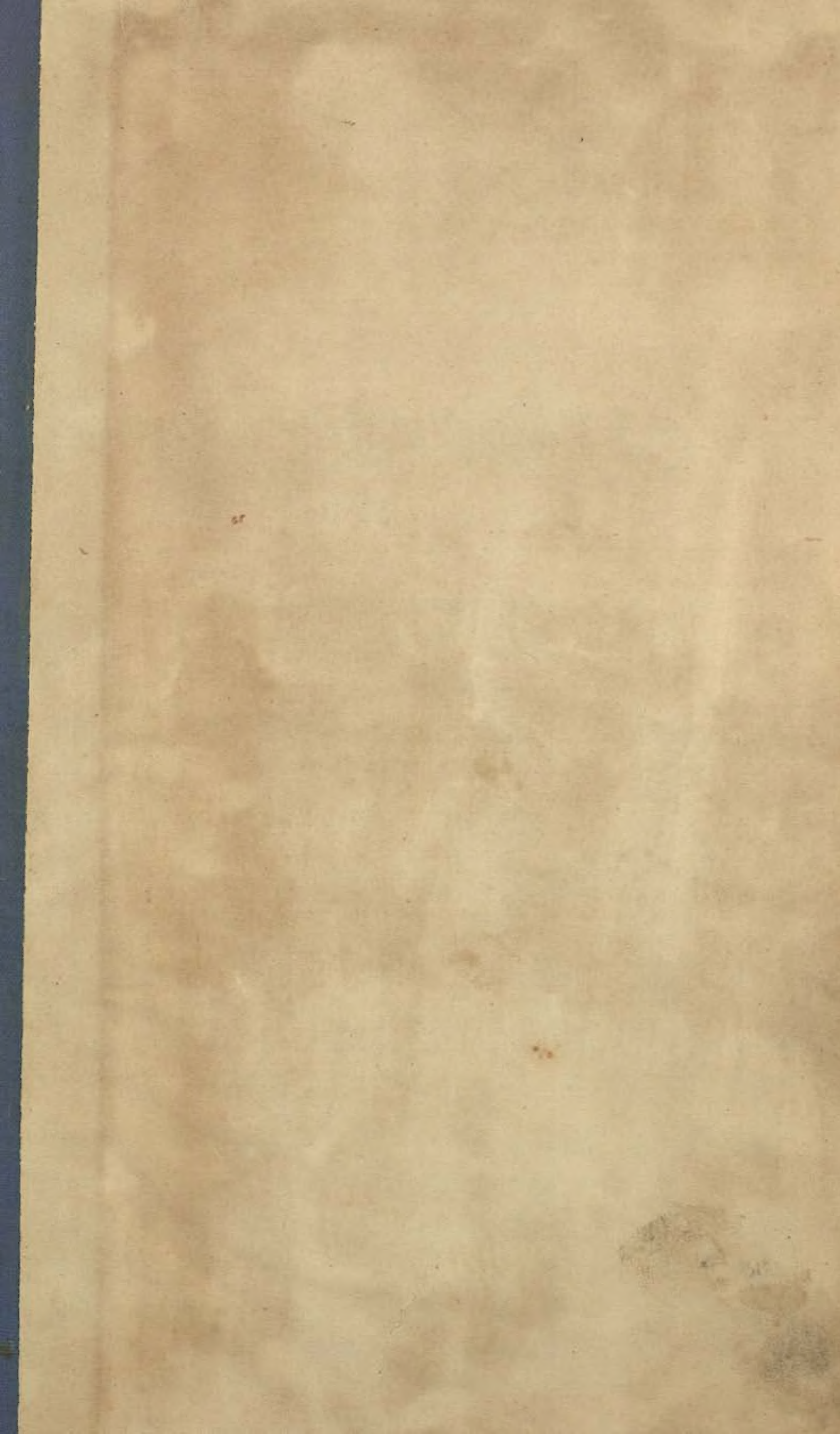

DAS GOPATHA BRĀHMAṆA

HERAUSGEGEBEN

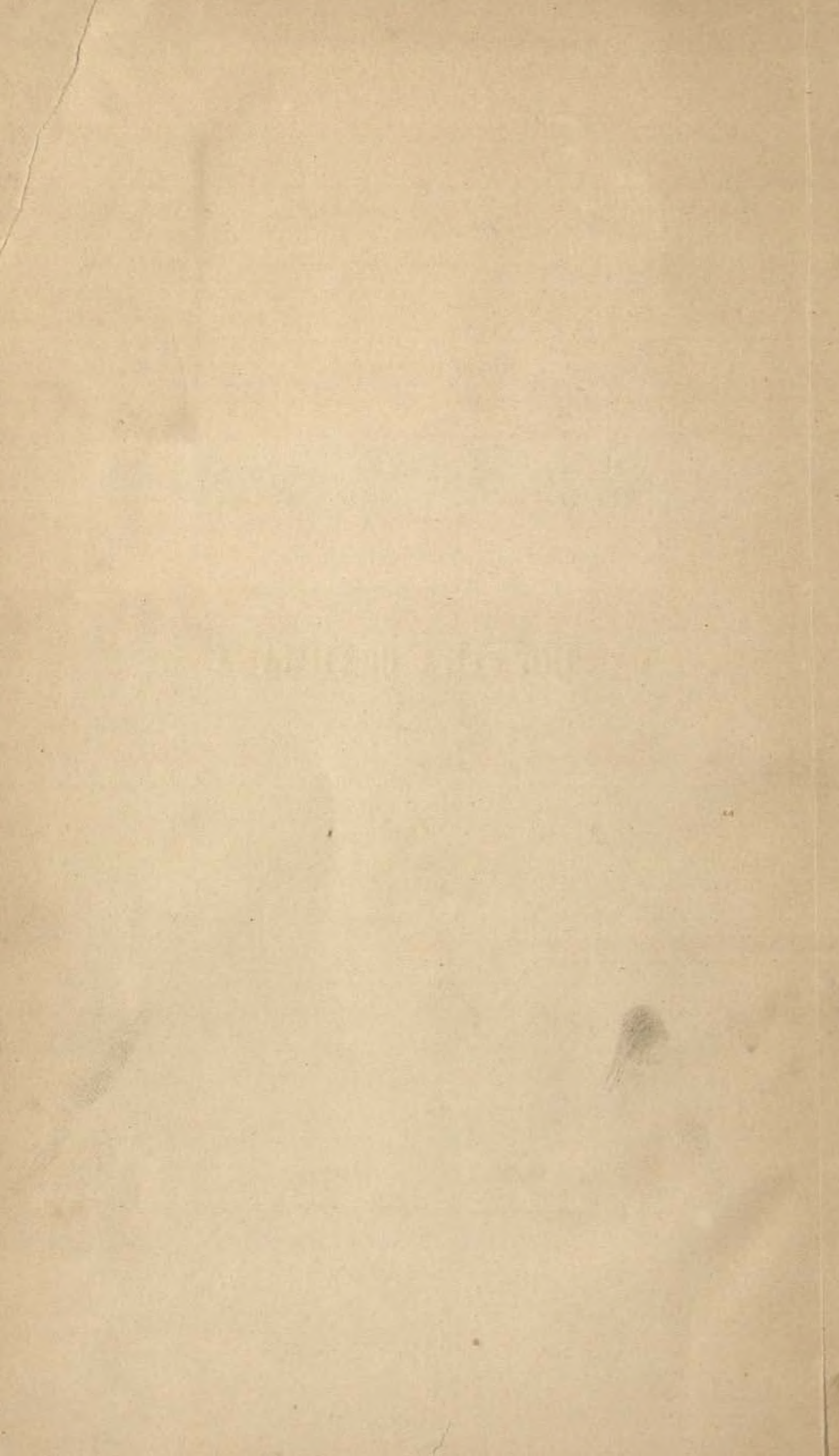
VON

Dr. DIEUKE GAASTRA.

BUCHHANDLUNG UND DRUCKEREI
VORMALS E. J. BRILL, LEIDEN.
1919.

DAS GOPATHA BRĀHMAṆA

DAS GOPATHA BRĀHMAṆA

HERAUSGEGEBEN

VON

Dr. DIEUKE GAASTRA.

BUCHHANDLUNG UND DRUCKEREI
VORMALS E. J. BRILL, LEIDEN.
1919.

VORREDE.

Das Gopatha Brāhmaṇa ist 1872 in der Bibliotheca Indica von Rājendralāla Mitra und Harachandra Vidyābhūṣaṇa herausgegeben worden.

In seinem Vorwort sagt Rājendralāla, dass er mit der Ausgabe nicht glücklich gewesen sei. Er wurde in seinen Erwartungen, dass er einen Kommentar finden würde, getäuscht, und mehrere Stücke wurden veröffentlicht, ohne dass die beiden Herausgeber mit einander darüber zu Rate gegangen wären. Harachandra Vidyābhūṣaṇa starb schon bald und sein Manuskript war nach seinem Tode nicht zugänglich. Damit kann man aber nicht gänzlich die Unachtsamkeit in der Bearbeitung des Textes entschuldigen.

Schon Böhtlingk bewies in seiner „Probe einer Kritik des Gopathabrāhmaṇa" (B. K. S. G. W. April 1896), auf welch ungenaue und wenig kritische Weise dieser Text herausgegeben worden ist. Er wimmelt von Druckfehlern, die Sandhiregeln werden gewaltig vernachlässigt. Von dem Inhalt haben die Herausgeber sich offenbar wenig Rechenschaft gegeben, denn die richtige Lesart findet man manchmal in den Noten, siehe z. B. S. 7, Bem. 1; Seite 11, Bem. 3; Seite 15, Bem. 3 und 4; Seite 17, Bem. 2; u. s. w.; auch hat man die Wörter oft falsch getrennt.

Im Gop. Br. I 3. 22 (fin.) kommen ein paar fehlerhafte Lesungen vor. S. 59 Z. 3 v. u. *yajñaviskandham* statt *yajñaviṣkandham*; und *ayātyeti* statt *apātyeti*; während in I 1. 15, wo dasselbe behandelt wird, die richtige Lesart steht.

Das grösste Beispiel der Ungenauigkeit ist gewiss wohl die

Tatsache, dass die beiden letzten Zeilen auf Seite 62 nicht dahingehören, sondern unten auf Seite 64, und Zeile 4 v.o. auf Seite 126 drei Zeilen früher gelesen werden muss.

In ihrem Vorwort geben die Herausgeber eine Übersetzung des ersten Prapāṭhaka "with the omission only of such eulogistic and explanatory passages as break the thread of the narrative". Die Übersetzung ist nachlässig und manchmal zeigen die Herausgeber, dass sie den Urtext nicht verstanden haben. Auch ist manchmal die Übersetzung dem Inhalte nach korrekt, aber dann haben sie sich nicht die Mühe gegeben den Text mit demselben in Übereinstimmung zu bringen.

Das war der Anlass zu meinem Versuch eine neue kritische Ausgabe des Gop. Br. zustande zu bringen.

Die neue Ausgabe des Gopatha Brāhmaṇa kann bei weitem kein Muster genannt werden, und viele werden sich in ihren Erwartungen getäuscht sehen. Wenn auch Böhtlingk in seiner „Probe einer Kritik des Gopathabrāhmaṇa" hofft, dass eine neue, kritische Ausgabe viele Schwierigkeiten aus dem Wege schaffen werde, dennoch kann die Hoffnung nicht erfüllt werden. Es bleiben viele, sehr viele Schwierigkeiten übrig. Aber, da in den letzten vierzig Jahren so viele Texte neu herausgegeben worden sind und dadurch die Hilfsmittel einen Text zusammen zu stellen soviel gröszer geworden sind, habe ich meine Bedenken überwunden und gebe den Text heraus. Damit man eine gute Einsicht in die Atharvan-literatur bekomme, ist es allerdings nötig brauchbare Ausgaben zu haben; und ich hoffe, dass die Ausgabe an Brauchbarkeit gewonnen hat.

Er ist mir eine besondere Freude hier Herrn Prof. CALAND, den ich immer bereit fand mir behilflich zu sein und dessen Bemerkungen und Ergänzungen meinem Werke zu gute kamen, meinen Dank auszusprechen. Sehr weiss ich zu schätzen, dass er auch die Güte hatte, die Korrekturbogen zu lesen.

Den Haag 1919.

EINLEITUNG.

Die Handschriften.

Für die Ausgabe des Gop. Br. sind folgende Handschriften benutzt worden:

1) Hs. Coll. Haug 22, München (auf Seite 14 des Verzeichnisses der Orientalischen Hss.). Sie besteht aus 173 Blättern; der erste Teil enthält 81 Blätter in fünf Prapāṭhaka; der zweite Teil 92 Blätter in sechs Prapāṭhaka. Der erste Teil wird auf das Jahr 1653 zurückgeführt, der zweite Teil auf 1788 (vid. Catal. Codd. Mss. Bibl. Regiae Monac. Tom. I Pars 5. p. 75). Sie is vollständig und ziemlich gut von einer Hand geschrieben mit Ausnahme des sechsten Prapāṭhaka des zweiten Teiles. Mit gelber Farbe und roter Tinte sind wiederholt Veränderungen im Texte gemacht worden. Fortwährend hat man *i* in *ī* umgeändert, woraus man schliesst, dass der ursprüngliche Text in Grantha-Schrift geschrieben war. Ich fand nur ein Beispiel des Wechsels von *p* und *v*, n.l. II 6. 15 (S. 269 Z. 15) *ulpa* und *ulva*. Die ursprüngliche Lesung des Textes nenne ich A. pr. m.; die veränderte A. sec. m. Oft ist durch gelbe Farbe die erste Lesung unleserlich geworden, und findet man die zweite Lesung als Randbemerkung. Soweit es mir möglich war, habe ich die erste Lesung zu entziffern versucht. Hs. Burnell CLXXXIII hat oft dieselbe Lesung wie A. pr. m.; die Veränderungen in der Hs. Haug 22 gehen also wahrscheinlich auf ein älteres Datum zurück als die Hs. Burnell CLXXXIII.

2) Eine Hs. [B] befindet sich in Benares. Von dieser Hs. habe ich eine Kopie machen lassen. Natürlich ist es möglich, dass der Abschreiber Fehler machte. In der Kopie dieser Handschrift fehlen viele Silben; sogar kommen ab und zu einige Zeilen doppelt vor. Ist das nun der Fehler des Abschreibers, hat dieser nicht mit Akkuratesse gearbeitet, oder war diese Ungenauigkeit schon im ursprünglichen Texte? Die Hs. hat doch genutzt an Stellen, wo man in den andern Handschriften an der richtigen Lesung zweifelte. Die Hs. ist nicht vollständig, sie endet mit dem zweiten Kapitel des Uttarabhāga. Einige Eigentümlichkeiten kommen in der Schreibart vor: ट्ट wird wiedergegeben durch ट्ट्; einige Mal durch ट्ट; ज्ञ durch *gnn*; ओं durch ॐ oder ३०; ब durch व; ष्पा durch ष्य; ड़् einige Mal durch ड्; स्य durch स्ह; धा durch ध्य; ग्रा durch त्रा; oft findet man ein Komma, das gar keine Bedeutung hat; sehr oft द्ह statt ह्व; च und व werden oft verwechselt.

3) Hs. Burnell 237 [die alte Nummer 288] [C] ist nicht vollständig, sie enthält nur den Pūrvabhāga. Man führt sie auf das Jahr 1732 zurück. Sie ist sehr deutlich geschrieben, enthält 56 Blätter.

4) Hs. CLXXXIII (die alte Nummer 276) in Catal. of a Coll. of Skrt. Mss. bij A. C. Burnell. part I p. 58 [D], enthält den Uttarārdha. Sie ist eine Kopie einer Nagarīhandschrift in der Tanjore Library; sie enthält 24 Blätter $29^{1}/_{2}$ c.M. hoch und $23^{1}/_{2}$ c.M. breit. Sie ist sauber und fein geschrieben und keine Änderungen kommen in der Handschrift vor. Die Andeutung einer Jahreszahl findet man nicht.

5) Hs. 236 [die alte Nummer 2142]: Catal. of the Skrt. Mss. in the Library of the India Office, Part I p. 38 [E]. Auf der ersten Seite dieser Handschrift liest man: „This whole volume is nothing more than a copy of one of the Atharvic texts;

prepared for Col. Polier, and now deposited in the British Museum (N° 5353 Plut. CCXXV G.) W. D. W."

Sie enthält 47 Blätter, 40 c.M. breit, 23 c.M. hoch; ist gut geschrieben und gut leserlich; aber oft hat man einige Wörter vergessen oder zweimal geschrieben. Sie bricht plötzlich im Uttarabhāga, mitten im sechsten Prapāṭhaka, zweiten Khaṇḍa, ab.

6) Eine Bombay Kopie [F] in „The list of Skrt. Mss. by Bühler presented to the India Office Library and described on pag. 552 of Z. D. M. G. 42". Dr. F. W. Arnolds, ass. Librarian of the India Office, hat mich auf diese Handschrift aufmerksam gemacht. Mittels der India Office ist sie von Bombay nach Amsterdam geschickt worden. Sie enthält nur den Uttarabhāga; sie besteht aus 39 Blättern, 23 c.M. hoch und 30 c.M. breit. Dr. F. W. Arnolds durchsuchte für mich die nicht katologisierten Handschriften von Burnell und Mackenzie, aber es ist ihm nicht gelungen eine Handschrift des Gopatha Brāhmaṇa zu finden.

Prof. W. Caland hat mich auf die Erwähnung einer Handschrift des Gop. Br. in the Catologue of Sanskrit Mss. of his Highness the Mahārāja of Jammu and Kashmir by Dr. M. A. Stein p. 45, aufmerksam gemacht.

N° 5279 गोपथब्राह्मणम् । पत्राणि 144 । संपूर्णम् । नवीना काश्मीरिकी लिपिः
„ 5289 तद्वत् । „ 84 । „ „ „ „

Prof. Dr. J. Ph. Vogel, damals Archaeological Surveyor in Lahore, versuchte mir eine Kopie zu verschaffen. Aber seine Bemühungen beim Bibliothekar Chalterji blieben ohne Erfolg.

Im Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Bodleian Library Vol. II findet man zwei Hss. des Gopatha Brāhmaṇa erwähnt:

N° 974. Ms. Mill. 56. Gop. Br. A. D. 1839.

The pūrvārdha begins on f. 1[II], prapāṭhaka 1 ends on f. 10; 2 on f. 18[II]; 3 on f. 26; 4 on f. 31[II]; 5 on f. 38[II] iti pūr-

vārddhabrāhmaṇe pañcamaḥ prapāṭhakaḥ | iti atharvavede gopathabrāhmaṇa pūrvārdha samāptā.

The uttarārdha begins on f. 41; prapāṭhaka 1 ends on f. 47; 2 on f. 53^{II}, thus: iti śrī atharvavede gopathabrāhmaṇe dvitiyaḥ prapāṭhakaḥ || 2 || No more has been written.

The M. S. is modern and on the whole inaccurate. Lacunae are marked on ff. 2, 18, 35^{II}, 37^{II}.

Size $11^{3}/_{4} \times 7^{1}/_{2}$ in. The leaves are arranged as in a European book. Material: Paper.

N⁰ of leaves II + 54 + II blank.

Date f. 38^{II}: saṃvat 1895 (= A. D. 1839).

Character: Devanāgari.

N⁰ 975 M. S. Mill. 34. Gopatha Brāhmaṇa 19th cent.?

Contents: the Gopatha Brāhmaṇa of the Atharvaveda, probably a transcript from the same M. S. as M. S. Mill. 56 (974). It begins on f. 1^{II} with prapāṭhaka 1 of the uttarārdha, which ends on fol. 7; 2 ends on f. 13^{II}. Prapāṭhaka 1 of the pūrvārdha begins afresh on f. 14, ending on f. 23^{II}; 2 ends on f. 32; 3 on fol. 40; 4 on fol. 45^{II}, 5 on f. 52^{II}. The ardhas are not mentioned in the colophons. The M. S. is more incorrect than M. S. Mill. 56, of which it may conceivably be a copy. The first twenty-two folios are bound on either side by two bright red lines.

Lacunae are marked on ff. 14, 51^{II}.

Size: $13^{1}/_{2} \times 8^{3}/_{4}$ in. Material: Paper.

N⁰ of leaves: II + 52 + II blank.

Date: about A. D. 1840.

Character: Devanāgari.

Beide Handschriften habe ich sorgfältig durchgesehen; beide sind höchstwahrscheinlich Kopien der Handschrift, die sich in Benares befindet; die Lücken, die man in letzterer findet, findet man in diesen beiden Handschriften zurück. Sie waren von gar keinem Nutzen, denn an allen Stellen, wo die andern Hand-

schriften eine undeutliche Lesung gaben, waren sie gleichlautend.

Die verschiedenen Lesungen der Handschriften habe ich verglichen und nun glaube ich, dass sie alle denselben Ursprung haben.

Beweise für meine Ansicht sind folgende:

1) Dass es zwei Lücken in dem Texte gibt, die in allen Handschriften vorkommen.

I Gop. Br. I 2. 15 [S. 48 Z. 9] hinter „*yan nakṣatram*". Diese fand ich durch Vergleichung mit Kāṭh. VII 15.

Gop. Br. II 1. 24 [S. 161 Z. 11] hinter den Worten: *pitṛn agniṣvāttān ity āvāhayanti* fehlen einige Wörter, sonst ist der Zusammenhang nicht deutlich.

2) Oft findet man Stellen, die korrupt sein müssen z. B. I 5. 21; I 2. 5 (init.) II 4. 13; II 6. 14 die in allen Hss. gleichlautend sind.

3) In allen Hss. findet man dieselben fehlerhaften Formen eines Verbums z. B. den Plural *niramimata* [S. 5 Z. 8 u. s. w.] statt des Sing. *niramimīta*; ein quasi perfectum *ucacaṣṭe* [S. 23 Z. 2] statt *ūcacakṣe*, und andere.

4) Man findet einige Wörter, die korrupt sind und genau so in allen Hss. vorkommen, wie *ihāsamirāsuḥ* [S. 125 Z. 4 u.s.w.] *gulmaha* [S. 271 Z. 7] und andere.

Die Hss. sind nicht akkurat; und viele Ungenauigkeiten, die man den Herausgebern der Editio princeps zugeschrieben hat, waren schon in den Handschriften.

Die Handschrift Haug aus München ist bei weitem die beste, aber auch sie ist an einigen Stellen so verdorben, dass es mir nicht möglich ist ein zusammenhängendes Ganzes herauszufinden. Wenn der Text gleichlautend mit Stellen aus andern Texten ist, habe ich die richtige Lesart den andern Texten entnommen, wo das Gop. Br. unbegreiflich ist. Bei der Erwähnung der var. lectiones habe ich nur dann die Lesart der Editio der Bibl. Indica notiert, wenn diese eine Lesart hatte,

die man nicht in den Handschriften, die von mir benutzt worden sind, findet. Haben die Herausgeber eine Hs. benutzt, die mir unbekannt ist, oder haben sie eine Emendation gemacht, ohne dieselbe zu erwähnen?

Wenn der Text korrupt ist, und keine Parallelstelle in andern Texten hat, habe ich meine Vermutung in den Noten mitgeteilt.

Einige Mal war der Text so korrupt, dass ich gar keinen Sinn in den Worten fand.

Es herrschte keine Übereinstimmung über das Schreiben oder das Nicht-Schreiben eines Visarga. Meistens wurde der Visarga nicht geschrieben vor einem Sibilanten + tonlosem Konsonanten, aber dann und wann fand man denselben wohl vor einem Sibilanten + tonlosem Konsonanten, während er in derselben Handschrift an einer andern Stelle in demselben Falle wieder weggelassen wurde. In diesem Texte habe ich nun den Visarga vor dem Sib. + Kons. weggelassen.

Erwähnung des Gop. Brāhmaṇa.

Die erste Erwähnung des Gop. Br. findet man in: A History of Ancient Sanskrit Litterature, by Max Müller, p. 445—455.

Bloomfield besprach das Gop. Brāhmaṇa in J. A. O. S. XIV S. 1 flgg. und behandelte es später ausführlich in „The Atharvaveda" (Grundriss der Indo-Arischen Philologie. Strassburg 1899). Diese Arbeit habe ich benutzt, und vieles habe ich derselben entnommen; vollständigkeitshalber wiederhole ich oft, was auch schon Bloomfield gesagt hat. In einigen Punkten weiche ich von seiner Meinung ab, an andern Stellen bin ich ausführlicher gewesen. Das erwähne ich an geeigneter Stelle.

Einteilung des Gop. Brāhmaṇa.

Das Brāhmaṇa besteht aus zwei Teilen. Der Pūrvabhāga hat fünf Prapāṭhaka, der Uttarabhāga sechs Prapāṭhaka. Bemer-

kenswert ist es, dass am Schluss jedes Khaṇḍa vorkommt: „*iti brāhmaṇam*". Man hat wohl angenommen, dass das Gop. Br. ein Anubrāhmaṇa eines verloren gegangenen Brāhmaṇa ist. Für diese Ansicht spricht u. a. die Tatsache, dass das Gop. Br. nur einen Teil des Stoffes behandelt, der in einem Brāhmaṇa vorkommt.

In „Pariśiṣṭa of the Atharvaveda", edited by Bolling and Negelein XLIX 5, (S. 337) liest man: *tatra gopathaḥ śataprapāṭhakaṃ brāhmaṇam āsīt tasyāvaśiṣṭe dve brāhmaṇe pūrvam uttaraṃ ceti.*

Ist das wahr, so ist ein grosses Brāhmaṇa des Atharvaveda verloren gegangen, und haben wir nur im Gop. Brāhmaṇa zwei Kapitel.

Oft findet man Wiederholung der Schlussworte eines Khaṇḍa. Das sind Überreste einer alten Einteilung. Sie wird nicht in allen Handschriften gefunden.

Die Khaṇḍa I 4 11—18 endigen mit den Worten: „*sa vā eṣa saṃvatsaraḥ*"; diese sind die Anfangsworte des folgenden Khaṇḍa. Das ist ein Überrest einer Untereinteilung in Kaṇḍikā.

Die Stellen des Gopatha Brāhmaṇa, deren Schlussworte sind: „*tasyoktam brāhmaṇam, upariṣṭād brāhmaṇam*", habe ich genau durchgesehen. An diesen Stellen treten uns zwei Möglichkeiten entgegen. Sie deuten auf eine Stelle, die im Gop. Br. vorkommt oder nicht.

In letzterem Falle können diese Worte am Ende eines Stükkes, das mit andern Texten gleichlautend ist, vorkommen. In diesem Falle ist es möglich, dass die Worte ohne weiteres diesem Texte entnommen worden sind. Aber die Möglichkeit besteht denn doch noch, dass sie auf Stellen hinweisen, die in Teilen des Gop. Br., die verloren gegangen sind, vorkommen. Von einigen Stellen, die mit diesen Worten endigen, kann ich keine Beziehung zu dem bekannten Gop. Br., auch keine gleichlautende Stelle in einem andern Texte finden. Diese Stellen, in

welchen der Verfasser auf einen uns unbekannten Teil des Gop. Br. hindeutet, dürften wohl ein Beweis für die Voraussetzung sein, dass das Gop. Br. nur einen Teil vom grossen Brāhmaṇa ausmacht, das verloren gegangen ist.

Die Stellen sind folgende:

I 3. 3 (S. 67 Z. 7) *tad yathā lavaṇetyuktam*. Dieser Passus kommt vor Gop. Br. I 1. 14 (S. 11 Z. 13) *tad yathā lavaṇena suvarṇaṃ saṃdadhyāt suvarṇena rajatam* u. s. w.

II 1. 21 *tasyoktaṃ brāhmaṇam* (S. 158 Z. 11), *teṣām uktaṃ brāhmaṇam* (S. 158 Z. 15). Dieser Khaṇḍa stimmt wörtlich mit Kauṣ. Br. V überein. Im Gop. Br. kommen die Stellen nicht vor.

II 2. 10 (S. 175 Z. 7) *abravīd brahmaṇaḥ*. Dieser Passus stimmt fast wörtlich mit Kāṭh. XXXIV 17—18 überein; aber Kāṭhaka hat nicht *abravīd brahmaṇaḥ* wie Gop. Br. Auf das uns bekannte Gop. Br. geht dieser Passus nicht zurück, folglich ist dies vielleicht eine Hindeutung auf den verloren gegangenen Teil des Gop. Br.

II 4. 1 (S. 210 Z. 13) *kas tam indra tvāvasum iti bārhataḥ pragāthas tasyopariṣṭād brāhmaṇam*. vgl. II 6. 3 (S. 246 Z. 9).

II 4. 3 (S. 212 Z. 4) *bārhataḥ pragāthas tasyoktaṃ brāhmaṇam*. vgl. II 4. 1.

II 4. 15 (S. 221 Z. 13) *tasyopariṣṭād brāhmaṇam*. Hierzu gibt es keine Parallelstelle in einem andern Texte und keine Erwähnung in dem uns bekannten Gop. Br.

II 4. 17 (S. 224 Z. 7) *tasyoktaṃ brāhmaṇam*. Hierzu hat man keine Parallelstelle in einem andern Texte und keine Erwähnung in dem uns bekannten Gop. Br.

Inhalt des Gop. Brāhmaṇa.

Ein vollständiges Inhaltsverzeichnis gab Bloomfield in „The Atharvaveda" (Grundriss der Indo-Arischen Philologie und Al-

tertumskunde, Strassburg 1899). Darum gebe ich nur eine kurze Inhaltsangabe.

Der Anfang trägt nicht den Charakter eines Brāhmaṇa, sondern ist eine Upaniṣad.

I 1. 1—15 Bṛhad Āraṇyaka Upaniṣad 5. 4.

I 1. 16—30 Praṇava Upaniṣad.

I 1. 31—38 Gāyatrī Upaniṣad.

I 1. 39. Ācamana.

I 2. 1—9. Die Pflichten und Belohnungen des Brahmacārins.

I 2. 10—14. Devayajana.

I 2. 15—18. Das Brahmaudana beim Agnyādheya.

I 2. 18—21. Das Ross beim Agnyādheya.

I 2. 22—23. Das Sāṃtapana-feuer.

I 2. 24—I 3. 5. Vorrang des Atharvanischen Brahmans.

I 3. 6—10. Mystische Erklärung des Darśapūrṇamāsa.

I 3. 11—16. Mystische Erklärung der Handlungen des Agnihotra.

I 3. 17—23. Betrachtungen über den Agniṣṭoma.

I 4. 1—I 5. 22. Mystische Erläuterung des Sattra.

I 5. 23—25. Metrische Verhandlung über das Opfer.

II 1. 1—12. Darśapūrṇamāsa.

II 1. 13—16. Kāmyeṣṭayaḥ.

II 1. 17—26. Āgrāyaṇa, Agnicayana und Cāturmāsyāni.

II 2. 1. Kāmyeṣṭayaḥ.

II 2. 2—4. Das Tanūnaptra des Agniṣṭoma.

II 2. 5. Untersuchung über die Fehler im Opfer.

II 2. 6. Der Pravargya.

II 2. 7—8. Eine Legende und einige Bemerkungen, sich beziehend auf die Upaniṣad.

II 2. 9. Die Aufzählung der Patnī.

II 2. 10. Yajñatanū.

II 2. 13—15. Stomabhāga-mantra.

II 2. 16. Verteilung des Āgnīdhra-feuers.

II 2. 17. Die Pravṛtāhuti.

II 2. 18—19. Die Schoppen bei den drei Savana.

II 2. 20—22. Die Libationen mit den Prasthita-Schalen bei den drei Savana.

II 2. 23. vid. Gop. Br. I 3. 19. Eine Erklärung der Wörter *vicakṣaṇavatī vāk* und *canasitavatī vāk*.

II 2. 24. Darśapūrṇamāsa.

II 3. 1—11. Die Fortsetzung des Agniṣṭoma, Vaṣaṭkāra und Anuvaṣaṭkāra, Ṛtugraha u. s. w.

II 3. 12—19. Prātaḥsavana des Ekāha.

II 3. 20—II 4. 4. Mādhyaṃdinasavana des Ekāha.

II 4. 5—18. Tṛtīyasavana des Ekāha.

II 4. 19. Ṣoḍaśin.

II 5. 1—15. Atirātra.

II 5. 6—10. Sautrāmaṇī, Vājapeya und Aptoryāma.

II 5. 11—II 6. 16. Ahīna.

Das Alter des Gop. Brāhmaṇa.

Über das Alter ist nichts bekannt. Nur im Aitareya Āraṇyaka von Arthur Berriedale Keith findet man eine Bemerkung über das Alter. Auf S. 25 äussert er sich folgendermassen über die Zeit seiner Entstehung: „The brāhmaṇa period, according to Max Müller, probably extended from about 800—600 B. C., and this view has the weighty support of Prof. Macdonell. The Aitareya Brāhmaṇa cannot be far removed in date from the first book of the Āraṇyaka, but the Gopatha Brāhmaṇa, which contains many borrowings from it, is in the opinion of Aufrecht known to Yāska. Now Yāska is certainly anterior to Śaunaka and Pāṇini, for he is cited in Ṛgvedaprātiśākhya, the Bṛhaddevatā, and is apparently known to the Aṣṭādhyāyī. His date cannot, therefore, be reasonably placed later than 500 B. C.

and it may go back to 550 B. C. This date is confirmed by the character of the Nirukta which certainly is anterior to either the Prātiśākhyas or Pāṇini. If, therefore, the Gopatha Brāhmaṇa was known to him, even that late work must be dated 600 B. C., and the Aitareya Brāhmaṇa must be earlier, even apparently including the last ten chapters, which are later than the earlier portions of the Brāhmaṇa. Thus the Brāhmaṇa cannot well be placed later than 800—700 B. C. and the Āraṇyaka is not be dated much later".

Diese Behauptung findet nun ihren Grund darin, dass Yāska (Nirukta VIII 22) zitiert: *yasyai devatāyai havir gṛhītaṃ syāt tāṃ manasā dhyāyed vaṣaṭkariṣyan*. Dieser Passus ist gleichlautend mit Aitareya Brāhmaṇa III 8. 1; aber *manasā* fehlt dort; in Gop. Br. II 3. 4 (S. 191 Z. 12) kommt *manasā* wohl vor (*tām manasā dhyāyan vaṣaṭkuryāt*).

Und nun behauptet Keith: „It is hardly open to doubt that the form found in the Gopatha passage must have been before Yāska's mind. For though it is not unnatural for the author of the Gopatha, or some other Brāhmaṇa, who borrowed the main body of his work from other sources, to alter his original by inserting *manasā*, yet it is improbable that Yāska would have made the quotation incorrectly, but for the existence of the alternative version. The instance does not amount to proof, and on the other hand, it may be argued, with Bloomfeld (J. A. O. S. XI 375 sq. XIX II. 1—11), that the Gopatha borrows from the Vaitāna Sūtra and so is very late. But even assuming that the borrowing from the Vaitāna is real, yet it is more than possible that the text of the Gopatha, a very unimportant work, has suffered interpolation, or perhaps the Gop. Br. as we now have it is a working over of an earlier Brāhmaṇa which itself is borrowed from the Aitareya. But in any case the Aitareya Brāhmaṇa is unquestionably much older than Yāska".

Gegen Keith's Behauptung ist viel einzuwenden:

1e Das Zitat an und für sich ist so unbedeutend. Wo *dhyāyati* und *manasā dhyāyati* neben einander gebraucht werden, würde es begreiflich sein, dass Yāska *manasā* gebraucht, wo es nicht im Aitareya Brāhmaṇa gefunden wird.

2e Yāska führt auch nicht genau die Worte des Gop. Br. an.

Gop. Br. II 3. 4. hat *tāṃ manasā dhyāyan vaṣaṭkuryāt.*

Ait. Br. III 8. 1. *tāṃ dhyāyed vaṣaṭkariṣyan.*

Nirukta VIII 22. *tāṃ manasā dhyāyed vaṣaṭkariṣyan.*

Keith's Behauptung, dass das Gop. Br. jung sein müsse, da es dem Vaitānasūtra entnommen worden ist, hat man, meines Erachtens, widerlegt, und gewiss ist das Vaitāna jünger als das Gop. Br.

Die Stellung des Gop. Brāhmaṇa in der Atharvaveda Literatur.

Bloomfield glaubt, dass die Reihenfolge der Texte des Atharva Veda gerade das Gegenteil der gewöhnlichen Folge sei. Seiner Meinung nach sei zuerst das Kauśika Sūtra (Gṛhyasūtra), dann das Vaitāna Sūtra (Śrautasūtra) und endlich das Gopatha Brāhmaṇa entstanden.

Caland bestreitet die Richtigkeit dieser Behauptung in seinem Aufsatz „Über das Vaitānasūtra und die Stellung des Brahman im Vedischen Opfer". (W. Zs. f. d. K. des M. VIII 1900); in „Zur Atharvaveda Literatur" (W. Zs. f. d. K. des M. XVIII); in seiner Rezension von „The Atharvaveda by M. Bloomfield" und in „Bijdrage tot de Kennis der Atharvaveda-Litteratuur". (Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde, (4e Reeks Deel VII 1904). In seiner neu erschienenen Arbeit „Das Vaitānasūtra des Atharvaveda" (Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Amsterdam 1910) hat Caland schlagende Beweise gegeben, dass das Vaitāna jünger sein muss als das Gop. Br.; z. B.: die wiederholte Verwendung des Op-

tativs im Vaitāna an Stellen, die wörtlich mit dem Gop. Br. übereinstimmen, während sonst der Optativ in Sūtratexten nicht gebräuchlich ist, u. a. (vgl. Einleitung S. IV und V).

In der „Bijdrage tot de Kennis der Atharvaveda-Literatur" legt Caland den Nachdruck darauf, dass Bloomfield übersehen hat, dass das Gop. Br. sich der Śaunakīya Rezension nicht anschliesse. Vieles spricht dafür, dass es sich der Paippalāda Rezension anschliesse. Bestimmt ist dies noch nicht festzustellen, da die Ausgabe der Paippalāda Rezension der Atharva Saṃhitā noch nicht zustande gekommen ist. Caland hat in dieser Abhandlung seine Ansicht ausführlich erklärt.

Eins ist nicht günstig für Caland's Ansicht, nämlich: Gop. Br. II 6. 14 entnimmt seine Mantra dem 20sten Buch des Atharvaveda. Nun geht der Paippalāda Rezension das 20ste Buch ab, und das Gop. Br. soll es gekannt haben. Nun gibt es zwei Möglichkeiten. Entweder das Gop. Br. setzt das 20ste Buch der Śaunakīya Rezension als bekannt voraus und zitiert es, oder es bestand schon früh, zum Behuf des Brahman c.s. (hauptsächlich des Brāhmaṇācchaṃsin), auch bei den Paippalādas eine Sammlung Ṛcas, zusammen gebracht für das Soma Opfer, aber noch nicht in der Saṃhitā kanonisiert, was wohl bei den Śaunakīyas geschah. Vollständigkeitshalber und besonders in Anschluss an das Ritual für den Hotar (oder besser der Hotraka's) nach dem Ṛgveda, behandelt nun das Gop. Br., auch die Śastra des Maitrāvaruṇa und des Acchāvāka.

Bloomfield in der Rezension von „Das Vaitānasūtra des Atharvaveda, übersetzt von W. Caland Amsterdam 1910" (Göttingische Gelehrte Anzeigen 1912 N⁰ 1) bestreitet wieder Caland's Behauptung, dass das Vaitānasūtra jünger sei als das Gopatha Brāhmaṇa; aber die von ihm angeführten Gründe sind für mich nicht überzeugend.

Verhältniss des Gop. Brahmaṇa zu andern Texten.

Wenn man das Gop. Brāhmaṇa mit andern Texten vergleicht, so muss es weit zurückstehen. Dennoch hat man seinen Wert manchmal unterschätzt. Aufrecht nennt es in seiner Einleitung zum Aitareya Brāhmaṇa „ein elendes Machwerk". Bloomfield meint, dass das Gop. Brāhmaṇa aus einer Zusammenfügung einiger Teile von verschiedenen andern vedischen Texten entstanden sei. Er führt viele Stellen aus andern Texten an, die wörtlich mit dem Gop. Br. übereinstimmen.

Nun ist es mir sogar gelungen noch mehrere Stellen zu finden und wo Bloomfield sagt: „these sections in Gop. Br. exhibit a good deal of independence", fand ich sie manchmal wörtlich in andern Texten zurück. Prof. Caland machte mich auf gleichlautende Stellen im Kāṭhaka aufmerksam, Dr. Eelsingh auf eine gleichlautende Stelle im Saḍviṃśa Brāhmaṇa. Wenn diese aber auch wörtlich übereinstimmen, so ist dies noch kein entscheidender Beweis, dass dieselben nicht ursprünglich sind. Wieviele Khaṇḍa des Kāṭhaka und der Kapiṣṭhalasaṃhitā, des Aitareya Āraṇyaka und des Śāṅkhāyana Āraṇyaka stimmen wörtlich überein; und dennoch haben alle diese Werke wohl jedes für sich ein Recht zu existieren.

Bloomfield führt noch Stellen an, die beinahe gleichlautend mit andern Texten sind, aber einige Atharvanische Züge haben. Die Frage bleibt nun, ob die Atharvanischen Züge hineingebracht worden sind um den Text zu einem Atharvan Text zu machen, wie Bloomfield es vorkommen lässt, oder ob es ursprüngliche Stücke sind. Das ist schwer zu entscheiden.

Etwas, das für Bloomfield's Behauptung sprechen würde, ist, dass z. B. Gop. Br. II 3. 11 und Kauṣ. Br. XI 4 und 5 viel Ähnlichkeit mit einander haben und dass im Gop. Br. der Ausdruck vorkommt: „*iti ha smāha kauṣītakiḥ*". Aber bemerkenswert ist es auch wieder, dass während so oft ein Khaṇḍa

wörtlich mit dem aus einem andern Brāhmaṇa übereinstimmt, dies hier nicht der Fall ist. Gop. Br. II 1. 3 (S. 146 Z. 13) stimmt zwar wörtlich mit Kauṣ. Br. VI 14 init. überein; der Ausdruck „*tad u haike āhuḥ*" kommt in demselben vor; mit diesen „*eke*" muss man wohl die Kauṣītakins gemeint haben. Diese Polemisierung nun ist im Kauṣ. Br. an ihrem Platze, aber ist in das Gop. Br. gedankenlos aufgenommen worden.

Manchmal stimmt das Gop. Br. wörtlich mit einem andern Texte überein, nur in der Lesung der Mantra folgt es der Atharva Saṃhitā. So sind Gop. Br. II 6. 4 und Ait. Br. VI 22 gleichlautend, nur folgt das Gop. Br. der Atharva Saṃhitā in der Rezension des Mantra „*apendra prāco maghavann amitrān*" und Ait. Br. folgt der Ṛgveda Saṃhitā „*apa prāca indra viśvān amitrān*".

Im Gop. Br. II 6. 14 werden die Mantra nach der Atharva Rezension angeführt. Bloomfield führt sie in seinem Ved. Conc. in der falschen Rezension an; dieses Khaṇḍa zeigt viel Ähnlichkeit mit Ait. Br.; aber das Ait. Br. führt die Mantra in der Rezension der Ṛksaṃhitā an. Mir scheint es doch unwahrscheinlich, dass die Khaṇḍa aus andern Texten aufgenommen worden sind und dass man sorgfältig die Lesung der Mantra geändert hat.

Auch mir fiel die grosse Übereinstimmung vieler Khaṇḍa mit denen aus andern Texten auf; dennoch würde ich es nicht wagen daraus den Schluss zu ziehen, dass das Gop. Br. aus andern Texten zusammengefügt sei.

Hierunten folgen die Khaṇḍa, die keine Parallelstellen in andern Texten haben. Sie haben Atharvanische Züge.

I 1. 39. *Ācamana* (vgl. Bloomfield. The Atharvaveda p. 110).

I 2. 1—9. Die Pflichten des Brahmacārin. Die Behandlung weicht sehr von der des Ś. Br. XI 5. 4 und T. Ā. 2 ab.

I 2. 16. Das *Cātuḥprāśya* wird mit den vier stereotypen, kosmischen und liturgischen Wörtern, nämlich: *āpaḥ*, *candra-*

māḥ, *brahmaveda* und *brahmatva* in Zusammenhang gebracht.

Die Mantra: „*yo vidyāt sapta pravataḥ, sapta vidyāt parāvataḥ, śiro yajñasya yo vidyāt*", kommen nur im Atharvaveda und Gop. Br. vor.

I 2. 19. Eine Atharvanische Legende, die sich auf den Ursprung und die Natur des Brahman e.s. bezieht.

I 2. 21 behandelt auf Atharvanische Weise das *Agnyādheya*.

I 2. 22—23. Das *Sāṃtāpana* wird hier für ein Feuer mit *Brahman*, *Brāhmaṇa* und *Brāhmya* verbunden, gehalten.

I 2. 24 und I 3. 1. Vorrang des Atharvanischen Brahman-Priesters.

I 3. 5. Eine unlogische Legende, in welcher die Rede von einem Opfer ist, das nur von drei Priestern unternommen wird, wobei die Belohnungen auf die Hälften zurückgebracht werden.

I 3. 14 behandelt die *Prāyaścitta* für begangene Fehler.

I 3. 17 enthält eine Legende über eine Priesterfamilie, die *Kāru*, die, da sie arm sind, nur éine Kuh als Dakṣiṇā geben. Mit den „*kāravo 'lpasvāḥ*", den armen Sehern, meint man die Brahmanen im allgemeinen, um sie all zu grosser persönlicher Opfer zu entbinden.

I 3. 20. Eine Legende, in welcher die Rede von Sachen ist, die in Beziehung zu der *Dīkṣā* stehen. Dieses Khaṇḍa ist mir mehr als undeutlich.

I 3. 21. Regeln über das Betragen des *Dīkṣita*.

I 3. 22. *Prāyaścitta* für das Sich-vergreifen an den Gesetzen der *Dīkṣā*.

I 3. 23 behandelt die Gebräuche, welchen sich ein *Dīkṣita* unterwerfen muss, wenn seine Frau schwanger ist.

I 4. 16 und 17 scheinen ursprünglich zu sein, ich konnte keine Parallelstelle finden. Sie handeln über das *Sattra*.

I 4. 24 folgt Ś. Br. XII 2. 2. 13—23, aber doch findet man darin wieder einen Atharvanischen Zug. Bei dem vierfüssigen Vieh sagt Gop. Br.: *catvāro vai vedā vedair yajñas tāyate*.

I 5. 7. Ein *Yajñakrama*, der weder mit Vaitāna **43** noch mit Gop. Br. I 5. 23 übereinstimmt.

Im Vaitāna **43** kommt ein *Yajñakrama* vor und man sagt in **43**. 45: „Die Reihenfolge der Opfer (geht) aus dem Brāhmaṇa (hervor) und ebenso die Weise, wie ein Versehen wieder in Ordnung zu bringen ist.

I 5. 8. Das *Sahasradakṣiṇa*-Opfer.

I 5. 11—20 behandeln ausführlich das Thema der drei *Savana*, die auch behandelt werden in Ś. Br. XII 3. 4. 1 und flgg. Viele Atharvanische Züge kommen in denselben vor.

I 5. 21. Die Legende, die hier behandelt wird, ist ursprünglich.

I 5. 23—25. Metrische Behandlung des Opfers. In I 5. 24 kommt eine Atharvanische Erzählung über den Ursprung des Opfers vor. I 5. 25 ist die Verherrlichung des Atharvaveda.

II 1. 8. In diesem Khaṇḍa wird gesagt, dass man zuerst die *Darśapūrṇamāsa* verrichten müsse, bevor man mit dem Soma-Opfer anfange.

II 2. 5 unterbricht den *Yajñakrama* durch eine Abhandlung über die Fehler in einem Opfer, welche mit der Verherrlichung des *Bṛgvaṅgirovid* endigt.

II 2. 12 ist das Brāhmaṇa von Vaitāna **16**. 15—17, darüber handelnd, wie man das Überfliessen des Soma wieder gut machen könne.

II 2. 19. Gebräuche über das *Sadas*.

II 3. 13—15 scheinen ursprünglich zu sein; obgleich sie viele Mantra mit andern Texten gemein haben, war keine Parallelstelle zu finden. Sie geben die Erklärung der drei *Śastra*, der drei Gehilfen des *Hotar*: des *Maitrāvaruṇa*, des *Brāhmaṇācchaṃsin* und des *Acchāvāka*.

II 3. 16 motiviert den vierfachen Gebrauch des *Āhāva* (*śaṃsāvom*) beim *Prātaḥsavana*.

II 3. 23 enthält eine legendarische Erzählung, weshalb Indra

das ausschliessliche Recht auf das *niṣkevalya śastra* beim *Mādhyaṃdina savana* habe.

II 4. 4 erklärt den fünffachen Gebrauch des *Āhāva* beim *Mādhyaṃdina savana*.

II 4. 11—14 enthält eine Legende, die in dieser Gestalt nicht aus einem andern Texte bekannt ist.

II 4. 18 enthält eine Erklärung des vierfachen *Āhāva* beim *Tṛtīyasavana*.

Parallelstellen zwischen Gop. Br. und andern Texten.

Bloomfield hat deren in „The Atharva Veda" sehr viele gegeben; ich gebe hier vollständigkeitshalber noch einmal alle Parallelstellen und die neuen, welche ich gefunden habe.

I 1. 1—15 vgl. Bṛh. Ār. Up. 5. 4.

I 1. 16—30. Praṇava Upaniṣad = 48e Upaniṣad. Der Unterschied ist sehr gering.

I 1. 31—38. Man findet einige Übereinstimmung mit der Shavank Upaniṣad.

I 2. 10—14 einige Übereinstimmung mit Ś. Br. III 1. 1.

I 2. 15 stimmt fast wörtlich mit Kāṭh. VII 15, Kap. S. VI 5 überein.

I 2. 17 vgl. Ś. Br. IV 3. 4. 21.

I 2. 18 vgl. Ś. Br. II 1. 4. 16.

I 2. 20 vgl. Ś. Br. I 4. 1. 10 flgg.

I 3. 2 ist eine Atharvanische Redaktion von Ait. Br. V 32. 1. flgg.

I 3. 3 eine Atharvanische Redaktion von Ait. Br. V 32. 5. 33. 4.

I 3. 4 ist eine Atharvanische Redaktion von Ait. Br. V 34. 1.

I 3. 6 vgl. Ś. Br. XI 4. 1. 1—4.

I 3. 7 stimmt wörtlich mit Ś. Br. XI 4. 1, 5, 6 und 7 überein; nur wird im Gop. Br. auch von „*śrotre*, *asthini* und *śiśnam*" gesprochen.

I 3. 8. Ś. Br. XI 4. 1. 1[b]. XI 4. 1. 8.

I 3. 9. Ś. Br. XI 4. 1. 14 und XI 4. 1. 12.

I 3. 10. Ś. Br. XI 4. 1. 10; die Formeln findet man Ś. Br. XII 3. 3. 3. Dieselben Formeln findet man auch: Gop. Br. I 5. 10 und 21.

I 3. 11 hat Übereinstimmung mit Ś. Br. XI 5. 3. 1—4.

I 3. 12. Ś. Br. XI 5. 3. 5. Der Anfang stimmt mit M. S. I 8. 10 überein vgl. Tait. Br. II 6. 7.

I 3. 13. Ś. Br. XI 5. 3. 8. Die Formeln sind aber sehr verschieden. Diese findet man genau so Kauś. sūtra 72. 42 und Kauś. sūtra 117. 3. 4[a].

I 3. 15. Bloomfield vergleicht Ś. Br. II 3. 1. 18 und Kauṣ. Br. II 9, aber es hat gröszere Ähnlichkeit mit Mait. S. I 8. 7, T. Br. III 1. 9 und Kāṭh. VI 6.

I 3. 16 stimmt mit Ṣaḍv. Br. IV 7 überein.

I 3. 18. Ait. Br. VII 1. 1, Āśv. Śrs. XII 9.

I 3. 19 (med.) Gop. Br. II 2. 23, Ait. Br. I 6. 8.

I 4. 1—I 5. 22. Dieser Teil hat sehr grosse Ähnlichkeit mit Ś. Br. XII.

I 4. 1—6. Ś. Br. XII 1. 1 flgg.

I 4. 7—8. Ś. Br. XII 1. 2. 1, Ś. Br. XII 1. 3. 1—7.

I 4. 9—10. Ś. Br. XII 1. 2. 2 und 3, Ś. Br. XII 1. 3. 8—22.

I 4. 11—12. Ś. Br. XII 2. 3. 1.

I 4. 13. Ś. Br. XII 1. 3. 23.

I 4. 14. Ś. Br. XII 2. 3. 2—4.

I 4. 15. Ś. Br. XII 2. 3. 4 und 2. 3. 8.

I 4. 18. Ś. Br. XII 2. 3. 7.

I 4. 19. Ś. Br. XII 2. 3. 6.

I 4. 20. Ś. Br. XII 2. 2. 1.

I 4. 21. Ś. Br. XII 2. 3. 10.

I 4. 22. Ś. Br. XII 2. 3. 11.

I 4. 23. Ś. Br. XII 2. 2. 9—12 und 2. 3. 12.

I 4. 24. Ś. Br. XII 2. 2. 13—23.

I 5. 1. Ś. Br. XII 2. 2. 12.

I 5. 2. Ś. Br. XII 2. 1. 1—5, 9.

I 5. 3. Ś. Br. XII 1. 4. 1 und 2. 4. 9—15, 1. 4. 2—3.

I 5. 4 stimmt nahezu mit Ś. Br. XII 2. 4. 1—18 und Ś. Br. XII 2. 4. 15—16 überein. Am Schlusse gibt es einen Unterschied.

I 5. 5. Ś. Br. XII 3. 2. 1.

I 5. 6. Ś. Br. XII 3. 5. 12—13.

I 5. 9. Ś. Br. XII 3. 5. 3—11.

I 5. 10. Ś. Br. XII 3. 3. 1, 5, 2.

I 5. 11 vgl. Ś. Br. XII 3. 4. 1, 2.

I 5. 12 vgl. Ś. Br. XII 3. 4. 3.

I 5. 13 vgl. Ś. Br. XII 3. 4. 4.

I 5. 14 vgl. Ś. Br. XII 3. 4. 5.

I 5. 15 vgl. Ś. Br. XII 3. 4. 6.

I 5. 16—20 weicht ab von Ś. Br. XII 3. 4.

I 5. 21. Die Legende wird nicht im Ś. Br. gefunden, sonst Übereinstimmung mit Ś. Br. XII 3. 3. 3, T. S. I 4. 11 und M. S. I 4. 11 (med.).

I 5. 22. Ś. Br. XII 3. 5. 1.

II 1. 1. Der Anfang stimmt mit Kauṣ. Br. VI 13 überein; nur findet man zwei Atharvanische Züge. Bloomfield sagt: „The statement about the paridhi's [Vait. 2. 8. 13] does not appear in Kauṣ. Br.; but seems original with Gop. Br.". Aber man findet fast dieselbe Stelle T. S. II 5. 11. 5—6.

II 1. 2. von „*tad bṛhaspataya*" an S. 145 Z. 4 vgl. T. S. II 6. 8. 5, vgl. Kauṣ. Br. VI 13 (med.), 14 (init.).

II 1. 3. stimmt mit Kauṣ. Br. VI 14 überein; zum Schluss vgl. T. S. II 6. 8. 4; vgl. Kauś. sūtra 65. 14—15.

II 1. 4. T. S. II 6. 9. 1—3.

II 1. 5. Bloomfield nennt als Parallelstelle: T. S. I 7. 3. 3, Ś. Br. I 2. 3. 5; die Übereinstimmung ist nicht grosz; aber

der Text stimmt mehr mit Kāṭh. VIII 13 (S. 97 Z. 2—4) überein.

II 1. 6. wörtlich übereinstimmend mit M. S. I 4. 6. (S. 54. Z. 3. flgg.).

II 1. 7. einige Übereinstimmung mit T. S. I 7. 3. 4, Kāṭh. VIII. 13 (S. 97. Z. 7—11; 4—7; 13—17).

II 1. 9. vgl. T. S. II 5. 5. 1—2.

II. 1. 10. wörtlich übereinstimmend mit Kauś. sūtra I 29—30, und M. S. IV 3. 5 S. 44. Z. 10—14.

II 1. 11. wörtlich übereinstimmend mit T. S. II 5. 5. 3. flgg.

II 1. 12. einige Übereinstimmung mit Ait. Br. I. 1, Ś. Br. III 1. 3. 1; grössere mit M. S. I 4. 14—15.

II 1. 13—15. fast wörtlich übereinstimmend mit M. S. II 1. 10.

II 1. 16. wörtlich übereinstimmend mit M. S. II 5. 5 (S. 53. Z. 10—16).

II 1. 17. Bloomfield sagt: „Judging from the mention, at the end, of the Atharvanic *purastāddhoma* and *saṃsthitahoma* [Kauś. sūtra 3. 19, Vait. I 4] this seems to be a somewhat original Brāhmaṇa". Aber es hat grosze Ähnlichkeit mit Kāṭh. XII 7.

II 1. 18. stimmt mit M. S. III 3. 7 (S. 40 Z. 2 flgg.) überein.

II 1, 19—26. Kauṣ. Br. V 1 flgg.

II 2. 1. grosze Übereinstimmung mit Kāṭh. XIII 7 (S. 189 Z. 13 flgg.) vgl. Ś. Br. XI 7. 1. 2, M. S. II 5. 11, Āp. Śrs. VII. 28. 8.

II 2. 2—4 vgl. T. S. VI 2. 2. 1—3.

II 2. 2. vgl. Kāṭh. XXIV 9 S. 100 Z. 8.

II 2. 6. Der Anfang ist wörtlich Ait. Br. I 18; die Mitte Kauṣ. Br. VIII 3 (init.), der Schluss Ait. Br. I 22.

II 2. 7—8. stimmt nahezu wörtlich mit Kāṭh. XXIV 10 überein; vgl. M. S. III 8. 1 (S. 49 Z. 12).

II 2. 9. vgl. Kāṭh. IX 10. Der Schluss hat Ähnlichkeit mit Kāṭh. IX 15.

II 2. 10. stimmt beinahe wörtlich mit Kāṭh. XXXIV 17—18 überein; vgl. Gop. I 3. 9.

II 2. 11. vgl. M. S. I 9. 8.

II 2. 13. vgl. Kāṭh. XXXVII 17, T. S. III 5. 2. 1.

II 2. 14. Der Anfang T. S. III 5. 2. 1.

II 2. 15. Kāṭh. XXXIV 18.

II 2. 16. Der Anfang stimmt wörtlich mit T. S. VI 3. 1. 1 überein, vgl. Ś. Br. IV 2. 5. 11.

II 2. 17. Der Anfang stimmt mit Kauṣ. Br. X 6 überein, nur die Mantra weichen ab. Die Mantra sind dieselben wie in T. S. III 1. 10. 1.

II 2. 18. stimmt nahezu wörtlich mit Kauṣ. Br. XIII 1 überein.

II 2. 20. vgl. Ait. Br. VI 10. 1.

II 2. 21. vgl. Ait. Br. VI 11. 6.

II 2. 22. vgl. Ait. Br. VI 12. 6.

II 2. 23. vgl. Gop. Br. I 3. 19, vgl. Ait. Br. I 6. 8.

II 2. 24. T. S. I 6. 7. 1.

II 3. 1—6. Ait. Br. III 5—8. Der Schluss des Gop. Br. II 3. 6 = Ait. Br. VII 33. 5.

II 3. 7. vgl. Ait. Br. II 29; Kauṣ. Br. XIII 9.

II 3. 8. vgl. Ait. Br. VI 14. 5, aber grössere Übereinstimmung mit Kauṣ. Br. XIII 9.

II 3. 9. einige Übereinstimmung mit T. S. VI 4. 11. 3—4.

II 3. 10. wörtlich übereinstimmend mit Kauṣ. Br. XIV 3; nur die Formeln sind verschieden und stimmen genau mit Vait. II 3. 10 überein.

II 3. 11. nahezu übereinstimmend mit Kauṣ. Br. XI 4—5.

II 3. 12. Der Anfang stimmt mit Ait. Br. III 14 überein.

II 3. 16. vgl. Gop. Br. II 4. 4 und 18.

II 3. 17—19. fast wörtlich übereinstimmend mit M. S. IV 8. 8.

II 3. 20. fast wörtlich Ait. Br. III 23.

II 3. 20 (fin.) vgl. Kauṣ. Br. XV 4 init.

II 3. 21. fast wörtlich Ait. Br. III. 23.

II 3. 22. vgl. Ait. Br. III 24.

II 3. 23. Die hier erzählte Legende weicht bedeutend von

der des Ait. Br. III 24. 10 flgg. ab; vgl. Kauṣ. Br. XV 4.

II 4. 1—3. vgl. Āśv. Śrs. VII 4. 1, Śaṅkh. Śrs. VII 22—24.

II 4. 4. vgl. Gop. Br. II 3. 16, II 4. 18.

II 4. 5. (init.) Kauṣ. Br. XXX 1, S. 142 Z. 2 v. u. vgl. Ait. Br. VI 3. 8—11.

II 4. 6. Kauṣ. Br. XVIII 7—8.

II 4. 8. T. S. III 3. 8. 2 flgg.

II 4. 9. T. S. III 3. 8. 4—6 von *ayaṃ te yoniḥ* vgl. T. S. III 4. 10. 4—5.

II 4. 10. Ait. Br. III 44.

II 4. 11—14. Die Legende in dieser Gestalt ist aus andern Texten nicht bekannt.

II 4. 15—17. vgl. Āśv. Śrs. VI 1. 2. Śāṅkh. Śrs. IX 2—4.

II 4. 18. vgl. Gop. Br. II 3. 16 und II 4. 4; vgl. Ait. Br. VI 12. 5.

II 4. 19. vgl. Ait. Br. IV 1. 5—8.

II 5. 1. Ait. Br. IV 5. 1 flgg.

II 5. 2. Ait. Br. IV 6. 4—7.

II 5. 3. Ait. Br. IV 6. 8—14; Kauṣ. Br. XVII 5—6.

II 5. 4. Kauṣ. Br. XVII 7. 1 flgg.

II 5. 5. Kauṣ. Br. XVII 8—9.

II 5. 6. Ś. Br. XII 8. 3. 1—2.

II 5. 7. Ś. Br. XII 8. 3. 23—28.

II 5. 8. P. Br. XVIII 7.

II 5. 9—10. vgl. P. Br. XX 3. 2. flgg., Gop. Br. II 5. 10; vgl. Kauṣ. Br. XXX 11.

II 5. 11. Ait. Br. VI 17. 1—2 und Ait. Br. VI 5. 1 flgg.

II 5. 12. Ait. Br. VI 6. 1 flgg.

II 5. 13. Ait. Br. VI 7. 1 flgg.

II 5. 14. sehr viel Übereinstimmung mit Ait. Br. VI 8.

II 5. 15 = Ait. Br. VI 18. 4; fängt mit einem Satz aus Ait. Br. VI 17. 2 an und schliesst mit Ait. Br. VI 17. 3—4.

II 6. 1. Ait. Br. VI 18. 1—3. 19. 1—10.

II 6. 2. Ait. Br. VI **19.** 10 und **20.** 1 flgg.

II 6. 3—5. Ait. Br. VI **21—23.**

II 6. 6—7 hat nicht viel Ähnlichkeit mit andern Texten; nur findet man einige Übereinstimmung mit Ait. Br. VI **13.** 7; Gop. Br. II 6. 7 (fin.) ist nahezu übereinstimmend mit Ait. Br. VI **27.** 1—5.

II 6. 8. Ait. Br. VI **27.** 6 und **30.** 4.

II 6. 9. Ait. Br. VI **30.** 5 und **31.** 5.

II 6. 10. Ait. Br. V **9—10.**

II 6. 11. Ait. Br. V. **11.** und **12.** 3. VI **32.** 1—2.

II 6. 12. ist zum Teile zusammengefügt aus verschiedenen Khaṇḍa des Ait. Br.; einige Teile zeigen Ursprünglichkeit. *stotriyānurūpau* vgl. Ait. Br. V **19.** 12; *sukṛti* Ait. Br. VI **29.** 1; *vṛṣakapi* Ait. Br. VI **29.** 2 und *kuntāpa* Ait. Br. VI **32.** 5 flgg.

II 6. 13. [S. 264 Z. 3 und flgg.] Ait. Br. VI **33.** 1—5. Kauṣ. Br. **30.** 5.
[S. 265 Z. 4 und flgg.] Ait. Br. VI **33.** 16—17. Kauṣ. Br. **30.** 7.
[S. 265 Z. 9 und flgg.] Ait. Br. VI **33.** 19.
[S. 265 Z. 16] Ait. Br. VI **33.** 18.
[S. 265 Z. 16 und flgg.] Ait. Br. VI **34.** 20.

II 6. 14. Ait. Br. VI **34—36.** 3.

II 6. 15. hat einige Übereinstimmung mit Ait. Br. VI **36.** 4—7.

II 6. 16. hat Übereinstimmung mit Ait. Br. VI **36.** 8—17.

BEMERKUNGEN.

I 1. Böhtlingk hat in seiner „Probe einer Kritik des Gopathabrāhmaṇa" die ersten zwölf Seiten des Gopathabrāhmaṇa besprochen und sucht einige verdorbene Stellen zu verbessern und hofft, dass eine Untersuchung der verschiedenen Handschriften des Brāhmaṇa die andern Schwierigkeiten aus dem Wege räumen könne. Die Handschriften verbreiten aber über die verdorbenen Stellen nur wenig Licht. Mit vielen Emendationen Böhtlingks bin ich einverstanden; in den Noten habe ich immer mitgeteilt, wo ich den Text nach Böhtlingk korrigiert habe.

I 1. 1. [S. 1. Z. 3]. Das Perfectum *nirmame* ist hier nicht am Platz, darum lese ich mit Böhtlingk *nirmimā*.

I 1. 1. [S. 1. Z. 5 und 6] Statt *avidāmaha* lese ich mit Böhtlingk *avidam aham*.

I 1. 3. [S. 3. Z. 1] alle Hss. haben *abhyatapat* und *abhyaśrāmyat* ohne Objekt. Man findet dieses noch einige Mal im Texte. Die Verben haben transitive Bedeutung; man erwartet ein Objekt wie *ātmānam*.

I 1. 6. Die Form *niramimata* (S. 5. Z. 8) findet man hier und an vielen andern Stellen fehlerhaft für *niramimīta*.

I 1. 12. [S. 10. Z. 4] alle Hss. lesen *prākrīḍitaḥ*. Böhtlingk schlägt vor *prākroḍitaḥ* „vor Zeiten nachträglich hinzugefügt" und er sagt weiter „und diese Interpolation wird wohl nicht sehr alt sein, da *kroḍa* in der Bedeutung „nachträgliche Bemerkung, Nachtrag" sehr spät auftritt. Das *tam* [Z. 7] spricht

gleichfalls für die Interpolation der zwei vorhergehenden Zeilen, da es auf *yajñaṃ* [Z. 3] hinweist". Ich bin hiermit nicht einverstanden. Bedeutet *prākrīḍitaḥ ślokaḥ* soviel als „versus memorialis"?

I 1. 12. [S. 10. Z. 5] *sapta sutyāḥ*. Anfangsworte des Gop. Br. I 5. 25.

I 1. 13. [S. 10. Z. 10] *taṃ ha smaitam evaṃ vidvāṃsaḥ pūrve śrotriyā yajñaṃ tataṃ sāvasāya ha smahety abhivrajanti*" ist verdorben. Böhtlingk schlägt vor: *tān ha smaitān evaṃvidvāṃsaḥ pūrve śrotriyā yajñaṃ tatam avasāyety abhivrajanti.*

I 1. 16—30. enthält die Praṇava Upaniṣad. Als Deussen im Jahre 1877 seine „Sechzig Upaniṣad's des Veda" herausgab, übersetzte er die Praṇava Upaniṣad aus dem Oupnek'hat, und wusste nicht, dass diese Upaniṣad in dem ersten Prapāṭhaka des Gopatha Brāhmaṇa zu finden war. Bloomfield hat in „The Aharvaveda" Deussen hierauf aufmerksam gemacht, und in der zweiten Auflage der „Sechzig Upaniṣad's des Veda" hat Deussen eine Übersetzung aus dem Sanskritoriginal hinzugefügt.

I 1. 17. der Oupek'hat: *die Sprache*, *die Zunge* und *die Rede*; das ist viel besser als Gop. Br.: *die Rede*, *die Zunge* und *der Geschmack* [*vācam .....jihvāṃ rasam* S. 13. Z. 13].

I 1. 21. [S. 14. Z. 14] die hss.: *'nuśāsanānām iti*. Ein Genitiv gibt keinen Sinn, vgl. Śat. Br. XI 5. 6. 8.

I 1. 21. [S. 14. Z. 15] *svaraśamyanānātantrīḥ* ist wahrscheinlich verdorben. Deussen übersetzt diese Stelle: „die mannigfachen, durch ihre Töne heilbringenden Saitenspiele". (? sic!) Böhtlingk schlägt vor *svarasāmyanānātantrīḥ*.

I 1. 22. [S. 15. Z. 8] alle hss. °*jighāṃsuḥ*. Deussen schlägt vor °*jighāṃseyuḥ* und übersetzt diese Stelle: „die Mantra's könnten sich [feindlich] gegen mich wenden, wie Embryos die Mutter zu töten suchen könnten". Richtiger wäre doch °*jigāṃseyuḥ*.

I 1. 25. [S. 18. Z. 6] Deussen übersetzt *yāthālātavya* „wie

ein nicht anzurührender Feuerbrand" [*alātavya*]. Ich glaube *lātavya* ist ein Eigenname, vgl. Ṣaḍv. Br. IV 7. 2, wo *svāhā lātavyasagotrā* genannt wird.

I 1. 25. [S. 18. Z. 7] Es ist mir nicht deutlich, was: „*puṃso vatso*" bedeutet. Deussen fragt: „Ist es: „er ist mit Vorliebe männlich""."

I 1. 27. [S. 19. Z. 4] Was bedeutet: *nādānapradānakaraṇau*? Deussen übersetzt: „und als den Zuwachs des Nachhalls bewirkend sind sie ein zweifacher Ort." (?).

I 1. 27. [S. 20. Z. 3] *mantraḥ kalpo brāhmaṇam ṛg yajuḥ sāmātharvāṇi*. Soll man °*vaṇi* oder °*vāṇi* lesen? Die Stelle ist mir nicht deutlich. Deussen übersetzt: „Spruch, Ritual und heilige Rede findet sich im Ṛig-, Yajur-, Sāma- und Atharvaveda".

I 1. 28. [S. 20. Z. 12] alle hss. *upopasīdāmīti*. Man erwartet 1e p. plur. Deussen übersetzt: „Wir wollen dir in Unterwürfigkeit nahen".

I 1. 31—38. Die Gāyatrī Upaniṣad. Bloomfield (The Atharvaveda, Seite 110) sagt: „This text describes itself as an Upaniṣad and deals with a theme suggestive of the Shavank Upaniṣad though it is not all like it" (Deussen, S. 875). Ich finde, dass die beiden Texte nicht sehr genau übereinstimmen; in der Shavank Upaniṣad findet man nur den Krieg zwischen Göttern und Asura's; während im Gop. Br. ein Gespräch zwischen Maudgalya und Glāva vorkommt.

I 1. 31. [S. 23. Z. 2] *ācacaṣṭe* quasi-Perfectform, wo man *ācacakṣe* erwarten würde, vgl. I 2. 13 (S. 46 Z. 12] und I 3. 8 (S. 73 Z. 6).

I 1. 32. [S. 25. Z. 6] Vedic Concordance S. 520 muss „*vicakṣva yadi tāḥ pravettha*" statt „. . . . . *praveptya*" gelesen werden.

I 2. 1. [S. 33. Z. 7] Bloomfield schlägt vor „*krodho 'paḥ ślāghaṃ*" zu lesen; besser ist doch „*krodho 'paḥ ślāghā*".

I 2. 4. [S. 35. Z. 12] *parāharati* bedeutet: fortreissen, hinreissen; man erwartet doch ein Verbum mit der Bedeutung „berühren".

I 2. 4. [S. 35. Z. 13] Man erwartet doch statt *dharma gupto mā gopāyeti ' dharmo hainaṃ gupto gopāyati: dharma gupta mā gopāyeti ' dharmo hainaṁ gupto gopāyati.*

I 2. 5. Der Anfang ist sehr verdorben.

[p. 37. Z. 2] Was bedeutet *ākīyatāṃ*?

[p. 37. Z. 3] *na hi devā na ramante;* eigentümlich ist hier der Gebrauch einer doppelten Negation. Prof. Caland teilte mir mit, dass im Kāṇvīya Śat. Br. die doppelte Negation einige Mal vorkommen soll.

I 2. 8. Ist *divyatri* [S. 40. Z. 7] der Name eines Ṛṣi? *ulavṛkarkṣutarakṣuḥ* [S. 40. Z. 8] als Kompositum ist verdächtig, man erwartet dann einen Nom. plur.

Sarpadaṃṣṭranaḥ [S. 40. Z. 9] ist nicht im Pet. W. belegt, wohl *sarpadaṃṣṭra*. Man erwartet doch *sarpadaṃṣṭraṇaḥ*.

I 2. 11. Einige Mal [S. 44. Z. 11 und 15] kommt *voce chandaḥ* (var. lect. *voceḥ chandaḥ*) vor. Ich begreife die Bedeutung der Worte nicht.

I 2. 15. dieser Khaṇḍa ist sehr korrupt; ich habe ihn nach Kāṭh. VII 15 herzustellen versucht; S. 48. Z. 9 muss eine Lücke haben hinter „*yannakṣatram*".

I 2. 16. von Schröder liest im Kāṭh. VII 15 *saṃvatsarād agnau.* Ist es nicht besser *saṃvatsarād ṛcāgnau* zu lesen?

I 2. 16. [S. 49. Z. 12] Keine der Hss. hat *śṛṅgāḥ* wie Rājendralāla Mitra liest. Der Mantra stimmt genau mit ṚV. IV 58. 3 überein.

I 2. 18. Was bedeutet *śravaṇasya* [S. 52. Z. 11]? Man erwartet den Namen eines Tieres.

I 2. 20. [S. 56. Z. 7] Ist vielleicht „*adhoktam*" *adho 'ktam* ($\sqrt{}$ *añj*) zu lesen? aber dann muss man °*pyāyyaitat payo* statt °*pyāyyaitaṃ payo* [S. 56. Z. 7] lesen.

I 3. 3. Ist *vācoyamyam* [S. 66. Z. 13]: die Stimme an sich haltend? Ait. Br. liest *vācaṃyamaḥ*. Vielleicht *vācaṃ yacchet* statt *vācoyamyam*.

I 3. 4. [S. 68] Die Aoristi kommen in allen Hss. ohne Augment vor.

I 3. 6. vgl. S. B. E. XLIV S. 51.

Ś. Br. XI 4. 1. 1. behandelt denselben Gegenstand. Eggeling weiss nicht, ob seine Auffassung richtig ist. Prof. Geldner hat eine andere.

Gop. Brāhmaṇa hat eine andere Lesart, aber auch diese ist nicht deutlich.

Ś. Br. *uddālako hāruṇiḥ | udīcyān vṛto dhāvayāṃ cakāra tasya niṣka upahita āsaitad dha sma vai tat purveṣāṃ vṛtānāṃ dhāvayatām ekadhanam upāhitaṃ bhavaty upavalhāya bibhyatāṃ tān hodīcyānāṃ brāhmaṇān bhīr viveda.*

I 3. 18. ist verdorben, ich habe den Khaṇḍa nach Ait. Br. VII 1. 1 zu korrigieren versucht. Nicht deutlich ist: *dakṣiṇā śroṇir athyāstrī brahmaṇah* [S. 86. Z. 12] Ait. Br. liest *śroṇir hotur, savyā brahmaṇaḥ*.

Im Gop. Br. wird das *avarasakthaṃ* sowohl dem Maitrāvaruṇa als dem Brāhmaṇācchaṃsin gegeben, und der *ūru* dem Acchāvāka und dem Potar. *Apāna* [S. 87. Z. 7] muss dieselbe Bedeutung haben wie *vaikartaḥ* Ait. Br. = *prauḍhaḥ*. Die Bedeutung des *prauḍhaḥ* ist auch unbekannt.

I 3. 19. [S. 88. Z. 6] *taṃ vā etaṃ dhīkṣitaṃ santaṃ dīkṣita ity ācakṣate* vgl. Śat. Br. III 2. 2. 30, wo man dieselbe quasi-Etymologie findet.

I 3. 20. *itthaṃ ced vo 'pasamavatsur hanta* [S. 90. Z. 6]. *avatsur* ist korrupt, vielleicht wird gemeint eine augmentierte Form von *samāvartate*. Vielleicht *samāvartsuḥ*? 3 plur. aor.?

Khaṇḍa I 3. 20 ist undeutlich.

I 4. 7. man erwartet *devikāhavīṃṣi* statt *devatāhavīṃṣi* [S. 96. Z. 9], denn in I 4. 8. [S. 99. Z. 7] steht *yad devikāhavir-*

bhiś caranti; in Kauṣ. Br. XIX 7 (init.) *devikābhyo havīṃṣi*.

I 4. 7. [S. 96. Z. 9] die Hss. *kāmāddaśātirātram* wschl. *kāmād atirātram*. Diese Worte sind wahrscheinlich Interpolation; das *atirātra* hat hier keine Bedeutung. Aber [S. 99. Z. 10] *atha yad daśātirātram upayanti* zu l. wschl. *yad atirātram upayanti*. Diese Stelle beruht auf I 4. 7. Dann ist die Interpolation sehr alt.

I 4. 14. [S. 105. Z. 2] und I 4. 15. [S. 105. Z. 11] *anakūtyai* habe ich in *anagūrtyai* geändert nach Śat. Br. XII 2. 3. 5.

[S. 105. Z. 7] die Hss. *daśarātrāya mahāvratam mahāvratād udayanīyāyātirātraḥ*. Man muss lesen: *daśarātrān mahāvratam mahāvratād udanīyo 'tirātraḥ*. Die Dative sind durch eine Parallelstelle I 4. 22. [S. 110. Z. 7] verursacht.

I 4. 20. [S. 109. Z. 1] *daśarātram uddhiḥ pṛṣṭhyābhiplavau cakre ' daśarātram uddhiṃ ' pṛṣṭhyābhiplavau cakre ' tantraṃ kurvīta*.

Śat. Br. XII 2. 2. 4. *pṛṣṭhyābhiplavau tantre kurvīta*. Diese Lesart scheint mir weniger gut zu sein, vgl. S. B. E. XLIV S. 149.

[S. 109. Z. 4] *ime prāṇā nānā santa ekodayāccharīram adhivasati*.

Ś. Br. XII 2. 2. 4. *ime prāṇā nānā santa ekotayaḥ samānam ūtiṃ saṃcaranti*.

Die Bedeutung von „*ekoti*" ist zweifelhaft, vgl. S. B. E. XLIV S. 149.

I 5. 1. [S. 113. Z. 4] die Hss. *jyotir gaur āyur gaur āyur jyotir* Śat. Br. XII 2. 2. 12 *jyotir gaur āyuḥ*; das ist viel besser, denn es ist die Rede von einem *tryahas tryāvṛttiḥ*.

I 5. 3. *grīvā* wird durcheinander im Sing. und Plur. gebraucht.

[S. 115. Z. 11] *trivṛtaṃ hy eva śiro bhavati: tvag asthi majjā mastiṣkam*.

Ś. Br. XII 2. 4. 9. *śira evāsya trivṛt' tasmāt tat trividhaṃ bhavati tvag asthi mastiṣkaḥ*. Hat man im Gop. Br. *majjā* auszuscheiden? Sonst hat man ein *caturvidham*.

[S. 116. Z. 6] *pṛṣṭīkuṇḍilāni* ist nicht im P. W. belegt, vielleicht muss hier mit Śat. Br. *karūkarāṇi* gelesen werden.

Vielleicht ist statt *pṛṣṭī°* *praṣṭi°* zu lesen.

I 5. 3 und 4 enden gedankenlos: *ya evaṃ veda sa vā eṣa saṃvatsaraḥ*.

I 5. 4. [S. 117 Z. 5] die Hss. haben *variṣṭhā*. Ist es nicht besser mit Ś. Br. *varṣīyasī* zu lesen, weil der zweite Finger doch nicht der gröszte ist?

[S. 117. Z. 7] *anayor variṣṭhā*. Ś. Br. *āsāṃ varṣiṣṭhā*.

Im Śat. Br. ist die Reihenfolge besser; denn die *paṅkti* muss an fünfter Stelle kommen, und die *virāj* an vierter. Die *virāj* wird nicht deutlich behandelt; zum zweiten Male spricht Gop. Br. über den *variṣṭhā*-finger; Ś. Br. spricht hier von *annāditamā*.

I 5. 5. stimmt mit Ś. Br. XII 3. 2. 1 überein; *catuḥ* und *pañca* fehlen im Gop. Br.; Ś. Br. hat *rātrayaḥ* statt *ahorātrāṇi* und spricht später von 720 Tagen und Nächten; Gop. Br. spricht von 360 prāṇas.

I 5. 8. [S. 123 Z. 7] zwischen *niṣkrīṇīya* (1ª p. opt. med.) und *tasmād etena* u. s. w. ist wahrscheinlich eine Lücke; oder man muss eingreifen und *nirakrīṇāt* lesen.

I 5. 9. Ś. Br. XII 3. 5. 3—11.

Die Reihenfolge weicht im Ś. Br. ab; auch spricht man im Gop. Br. von *gṛhamedha* [S. 124. Z. 9] und *mithunam*; [S. 124. Z. 11] diese fehlen im Ś. Br.

I 5. 10. [S. 125 Z. 2] die Hss. lesen *suśruvuḥ*. Oft werden *ś* und *s* verwechselt. Aber ein Plural ist hier nicht am Platz; auch die Bedeutung von *sru* passt hier nicht, ich lese mit Ś. Br. *saśrāma*.

I 5. 11. Man findet die Formen: *prātaḥsavanena* [Instr.] *mādhyaṃdine savane* [Loc.] und *tṛtīyasavane* [Loc.] neben einander.

I 5. 12. 13. 14. vgl. Das Vaitāna Sūtra des Atharvaveda, übersetzt von W. Caland, XVII 10.

I 5. 21. Die Legende des *Dadhyañ āṅgirasa* wird nicht im Ś. Br. gefunden; wohl gibt Ś. Br. XII 3. 3. 3 die Aufzählung der siebzehn Silben der fünf heiligen Wörter.

I 5. 23. Nach Gautama ist die Reihenfolge der *haviryajña: agnyādheya*, *agnihotra*, *darśa-* und *paurṇamāsa*, *caturmāsya*, *āgrayaṇeṣṭi*, *nirūḍhapaśubandhu* und *sautrāmaṇī*.

II 1. 2—4 behandelt das *prāśitra* [vgl. Kauṣ. Br. VI 13, 14, Ś. Br. I 7. 4. 5, T. S. II 6. 8. 5, Ait. Br. III 33]. Die Legende ist sehr verschieden behandelt worden; im Ś. Br. und Ait. Br. fragen die Götter *Rudra*, ob er *Prajāpati* strafen wolle. Im T. S. und Gop. Br. rächt sich Rudra, weil er vom Opfer ausgeschlossen worden ist.

II 1. 3. [S. 146. Z. 13] *tad u haika āhuḥ*; diese „*eke*" sind, wie es scheint, die Kauṣītakins, vgl. Kauṣ. Br. VI 14 (init.).

II 1. 7. [S. 150 Z. 2] vgl. Vait. 3. 19—20, Übersetzung von Caland. Nur hs. D. liest *samakṣam*, die andern lesen *samṛkṣam*. Alle Hss. lesen wie Vait. das korrupte *prajāpatiṃ* statt *prajāpatiḥ*.

II 2. 10. ist Kāṭh. XXXIV 17 und 18. Das Kāṭh. ist viel korrupter als Gop. Br.

II 2. 11. [S. 176. Z. 6] M. S. I 9. 8: S. 139 Z. 5 liest *tena vyāvṛtam agacchaṃs te°* statt *te na vyā°*.

II 2. 11 vgl. Vait. XIII 13 (das Vait. übersetzt von Caland).

II 2. 13—14 vgl. Vait. XXIX 7.

II 2. 13. [S. 178 Z. 13] alle Hss. *anitir asi*. vgl. Vait. XX 13, Bemerkung.

II 2. 13. [S. 178. Z. 15] die Hss. lesen *prāvo 'syahnāṃsi*, diese Lesart hat gar keine Bedeutung. T. S. III 5. 2. 3 hat *pravāsi anuvāsi*.

II 3. 8. Gop. Br. (ed. Bibl. Ind.) muss die vierte Zeile (S. 126) von oben als erste Zeile gelesen werden.

II 3. 9. [S. 194. Z. 15] *prājā aśvamāraṃstad* .... Wahrscheinlich muss die Bedeutung dieser Worte sein: „Die Menschen bekamen dann Atem." Vielleicht eine Form von *śvasiti*, aber welche?

II 3. 13. [S. 200. Z. 7 u.s.w.] muss man lesen: *na hy atra nārāśaṃsāḥ sīdanti* oder *na hy anārāśaṃsāḥ sīdanti*?

II 4. 7. vgl. Vait. XXIII 22, Bemerkung.

II 4. 8. [S. 215. Z. 13] *tāṃ yad anupoṣya* vgl. Vait. XXIV 15, Bemerkung.

II 4. 11. [S. 219. Z. 3 und 4] *samabhyavāguḥ* aor. ist hier nicht am Platz. Er ist hierher gekommen durch Ausgleich.

Vielleicht muss man *samabhyaveyuḥ* lesen.

[S. 219. Z. 8] *tasmād utthā*, vielleicht *tasmād ukthā?* Ist es eine quasi-Etymologie; *ukthā* aus *utthā* entstanden?

II 4. 13 ist mir nicht deutlich.

II 4. 14. [S. 221. Z. 5] die Hss. *dve saṃśasyaṃsta aindraṃ ca bārhaspatyaṃ caikam aindrābārhaspatyaṃ* (?), vgl. Vait. XXV 8.

II 5. 4. [S. 230. Z. 16] *agāt* ist augmentierter Injunktiv, der in späteren Texten mehr vorkommt.

II 5. 5. [S. 231. Z. 5] Gop. Br. *yathābhyāghāram*. Kauṣ. Br. XVII 8 *yathābhyāgāram*. Die richtige Form ist *yāthābhyākāram*.

II 5. 7. [S. 233. Z. 11] Hs. D. liest richtig *saṃśānāni* wie in Ś. Br. und andern Texten. Garbe hat schon im Vait. XXX 6, wo alle Hss. *saṃśyānāni* haben, diese Form in *saṃśānāni* verändert.

II 5. 8. vgl. Vait. XXVII 6. Es befremdet, dass auch eine Hs. des Gop. Br. *ruheyam* statt *roheyam* [S. 235. Z. 2] liest.

II 6. 2. [S. 245. Z. 15] Ait. Br. VI 20 [S. 173. Z. 1] hat *ye vai te na ṛṣaya pūrve pretās te vai kavayas* statt *ye vai tena* u.s.w.

II 6. 3. [S. 246. Z. 11] Ait. Br. VI 21 [S. 173. Z. 16 und 17] hat *kadvantāḥ* statt *kadvantaḥ*.

II 6. 4. [S. 248. Z. 8] die Hss. *satrāyaṇarūpam*, auch Ait. Br. VI 22. [S. 174. Z. 14]: statt *sattrāyaṇarūpam*.

II 6. 9. [S. 256. Z. 15] *buḍila āśvitarāsyuḥ*. Ait. Br. *bulila āśvatara āśviḥ*.

II 6. 10. [S. 259. Z. 4] vgl. Vait. XXXI 27, wo Caland vorschlägt: *tasmād ṛgmebhya evādhi preṣitavyaṃ ṛgmebhyo 'dhi vaṣaṭkṛtyam* zu lesen.

II 6. 13. [S. 266. Z. 1] alle Hss. wie Ait. Br. *ativāda*; Vaitāna Sūtra und Kauṣ. Br. *atīvāda*.

II 6. 14. Der Anfang ist sehr korrupt.

[S. 268. Z. 15] *tvam indra śarma riṇetime* . . . . . und auch Vait. XXXII 30 *tvam indra śarma riṇeti*. Man erwartet doch: *tvam indra śarma riṇā iti*.

II 6. 15. [S. 270. Z. 1] *abhūtodyam*? Ist es ein Wort? Und ist *udya kṛtya* von *vadati*?

Wörter, die nicht im P. W. vorkommen, oder nicht genügend belegt sind.

I 1. 13. [S. 10. Z. 15] *acaritin*, auf dieselbe Weise gebildet wie *sucaritin* (Jaim. Śrautra Sūtra), kommt nicht im P. W. vor, wohl °*carita*.

I 1. 13. [S. 10. Z. 15] *aparāgya*: feindlich gesinnt? (*aparāga* feindliche Gesinnung).

Böhtlingk schlägt vor *aparārdhya*.

I 1. 14. [S. 11. Z. 16 u.s.w.] *saṃdhiti* (nicht belegt).

I 1. 24. [S. 16. Z. 14] *nāmākhyātam* nicht im P. W., wohl *nāmākhyātika* = sich auf das Nomen und das Verbum beziehend.

I 1. 29. [S. 22. Z. 5] *khilaśruti*? Deussen übersetzt: eine ergänzende Schriftstelle.

I 1. 30. [S. 22. Z. 11] *viṣayin* nicht belegt, (*viṣaya* Gebiet Reich).

I 1. 32. [S. 24. Z. 8] *yathāmanas* nicht im P. W.

I 1. 39. [S. 31. Z. 15] *samitsaṃbarhiḥ*. Bedeutet dieses Wort: Brennholz mit Opfergrase?

I 2. 4. [S. 35. Z. 15] *dhāyyā*? Es musz hier der Name eines Kleidungsstücks sein.

I 2. 4. [S. 36. Z. 9] *hā (jihīte)* mit den praep. *prati* + *sam* ist es nicht im P. W. belegt.

I 2. 5. [S. 36. Z. 15] *sthā (tiṣṭhati)* mit den praep. *upa* + *ava* nicht im P. W. belegt.

I 2. 5. [S. 37. Z. 2] *upārāma* ist nicht belegt. Im P. W. findet man nur *upārāma(m)*: das Ausruhen.

I 2. 8. [S. 40. Z. 7] *divyatri* N. eines Ṛṣi.

I 2. 8. [S. 40. Z. 8] *ulavṛkarkṣu?*

I 2. 8. [S. 40. Z. 9] *sarpadaṃṣṭranaḥ* nicht belegt; wohl *sarpadaṃstra*.

I 2. 14. [S. 47. Z. 3] *yam(yacchati)* mit den praep. *upa* + *vyā* nicht im P. W. belegt, wohl *vyā* + *yam* und *upa* + *yam*.

I 2. 14. [S. 47. Z. 11] *ūrma*, auch Vait. XI 5. Die Bedeutung ist unbekannt.

I 2. 15. [S. 48. Z. 6] *avakūti?* vgl. *anākūti*. I 4. 14 [S. 105. Z. 2] 15 [S. 105. Z. 15].

I 2. 18. [S. 52. Z. 7] *romaśamara* vgl. P. W.; *śamara* bedeutet hier vielleicht *vivara*: Öffnung.

I 2. 18. [S. 52. Z. 11] *śravaṇa*. Der Name eines Tieres?

I 2. 21. [S. 58. Z. 13 u.s.w.] *āglā?*
[S. 59. Z. 4] *kāruvidā?*
[S. 59. Z. 4] *āglāgṛdha?*

I 2. 24. [S. 63. Z. 12] alle Hss. haben *udātti*; vielleicht nach Analogie von *vyāpti*, *paryāpti* auch *udāpti* zu lesen; nicht im P. W. belegt.

I 3. 2. [S. 65. Z. 10] *mahāvādyam* nicht im P. W., wohl *mahāvada* (Ait. Br. V **33**. 1).

I 3. 3. [S. 66. Z. 13] *vācoyamyam*. Bedeutet es: die Stimme an sich haltend s.v.a. *vācaṃyama* (Ait. Br. V **33**. 4)?

I 3. 5. [S. 69. Z. 9] *lup (lumpati)* mit der praep. *prati* nicht im P. W. belegt.

I 3. 7. [S. 72. Z. 3] und I 3. 9. [S. 75. Z. 6] *uccaśas* ist ein korruptes Wort, muss aus dem P. W. entfernt werden.

I 3. 12. Einige Wörter, die nur in den Atharvanischen Texten vorkommen:

yaviḍa [S. 78. Z. 10].

samudrānta [S. 79. Z. 1].

adbhiḥ praty-ā-nī [S. 79. Z. 2].

pitṛy-upavīta [S. 79. Z. 10].

vgl. Kauś. Sūtra 87. 26. Vait. Sūtra VII 15.

I 3. 18. [S. 87. Z. 7] *apāna?* Der Name eines Körperteiles?

I 3. 19. [S. 89. Z. 5] *annastha.*

[S. 89. Z. 5] *nāmastha.*

I 3. 22. [S. 92. Z. 12] *i (eti)* mit den praep. *apa + aty* nicht im P. W.

I 5. 3. [S. 116. Z. 6] *pṛṣṭikuṇḍilāni?*

I 5. 5. [S. 120. Z. 4] *peśaśamara* (?) vgl. I 2. 18. [S. 52. Z. 7] *romaśamara.*

II 1. 12. [S. 152. Z. 5] *sahārambha:* gemeinsam beginnend; keine andere Belegstelle im P. W.

II 1. 15. [S. 153. Z. 6] *ārtija:* durch Weh erzeugt; keine andere Belegstelle im P. W.

II 2. 13. [S. 179. Z. 9] *nābhuḥ?* Die Bedeutung ist mir unbekannt.

II 2. 14. [S. 180. Z. 12] *gā (gāyate)* mit der praep. *apa* nur im Gop. Br. und Vait. XVII 4.

II 3. 6. [S. 193. Z. 1] *manarihan?* Ait. Br. *anarhan.*

II 3. 7. [S. 193. Z. 10] *guṇitas* nicht im P. W. belegt.

II 3. 22. [S. 208. Z. 6] *prativīta* nur im Gop. Br. und Vait. XXII 32.

II 3. 23. [S. 210. Z. 8] *namaga?* nicht im P. W.

II 4. 12. [S. 211. Z. 2] *saṃdhyukṣa?*

II 4. 15. [S. 222. Z. 5] *ekapādinī?* nicht im P. W.; wohl *ekapātinī* = ein Vers, der für sich zu nehmen ist.

II 5. 8. [S. 234. Z. 14] *jap (japati)* mit der praep. *ud*, nicht belegt im P. W.

II 5. 11. [S. 237. Z. 12] *anaikāhika* ist nicht belegt im P.W.

II 6. 11. [S. 260. Z. 6] *antarhasta* nicht im P. W.; wohl *antarhastīna*.

II 6. 12. [S. 262. Z. 3 u.s.w.] *kuya?*

II 6. 13. [S. 266. Z. 2] *virebham* absol. von *rebh* + *vi*; aber *virebhaiḥ* [S. 270. Z. 3] als Subst. nicht im P. W. belegt.

Einige Bemerkungen über die im Gopatha Brāhmaṇa vorkommenden Mantra.

I 1. 9. [S. 8. Z. 4] *śreṣṭho ha vedas tapaso 'dhi jāto brahmajyānāṃ kṣitaye saṃbhabhūva.* Sāyaṇa liest (Ath. V. ed. Shankar Pandit, Vol. I S. 5 *hṛdaye* statt *kṣitaye*.

I 1. 9. [S. 9. Z. 2] und I 1. 21. [S. 14. Z. 14] *vṛdhat karad ruhan mahat tat.* Bibl. Ind. und Ved. Conc. [S. 899] lesen *guhan* statt *ruhan*.

I 1. 15. [S. 12. Z. 7] *devo vijānan* fehlt im Ved. Conc.

I 1. 20. [S. 14. Z. 10] *janat.* Diese Stelle fehlt im Ved. Conc.

I 1. 22. [S. 15. Z. 11] *yā purastād yujyata 'ṛco akṣare parame vyoman*; diese *ṛk* besteht aus zwei Pratika A. V. X 8. 10ª und A. V. IX 10. 18ª.

I 1. 39. [S. 30. Z. 6] *āpo garbhaṃ janayantīḥ.* Gop. Br. zitiert A. V. IV 2. 8 in der Paippalāda Rezension; die Śāunaka Rezension hat *āpo vatsaṃ janayantīḥ*.

I 2. 1. [S. 32. Z. 13] *dīkṣito dīrghaśmaśruḥ* ist ein Fragment des Mantra: *kārṣṇaṃ vasāno dīkṣito dīrghaśmaśruḥ* A.V. XI 5. 6ᵇ.

I 2. 9. [S. 41. Z. 13] *antarikṣe pathibhir hriyamāṇaḥ* (alle

Hss.) oder *hīyamāṇaḥ* (ed. B. Ind.) sic.! Paip. S. I **107**. 3: *antarikṣe pathibhir īyamāṇaḥ*.

Gop. Br. liest *apāṃ yoniḥ prathamajā ṛtasya*.

Ṛ. V. liest *āpāṃ sakhā prathamajā ṛtāvā*.

I 2. 9. [S. 42. Z. 3] *candramā apsv antaḥ*; alle Hss. lesen: *candramā apsantaḥ*.

I 2. 17. [S. 50. Z. 14] Die ṛk *srutād yam atrir divam unnināya ' divi tvātrir adhārayat*, besteht aus zwei Halbversen A. V. XIII 2. 4c und A. V. XIII 2. 12b. Vedic Concordance hat fehlerhaft *stutāt* statt *srutāt*; auch A. V. liest *srutāt*.

I 2. 21. [S. 57. Z. 7] Der Mantra (Paip. S. I **95**. 3) *agniṃ tvāhur vaiśvānaraṃ ' sadanān pradahann agāt* lautet Vait. VI 7 *agniṃ tvāhur vaiśvānaraṃ ' sa dahan pradahan nv agāḥ*. Auffallend ist es, dass auch eine Handschrift des Vaitāna Sūtra „*sadanān*" hat.

I 3. 1. [S. 64. Z. 7] Zwei Hss. lesen statt: *devā brahmāṇa āgacchata āgacchata* (vgl. Ved. Conc. S. 499): *devā brahmāṇa āgacchatāgacchata*.

I 3. 22. [S. 92. Z. 7] *retaś ca mānnaṃ ceta ūrdhvam ubhau*. Ved. Conc. S. 830 muss statt „*ūrddhvañcam*" „*ūrdhvam*" gelesen werden.

I 5. 5. [S. 120. Z. 14] *śramād anyatra parivartamānaḥ*; fehlerhaft hat Ved. Conc. S. 938 °*vartamānāḥ*.

I 5. 10. [S. 125. Z. 9] I 5. 21. [S. 133. Z. 18] lesen die Hss. *o śrāvaya* und nicht *oṃ śrāvaya* (wie in der ed. B. Ind.) vgl. Ved. Conc. p. 310.

I 5. 24. [S. 138. Z. 1] *prāyaścittair bheṣajaiḥ saṃstuvantaḥ* nicht wie ed. B. Ind. (Ved. Conc. S. 639) *prāyaścittair bhaiṣajaiḥ saṃstavantaḥ*.

I. 5. 24. [S. 139. Z. 3] *sāmnodgātā chādayann apramattaḥ*, nicht wie ed. B. Ind. (Ved. Conc. S. 1009) *chādayanta pramatta*.

I 5. 24. [S. 139. Z. 6] *sāmnā divy ekaṃ nihitaṃ stuvantaḥ*; nicht wie ed. Bibl. Ind. (Ved. Conc. S. 1009) *nistuvantaḥ*.

I 5. 25. [S. 140. Z. 13] die Hss. *viṣkandham enaṃ visṛtaṃ prajāsu* nicht wie ed. B. Ind. (vgl. Ved. Conc. S. 895) *viṣkandham enaṃ vidhṛtaṃ prajāsu.*

II 1. 3. [S. 146. Z. 3] *ātmāsy ātmann ātmānam*, vgl. Bemerkung 2 zu Vait. Sūtra III 11 (Caland).

Gop. Br. liest *ātmann* und nicht *ātman*; vgl. Ved. Conc. S. 160.

II 1. 3. [S. 146. Z. 12] *vāṅ ma āsyan.* Ved. Conc. S. 853 hat *vāṅ ma āsan.*

II 1. 4. [S. 147. Z. 13] *pratiṣṭha.* Diese Stelle ist im Ved. Conc. nicht belegt.

II 2. 3. [S. 167. Z. 5] *śakmana ojiṣṭhāya* Gop. Br. und Vait. 13. 16.

T. S. VI 2. 2. 3 *śakmann ojiṣṭhāya.*

Die Mantra des Gop. Br. II 2. 3 und Vait. 13. 16 stimmen überein; nur hat Gop. Br. [S. 167. Z. 9] *anabhiśastenyam* und Vait. *anabhiśastiḥ.*

II 2. 3. [S. 167. Z. 7] *devānām ojaḥ* ist im Ved. Conc. nicht belegt.

II 2. 3. [S. 167. Z. 8] *abhiśastipā* fehlt im Ved. Conc.

II 2. 4. [S. 168. Z. 5] Gop. Br. und Vait. haben dieselbe Lesung: *āpyāyayāsmānt sakhīnt sanyā medhayā prajayā dhanena.* Ved. Conc. S. 175.

II 2. 9. [S. 174. Z. 7] Gop. Br. und Vait. haben: *dhenā bṛhaspateḥ patnī* statt *dhenā bṛhaspateḥ.*

II 2. 12. [S. 177. Z. 13] *yas te drapsa skandati* wird in II 4. 7 als *drapsavatyaḥ* angedeutet.

II 2. 13. [S. 178. Z. 15] *pravo 'sy ahnāṃsi* ist korrupt, T. S. III 5. 2. 3 hat *pravāsi anuvāsi.*

II 2. 13. [S. 179. Z. 1] Gop. Br. Vait. XII 17, Kauś. S. XVII 7 lesen *suditir asi.* Hs. B. aber liest wie T. S. IV 4. 1. 2 und P. Br. I 9. 11. *suditir asi.*

II 2. 3. [S. 179. Z. 7] *abhijid asi.* Diese Stelle fehlt im V. C.

II 2. 14. [S. 180. Z. 5] *ṛgbhir evobhayato 'tharvāṅgirobhir guptābhir guptai stuta.*

II 2. 14. [S. 180. Z. 6] *yajurbhir evobhayato 'tharvāṅgirobhir guptābhir guptai stuta.*

II 2. 14. [S. 180. Z. 8] *sāmabhir evobhayato 'tharvāṅgirobhir guptābhir guptai stuta.*

Diese drei Mantra findet man nur im Gop. Br.

II 2. 17. [S. 182. Z. 14] *juṣṭo vāce bhūyāsam.* Gop. Br. Āśv. Ś. Vait. Kauś. S. haben *vāce*, die anderen Texte *vāco.*

II 2. 22. [S. 187. Z. 5] *yuvo ratho adhvaro devavītaye*; so auch A. V. VII 58. 1[c] (nicht wie Ved. Conc. S. 793 *adhvaraṃ*) Ait. Br. VI. 12. 7 und R. V. VI 68. 10[c] lesen *adhvaram.*

II 3. 5. [S. 192. Z. 4] *pratiṣṭhāmi pratiṣṭhāṃ gacchan pratiṣṭhāṃ mā gamayet*; mit Ait. Br. III 8. 3 muss man lesen *pratiṣṭhāsi pratiṣṭhāṃ gaccha pratiṣṭhāṃ mā gamaya.*

II 3. 6. [S. 192. Z. 13] *śaṃ no bhava hṛda ā pīta indro.* Man muss mit Vaitana XIX 18[a] und R. V. VIII 48. 4[a] *indo* lesen.

II 3. 8. [S. 194. Z. 4] *sapta hotāra ṛtuthā yajanti* nicht im Ved. Conc. belegt, wohl *sapta hotāra ṛtuśo yajanti* S. 973.

II 3. 13. [S. 200. Z. 11] die Hss. A. D und F lesen wie Ṛ. V. I 137. 2[d] *uta vām uṣaso budhi.* Nur Hs. E. liest *budhiḥ* (vgl. Ved. Conc. p. 252).

II 4. 8. [S. 215. Z. 14] *(yame) yat kusīdam apamityam apratīttam;* vielleicht zwei Mantra (*yame*) *yat kusīdam* und *apamityam apratīttam.*

Vielleicht gehört *yame* zu *yat kusīdam.*

II 4. 9. [S. 217. Z. 2] *yā te agne yajñiyā tanūs tayā me hy āroha tayā me hy āviśa.* Der Mantra findet man in dieser Form nur im Gop. Br. und Vait. XXIV 14.

II 4. 15. [S. 222. Z. 7] Im Ved. Conc. ist nicht notiert, dass *ā vāṃ rājānāv adhvare vavṛtyān* im Gop. Br. II 4. 15 gefunden wird.

II 4. 16. [S. 223. Z. 11] *sakhā sakhibhyo varivaḥ kṛṇotu*. Hs. A. liest mit A. S. VII 51. 1[d] *varīyaḥ*; die Hss. D, E und F lesen mit der Paipp. Rezension *varivaḥ*.

II 4. 17. [S. 224. Z. 6] *ṛtur janitrī tasyā apas pari*, die Hss. A pr. m., D und F lesen *apas* wie Ṛ. V. II **13**. 1[a] nicht *apasas* (vgl. Ved. Conc. S. 291].

II 5. 8. [S. 234. Z. 12] *eṣa me 'muṣmiṃlloke prakāśo 'sat*; nicht notiert im Ved. Conc. S. 306.

II 5. 13. [S. 239. Z. 7] die Hss. lesen: *made somasya rocanendro yad abhinad valam*; besser wäre doch mit A. V. XX 28. 1[b] zu lesen *made somasya rocanā indro yad abhinad valam*.

II 6. 2. [S. 245. Z. 4] *ariṣṭair naḥ pathibhiḥ pārayantā*. A. sec. m. hat *pārayantā* wie Ṛ. V. VI **69**. 1[d]; die anderen Hss. *pārayantu* (vgl. Ved. Conc. S. 112).

Einige Mantra des Gop. Br. II 6. 14 und 15 sind in Ved. Conc. fehlerhaft notiert worden. A. V. (ed. Shankar Pandit) hat dieselbe Lesart wie Gop. Br.; andere Texte haben eine andere Lesart.

II 6. 14. [S. 268. Z. 5] *yajñā netarasaṃn apurogavāsaḥ* ebenso A. V. XX **135**. 7[d] nicht wie im Ved. Conc. *jajñā neta sann apurovāsaḥ*; vgl. jetzt Z. D. M. G. 72, S. 24.

II 6. 14. [S. 267. Z. 12] A. V. XX **135**. 6 und 7[a und b] und Gop. Br. stimmen wörtlich überein in: *ādityā ha jaritar aṅgirobhyo dakṣiṇām anayaṃs tāṃ ha jaritaḥ pratyāyaṃs tām u ha jaritaḥ pratyāyan* || *tāṃ ha jaritar naḥ pratyagṛbhṇaṃs tām u ha jaritar naḥ pratyagṛbhṇan*.

Ved. Conc. hat eine andere Lesart.

ādityā ha jaritar aṅgirobhyo dakṣiṇām anayaṃs tāṃ ha jaritar na pratyāyaṃs tām u ha jaritaḥ pratyāyan || *tāṃ ha jaritar na pratyagṛbhṇaṃs tām u ha jaritar pratyagṛbhṇan*.

II 6. 14. [S. 268. Z. 3] *ahānetarasaṃn avicetanāni* ebenso A. V. XX **135**. 7[c]; Ved. Conc. *ahā neta sann avicetanāni*.

II 6. 14. [S. 268. Z. 8] *uta padyābhir yaviṣṭhaḥ* ebenso

A. V. XX **135**. 8[b]. Ved. Conc. *uto padyābhir javiṣṭhaḥ* (Gop. Br. liest *uta*, A. V. *uto*).

II 6. 14 [S. 268. Z. 10] *ādityā rudrā vasavas tenute* (so alle Hss.). A. V. XX **135**. 9[a] hat *tvenute*; Ved. Conc. *ādityā rudrā vasavas tvelate.*

II 6. 14. [S. 268. Z. 12] *devā dadatv āsuram*, ebenso A. V. XX **135**. 10[a]; Ved. Conc. *devā dadatv ā varam* und *yuṣmāṃ astu dive dive*, ebenso A. V. XX **135**. 10[c]. Ved. Conc. *yuṣme astu dive dive.*

II 6. 16 [S. 272. Z. 6] *viśo adevīr abhyācarantīḥ*. Diese Stelle ist nicht im Ved. Conc. belegt.

ओं नमोऽथर्ववेदाय नमः ॥

ओं ब्रह्म ह वा इदमग्र आसीत्स्वयंभ्वेकमेव[1] तदै-क्षत[2] महद्वै यक्षं यदेकमेवास्मि[3] हन्ताहं मदेव मन्मात्रं द्वितीयं देवं निर्मिमा[4] इति । तदभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतप-त्तस्य श्रान्तस्य तप्तस्य संतप्तस्य ललाटे स्नेहो यदार्द्र्यमा-जायत[5] । तेनानन्दत्तदब्रवीन्महद्वै यक्षं सुवेदमविदमह-मिति[6] तद्यदब्रवीन्महद्वै यक्षं सुवेदमविदमहमिति[7] तस्मात्सुवेदोऽभवत्तं[8] वा एतं सुवेदं सन्तं स्वेद इत्या-चक्षते परोक्षेण परोक्षप्रिया[9] इव हि देवा[10] भवन्ति प्रत्यक्षद्विषः । ॥ १ ॥

स[11] भूयोऽश्राम्यद्भूयोऽतप्यद्भूय आत्मानं समतपत्तस्य श्रान्तस्य तप्तस्य संतप्तस्य सर्वेभ्यो रोमगर्तेभ्यः पृथक्स्वेद-

---

1) So corr.; °यंभ्वेकमेव A und C; °यंभ्येकमेव B; °यंभ्वोकमेव E; 2) तदैक्षीत B, तदैक्षत C und E; 3) so corr.; die hss. lesen तदेकमे°. 4) so corr.; die hss. lesen निर्मम; 5) so lese ich mit Böhtlingk; die hss. haben यदार्द्र्यमा°; यदार्द्र्यमाजायन्त B; 6) und 7) wie Böhtlingk; A hat °महा इति, die übrigen hss. °मह इति; 8) ऽभवन्तं C; 9) परोक्षिप्रिया E; 10) देवता B; 11) Brahma ist hier masc., später wieder neutrum.

धाराः प्रास्यन्दन्त[1] ताभिरनन्दत्तदब्रवीदाभिर्वा अहमिदं सर्वं धारयिष्यामि[2] यदिदं किं चाभिर्वा अहमिदं सर्वं जनयिष्यामि[3] यदिदं किं चाभिर्वा अहमिदं सर्वमाप्स्यामि यदिदं किं चेति । तद्यदब्रवीदाभिर्वा अहमिदं सर्वं धारयिष्यामि[4] यदिदं किं चेति । तस्माद्धारा[5] अभवंस्तद्धाराणां[6] धारात्वं यच्चासु ध्रियते[7] तद्यदब्रवीदाभिर्वा अहमिदं सर्वं जनयिष्यामि यदिदं किं चेति । तस्माज्जाया[8] अभवंस्तज्जायानां[9] जायात्वं याच्चासु पुरुषो जायते यच्च पुत्रः । पुन्नाम नरकमनेकशततारं[10] तस्मात्त्रातीति पुत्रस्तत्पुत्रस्य पुत्रत्वं । तद्यदब्रवीदाभिर्वा अहमिदं[11] सर्वमाप्स्यामि यदिदं किं चेति । तस्मादापो ऽभवंस्तदपामप्त्वमाप्नोति[12] वै स सर्वान्कामान्यान्कामयते[13] ॥ २ ॥

ता अपः सृष्ट्वान्वैक्षत । तासु स्वां छायामपश्यत्तामन्वैक्षमाणस्य[14] स्वयं रेतो ऽस्कन्दत्तदप्सु प्रत्यतिष्ठत्ता-

---

1) प्रस्यन्दन्त A; प्राकस्यन्दन्त B; प्राकसंदन्त E; 2) धारायिष्यामि E; 3) Von जनयिष्यामि bis धारयिष्यामि fehlt in B; 4) धारायिष्यामि E; 5) धारा hat hier keinen Sinn; vielleicht ist धरा (Erde) gemeint (Böhtlingk); 6) °वंस्तस्माद्धा° B; 7) श्रीयते A und B; 8) Die hss. haben plur.; ich möchte (wie Böhtlingk) sing. lesen, um so mehr als puruṣaḥ und putraḥ auch im sing. stehen. 9) °याना E; 10) °कशतुतारं C; 11) ब्राह्मिदं E; 12) °पत्वमाप्नोति A und E; 13) Am Schlusz is doch wohl य एवं वेद ausgefallen; 14) छायाम° A und E; °क्षमानः स्व E;

स्तत्रैवाभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्ताः श्रान्तास्तप्ताः संतप्ताः सार्धमिव रेतसा द्वैधमभवंस्तासामन्यतरा[1] अतिलवणा[2] अपेया अस्वाद्यास्ता[3] अशान्ता रेतः समुद्रं वृत्वातिष्ठन्नथे-तराः पेयाः स्वाद्यः शान्तास्तांस्तत्रैवाभ्यश्राम्यदभ्यतपत्सम-तपत्ताभ्यः श्रान्ताभ्यस्तप्ताभ्यः संतप्ताभ्यो यद्रेत आसीत्तदभृ-ज्ज्यत[4] 'यदभृज्ज्यत[5] तस्माद्भृगुः समभवत्तद्भृगोर्भृगुत्वं '[6] भृगुरिव वै स सर्वेषु लोकेषु भाति य एवं वेद ' ॥ ३ ॥

स भृगुं सृष्ट्वान्तरधीयत ' स भृगुः सृष्टः प्राङैजत '[7] तं वागन्ववदद्वायो वाय[8] इति ' स[9] न्यवर्तत स दक्षिणां दिशमैजत[10] ' तं वागन्ववदन्मातरिश्वन्मातरिश्वन्निति ' स[11] न्यवर्तत ' स[12] प्रतीचीं दिशमैजत[13] ' तं वागन्ववदत्पवं-मान[14] पवमानेति ' स[15] न्यवर्तत ' स उदीचीं दिशमैजत[16] ' तं वागन्ववदद्वात वातेति ' तमब्रवीन्नं न्वविदमहमिति '[17]

---

1) द्वैतमभ° A; द्वैधतमभ° B; द्विधम° E; alle hss. lesen °मन्या अन्यतरा; 2) B fügt ein: अतिप्रवाधनेराव्रतो ब्रह्मणा उर्मनाहं कस्य यस्य स्तोत्रिया वचसा च सद्भूति: सलजोर्वि त्रिशावो स दृजायु : शुक्रत: द्वावंयं लवणा; 3) अन्नापन्ना B, C und E; 4) und 5) Die hss. lesen °भृज्यत; 6) °गत्वं B; 7) प्राजैजत B, C und E; 8) So corr. die hss. haben वायो; 9) सं B und E; 10) So corr. die hss. haben दिशमेजत; 11) सं B; 12) सं E; 13) So corr. die hss. haben दिशमैजत; 14) पवमान: B und E; 15) सं B; 16) So corr. die hss. lesen °मैजत; 17) So corr. (wie Böhtlingk); A hat विद्मामह इति; B, C und E lesen विदामह इति;

न हीत्यथार्वाङेनमेतास्वेवाप्स्वन्विच्छेति ' तद्यदब्रवीद-
थार्वाङेनमेतास्वेवाप्स्वन्विच्छेति तदथर्वाभवत्तदथर्वणो[1]
ऽथर्वत्वं[1] 'तस्य ह वा एतस्य भगवतो ऽथर्वण ऋषेर्यथैव
ब्रह्मणो[2] लोमानि यथाङ्गानि यथा प्राण एवमेवास्य
सर्व आत्मा समभवत्तमथर्वाणं ब्रह्माब्रवीत्प्रजापतेः प्रजाः
सृष्ट्वा पालयस्वेति ' तद्यदब्रवीत्प्रजापतेः प्रजाः सृष्ट्वा
पालयस्वेति तस्मात्प्रजापतिरभवत्तत्प्रजापतेः प्रजापतित्व-
मथर्वा वै प्रजापतिः ' प्रजापतिरिव वै स सर्वेषु लोकेषु
भाति य एवं वेद ' ॥ ४ ॥

तमथर्वाणमृषिमभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तस्माच्छ्रान्ता-
त्तप्तात्संतप्ताद्दशतयानथर्वण[3] ऋषीन्निरमिमतैकर्चान्द्व्यृचां-
स्त्र्यृचांश्चतुरृचान्पञ्चर्चान्षडर्चान्सप्तर्चानष्टर्चान्नवर्चान्दशर्चा-
निति[4] 'तानथर्वण ऋषीनभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः
श्रान्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यो दशतयानाथर्वणानार्षेयान्निरमि-
मतैकादशान्द्वादशांस्त्रयोदशांश्चतुर्दशान्पञ्चदशान्षोडशांत्स-
प्तदशानष्टादशान्नवदशान्विंशानिति ' तानथर्वण ऋषीना-
थर्वणांश्चार्षेयानभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्त-
प्तेभ्यः संतप्तेभ्यो यान्मन्त्रानपश्यत्स आथर्वणो वेदो ऽभव-

---

1) °थर्वणाथर्वत्वं B; 2) ब्रह्मणो C; 3) °थर्वाणा B; 4) दशर्चान् fehlt in E;

तमाथर्वणं वेदमभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तस्माच्छ्रान्तात्तप्ता-
त्संतप्तादोमिति मन एवोर्ध्वमक्षरमुदक्रामत्स[1] य इच्छे-
त्सर्वैरेतैरथर्वभिश्चाथर्वणैश्च कुर्वीयेत्येतयैव तन्महाव्या-
हृत्या[2] कुर्वीत । सर्वैर्ह वा अस्यैतैरथर्वभिश्चाथर्वणैश्च कृतं
भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेवमेतया महाव्याहृत्या[3]
कुरुते । ॥ ५ ॥

स भूयो[4] ऽश्राम्यद्भूयो ऽतप्यद्भूय आत्मानं समतपत्स
आत्मत एव त्रींल्लोकान्निरमिमीत[5] पृथिवीमन्तरिक्षं[6]
दिवमिति । स खलु पादाभ्यामेव पृथिवीं निरमिमीतोद-
रादन्तरिक्षं[7] मूर्ध्नो दिवं । स तांस्त्रींल्लोकानभ्यश्राम्यदभ्य-
तपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यस्त्रीन्देवान्निर-
मिमीताग्निं[8] वायुमादित्यमिति । स खलु पृथिव्या एवाग्निं
निरमिमीतान्तरिक्षाद्वायुं[8] दिव आदित्यं । स तांस्त्रीन्देवा-
नभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्य-
स्त्रीन्वेदान्निरमिमीत[8] ऋग्वेदं यजुर्वेदं सामवेदमित्यग्नेरृग्वेदं
वायोर्यजुर्वेदमादित्यात्सामवेदं । स तांस्त्रीन्वेदानभ्यश्राम्यद-
भ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यस्तिस्रो महा-

---

1) °दक्रामयत्स E; 2) Die hss. lesen तं महा°; 3) °हृत्यां E; 4) भुयो B; 5) So corr.; die Hss. °मिमत; 6) पृथिवीमान्त° E; 7) So corr., die Hss. °मिमतो°; 8) So corr.

व्याहृतीर्निरमिमीत[1] भूर्भुवः स्वरिति' भूरित्यृग्वेदाद्भुव
इति यजुर्वेदात्स्वरिति सामवेदात्स य इच्छेत्सर्वैरेतैस्त्रि-
भिर्वेदैः कुर्वीयेत्येताभिरेव तन्महाव्याहृतिभिः कुर्वीत'
सर्वैर्ह वा अस्यैतैस्त्रिभिर्वेदैः कृतं भवति य एवं वेद
यश्चैवंविद्वानेवमेताभिर्महाव्याहृतिभिः[2] कुरुते' ॥ ६ ॥

ता वा अमू रेतः समुद्रं वृत्वातिष्ठंस्ताः[3] प्राच्यो
दक्षिणाच्यः प्रतीच्य[4] उदीच्यः समवद्रवन्त' यत्समव-
द्रवन्त तस्मात्समुद्र उच्यते 'ता भीता अब्रुवन्भगवन्तमेव[5]
वयं राजानं वृणीमह इति' यच्च वृत्वातिष्ठंस्तद्वरणो[6]
ऽभवत्तं वा एतं[7] वरणं[8] सन्तं वरुण इत्याचक्षते परो-
क्षेण' परोक्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषः 'स
समुद्रादमुच्यत[9] 'स मुच्युरभवत्तं वा एतं मुच्युं[10] सन्तं
मृत्युरित्याचक्षते परोक्षेण' परोक्षप्रिया इव हि देवा
भवन्ति प्रत्यक्षद्विषस्तं वरुणं मृत्युमभ्यश्राम्यदभ्यतपत्सम-
तपत्तस्य श्रान्तस्य तप्तस्य संतप्तस्य सर्वेभ्यो[11] ऽङ्गेभ्यो[11]
रसो ऽक्षरत्सो ऽङ्गरसो ऽभवत्तं वा एतमङ्गरसं सन्तमङ्गिरा

---

1) So corr.; 2) Die hss. महा°; 3) वृत्वातिष्ठंस्ता: B; 4) प्रतिच्य E; 5) °वन्तामव B; 6) So corr. A °द्वर्णो; B, C und E °वरुणो; 7) Von एतं bis मृत्यु° fehlt in B; 8) So corr. die Hss. वरुणं; 9) °च्युत A und B; °च्यता E; 10) मुच्यं E; 11) Fehlt in B;

इत्याचक्षते परोक्षेण' परोक्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषः' ॥ ७ ॥

तमङ्गिरसमृषिमभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तस्माच्छ्रान्तात्तप्तात्संतप्ताद्विंशिनो ऽङ्गिरस ऋषीन्निरमिमीत[1] 'तान्विंशिनो ऽङ्गिरस ऋषीनभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यो दशतयानाङ्गिरसानार्षेयान्निरमिमीत[2] षोडशिनो ऽष्टादशिनो[3] द्वादशिन एकर्चान्द्व्यृचांस्तृचांश्चतुरृचान्पञ्चर्चान्षडर्चान्सप्तर्चानिति[4] 'तानङ्गिरस[5] ऋषीनाङ्गिरसांश्चार्षेयानभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्तप्तेभ्यः संतप्तेभ्यो[6] यान्मन्त्रानपश्यत्स आङ्गिरसो[7] वेदो ऽभवत्तमाङ्गिरसं[8] वेदमभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तस्माच्छ्रान्तात्तप्तात्संतप्तान्महदिति द्वैतमक्षरं व्यभवत्स य इच्छेत्सर्वैरेतैरङ्गिरोभिश्चाङ्गिरसैश्च[9] कुर्वीयेत्येतयैव[10] तन्महाव्याहृत्या[11] कुर्वीत' सर्वैर्ह वा अस्यैतैरङ्गिरोभिश्चाङ्गिरसैश्च कृतं भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेवमेतया महाव्याहृत्या कुरुते' ॥ ८ ॥

---

1) So corr. A, B und C °मिमत, E °मिमता; 2) °ङ्गिरसानामार्षे° E; alle hss. °मिमत; 3) द्वाशिनो B; 4) द्व्यृचान् fehlt in E; und steht in den andern Hss. hinter षडर्चान्; 5) तनङ्गि° C; 6) संतप्ते C; 7) अङ्गिरसो A; 8) °ङ्गिरसा B; 9) प्रेच्छेत्स° B; 10) Von कुर्वीये° bis कृतं fehlt in B; °तयैवम् E; 11) So corr.; die Hss. तं महा°.

स ऊर्ध्वो ऽतिष्ठत्स इमांल्लोकान्व्यष्टभ्नात्तस्मादङ्गिरसो ऽधीयान ऊर्ध्वस्तिष्ठति ' तद्व्रतं[1] ' स मनसा ध्यायेद्यद्वा अहं किं च मनसा ध्यास्यामि तथैव तद्भविष्यति[2] ' तद्ध स्म तथैव भवति ' तदप्येतदृचोक्तं ' श्रेष्ठो ह वेदस्तपसो ऽधि जातो ब्रह्मज्यानां[3] क्षितये संबभूव[4] । ऋच्यृग्भूतं[5] यदसृज्यतेदं निवेशनमनृणां[6] दूरमस्येति ' ता वा[7] एता अङ्गिरसां जामयो[8] यन्मेनयः ' करोति मेनिभिर्वीर्यं[9] य एवं वेद ' ॥ ९ ॥

स दिशो ऽन्वैक्षत प्राचीं दक्षिणां प्रतीचीमुदीचीं ध्रुवामूर्ध्वामिति[10] ' तास्त्वेवाभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्ताभ्यः[11] श्रान्ताभ्यस्तप्ताभ्यः संतप्ताभ्यः पञ्च वेदान्निरमिमीत[12] ' सर्पवेदं पिशाचवेदमसुरवेदमितिहासवेदं[13] पुराणवेदमिति ' स खलु प्राच्या[14] एव[15] दिशः सर्पवेदं निरमिमीत[16] ' दक्षिणस्याः पिशाचवेदं ' प्रतीच्या असुरवेदमुदीच्या इतिहासवेदं ' ध्रुवायाश्चोर्ध्वायाश्च पुराणवेदं ' स

---

1) तपुत्रं B; त व्रतं A; 2) So die hss. man erwartet भविष्यतीति; 3) ब्रह्मज्ञानं A; ब्रह्मज्ञानां B; 4) सब्रभूव B; 5) (So meine Konjektur) ऋद्यग्भूतं A und B; ऋद्यद्भूतं C; ऋग्वृग्भूतं E; 6) °मनृणां C; 7) व C; 8) So alle hss.; B. I. hat यामयो; 9) मेभिर्वीर्यं C; मेथिभि वीर्यं E; 10) दूर्वा° B; 11) तास्तत्रैवाभिश्रा° E; 12) So corr.; die Hss. °न्निरमिमत; 13) पिशाचावद° B; 14) प्राच्यां A; 15) एवा A; 16) So corr. die Hss. °मत.

तान्पञ्च वेदानभ्यश्राम्यदभ्यतपत्समतपत्तेभ्यः श्रान्तेभ्यस्त-
प्तेभ्यः संतप्तेभ्यः पञ्च महाव्याहृतीर्निरमिमीत[1] ' वृधत्क-
रद्गुहन्महत्तदिति[2] ' वृधदिति सर्पवेदात्करदिति पिशा-
चवेदाद्गुहदित्यसुरवेदान्महदितीतिहासवेदात्तदिति पुराण-
वेदात्स य[3] इच्छेत्सर्वैरेतैः पञ्चभिर्वेदैः कुर्वीयेत्येता-
भिरेव तन्महाव्याहृतिभिः[4] कुर्वीत ' सर्वैर्ह वा अस्यैतैः
पञ्चभिर्वेदैः कृतं भवति य एवं वेद यश्चैवंविद्वानेवमे-
ताभिर्महाव्याहृतिभिः कुरुते ' ॥ १० ॥

स आवतश्च परावतश्चान्वैक्षत ' तास्तत्रैवाभ्यश्राम्य-
दभ्यतपत्समतपत्ताभ्यः श्रान्ताभ्यस्तप्ताभ्यः संतप्ताभ्यः शमि-
त्यूर्ध्वमक्षरमुदक्रामत्स य इच्छेत्सर्वाभिरेताभिरावद्भिश्च परा-
वद्भिश्च कुर्वीयेत्येतयैव तन्महाव्याहृत्या[4] कुर्वीत '
सर्वाभिर्ह[5] वा अस्यैताभिरावद्भिश्च परावद्भिश्च कृतं भवति
य एवं वेद यश्चैवंविद्वानेवमेतया महाव्याहृत्या कुरुते '
॥ ११ ॥

स भूयो ऽश्राम्यद्भूयो ऽतप्यद्भूय आत्मानं समतपत्स
मनस एव चन्द्रमसं निरमिमीत[6] ' नखेभ्यो नक्षत्राणि '

---

1) So corr. die Hss. °मत; 2) महत् fehlt in E; 3) Fehlt in B; 4) So corr. die Hss. तं महा°; 5) ह fehlt in E; 6) So corr. die Hss. °मत.

लोमभ्य ओषधिवनस्पतीङ्गेभ्यः प्राणेभ्यो[1] ऽन्यान्बहून्दे-वांत्स भूयो ऽश्राम्यद्भूयो ऽतप्यद्भूय[2] आत्मानं समतपत्स एतं त्रिवृतं सप्ततन्तुमेकविंशतिसंस्थं[3] यज्ञमपश्यत्तदप्येत-दृचोक्तमग्निर्यज्ञं त्रिवृतं[4] सप्ततन्तुमित्यथाप्येष[5] प्राक्रीडितः श्लोकः प्रत्यभिवदति ' सप्त सुत्याः सप्त च पाकयज्ञा इति ' ॥ १२ ॥

तमाहरत्तेनायजत ' तस्याग्निर्होतासीद्वायुरध्वर्युः ' सूर्य उद्गाता ' चन्द्रमा ब्रह्मा ' पर्जन्यः सदस्य ' ओषधिवनस्प-तयश्चमसाध्वर्यवो[6] विश्वे देवा होत्रका अथर्वाङ्गिरसो गोप्तारस्तं[7] ह[7] स्मैतमेवं[7] विद्वांसः[7] पूर्वे[7] श्रोत्रिया[7] यज्ञं[7] ततं[7] सावसाय[7] ह[7] स्माहेत्यभिव्रजन्ति[7] ' मा नो ऽयं घर्म उद्यतः प्रमत्तानाममृताः प्रजाः प्रधाक्षीदिति[8] ' तान्वा एतान्परिरक्षकान्सदः प्रसर्पकानित्याचक्षते[9] दक्षि-णासमृद्धांस्तांउ ह स्माह प्रजापतिर्यद्वै यज्ञे[10] ऽकुशला ऋत्विजो भवन्त्यचरितिनो[11] ब्रह्मचर्यमपराग्या[12] वा ' तद्वै यज्ञस्य विरिष्टमित्याचक्षते ' यज्ञस्य विरिष्टमनु यजमानो

---

1) प्राणाभ्यो B; 2) ऽतप्यत भूय B und E; 3) सप्तमतुमेक° B; 4) त्रितं E; 5) समप्ततन्तुमि° B; सप्ततुमि° E; 6) °ध्वर्यवा E; 7) Verdorben; vgl. Bem. z. d. S.; 8) So mit Böhtlingk; die hss. haben प्रसाक्षोदिति; 9) एतान्परिरक्षा° C; 10) यज्ञा B; 11) °रितिनो C; 12) So die hss.; Böhtlingk schlägt vor ब्रह्मचर्ये ऽपराध्या.

विरिष्यते । यजमानस्य विरिष्टमन्वृत्विजो विरिष्यन्त । ऋत्वि-
जां विरिष्टमनु[1] दक्षिणा विरिष्यन्ते । दक्षिणानां विरि-
ष्टमनु यजमानः पुत्रपशुभिर्विरिष्यते । पुत्रपशूनां[2] विरि-
ष्टमनु यजमानः स्वर्गेण लोकेन विरिष्यते[3] । स्वर्गस्य
लोकस्य विरिष्टमनु तस्यार्धस्य योगक्षेमो विरिष्यते
यस्मिन्नर्धे यजन्त इति ब्राह्मणम् । ॥ १३ ॥

तं ह स्मैतमेवंविद्वांसं ब्रह्माणं यज्ञविरिष्टी वा यज्ञ-
विरिष्टिनो वेत्युपाधावेरन्नमस्ते अस्तु भगवन्यज्ञस्य[4] नो
विरिष्टं[5] संधेहीति । तद्यत्रैव विरिष्टं[6] स्यात्तत्राग्नीनुपस-
माधाय शान्त्युदकं कृत्वा पृथिव्यै श्रोत्रायेति त्रिरेवाग्नी-
न्संप्रोक्षति[7] त्रिः पर्युक्षति[8] । त्रिः कारयमानमाचामयति
च संप्रोक्षति च । यज्ञवास्तु[9] च संप्रोक्षत्यथापि[10] वेदानां
रसेन यज्ञस्य विरिष्टं संधीयते । तद्यथा लवणेन सुवर्णं[11]
संदध्यात्सुवर्णेन[12] रजतं रजतेन लोहं[13] लोहेन सीसं[14]
सीसेन त्रप्वमेवास्य[15] यज्ञस्य विरिष्टं संधीयते । यज्ञस्य
संधितिमनु[16] यजमानः संधीयते । यजमानस्य संधितिमन्वृ-

---

1) विरिष्ट° B; 2) °पशुनां B; 3) °ष्यन्ते E; 4) °यज्ञा E;
5) विरष्टे A und E; 6) अरिष्टं B; 7) त्रिरेवाग्नीन्सं° C; त्रीरेवाग्नीन्सं° E;
8) पर्युक्षति E; 9) यज्ञं वास्तु E; 10) संप्रोक्षत्य° E; 11) सुवर्णा E;
12) संदध्यात्सु° A und B; 13) Fehlt in C; 14) Fehlt in A;
15) त्रपुवेव° B; त्रप्वेव° C; तृपेव° E; 16) संधि° A.

ऋिजः[1] संधीयन्त[2] 'ऋत्विजां संधितिमनु[1] दक्षिणाः संधीयन्ते[3] 'दक्षिणानां संधितिमनु[1] यजमानः पुत्रपशुभिः[4] संधीयते[5] ' पुत्रपशूनां संधितिमनु[6] यजमानः स्वर्गेण लोकेन संधीयते[7] ' स्वर्गस्य लोकस्य संधितिमनु[6] तस्यार्धस्य योगक्षेमः संधीयते[8] यस्मिन्नर्धे यजन्त इति ब्राह्मणम्' ॥ १४ ॥

तद्ध स्माहाथर्वा देवो विज्ञानन्यज्ञविरिष्टानन्दानीत्युपशमयेरन्यज्ञे[9] प्रायश्चित्तिः क्रियते ऽपि च यद्बह्विव[10] यज्ञे विलोमं[11] क्रियते न चैवास्य काचनार्तिर्भवति न च यज्ञविष्कन्धमुपयात्यपहन्ति पुनर्मृत्युमपात्येति पुनराजातिं[12] कामचारो ऽस्य सर्वेषु लोकेषु भाति य एवं वेद यश्चैवंविद्वान्ब्रह्मा भवति यस्य चैवंविद्वान्ब्रह्मा दक्षिणतः सदो ऽध्यास्ते यस्य चैवंविद्वान्ब्रह्मा दक्षिणत उदङ्मुख आसीनो यज्ञ आज्याहुतीर्जुहोतीति ब्राह्मणम्' ॥ १५ ॥

ब्रह्म ह वै ब्रह्माणं पुष्करे ससृजे[13] ' स खलु ब्रह्मा सृष्टश्चिन्तामापेदे ' केनाहमेकेनाक्षरेण सर्वांश्च कामान्स-

---

1) संधी° A; 2) संधियते A und C; 3) °यते A und C; 4) पुत्रः पशुभिः B; 5) °यन्ते E; 6) संधी° A und C; 7) °यन्ते B; 8) °धीयन्ते B; 9) ? ? B : विज्ञानान्य°; 10) बह्वीव A; 11) विलोमः A, B und E; 12) पुनराजाति C; 13) समृजे A, B und C.

र्वांश्च लोकान्सर्वांश्च देवान्सर्वांश्च वेदान्सर्वांश्च यज्ञान्स-र्वांश्च शब्दान्सर्वाश्च[1] व्युष्टीः[2] सर्वाणि च भूतानि स्था-वरजङ्गमान्यनुभवेयमिति । स ब्रह्मचर्यमचरत्स[3] ओमि-त्येतदक्षरमपश्यद्द्विवर्णं[3] चतुर्मात्रं सर्वव्यापि सर्वविभ्वया-तयामब्रह्म[4] ब्राह्मीं व्याहृतिं ब्रह्मदैवतां[5] । तया सर्वांश्च कामान्सर्वांश्च लोकान्सर्वांश्च देवान्सर्वांश्च वेदान्सर्वांश्च यज्ञान्सर्वांश्च शब्दान्सर्वाश्च[6] व्युष्टीः[7] सर्वाणि च भूतानि स्थावरजङ्गमान्यन्वभवत्तस्य[8] प्रथमेन वर्णेनापः[9] स्नेहं[9] चान्वभवत्तस्य[9] द्वितीयेन वर्णेन तेजो ज्योतींष्यन्वभवत् ॥ १६ ॥

तस्य प्रथमया स्वरमात्रया[10] पृथिवीमग्निमोषधिवन-स्पतीनृग्वेदं भूरिति व्याहृतिं गायत्रं छन्दस्त्रिवृतं स्तोमं प्राचीं दिशं[11] वसन्तमृतुं[12] वाचमध्यात्मं जिह्वां रसमि-तीन्द्रियाण्यन्वभवत्[13] । ॥ १७ ॥

---

1) So corr. die Hss. °र्वांश्च ; 2) So alle hss.; vielleicht zu lesen: व्यष्टीः ; 3) °चरत्सर्गुमित्ये° A; °चरत्सर्वं ओमित्ये° C; 4) °ब्रह्मा A und B; 5) So mit Böhtlingk; die Hss. °दैवतं ; 6) So corr.; die Hss. °र्वांश्च ; 7) So die hss.; vielleicht व्यष्टीः 8) स्थावरान° B; 9) So mit Böhtlingk; die Hss. वर्णेनापस्नेहश्च° ; 8) und 9) तस्य befremdet; man hätte hier wegen व्याहृति das Fem. erwartet. Der Autor hat wohl an ओंकार gedacht [Böhtlingk]. 10) स्वरमात्रा B; 11) दिशं E; 12) °मृतं E; 13) रसमितीन्द्रि° E; °याणान्वभवत् C.

तस्य द्वितीयया स्वरमात्रयान्तरिक्षं[1] वायुं यजुर्वेदं भुव इति व्याहृतिं[2] त्रैष्टुभं छन्दः पञ्चदशं स्तोमं प्रतीचीं[3] दिशं ग्रीष्ममृतुं[4] प्राणमध्यात्मं नासिके गन्धघ्राणमितीन्द्रियाण्यन्वभवत् ॥ १८ ॥

तस्य तृतीयया स्वरमात्रया दिवमादित्यं सामवेदं[5] स्वरिति व्याहृतिं[6] जागतं छन्दः सप्तदशं स्तोममुदीचीं[7] दिशं वर्षा ऋतुं ज्योतिरध्यात्मं चक्षुषी दर्शनमितीन्द्रियाण्यन्वभवत् ॥ १९ ॥

तस्य वकारमात्रयापश्चन्द्रमसमथर्ववेदं[8] नक्षत्राण्योमिति स्वमात्मानं जनदित्यङ्गिरसामानुष्टुभं छन्द एकविंशं स्तोमं दक्षिणां दिशं शरदमृतुं मनो ऽध्यात्मं ज्ञानं[9] ज्ञेयमितीन्द्रियाण्यन्वभवत् ॥ २० ॥

तस्य मकारश्रुत्येतिहासपुराणं[10] वाकोवाक्यं[11] गाथा[11] नाराशंसीरुपनिषदो ऽनुशासनानीति[12] वृधत्करद्गुहन्महत्तच्छमोमिति व्याहृतीः स्वरशम्यनानातन्त्रीः[13] स्वरनृत्यगीतवादित्राण्यन्वभवच्चैत्ररथं दैवतं वैद्युतं ज्योति-

1) °रिक्ष B; 2) व्याहृत E; 3) प्रतीची E; 4) °मृत्युं C; 5) सम° E; 6) व्याहृतिर् C und E; 7) °दीची E; 8) °त्रयचन्द्रम-सवर्व° B; 9) ज्ञान्यं B; ज्ञानं C; 10) °हासपुराणं B; 11) So corr.; die hss. °वाक्यगा°; 12) So corr. die hss. ऽनुशासनानामिति; 13) स्वरशंस्य° B; स्वरशंस्यमानाना° C; स्वरश्यम्यनाना° E.

र्वार्हतं छन्दस्त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ[1] स्तोमौ ध्रुवामूर्ध्वां दिशं[2] हेमन्तशिशिरावृतू श्रोत्रमध्यात्मं शब्दश्रवणमितीन्द्रियाण्यन्वभवत् ॥ २१ ॥

सैषैकाक्षरर्ग्ब्रह्मणस्तपसो ऽग्रे प्रादुर्बभूव[3] ब्रह्मवेदस्याथर्वणं शुक्रमत एव मन्त्राः प्रादुर्बभूवुः स तु खलु मन्त्राणामतपसाशुश्रूषानध्यायाध्ययनेन यदूनं च विरिष्टं च यातयामं[4] च करोति तदथर्वणां तेजसा प्रत्याप्याययेन्मन्त्राश्च[5] मामभिमुखीभवेयुर्गर्भा इव मातरमभिजिघांसुः[6] पुरस्तादोंकारं प्रयुङ्क्त एतयैव तदृचा प्रत्याप्याययेदेषैव यज्ञस्य[7] पुरस्ताद्युज्यत एषा[8] पश्चात्सर्वत एतया यज्ञस्तायते तदप्येतदृचोक्तं या पुरस्ताद्युज्यत[9] ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्निति तदेतदक्षरं ब्राह्मणो यं काममिच्छेत्त्रिरात्रोपोषितः[10] प्राङ्मुखो वाग्यतो बर्हिष्युपविश्य सहस्रकृत्व[11] आवर्तयेत्सिध्यन्त्यस्यार्थाः सर्वकर्माणि चेति ब्राह्मणम् ॥ २२ ॥

वसोर्धारणामैन्द्रं[12] नगरं तदसुराः पर्यवारयन्त ते

---

1) छन्दः त्रिणवस्त्रियस्त्रिंशौ E; 2) दिश C; दैश E; 3) प्रादुर्ब॰ B; 4) यातयातनामं B; 5) प्रत्यायाय॰ C und E; 6) So die hss.; vielleicht ॰जिगांसेयुः 7) C fügt पुरुषा ein; 8) एसाम A und C; 9) ॰ज्यन्त C; 10) काममिच्छेत्रोरा॰ E; 11) Wie Böhtlingk; die Hss. कृत्वा; 12) ॰मैन्द्र A und E.

देवा भीता आसन्क इमानसुरानपहनिष्यतीति ' त ओं-
कारं ब्रह्मणः पुत्रं ज्येष्ठं ददृशुस्ते तमब्रुवन्भवता मुखेने-
मानसुराञ्जयेमेति ' स होवाच ' किं मे प्रतीवाहो भवि-
ष्यतीति ' वरं वृणीष्वेति ' वृणा इति ' स वरमवृणीत '
न माननीरयित्वा ब्राह्मणा ब्रह्म वदेयुर्यदि वदेयुरब्रह्म
तत्स्यादिति ' तथेति ' ते देवा देवयजनस्योत्तरार्धेऽसुरैः
संयत्ता आसंस्तानोंकारेणाग्नीध्रीयाद्देवा असुरान्पराभा-
वयन्त ' तद्यत्पराभावयन्त तस्मादोंकारः पूर्वमुच्यते ' यो
ह वा एतमोंकारं न वेदावशी[1] स्यादित्यथ य एवं वेद
ब्रह्मवशी[2] स्यादिति ' तस्मादोंकार ऋच्यृग्भवति[3] ' यजुषि
यजुः ' साम्नि साम ' सूत्रे सूत्रं ' ब्राह्मणे[4] ब्राह्मणं ' श्लोके
श्लोकः ' प्रणवे प्रणव इति ब्राह्मणम् ' ॥ २३ ॥

ओंकारं पृच्छामः ' को धातुः ' किं प्रातिपदिकं ' किं
नामाख्यातं ' किं लिङ्गं ' किं वचनं ' का विभक्तिः ' कः
प्रत्ययः ' कः[5] स्वर उपसर्गो[6] निपातः ' किं वै व्या-
करणं ' को विकारः ' को विकारी ' कतिमात्रः ' कतिवर्णः '
कत्यक्षरः ' कतिपदः ' कः संयोगः ' किं स्थानानुप्रदानकरणं

1) und 2) So mit Böhtlingk; die Hss. °वश; 3) So corr.; ऋम्भवति A und E; ऋगृम्भवति B; ऋचम्भवति C; 4) ब्राह्मणो A; 5) Fehlt in E; 6) उपसर्गा C.

शिक्षुकाः किमुच्चारयन्ति । किं छन्दः । को वर्ण इति पूर्वे प्रश्नाः । अथोत्तरे । मन्त्रः कल्पो ब्राह्मणमृग्यजुः साम । कस्माद्ब्रह्मवादिन[1] ओंकारमादितः कुर्वन्ति । किं दैवतं ।[2] किं ज्योतिषं । किं निरुक्तं । किं स्थानं । का प्रकृतिः । किमध्यात्ममिति । षट्त्रिंशत्प्रश्नाः । पूर्वोत्तराणां त्रयो वर्गा द्वादशकाः । एतैरोंकारं व्याख्यास्यामः ॥ २४ ॥

इन्द्रः प्रजापतिमपृच्छद्भगवन्नभिष्टूय[3] पृच्छामीति । पृच्छ वत्सेत्यब्रवीत्किमयमोंकारः । कस्य पुत्रः । किं चैतच्छन्दः । किं चैतद्वर्णः । किं चैतद्ब्रह्मा[4] ब्रह्म संपद्यते । तस्माद्वै तद्भद्रमोंकारं पूर्वमालेभे[5] । स्वरितोदात्त एकाक्षर[6] ओंकार ऋग्वेदे । त्रैस्वर्योदात्त एकाक्षर ओंकारो यजुर्वेदे । दीर्घप्लुतोदात्त एकाक्षर ओंकारः सामवेदे[7] । ह्रस्वोदात्त एकाक्षर ओंकारोऽथर्ववेद । उदात्तोदात्त द्विपद अ[8] उ इत्यर्धचतस्रो मात्रा[9] मकारे व्यञ्जनमित्याहुर्या सा प्रथमा मात्रा ब्रह्मदेवत्या रक्ता वर्णेन । यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छेद्ब्राह्मं[10] पदं[11] । या सा द्वितीया मात्रा विष्णुदेवत्या कृष्णा[12] वर्णेन । यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छेद्वैष्णवं पदं ।

---

1) कस्माद्ब्रा° C; 2) देवतं A und B; 3) °न्ननुभूय : पृच्छ B; 4) °द्ब्रह्मणाद् B; 5) °मालभे B und E; 6) एकाक्ष B; 7) सामवेदे C; 8) अन् B; 9) त्रा B; 10) °ह्मसं B; 11) पद् B; 12) So corr. alle Hss. कृपा.

या सा तृतीया मात्रैशानदेवत्या[1] कपिला वर्णेन[2] ' यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छेदैशानं पदं ' या सार्धचतुर्थी मात्रा सर्वदेवत्या[3] व्यक्तीभूता खं विचरति शुद्धस्फटिकसन्निभा वर्णेन ' यस्तां ध्यायते नित्यं स गच्छेत्पदमनामकमोंकारस्य[4] चोत्पत्तिर्विप्रो[5] यो न जानाति तत्पुनरुपनयनं ' तस्माद्ब्राह्मणवचनमादर्तव्यं[6] यथा लातव्यो गोत्रो ब्रह्मणः पुत्रो ' गायत्रं छन्दः ' शुक्लो वर्णः ' पुंसो वत्सो[7] ' रुद्रो देवता ' ओंकारो वेदानाम् ' ॥ २५ ॥

को धातुरित्यापृधातुरवतिमप्येके ' रूपसामान्यादर्थसामान्यं[8] नेदीयस्तस्मादापेरोंकारः[9] सर्वमाप्नोतीत्यर्थः कृदन्तमर्थवत्प्रातिपदिकमदर्शनं ' प्रत्ययस्य नाम संपद्यते निपातेषु चैनं वैयाकरणा उदात्तं समामनन्ति[10] तदव्ययीभूतमन्वर्थवाची शब्दो न व्येति[11] कदाचनेति ' सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययं ' को विकारी च्यवते ' प्रसारणमाप्नोतिराकारपकारौ[12] विकार्यावादित ओंकारो विक्रियते[13] ' द्वितीयो

1) So alle hss.; man erwartet मात्रैशान°; 2) वर्णो B; 3) सदेवता B; 4) गच्छेत्पदनाम° E; 5) चोत्पत्तिर्विप्रो A und B; zu l. °त्पत्तोर्वि°? 6) तस्माद्ब्रह्म° E; 7) वत्सो E; पुंसो वत्सो ?? 8) रूपसा° B und C; °सामान्यं B; सामान्यात् C; 9) नैदीय° B; नेदीय° E; 10) समामनं A; समा° B; 11) व्येति E; 12) प्रसारणमाप्नोतिरा° A, B und E; °कारो E; 13) विक्रीयते C.

मकार ' एवं द्विवर्ण[1] एकाक्षर ओमित्योंकारो नि-र्वृत्तः[2] ' ॥ २६ ॥

कतिमात्र इत्यादेस्तिस्रो[3] मात्रा ' अभ्यादाने हि प्लवते ' मकारश्चतुर्थी[4] ' किं स्थानमित्युभावोष्ठौ स्थानं ' नादान-प्रदानकरणौ[5] च द्विस्थानं[6] ' संध्यक्षरमवर्णलेशः कण्ठ्यो[7] यथोक्तशेषः[8] ' पूर्वो विवृतकरणस्थितश्च[9] ' द्वितीयस्पृष्टकरणस्थितश्च ' न संयोगो विद्यत[10] ' आख्यातोपसर्गा-नुदात्तस्वरितलिङ्गविभक्तिवचनानि[11] च संस्थानाध्यायिन[12] आचार्याः पूर्वं बभूवुः ' श्रवणादेव प्रतिपद्यन्ते न कारणं पृच्छन्त्यथापरपक्षीयाणां[13] कविः पञ्चालचण्डः परिपृच्छको बभूवांबु[14] पृथगुद्गीथदोषान्भवन्तो ब्रुवन्त्विति ' तद्वाच्युपलक्षयेद्वर्णाक्षरपदाङ्कशो ' विभक्त्यामृषिनिषेविता-मिति वाचं[15] स्तुवन्ति[16] ' तस्मात्कारणं ब्रूमो ' वर्णाना-मयमिदं भविष्यतीति ' षडङ्गविदस्तत्तथाधीमहे ' किं छन्द इति ' गायत्रं हि छन्दो ' गायत्री वै देवानामेकाक्षरा

---

1) द्विवर्णा B; 2) निर्वृत्तः A und B; 3) °देतिस्रा B; 4) °तुर्या C und E; 5) ? ? नदानेप्र° E; प्रदान fehlt in C; 6) द्वुव्यस्तानं A und E; पवस्थानं B; द्विवस्तानं C; 7) कपक्षो B; कन्यो E; 8) शेषः A; 9) विवृत्त° B und C; 10) विद्युत A, B und C; विद्युता E; 11) °लिचनानि A und C; 12) संहे नाध्या° A und C; संहि ना° B; सस्थं नध्या° E; 13) Hinter पृच्छन्ति erwartet man इति; °पक्षियाणां A pr. man. und E; 14) ?; °वान्तु B; 15) वार्चं B; 16) ब्रुवन्ति B.

श्वेतवर्णा च व्याख्याता । द्वौ द्वादशकौ वर्गावेतद्व्या-करणं[1] धात्वर्थवचनं शैक्ष्यं[2] छन्दोवचनं चाथोत्तरौ द्वौ द्वादशकौ[3] वर्गौ वेदरहस्यिकी व्याख्याता । मन्त्रः कल्पो ब्राह्मणमृग्यजुःसामाथर्वाण्येषा[4] व्याहृतिश्चतुर्णां वेदाना-मानुपूर्वेणाभूर्भुवः[5] स्वरिति व्याहृतयः ॥ २७ ॥

असमीक्ष्यप्रवल्हितानि[6] श्रूयन्ते । द्वापरादावृषीणामेक-देशो[7] दोषपतिरिह[8] चिन्तामापेदे त्रिभिः सोमः पातव्यः समाप्तमिव भवति । तस्मादृग्यजुःसामान्यपक्रान्ततेजांस्या-संस्तत्र महर्षयः परिदेवयां चक्रिरे । महच्छोकभयं प्राप्ताः स्मो । न चैतत्सर्वैः समभिहितं ।[9] ते वयं भगवन्तमेवो-पधावाम[10] । सर्वेषामेव शर्म भवानीति[11] । ते तथेत्युक्त्वा तूष्णीमतिष्ठन्नानुपसन्नेभ्य[12] इत्युपोपसीदामीति[13] नीचैर्ब-भूवुः[14] । स एभ्य उपनीय प्रोवाच । मामिकामेव व्या-हृतिमादित[15] आदितः कृणुध्वमित्येवं[16] मानका आधीयन्ते भृग्वङ्गिरोविद्भिः[17] सोमः पातव्य । ऋत्विजः पराभ-

---

1) व्याकर्णं B; 2) शैक्षं C und E; 3) द्वाशकौ A; द्वदशकौ C; 4) सामाथर्व्वं णेषां E; 5) वेदानामनुपू° A, B und C; 6) असमीक्ष्य° A, प्रवल्हि° alle hss.; 7) द्वापदादृषावृषी° C; 8) दोषपती° E; 9) समहितं C; 10) °धावाम B; 11) भवानति B; भवानिति A; 12) तूष्णामति° B; 13) ? man erwartet 1 P. Plur.; 14) °भूवु: E; 15) व्याहृतिर्मादित B; व्याहृतिरादित E; 16) कृणुध्व° A, C und E; 17) °द्भ्यः C und E.

वन्ति ' यजमानो रजसापध्वस्यति ' श्रुतिश्चापध्वस्ता तिष्ठ-
तीत्येवमेवोत्तरोत्तराद्योगात्तोकं तोकं प्रशाध्वमित्येवं
प्रतापो[1] न पराभविष्यतीति ' तथा ह तथा ह भगव-
न्निति प्रतिपेदिर आप्याययंस्ते तथा वीतशोकभया बभू-
वुस्तस्माद्ब्रह्मवादिन ओंकारमादितः कुर्वन्ति ' ॥ २८ ॥

किं देवतमित्यृचामग्निर्देवतं ' तदेव ज्योतिर्गायत्रं छन्दः '
पृथिवी स्थानमग्निमीळे[2] पुरोहितं[3] यज्ञस्य देवमृत्विजं
होतारं रत्नधातममित्येवमादिं कृत्वा ऋग्वेदमधीयते ' यजुषां
वायुर्देवतं[4] ' तदेव ज्योतिस्त्रैष्टुभं छन्दो ' ऽन्तरिक्षं[5] स्था-
नमिषे त्वोर्जे त्वा वायव स्थ देवो वः सविता प्रार्पयतु
श्रेष्ठतमाय कर्मण इत्येवमादिं[6] कृत्वा यजुर्वेदमधीयते '
साम्नामादित्यो देवतं ' तदेव ज्योतिर्जागतं[7] छन्दो ' द्यौः
स्थानमग्न आयाहि वीतये गृणानो हव्यदातये नि होता
सत्सि[8] बर्हिषीत्येवमादिं[9] कृत्वा सामवेदमधीयते ' ऽथ-
र्वणां चन्द्रमा देवतं[10] ' तदेव ज्योतिः ' सर्वाणि छन्दांस्यापः
स्थानं ' शं नो देवीरभिष्टय इत्येवमादिं कृत्वाथर्ववेदमधी-
यते ' ऽद्भ्यः स्थावरजङ्गमो भूतग्रामः[11] संभवति ' तस्मात्स-

1) मतापो C; 2) °ग्निमिळे E; 3) पुरोहितं E; 4) °वतां E;
5) ऽन्तरीक्षं E; 6) °मादि E; 7) ज्योतिर्जोतिं B; 8) त्सि B; सत्सिता E;
9) °मादि E; 10) देवतां B und E; 11) °ग्रामं A.

र्वमापोमयं भूतं सर्वं भृग्वङ्गिरोमयमन्तरैते[1] त्रयो वेदा भृगूनङ्गिरसः श्रिता इत्यब्विति[2] प्रकृतिरपामोंकारेण[3] चैतस्माद्व्यासः पुरोवाच । भृग्वङ्गिरोविदा[4] संस्कृतो[5] ऽन्यान्वेदानधीयीत । नान्यत्र संस्कृतो[6] भृग्वङ्गिरसो ऽधीयीत । सामवेदे ऽथ खिलश्रुतिर्ब्रह्मचर्येण[7] चैतस्मादथर्वाङ्गिरसो ह यो वेद स[8] वेद[8] सर्वमिति ब्राह्मणम् । ॥ २९ ॥

अध्यात्ममात्मभैषज्यमात्मकैवल्यमोंकारः[9] । आत्मानं निरुध्य सङ्गमात्रीं भूतार्थचिन्तां[10] चिन्तयेदतिक्रम्य[11] वेदेभ्यः सर्वपरमध्यात्मफलं प्राप्नोतीत्यर्थः । सवितर्कं ज्ञानमयमित्येतैः प्रश्नैः प्रतिवचनैश्च यथार्थं पदमनुविचिन्त्य प्रकरणज्ञो हि प्रबलो विषयी स्यात्सर्वस्मिन्वाकोवाक्य इति ब्राह्मणम् । ॥ ३० ॥

एतद्ध स्मैतद्विद्वांसमेकादशाक्षं[12] मौद्गल्यं ग्लावो[13] मैत्रेयो ऽभ्याजगाम । स तस्मिन्ब्रह्मचर्य[14] वसतो[15] विज्ञायोवाच[16] किं स्विन्मर्या[17] अयं तन्मौद्गल्यो[18] ऽध्येति

1) °न्तरते E; 2) So Ed. B. Ind. इत्यति A und C; इत्यबिति B; इत्यपिति E; 3) प्रकृतिरपामोंकारेण B; 4) °विदां B; 5) स्तुतो B; 6) संस्तुतो B; 7) खिलश्रुतिब्रह्म° A und B; 8) Fehlt in B; 9) °कारं C; 10) °चिन्तां A; 11) °क्राम्य A; °क्रम C; 12) ?, vielleicht °द्वाक्षरं; 13) ग्लावो B; ग्लावा E; 14) ? vielleicht °चर्यं; 15) ? C वसन्तो; vielleicht वसद्; 16) विज्ञावाचो B; 17) स्विन्मार्या A; 18) °द्गल्यो C.

यदस्मिन्ब्रह्मचर्यं[1] वसतीति[2] । तद्धि मौद्गल्यस्यान्तेवासी शुश्राव । स आचार्यायाव्रज्याचचष्टे[3] । दुरधीयानं[4] वा अयं भवन्तमवोचद्यो ऽयमद्यातिथिर्भवति[5] । किं[6] सौम्य[7] विद्वानिति । त्रीन्वेदान्ब्रूते भो इति । तस्य सौम्य[7] यो विपष्टो[8] विजिगीषो ऽन्तेवासी तं मे ह्वयेति । तमाजुहाव[9] । तमभ्युवाचासाविति[10] । भो इति । किं सौम्य[7] त आचार्यो ऽध्येतीति । त्रीन्वेदान्ब्रूते भो इति । यन्नु खलु सौम्यास्माभिः[11] सर्वे वेदा[12] मुखतो गृहीताः कथं त एवमाचार्यो भाषते । कथं नु शिष्टाः शिष्टेभ्य एवं भाषेरन्यं ह्येनमहं[13] प्रश्नं[14] पृच्छामि न[15] तं विवक्ष्यति[16] न ह्येनमध्येतीति । स ह मौद्गल्यः[17] स्वमन्तेवासिनमुवाच[18] परेहि सौम्य[19] ग्लावं मैत्रेयमुपसीदाधीहि भोः सावित्रीं गायत्रीं चतुर्विंशतियोनिं द्वादशमिथुनां । यस्या भृग्वङ्गिरसश्चक्षुर्यस्यां सर्वमिदं श्रितं तां भवान्प्रब्रवीत्विति । स चेत्सौम्य[20] दुरधीयानो भविष्यत्याचार्योवाच[21] ब्रह्मचारी ब्रह्मचारिणो[22]

---

1) So alle Hss., ed. B. Ind. hat °चर्ये; 2) वसती B; 3) Man erwartet °चचक्षे; 4) °यानां C; 5) °व्रतिर्व्र B; 6) कं B; 7) सोम्य A; 8) विपृष्ट C; 9) तम्माजुहाव A und E; 10) °नाविति B; °साविवि C; 11) सोम्या° A und E; 12) देवा C; 13) हेतमहं A; 14) Fehlt in B; 15) Fehlt in E; 16) व्यवक्षति E; विवक्षति C; 17) मौद्गल्या B; 18) °वासिन उवाच E; 19) सोम्य A und B; 20) चेत्सोम्य A; 21) °त्याचर्योवाच B; hinter भविष्यति scheint इति ausgefallen zu sein; 22) °चारिणे A, C und E.

सावित्रीं प्राहेति वक्ष्यति तत्त्वं ब्रूयाद्दुरधीयानं तं वै भवान्मौद्गल्यमवोचत्स त्वा यं प्रश्नमप्राक्षीन्न[1] तं व्यवोचः' पुरा संवत्सरादार्तिमारिष्यसीति[2]' ॥ ३१ ॥

स तत्राजगाम यत्रेतरो बभूव' तं ह पप्रच्छ' स ह न[3] प्रतिपेदे' तं होवाच दुरधीयानं तं वै भवान्मौद्गल्यमवोचत्स त्वा यं प्रश्नमप्राक्षीन्न[4] तं व्यवोचः' पुरा संवत्सरादार्तिमारिष्यसीति[5]' स ह मैत्रेयः[6] स्वानन्तेवासिन उवाच यथार्थं भवन्तो[7] यथागृहं यथामनो विप्रसृज्यन्तां' दुरधीयानं वा अहं मौद्गल्यमवोचं' स मा यं[8] प्रश्नमप्राक्षीन्न[9] तं व्यवोचं' तमुपैष्यामि[10]' शान्तिं करिष्यामीति' स ह मैत्रेयः[11] प्रातः समित्पाणिर्मौद्गल्यमुपससादासौ[12] वा[12] अहं भो मैत्रेयः[13]' किमर्थमिति' दुरधीयानं वा अहं[14] भवन्तमवोचं[15]' त्वं[16] मा यं प्रश्नमप्राक्षीर्न[17] तं व्यवोचं' त्वामुपैष्यामि[18]' शान्तिं करिष्यामीति'

---

1) °पराक्षीन E; 2) °मार्ष्यसीति A, C und E; 3) न: E; 4) °मपराक्षीन्न E; 5) °तीति C; 6) मैत्रे B; मौद्गल्य: C und E; 7) भवतो B; 8) व B; 9) °मपराक्षीन्न E; °मप्रक्षीन्न C; °मप्राक्षीन्नं B; 10) So ed. B. Ind.; alle hss. तमुपेक्षामि; 11) मैत्रेयं B; 12) So corr.; °दासोऽवो A pr. m.; °दासा वा A sec. man. B, C und E; 13) Man erwartet hinter „मैत्रेयः" इति; 14) अ B; अयं E; 15) °मभवोचं B; °मावाचं E; 16) त्वां B; 17) So corr.; A, B und C °प्रक्षीन्न; E °पराक्षीन्न; 18) So B Ind.; A, C und E °पेक्षामि; B °पेक्ष्यामि.

स होवाचात्र वा ऽप्येतं च सर्वं च कृतं पापकेन त्वा यानेन [1] चरन्तमाहुरथो ऽयं[2] मम कल्याणस्तं ते ददामि[3] येन यास्यसीति स होवाचैतदेवात्राखिलं[4] चानृशंस्यं च यथा भवानाहोपायामि[5] त्वेव[6] भवन्तमिति तं होपेयाय तं होपेत्य पप्रच्छ किं स्विदाहुर्भोः सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य कवयः किमाहुर्धियो विचक्ष्व यदि ताः प्रवेत्थ[7] प्रचोदयात्सविता[8] याभिरेतीति तस्मा एतत्प्रोवाच वेदांश्छन्दांसि[9] सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य कवयो ऽन्नमाहुः कर्माणि धियस्तदु ते[10] प्रब्रवीमि प्रचोदयात्सविता[11] याभिरेतीति तमुपसंगृह्य पप्रच्छाधीहि भोः कः सविता का सावित्री ॥ ३२ ॥

मन एव सविता वाक्सावित्री यत्र ह्येव मनस्तद्वाग्यत्र[12] वै वाक्तन्मन इत्येते द्वे योनी एकं मिथुनमग्निरेव सविता पृथिवी सावित्री यत्र ह्येवाग्निस्तत्पृथिवी यत्र वै पृथिवी तदग्निरित्येते द्वे योनी एकं मिथुनं वायुरेव सवितान्तरिक्षं सावित्री यत्र ह्येव वायुस्तदन्तरिक्षं यत्र

---

1) ? ? 2) व C; 3) दधामि E; 4) °त्राखिलं A; °त्राखिलं B; °त्रानृाखिलं C; 5) °होयामि B; 6) So corr.; alle hss. त्वेव; 7) प्रवेकु B; प्रवेह C; 8) °यन्सविता A, B und E; 9) So corr.; die hss. वेदान्छ°; 10) वे E; 11) So B. Ind.; die hss. प्रचोदयन्स°; 12) °मनस्तद्वाकयत्र B.

वा[1] अन्तरिक्षं[1] तद्वायुरित्येते द्वे योनी एकं मिथुन-
मादित्य एव सविता द्यौः सावित्री[2] ' यत्र ह्येवादित्य-
स्तद्द्यौर्यत्र[3] वै द्यौस्तदादित्य इत्येते द्वे योनी एकं मि-
थुनं ' चन्द्रमा एव सविता नक्षत्राणि सावित्री ' यत्र ह्येव
चन्द्रमास्तन्नक्षत्राणि यत्र वै नक्षत्राणि तच्चन्द्रमा इत्येते
द्वे योनी एकं[4] मिथुनमहरेव सविता रात्रिः सावित्री '
यत्र ह्येवाहस्तद्रात्रिर्यत्र[5] वै रात्रिस्तदहरित्येते द्वे योनी
एकं मिथुनमुष्णमेव सविता शीतं सावित्री[6] ' यत्र ह्ये-
वोष्णं तच्छीतं यत्र वै शीतं तदुष्णमित्येते[7] द्वे योनी
एकं मिथुनमभ्रमेव[8] सविता वर्षं सावित्री ' यत्र ह्येवाभ्रं
तद्वर्षं यत्र वै वर्षं तदभ्रमित्येते द्वे योनी एकं[9] मिथुनं '
विद्युदेव सविता स्तनयित्नुः सावित्री ' यत्र ह्येव विद्यु-
त्तत्स्तनयित्नुर्यत्र[10] वै स्तनयित्नुस्तद्विद्युदित्येते द्वे योनी
एकं मिथुनं ' प्राण[11] एव सवितान्नं सावित्री ' यत्र ह्येव
प्राणस्तदन्नं यत्र वा[5] अन्नं[12] तत्प्राण इत्येते द्वे योनी
एकं मिथुनं ' वेदा एव सविता छन्दांसि सावित्री यत्र
ह्येव वेदास्तच्छन्दांसि यत्र वै छन्दांसि तद्वेदा इत्येते द्वे

---

1) वान्तरिक्षं A, C und E; 2) सावित्रा B; 3) ह्येवादित्यस्तत्र द्यौ A; 4) एक E; 5) ह्येवाद्यह° C; 6) सावित्रीं C; 7) °ष्णमिते B; 8) Von अभ्रमेव bis विद्युदेव fehlt in E; 9) एक C; 10) तत् fehlt in C; 11) प्राणा B; 12) वान्नं C; वा अन्नं E.

योनी एकं मिथुनं' यज्ञ एव सविता दक्षिणाः सावित्री[1]' यत्र ह्येव यज्ञस्तद्दक्षिणा यत्र वै दक्षिणास्तद्यज्ञ इत्येते द्वे योनी एकं मिथुनमेतद्ध स्मैतद्विद्वांसमौपाकारिमासस्तु-र्ब्रह्मचारी[2] ते संस्थित इत्यथैत आसस्तुराचित[2] इव चितो[3] बभूवाथोत्थाय प्राव्राजीदित्येतद्वा[4] अहं वेद नैतासु योनिष्वित[5] एतेभ्यो वा मिथुनेभ्यः संभूतो ब्रह्म-चारी मम पुरायुषः[6] प्रेयादिति' ॥ ३३ ॥

ब्रह्म हेदं श्रियं प्रतिष्ठामायतनमैक्षत[7]' तत्तपस्व' यदि तद्व्रते ध्रियेत तत्सत्ये प्रत्यतिष्ठत्स[8] सविता सा-वित्र्या ब्राह्मणं सृष्ट्वा तत्सावित्रीं पर्यदधात्तत्सवितुर्वरे-ण्यमिति[9] सवित्र्याः प्रथमः पादः' पृथिव्यर्चं[10] समदधा-दृचाग्निमग्निना[11] श्रियं' श्रिया स्त्रियं' स्त्रिया मिथुनं' मि-थुनेन प्रजां' प्रजया कर्म[12]' कर्मणा तपस्तपसा[13] सत्यं' सत्येन ब्रह्म' ब्रह्मणा[14] ब्राह्मणं' ब्राह्मणेन व्रतं' व्रतेन वै ब्राह्मणः संशितो[15] भवत्यशून्यो भवत्यविच्छिन्नो भव-त्यविच्छिन्नो ऽस्य तन्तुरविच्छिन्नं[16] जीवनं[17] भवति य एवं

1) सवित्री A; 2) ?? 3) चितो B; 4) प्रव्राजीदि° A, C und E; प्राव्राजीदि° E; 5) योनिष्वित C und E; 6) पुरायुषः E; 7) प्रतिष्ठा° E; 8) स fehlt in B; 9) पर्यदधात्तत्स° B; 10) पृथिव्यर्चं E; 11) °चाग्निमग्निना E; 12) Fehlt in E; 13) तपस् fehlt in B; 14) ब्राह्मणा C; 15) संशितो C; 16) तन्तुरवि° B; 17) जीवनं E; C hat hinter „जीवनं" „भवनं" eingefügt.

वेद य एवं विद्वानेवमेतं सावित्र्याः[1] प्रथमं पादं व्याचष्टे ॥ ३४ ॥

भर्गो देवस्य धीमहीति[2] सावित्र्या द्वितीयः पादो ऽन्तरिक्षेण यजुः समदधाद्यजुषा वायुं वायुनाभ्रमभ्रेण वर्षं वर्षेणौषधिवनस्पतीनोषधिवनस्पतिभिः[3] पशून्पशुभिः कर्म[4] कर्मणा तपस्तपसा सत्यं सत्येन ब्रह्म ब्रह्मणा ब्राह्मणं ब्राह्मणेन व्रतं व्रतेन वै ब्राह्मणः संशितो भवत्यशून्यो भवत्यविछिन्नो भवत्यविछिन्नो ऽस्य तन्तुरविछिन्नं जीवनं भवति य एवं वेद य एवं विद्वानेवमेतं[5] सावित्र्या[6] द्वितीयं पादं व्याचष्टे ॥ ३५ ॥

धियो यो नः प्रचोदयादिति सावित्र्यास्तृतीयः पादो दिवा साम समदधात्साम्नादित्यमादित्येन[7] रश्मीन्रश्मिभिर्वर्षं वर्षेणौषधिवनस्पतीनोषधिवनस्पतिभिः पशून्पशुभिः कर्म कर्मणा तपस्तपसा सत्यं सत्येन ब्रह्म ब्रह्मणा ब्राह्मणं ब्राह्मणेन व्रतं व्रतेन वै ब्राह्मणः संशितो[8] भवत्यशून्यो भवत्यविछिन्नो भवत्यविछिन्नो ऽस्य तन्तुरविछिन्नं जीवनं भवति य एवं वेद य एवं विद्वानेवमेतं सावित्र्यास्तृतीयं पादं व्याचष्टे ॥ ३६ ॥

---

1) सवित्र्याः A und E; 2) भिमहिति E; धीमहिति B; 3) वर्षेणौसिधि° A; 4) Fehlt in B und E; 5) विद्वानेवमत तं A; 6) सावित्र्यां B; 7) °दधात्सा° B; °दधात्साम्नामादित्य° A; 8) शंशितो C.

तेन ह वा एवंविदुषा ब्राह्मणेन ब्रह्माभिपन्नं ग्रसितं परामृष्टं ' ब्रह्मणाकाशमभिपन्नं ग्रसितं परामृष्टमाकाशेन वायुरभिपन्नो ग्रसितः[1] परामृष्टो ' वायुना ज्योतिरभिपन्नं ग्रसितं परामृष्टं ' ज्योतिषापो ऽभिपन्ना ग्रसिताः परामृष्टा ' अद्भिर्भूमिरभिपन्ना ग्रसिता परामृष्टा ' भूम्यान्नमभिपन्नं ग्रसितं परामृष्टमन्नेन प्राणो ऽभिपन्नो ग्रसितः परामृष्टः ' प्राणेन मनो ऽभिपन्नं ग्रसितं परामृष्टं ' मनसा वागभिपन्ना ग्रसिता परामृष्टा ' वाचा वेदा अभिपन्ना ग्रसिताः परामृष्टा ' वेदैर्यज्ञो ऽभिपन्नो ग्रसितः परामृष्टस्तानि ह वा एतानि द्वादश महाभूतान्येवंविदि[2] प्रतिष्ठितानि ' तेषां यज्ञ[3] एव परार्ध्यः[4] ' ॥ ३७ ॥

तं ह स्मैतमेवंविद्वांसो मन्यन्ते विद्वीनमिति याथातथ्यमविद्वांसो[5] ' ऽयं यज्ञो वेदेषु प्रतिष्ठितो ' वेदा वाचि[6] प्रतिष्ठिता ' वाङ्मनसि[7] प्रतिष्ठिता ' मनः प्राणे[8] प्रतिष्ठितं[8] ' प्राणो[8] ऽन्ने[8] प्रतिष्ठितो ' ऽन्नं भूमौ प्रतिष्ठितं ' भूमिरप्सु प्रतिष्ठितापो ज्योतिषि[9] प्रतिष्ठिता ' ज्योतिर्वायौ[10] प्रतिष्ठितं ' वायुराकाशे[11] प्रतिष्ठित[12] ' आकाशं

1) ग्रसितं A und B; 2) °वंविधि A pr. man. und C; 3) यज्ञं C; 4) पराध्य: C; 5) यथा° A und B; ताता° E; 6) वासि E; 7) वाङ्मनासि A; 8) Fehlt in E; 9) ज्योतिंषि B; 10) °र्यावो B; 11) °काशो C; 12) प्रतिष्ठितम् A, B und E.

ब्रह्मणि प्रतिष्ठितं' ब्रह्म ब्राह्मणे ब्रह्मविदि[1] प्रतिष्ठितं' यो ह वा एवंवित्स[2] ब्रह्मवित्पुण्यां च कीर्तिं[3] लभते सुरभींश्च[4] गन्धान्सो ऽपहतपाप्मानन्तां[5] श्रियमश्नुते य एवं वेद यश्चैवंविद्वानेवमेतां[6] वेदानां मातरं सावित्रीं संपदमुपनिषदमुपास्त इति ब्राह्मणम्' ॥ ३८ ॥

आपो गर्भं जनयन्तीरित्यपां[7] गर्भः पुरुषः' स यज्ञो[8]' ऽद्भिर्यज्ञः[9] प्रणीयमानः[10] प्राज्ञायते[11]' तस्मादाचमनीयं पूर्वमाहारयति' स यदाचामति त्रिराचामति' द्विः परिमु-म्भत्यायुरवरुन्ध्य[12] पाप्मानं निर्णुदत्युपसाद्य यजुषोद्धृत्य[13] मन्त्रान्प्रयुज्यावसाय प्राचीः शाखाः संधाय[14] निरङ्गुष्ठे पा-णावमृतमस्यमृतोपस्तरणमस्यमृताय त्वोपस्तृणामीति पा-णावुदकमानीय[15] जीवा स्थेति सूक्तेन त्रिराचामति' स यत्पूर्वमाचामति सप्त प्राणांस्तानेतेनास्मिन्नाप्याययति[16]' या ह्येमा बाह्याः शरीरान्मात्रास्तद्यथैतदग्निं[17] वायुमादित्यं चन्द्रमसमपः पशूनन्यांश्च प्रजास्तानेतेनास्मिन्नाप्याययत्या-

---

1) °विधि C; 2) एवंविदस्या C; 3) कीर्तिं C und E; कीर्त्ति B; 4) सुरभीक्ष A und E; 5) So corr.; °नन्त्यो A; °नां त्व B; °नन्त C; °नन्त्यं E; 6) So B. Ind.; die hss. °तं; 7) जनयन्ति° A pr. man. und B; 8) यज्ञे B; 9) गिर्यज्ञः B; 10) प्रणीयमानः B; प्रनायमानः E; 11) प्राज्ञ्यते B; 12) परिसुंभन्स्या° B; 13) °षोद्धत्य B; °षोद्धृत्य C; 14) संधाया A, C und E; संध्यायो B; 15) नयू प्राणावुदकमानीया B; 16) °प्यायति E; 17) °त्रास्तयेथैतद्ग्निं B;

यो[1] ऽमृतं । स यद्द्वितीयमाचामति सप्तापानांस्तानेतेना-
स्मिन्नाप्याययति[2] । या इमा बाह्याः[3] शरीरान्मात्रास्त-
द्यथैतत्पौर्णमासीमष्टकाममावास्यां श्रद्धां दीक्षां[4] यज्ञं
दक्षिणास्तानेतेनास्मिन्नाप्याययत्यापो[5] ऽमृतं । स यत्तृती-
यमाचामति सप्त व्यानांस्तानेतेनास्मिन्नाप्याययति या इमा
बाह्याः शरीरान्मात्रास्तद्यथैतत्पृथिवीमन्तरिक्षं दिवं[6] नक्ष-
त्राण्यृतूनार्तवान्संवत्सरांस्तानेतेनास्मिन्नाप्याययत्यापो ऽमृ-
तं । पुरुषो ब्रह्मांयाप्रीग्निगमो[7] भवति तस्माद्धि विद्वा-
न्पुरुषमिदं पुण्डरीकमिति । प्राण एष स पुरि[8] शेते संपु-
रि[9] शेत[10] इति । पुरिशयं[11] सन्तं प्राणं पुरुष इत्याचक्षते
परोक्षेण । परोक्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषः[12] ।
स यत्पूर्वमाचामति पुरस्ताद्धोमांस्तेनास्मिन्नवरुन्द्धे[13] । स[14]
यद्द्वितीयमाचामत्याज्यभागौ तेनास्मिन्नवरुन्द्धे[13] । स यत्तृ-
तीयमाचामति संस्थितहोमांस्तेनास्मिन्नवरुन्द्धे[13] । स यद्द्विः
परिशुम्भति[15] तत्संमित्संबर्हिः[16] । स यत्सर्वाणि खानि
सर्वं देहमाप्याययति यच्चान्यदातारं[17] मन्त्रकार्यं यज्ञे स्क-

---

1) प्रतांस्ता° B; 2) °प्यायत्याति B; 3) बह्रीः B; 4) दीक्षां B; 5) °नेतेनानास्मिन्° A; 6) द्विः C; 7) ? ? so A und C; °प्रिं निगमो B; °प्रिं निगमो E; 8) पुरी E; 9) संपुरी B und E; 10) शन्त C; 11) पुरिशयं E; 12) प्रतद्विषः A; 13) °वरुन्धे A; 14) Von स bis स यद्द्विः परि° fehlt in E; 15) °म्भति B; 16) ? ?; 17) ?

न्दति सर्वं तेनास्मिन्नवरुन्द्धे स यदोंपूर्वान्मन्त्रान्प्रयुङ्क्त आ सर्वमेधादिते क्रतव एत एवास्य सर्वेषु लोकेषु सर्वेषु देवेषु सर्वेषु वेदेषु सर्वेषु भूतेषु सर्वेषु सत्त्वेषु कामचारः कामविमोचनं भवत्यर्धे[1] च न प्रमीयते य एवं वेद तदप्येतदृचोक्तमापो भृग्वङ्गिरो रूपमापो भृग्वङ्गिरोमयं सर्वमापोमयं भूतं सर्वं भृग्वङ्गिरोमयमन्तरैते त्रयो वेदा भृगूनङ्गिरसो ऽनुगाः ॥ अपां पुष्पं मूर्तिराकाशं पवित्रमुत्तममित्याचम्याभ्युक्ष्यात्मानमनुमन्त्रयत इन्द्र ओवेंति ब्राह्मणं ॥ ३९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणपूर्वभागे प्रथमः प्रपाठकः ॥

ओं ब्रह्मचारिण्णांश्चरति[2] रोदसी[3] उभे इत्याचार्यमाह[4] तस्मिन्देवाः संमनसो[5] भवन्तीति वायुमाह स सद्य एति पूर्वस्मादुत्तरं समुद्रमित्यादित्यमाह दीक्षितो दीर्घश्मश्रुरेष[6] दीक्षित एष दीर्घश्मश्रुरेष[7] एवाचार्यस्थाने तिष्ठन्नाचार्य इति स्तूयते वैद्युतस्थाने तिष्ठन्वायुरिति

---

1) ऋर्धे ? ?; 2) ब्रह्माचा° A pr. m.; ब्रह्मचारिणं° B; 3) रोदसि A pr. man.; 4) °चार्यमाह E; 5) मनसो E; 6) °श्मश्रोरेष C; °स्मशुरेव E; °श्मूरेष B; 7) °श्मूरेष B; °श्मुरेष E.

स्तूयते[1] द्यौस्थाने[2] तिष्ठन्नादित्य इति स्तूयते । तदप्येतदृचोक्तं ब्रह्मचारिणमिति[3] ब्राह्मणम् । ॥ १ ॥

जायमानो ह वै ब्राह्मणः सप्तेन्द्रियाण्यभिजायते[4] ब्रह्मवर्चसं च यशश्च स्वप्नं च क्रोधं च श्लाघां च रूपं च पुण्यमेव गन्धं सप्तमं । तानि ह वा अस्यैतानि ब्रह्मचर्यमुपेत्योपक्रामन्ति[5] । मृगानस्य ब्रह्मवर्चसं गच्छत्याचार्यं[6] यशो ऽजगरं स्वप्नो वराहं क्रोधो ऽपः[7] श्लाघा[8] कुमारीं[9] रूपमोषधिवनस्पतीन्पुण्यो[10] गन्धः । स यन्मृगाजिनानि[11] वस्ते तेन तद्ब्रह्मवर्चसमवरुन्द्धे यदस्य मृगेषु भवति । स ह स्नातो ब्रह्मवर्चसी भवति । स यदहरहराचार्याय[13] कर्म करोति तेन तद्यशो ऽवरुन्द्धे यदस्याचार्ये भवति । स ह स्नातो यशस्वी[13] भवति । स यत्सुषुप्सुर्निद्रां निनयति तेन तं स्वप्नमवरुन्द्धे यो ऽस्याजगरे भवति । तं ह स्नातं स्वपन्तमाहुः[14] स्वपितु मैनं बोबुधयेति[15] । स यत्क्रुद्धो वाचा न कंचन हिनस्ति पुरुषात्पुरुषात्वा-

---

1) Fehlt in A; 2) Fehlt in E; 3) °चारिण्यमिति B; 4) So corr.; alle hss. °जायन्ते; 5) So corr.; alle hss. °मुपेतोप°; C °मुपेतोपक्रामन्ति; 6) °चार्य C und E; 7) So corr.; alle hss. ऽप; 8) श्लाघं B; 9) कुमारी E; 10) रूपमोषधीव° B; °न्पुण्ये E; 11) °गाजिनानि E; 12) यदहराचा° E; 13) यशस्व B; 14) स्वपन्तमाहु: E; 15) बोबुधेति B.

पीयानिव मन्यमानस्तेन तं क्रोधमवरुन्द्धे यो ऽस्य वराहे भवति ' तस्य ह[1] स्नातस्य[1] क्रोधाः[2] श्लाघीयसं विशन्ति ' ऽथाद्भिः श्लाघमानो न स्नायात्तेन तां[3] श्लाघामवरुन्द्धे यास्याप्सु भवति ' स ह स्नातः[4] श्लाघीयो ऽन्येभ्यः श्लाघ्यते ' ऽथैतद्ब्रह्मचारिणो रूपं यत्कुमार्यास्तां[5] नग्नां[6] नोदीक्षेतेति[7] वेति वा मुखं विपरिधापयेत्तेन[8] तद्रूपमवरुन्द्धे यदस्य कुमार्यां[9] भवति ' तं ह स्नातं कुमारीमिव निरीक्षन्ते[10] ' ऽथैतद्ब्रह्मचारिणः पुण्यो गन्धो य ओषधिवनस्पतीनां तासां पुण्यं गन्धं प्रच्छिद्य नोपजिघ्रेत्तेन तं पुण्यं गन्धमवरुन्द्धे यो ऽस्यौषधिवनस्पतिषु[11] भवति ' स ह स्नातः पुण्यगन्धिर्भवति ' ॥ २ ॥

स वा एष उपयंश्चतुर्धोपैत्यग्निं[12] पादेनाचार्यं पादेन[13] ग्रामं पादेन मृत्युं[14] पादेन ' स यदहरहः समिध[15] आहृत्य[15] सायंप्रातरग्निं[16] परिचरेत्तेन तं पादमवरुन्द्धे यो[17]

---

1) Fehlt in B; 2) क्रोधात् C; क्रोधान् E; Der Plural ist nicht deutlich; vielleicht क्रोधः श्लाघीयसं विशति zu lesen; 3) So corr.; die hss. तं; B त; 4) स्नातं E; 5) यत् fehlt in C; 6) नग्नान् B; 7) So corr.; A, B und C haben: नोदीक्षेदेति; E नोदीक्ष्येदेति; 8) वि fehlt in E; 9) कुमर्यां B; 10) °क्षते E; 11) °तीषु B; 12) उपयांश्च° A, B und C; 13) पादे पादेन B; 14) मृत्यु E; 15) समिधाहृत्य B; समिधा आहृत्य C; 16) प्रातरग्नि E; 17) Von यो bis यो ऽस्याचार्ये fehlt in C.

ऽस्याग्नौ भवति । स यदहरहराचार्याय कर्म करोति तेन तं पादमवरुन्द्धे यो ऽस्याचार्ये भवति । स यदहरहर्ग्रामं प्रविश्य[1] भिक्षामिव[2] परीप्सति न मैथुनं तेन तं पादमवरुन्द्धे यो ऽस्य[3] ग्रामे[4] भवति[5] । स यत्क्रुद्धो वाचा न कंचन हिनस्ति पुरुषात्पुरुषात्पापीयानिव[6] मन्यमानस्तेन तं पादमवरुन्द्धे यो ऽस्य मृत्यौ भवति । ॥ ३ ॥

पञ्च ह वा एते ब्रह्मचारिण्यग्नयो धीयन्ते । द्वौ पृथग्घस्तयोर्मुखे हृदय उपस्थ एव पञ्चमः । स यद्दक्षिणेन पाणिना स्त्रियं न स्पृशति तेनाहरहर्यायिनां लोकमवरुन्द्धे । यत्सव्येन तेन प्रव्राजिनां । यन्मुखेन तेनाग्निप्रस्कन्दिनां । यद्धृदयेन[7] तेन शूराणां । यदुपस्थेन तेन गृहमेधिनां । तैश्चेत्स्त्रियं पराहरत्यनग्निरिव[8] शिष्यते । स यदहरहराचार्याय कुले ऽनुतिष्ठते सो ऽनुष्ठाय ब्रूयाद्धर्म गुप्तो[9] मा गोपायेति । धर्मो हैनं गुप्तो गोपायति[10] । तस्य ह प्रजा[11] श्वः श्वः श्रेयसी श्रेयसीह भवति । धात्येव[12] प्रतिधीयते । स्वर्गे लोके पितॄन्निदधाति[13] । तान्तवं न वसीत ।

1) प्रविशति C; 2) भिक्षामिव A pr. man. und B; 3) स्यं B; 4) यामे B; 5) भवन्ति E; 6) पुरुषात् steht nur einmal in C; 7) यद्धृदयेन B und C; 8) पराहरति ??: man erwartet doch ein Verbum mit der Bedeutung „berühren"; 9) °हर्मगुप्तगुप्तो A, C und E; 10) Diese Stelle ist nicht richtig überliefert; 11) प्रजां A pr. m. प्रजा: B und E; 12) ?, धात्येव B, C und E; 13) °दधाति B.

यस्तात्तवं वस्ते क्षत्रं वर्धते न ब्रह्म[1] ' तस्मात्तात्तवं न
वसीत[2] ब्रह्म वर्धतां मा[3] क्षत्रमिति ' नोपर्यासीत '
यदुपर्यास्ते प्राणमेव तदात्मनो ऽधरं कुरुते यद्धातो वह-
त्यंथ[4] एवासीताधः शयीताधस्तिष्ठेदधो व्रजेदेवं ह स्म वै
तत्पूर्वे ब्राह्मणा ब्रह्मचर्यं चरन्ति ' तं ह स्म तत्पुत्रं भ्रातरं
वोपतापिनमाहुरुपनयेतैनमित्यां समिद्धारात्स्वरेष्यतो
ऽन्नमद्यादथाह जघनमाहुः स्नापयेतैनमित्या समिद्धारान्
ह्येतानि व्रतानि भवन्ति ' तं चेच्छयानमाचार्यो ऽभिवदेत्स
प्रतिसंहाय[5] प्रतिशृणुयात्तं चेच्छयानमुत्थाय तं चेदुत्थि-
तमभिप्रक्रम्य तं चेदभिप्रक्रान्तमभिपलायमानमेवं ह स्म
वै तत्पूर्वे ब्राह्मणा[6] ब्रह्मचर्यं चरन्ति ' तेषां ह स्म वेषा
पुण्या कीर्तिर्गच्छत्या ह वा अयं सो ऽध्य[7] गमिष्यतीति '
|| ४ ||

जनमेजयो ह वै पारीक्षितो मृगयां चरिष्यन्हंसाभ्या-
मसिष्यन्नुपावृतस्य[8] इति ' तावूचतुर्जनमेजयं पारीक्षितम-
भ्याजगाम[9] ' स होवाच ' नमो वां भगवन्तौ को नु

---

1) ब्रह्मं B; 2) वसीद् E; 3) न B; 4) वहत्यच E; 5) प्रतिसहाय A; प्रतिहाय E; 6) ब्राह्मणां E; 7) ऽध्य E; सो ऽध्य ist nicht deutlich; 8) °न्हंसाभ्यामसिष्यन्नु° A pr. man. und B; °न्हंसाभ्यामशिष्यन्नु° E; 9) Man erwartet einen Dual.; इति fehlt; diese ganze Stelle ist sehr verdorben.

भगवन्ताविति ' तावूचतुर्दक्षिणाग्निश्चाहवनीयश्चेति ' स होवाच नमो वां भगवन्तौ तदाकीयतामितीहोपारामामि-त्यपि[1] किल देवा न रमन्ते न[2] हि[2] देवा[2] न[2] रमन्त[2] ' ऽपि चैकोपारामाद्देवा[3] आराममुपसंक्रामन्तीति[4] ' स हो-वाच नमो वां भगवन्तौ किं पुण्यमिति ' ब्रह्मचर्यमिति ' किं लौक्यमिति ' ब्रह्मचर्यमेवेति ' तत्को वेद इति ' दन्ता-वलो धौम्रो[5] ' ऽथ खलु दन्तावलो धौम्रो[6] यावति तावति काले पारीक्षितं जनमेजयमभ्याजगाम ' तस्मा उत्थाय[7] स्वयमेव विष्टरं निदधौ[8] ' तमुपसंगृह्य पप्र-च्छाधीहि भो किं पुण्यमिति ' ब्रह्मचर्यमिति ' किं लौक्य-मिति ' ब्रह्मचर्यमेवेति ' तस्मा एतत्प्रोवाचाष्टाचत्वारिंश-द्वर्षं सर्ववेदब्रह्मचर्यं ' तच्चतुर्धा वेदेषु व्युह्य द्वादशवर्षं[9] ब्रह्मचर्यं द्वादशवर्षाण्यवरार्धमपि स्नायंश्चरेद्यथाशक्त्यपरं[10] ' तस्मा उक्षस्यृषभौ[11] सहस्रं ददावित्यपकीर्तितमाचार्यो ब्र-ह्मचारीत्येक आहुराकाशमधिदैवतमथाध्यात्मं ब्राह्मणो व्रतवांश्चरणवान्ब्रह्मचारी ' ॥ ५ ॥

---

1) आकीयताम्?; °तामितिहोपा° A pr. m.; 2) Fehlt in E; 3) चैकोपराद्देवा A; 4) °क्रामतीति E; 5) धौम्रौ C und E; hinter धौम्रो erwartet man इति; 6) धौम्रौ E; 7) उच्छ्राय B; 8) निदाधौ B; 9) °वर्षं E; 10) °शक्त्यपरं C; 11) Corrupt; vielleicht तस्मा उ ह स ऋषभौ.

ब्रह्म ह वै प्रजा मृत्यवे संप्रायच्छद्ब्रह्मचारिणमेव[1] न संप्रददौ । स होवाचास्यामस्मिन्निति[2] । किमिति । यां रात्रीं समिधमनाहृत्य[3] वसेत्तामायुषो[4] ऽवरुन्धीयेति । तस्माद्ब्रह्मचार्यहरहः समिध आहृत्य[5] सायंप्रातरग्निं परिचरेन्नोपर्युपसादयेदथ प्रतिष्ठापयेद्यद्युपर्युपसादयेज्जीमूत-वर्षी तदहः पर्जन्यो भवति । ते[6] देवा अब्रुवन्ब्राह्मणो वा अयं ब्रह्मचर्यं चरिष्यति । ब्रूतास्मै[7] भिक्षा इति गृह-पतिर्ब्रूत बहुचारी गृहपत्न्या इति । किमस्या[8] वृञ्जीता-ददत्या[9] इतीष्टापूर्तसुकृतद्रविणमवरुन्ध्यादिति[10] । तस्मा-द्ब्रह्मचारिणे[11] ऽहरहर्भिक्षां[12] दद्याद्गृहिणी[13] मा मा-यमिष्टापूर्तसुकृतद्रविणमवरुन्ध्यादिति[14] । सप्तमीं[15] नाति-नयेत्सप्तमीमतिनयन्न[16] ब्रह्मचारी भवति । समिद्भैक्षे सप्तरा-त्रमचरितवान्ब्रह्मचारी पुनरुपनेयो भवति । ॥ ६ ॥

नोपरिशायी स्यान्न गायनो न नर्तनो[17] न सरणो न निष्ठीवेद्यद्युपरिशायी भवत्यभीक्ष्णं[18] निवासा जायन्ते[19] ।

---

1) So corr.; die hss. संप्रयच्छ°; °रिणामेव E; °रिणमेवं A; 2) So corr.; die hss. होवाचास्या°; 3) °मानाहृत्य C; 4) °युषा E; 5) आहृत्य E; 6) Fehlt in E; 7) ब्रूतास्मै C; 8) किं मास्या C; 9) °ताददात्य E; 10) इतीष्टापूर्त° B; 11) °चारिणो E; 12) °क्षां E; 13) So ed. B. Ind. die hss. °हृहणी; 14) So corr.; die hss. मेयमि° ed. B. Ind. var. l. मोयमि°; 15) सप्तमी C; 16) °तिनयन A; °तिनयं नं B; °तिनयनं E; 17) नर्तनी E; 18) भवत्यभीक्ष्णं B; 19) जायते E.

यद्गायन्तो भवत्यभीक्ष्णश[1] आक्रन्दान्धावन्ते यन्नर्तन्तो भव-
त्यभीक्ष्णशः[2] प्रेतान्निर्हरन्ते यत्सरणो भवत्यभीक्ष्णशः[3]
प्रजाः संविशन्ते यन्निष्ठीवति मध्य[4] इव तदात्मनो[5] नि-
ष्ठीवति स चेन्निष्ठीवेद्दिवो नु मां यदत्रापि मधोरहं[6]
यदत्रापि रसस्य म इत्यात्मानमनुमन्त्रयते यदत्रापि मधो-
रहं निरष्ठविषमस्मृतमग्निश्च[7] तत्सविता च पुनर्मे जठरे[8]
धत्तां[9] ॥ यदत्रापि रसस्य मे परापपातास्मृतं तदिहोपह्वया-
महे तन्म आप्यायतां पुनरिति न श्मशानमातिष्ठेत्स चेद-
भितिष्ठेदुदकं हस्ते कृत्वा यदीदमृतुकाम्येत्यभिमन्त्र्य[10] जप-
न्संप्रोक्ष्य परिक्रामेत्समयाय्योपरि त्रिर्जप्येद्यदीदमृतुकाम्याघं[11]
रिप्रमुपेयिम[12] । अन्धः[12] श्रोणा इव हीयतां मा नो
ऽन्वागादघं यत इत्यथ ह्येतद्देवानां परिषूतं यद्ब्रह्मचारी
तदप्येतदृचोक्तं देवानामेतत्परिषूतमनभ्यारूढं[13] चरति
रोचमानं तस्मिन्सर्वे पशवस्तत्र[14] यज्ञास्तस्मिन्नन्नं सह
देवताभिरिति ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

प्राणापानौ जनयन्निति शङ्खस्य मुखे[15] महर्षेर्ब्रसि-

---

1) °भीक्ष्णश B und E; 2) भवन्ति भीक्ष्णशः B; °भीक्ष्णशन: E; 3) °भीक्ष्णः
शः B; °भीक्ष्णश E; 4) मध्ये C und E; 5) तदात्मानो E; 6) मधोरहं E;
7) °ग्निश्च B; 8) जरे E; 9) धात्तां E; 10) यदीदं मृ° A; यदीदमृतु° C;
11) °त्समयायोपरि° A sec. m.; समयाय ??; °मृतुकाम्याघं C; 12) °रिप्रमान्धः
A, B und E; 13) °भ्यारूढं B; 14) उपजव° B; 15) So corr.;
alle hss. मुखे.

ष्ठस्य[1] पुत्र एतां वाचं ससृजे शीतोष्णाविहोत्सौ प्रा-
दुर्भवियातामिति[2] 'तथा तच्छश्वदनुवर्तते 'ऽथ[3] खलु
त्रिपाणमध्ये वसिष्ठशिला[4] नाम प्रथम आश्रमो 'द्वितीयः
कृष्णशिलास्तस्मिन्वसिष्ठः समतपद्विश्वामित्रजमदग्नी[5] जा-
मदग्ने तपतो[6] 'गौतमभरद्वाजौ[7] सिंहौ[8] प्रभवे[9] तपतो '
गुंगुर्गुगुवासे[10] तपत्यृषिर्ऋषिद्रोणे[11] ऽभ्यतपदगस्त्यो ऽग-
स्त्यतीर्थे तपति 'दिव्यत्रिर्ह[12] तपति[13] 'स्वयंभूः कश्यपः
कश्यपतुङ्गे[14] ऽभ्यतपडुलवृकन्नुतरन्नुः[15] श्वा वराहचि-
ल्वढिबभ्रुकाः सर्पदंष्ट्रिनः[16] संहनुकृणवानाः[17] कश्यपतु-
ङ्गदर्शनात्स्मरणाद्वाढात्सिद्धिर्भवति 'आद्यं वर्षसहस्रमृषि-
त्रने[18] ब्रह्मचार्येकपादेनातिष्ठति[19] 'द्वितीयं वर्षसहस्रं
मूर्धन्येवामृतस्य[20] धारामाधारयद्ब्राह्मणाण्यष्टाचत्वारिंशद्वर्ष-
सहस्राणि[21] सलिलस्य पृष्ठे शिवो ऽभ्यतपत्तस्मात्तप्ता-
त्तपसो भूय एवाभ्यतपत्तदप्येता ऋचो ऽभिवदन्ति प्राणा-
पानौ जनयन्निति ब्राह्मणम्' ॥ ८ ॥

---

1) महर्षिर्व° A und B; महर्षेर्वशि° E; 2) °र्भवित्रेया° B; °भवेत्यायातामिति E; 3) य B; 4) वशि° C; 5) °व्रजामदग्नी B; 6) तापतो B; 7) गौतम° B, C und E; 8) सिंहो A, C und E; 9) So ed. B. Ind.; die hss. प्रभे; 10) गुर्गुगुवासे B; गुर्गुगुर्वासे E; 11) °षिद्रोणो A, C und E; 12) दिव्य-त्रिरह A, B und E; 13) भवति C; 14) कशप° C; 15) Sic.! 16) ? ?; 17) कृवाना: B; 18) वार्य° A; 19) °तिष्ठ B, C und E; 20) °वमृतस्य C; 21) धीरामाधारया ब्राह्मा° E; धारामाराधयन्ब्रा° C; धारा-मधारयद्ब्रह्मण्य° A.

एकपाद्द्विपद्[1] इति ' वायुरेकपात्तंस्याकाशं पादश्चन्द्रमा द्विपात्तंस्य[2] पूर्वपक्षापरपक्षौ पादावादित्यस्त्रिपात्तंस्येमे लोकाः पादा ' अग्निः षट्पादस्तंस्य पृथिव्यन्तरिक्षं[3] द्यौराप ओषधिवनस्पतय इमानि भूतानि पादास्तेषां सर्वेषां वेदा[4] गतिरात्मा प्रतिष्ठिताश्चतस्रो ब्रह्मणः शाखा ' अथो अङ्कः षडिति मूर्तिराकाशश्चेत्यृचां मूर्तिर्यजुषी गतिः ' साममयं[5] तेजो ' भृग्वङ्गिरसा माथैतद्ब्रह्मैव यज्ञश्चतुष्पाद्भिःसंस्थित इति ' तस्य भृग्वङ्गिरसः[6] संस्थे[7] ' अथो आङ्गिरेकसंस्थित इति ' यद्धोतर्चां मण्डलैः करोति पृथिवीं[8] तेनाप्याययत्यें-तस्यां[9] ह्यग्निश्चरति ' तदप्येतदृचोक्तमग्निवासाः पृथिव्यसि-तज्ञूरिति '[10] यदध्वर्युर्यजुषा करोत्यन्तरिक्षं तेनाप्याययति ' तस्मिन्वायुर्न निविशते[11] कतमच्च[12] नाहरिति ' तदप्येत-दृचोक्तमन्तरिक्षे पथिभिर्ह्रीयमाणो[13] न नि विशते[14] कतमच्च[15] नाहः । अपां योनिः प्रथमजा ऋतस्य क्व[16] स्विज्जातः[17] कुत आ बभूवेति ' यदुद्गाता साम्ना करोति दिवं तेनाप्याययति ' तत्र ह्यादित्यः शुक्रश्चरति ' तदप्येत-

---

1) एकापा° A; 2) द्विपा° B; 3) °रिक्ष C; 4) व्रेद् C; 5) °मय E; 6) भृग्वङ्गिर् A; 7) स्थे B; 8) पृथिवो B; 9) तेनाप्याय° E; 10) °तनूरिति E; °सिनुतरिति C; 11) निविशान्ते B; 12) कतमच्चा B; 13) Sic.! B. Ind. var. l. °र्ह्रीयमाणो; 14) विशेते B; 15) कतमच्चा B; 16) कु B; 17) सिज्ञातः C.

दृचोक्तमुच्चा[1] पतन्तमरुणं सुपर्णमिति[2] ' यद्ब्रह्मर्चा काण्डैः करोत्यपस्तेनाप्याययति ' चन्द्रमा ह्यप्सु चरति ' तदप्येतदृचोक्तं चन्द्रमा अप्स्वन्तरिति[3] ' तासामोषधिवनस्पतयः काण्डानि ' ततो मूलकाण्डपर्णपुष्पफलप्ररोहरसगन्धैर्यज्ञो[4] वर्तते ' ऽद्भिः कर्माणि प्रवर्तन्ते ' ऽद्भिः[5] सोमो ऽभिषूयते[6] ' तद्यद्ब्रह्माणं[7] कर्माणि कर्मण्यामन्त्रयत्यपस्तेनानुज्ञानात्येषो[8] ह्यस्य भागस्तद्यथा भोक्ष्यमाणो[9] ऽप एव प्रथममाचामयेदप उपरिष्टादेवं यज्ञो ऽद्भिरेव प्रवर्तते ' ऽप्सु संस्थाप्यते[10] ' तस्माद्ब्रह्मा[11] पुरस्ताद्धोमसंस्थितहोमैर्यज्ञो[11] वर्तते ' ऽन्तरा हि पुरस्ताद्धोमसंस्थितहोमैर्यज्ञं[12] परिगृह्णात्यन्तरा हि भृग्वङ्गिरसो वेदानाद्रुह्य[13] भृग्वङ्गिरसः सोमपानं मन्यन्ते ' सोमात्मको ह्ययं वेद ' तदप्येतदृचोक्तं सोमं मन्यते पपिवानिति ' तद्यथेमां[14] पृथिवीमुदीर्णां ज्योतिषा धूमायमानां[15] वर्ष शमयत्येवं ब्रह्मा भृग्वङ्गिरोभिर्व्याहृतिभिर्यज्ञस्य विरिष्टं[16] शमयत्यग्निरादित्याय[17]

---

1) °मुच्च A pr. m. 2) संपर्णमिति E; 3) So corr.; die hss. अप्सन्तरिति; 4) °हरसं गन्धैर्यज्ञो E; 5) Fehlt in C; 6) विषूयते B; विषुयते C; 7) °ह्माणं E; 8) °त्रयन्त्य° B und E; 9) भोक्तमाणो A, B und C; 10) °प्याते B; 11) ब्रह्मा oder यज्ञो ist Interpolation; 12) पुरस्ताद्धोमं सं° B; °यज्ञ A und E; 13) वेदानोद्रुह्य A, B und E; 14) धतयथ्येमां B; तदप्येमां E; 15) °यमनां C; 16) विष्टं C; विष्टेरिष्टं E; 17) °ग्निरादित्या C und E.

शमयत्येते[1] ऽङ्गिरस ' एत इदं सर्वं समाप्नुवन्ति ' वायुरा-
पश्चन्द्रमा इत्येते भृगव ' एत इदं सर्वं समाप्याययन्त्येक-
मेव[2] संस्थं भवतीति ब्राह्मणम् ' ॥ ९ ॥

विचारी ह वै काबन्धिः कबन्धस्याथर्वणस्य[3] पुत्रो
मेधावी[4] मीमांसको[5] ऽनूचान आस[6] ' स ह स्वेना-
तिमानेन मानुषं वित्तं नेयाय ' तं मातोवाच ' त एवै-
तदन्नमवोचंस्त[7] इम[8] एषु कुरुपञ्चालेष्वङ्गमगधेषु[9] का-
शिकौशलेषु[10] शाल्वमत्स्येषु[11] सवशोशीनरेषूदीच्येष्व-
न्नमदन्तीत्यथ[12] वयं तवैवातिमानेनानाद्याः[13] स्मो ' वत्स
वाहनमन्विच्छेति ' स[14] मान्धातुर्यौवनाश्वस्य[14] सार्वभौ-
मस्य राज्ञः सोमं प्रसूतमाजगाम ' स सदो ऽनुप्रविश्यर्त्विजश्च
यजमानं चामन्त्रयामास[15] ' तस्याः प्राच्यो नद्यो वहन्ति[16]
याश्च दक्षिणाच्यो[17] याश्च[18] प्रतीच्यो[19] याश्चोदीच्यस्ताः
सर्वाः पृथङ्नामधेया[20] इत्याचक्षते[21] तासां समुद्रमभिपद्यमा-

1) Von शम° bis इदं fehlt in B; B fügt इत्येव ein; 2) समास्याप्या° E; 3) कबन्धः स्या° A; 4) मेध्यवो B; 5) मिमांसको E; 6) आ A; 7) °वोचस्त A und B; 8) इमम् B und E; 9) कुरुपाञ्चा° E; 10) का-शको° A; काशको° C und E; 11) शाल्वमत्सेषु C; शात्वमत्सेषु E; 12) So corr.; शवस उशोत° A; शवस उशीन° B; सवस्त्र उशीन C; सुवस उशीन° E; 13) So corr.; °नेनाध्यास्मो A und E; नेनानाद्यास्मो B und C; 14) संतां-ध्यतुर्यौवनाश्च B; 15) °मस C; 16) वहति B; 17) °णाचो B; °णाच्यो C; 18) याचा B; 19) पतीच्यो B; प्रतीच्यो C; 20) °धेयोर् A und C; °ध्येयार् B; °धेरी E; 21) धोतिमचक्षते E.

नानां क्रियते नामधेयं समुद्र इत्याचक्षते' एवमिमे सर्वे वेदा निर्मिताः सकल्पाः सरहस्याः सब्राह्मणाः सोपनिषत्काः सेतिहासाः सान्वाख्यानाः[1] सपुराणाः सस्वराः ससंस्काराः[2] सनिरुक्ताः सानुशासनाः[3] सानुमार्जनाः[4] सवाकोवाक्यास्तेषां[5] यज्ञमभिपद्यमानानां[6] क्रियते नामधेयं[7] यज्ञ इत्येवाचक्षते' ॥ १० ॥

भूमेर्ह वा एतद्विच्छिन्नं[8] देवयजनं[9] यदप्राक्प्रवणं[10] यदनुदक्प्रवणं यत्कृत्रिमं[11] यत्समविषममिदं[12] ह त्वेव देवयजनं यत्समं[13] समूलमविदग्धं[13] प्रतिष्ठितं[13] प्रागुदक्प्रवणं[13] समं समास्तीर्णमिव[14] भवति यत्र ब्राह्मणस्य ब्राह्मणतां विद्याद्ब्रह्मा ब्रह्मत्वं करोतीति' वोचे[15] छन्दस्तन्न[15] विन्दामो[16] येनोत्तरमिमहीति 'तान्ह पप्रच्छ[17] किं विद्वान्होता हौत्रं[18] करोति किं विद्वानध्वर्युराध्वर्यवं करोति किं विद्वानुद्गातौद्गात्रं करोति किं विद्वान्ब्रह्मा[19] ब्रह्मत्वं करोतीति' वोचे[20] छन्दस्तन्न[20] विन्दामो येनो-

---

1) सान्व्याख्यानाः A; सन्वाख्यानाः C; 2) संसंस्काराः B; संस्काराः C und E; 3) सानुसशासनरः E; 4) सानुमार्तेताः E; 5) सवाकोवाक्यस्तेषां E; 6) यज्ञमति° C; 7) माम° E; 8) °छिन्न E; 9) °यजन E; 10) यत्प्रा° A und B; 11) यत्कर्तृमं E; 12) यत्समं त्रि° B; 13) E hat यदप्राकप्रवणां यदनुदक्य; 14) °णामिव A; 15) ? ?; वोचेः छदस्तान् B; वोचेः छन्दस्तं न C; वोधे छन्दस्तन् E; 16) विदामो A; 17) प्रपद्य E; 18) होत्रं B und E; 19) ब्रह्म A; fehlt in B; 20) Vid. 15.

तर्हेमहीति ' ते ब्रूमो वागेव होता हौत्रं करोति ' वाचो हि स्तोमाश्च वषट्काराश्चाभिसंपद्यन्ते ' ते ब्रूमो[1] वागेव होता वाग्ब्रह्म[2] वाग्देव[3] इति ' प्राणापानाभ्यामेवाध्वर्युराध्वर्यवं करोति ' प्राणप्रणीतानि[4] ह भूतानि प्राणप्रणीताः[5] प्रणीतास्ते[5] ब्रूमः प्राणापानावेवाध्वर्युः[6] प्राणापानौ[7] ब्रह्म प्राणापानौ देव इति ' चक्षुरेवोद्गातौद्गात्रं[8] करोति ' चक्षुषा हीमानि भूतानि पश्यन्त्यथो चक्षुरेवोद्गाता चक्षुर्ब्रह्म[9] चक्षुर्देव[10] इति[11] ' मनसैव ब्रह्मा[12] ब्रह्मत्वं करोति[13] ' मनसा हि तिर्यञ्च[14] दिश[15] ऊर्ध्वं च यच्च किं[16] च मनसैव करोति[17] तद्ब्रह्म[18] ' ते ब्रूमो[19] मन एव ब्रह्मा मनो ब्रह्म मनो देव इति '
॥ ११ ॥

तद्यथा ह वा इदं यजमानश्च याजयितारश्च दिवं ब्रूयुः पृथिवीति पृथिवीं[20] वा[21] द्यौरिति ब्रूयुस्तदन्यो[22] नानुजानात्येतामेवं[23] नानुजानाति यदेतद्ब्रूयादथ नु कथ-

---

1) ब्रुमो B; 2) वागब्रह्म E; 3) वागदेव E; 4) प्राणप्र° E; 5) Corrupt; प्रणीतास्ते A pr. m.; 6) प्राणपा° E; 7) प्राणपानौ E; 8) चक्षुषोद्गा° B; चक्षुर्वेवौ° C; 9) चक्षु ब्रह्म C; 10) चक्षु देव B und C; 11) इति B; 12) ब्रह्मा E; 13) करोतीति A; 14) तिर्यञ्च C; तिर्यक E; 15) दिशा E; 16) कि E; 17) करो E; 18) तद्ब्रह्म E; 19) ब्रुमो E; 20) पृथिवी A pr. m.; 21) So corr.; die hss. haben वाग्; 22) ब्रुयु° B und E; 23) न्वानुज्ञातम्होत्येतामेव E.

मिति । होतेत्येव होतारं ब्रूयाद्वागिति वाचं ब्रह्मेति ब्रह्म देव इति देवमध्वर्युरित्येवाध्वर्युं[1] ब्रूयात्प्राणापानाविति[2] प्राणापानौ ब्रह्मेति ब्रह्म देव इति देवमुद्गातेत्येवोद्गातारं[3] ब्रूयाच्चक्षुरिति चक्षुर्ब्रह्मेति ब्रह्म देव इति देवं ब्रह्मेत्येव ब्रह्माणं ब्रूयान्मन इति मनो ब्रह्मेति ब्रह्म देव इति देवम् । ॥ १२ ॥

नानाप्रवचनानि ह वा एतानि भूतानि भवन्ति । ये चैवासोमपं याजयन्ति ये च सुरापं[4] ये[5] च ब्राह्मणं विच्छिन्नं[6] सोमयाजिनं तं प्रातः समित्पाणय उपोदेयुरुपायामो[7] भवन्तमिति । किमर्थमिति । यानेव[8] नो[9] भवांस्तान्ब्रूः[10] प्रश्नानपृच्छन्नेव[11] नो भवान्व्याचक्षीतेति[12] । तथेति[13] । तेभ्य एतान्प्रश्नान्व्याचचष्टे[14] । तथैन[15] ह वा इदं विद्यमानं चाविद्यमानं[16] चाभिनिदधाति[17] तद्ब्रह्म । तद्यो वेद स ब्राह्मणो ऽधीयानो ऽधीत्याचक्षत[18] इति ब्राह्मणम् । ॥ १३ ॥

---

1) इत्येवाध्वर्युम् fehlt in B; 2) ब्रूया° B; 3) देवा उद्गातारं B; 4) सुरापां B; 5) ये ते C; 6) व्युच्छिन्नं B; व्युच्छिन्नं C und E; 7) उपोदेयुरुपायामो C; 8) यानेवम E; 9) B fügt न ein; 10) भवांस्ता ब्रूः B und C; भवांस्तान्ब्रू: E; 11) So corr.; die hss. °पृच्छन्नेव; 12) So corr.; A, C und E °तेति; B °वति; 13) तेथेति B; 14) एतान्प्रश्ना व्याच° B; व्याचचक्षे ! ! (sic.) vid. p. २३ z. 2; 15) तथे न C; 16) Zweimal in B; 17) °निदद्धाति B; 18) ऽधीत्य corrupt.

अथातो देवयजनान्यात्मा देवयजनं ' श्रद्धा देवयजन-
मृत्विजो देवयजनं ' भौमं[1] देवयजनं ' तद्वा एतदात्मा देव-
यजनं यदुपव्यायच्छमानो वानुपव्यायच्छमानो वा[2] शरी-
रमधिवसत्येव[3] यज्ञ ' एष[4] यजत[4] ' एतं[4] यजन्त[4] ' एत-
द्देवयजनमथैतच्छ्रद्धा[5] देवयजनं ' यदेव कदाचिदादध्याच्छ्रद्धा
त्वेवैनं नातीयात्तद्देवयजनमथैतदृत्विजो[6] देवयजनं ' यत्र[7]
क्वचिद्ब्राह्मणो विद्यावान्मन्त्रेण[8] करोति तद्देवयजनम-
थैतद्भौमं देवयजनं ' यत्रापस्तिष्ठन्ति यत्र स्यन्दन्ति प्र तद्व-
हन्त्युद्वहन्ति[9] तद्देवयजनं ' यत्समं[10] समूलमविदग्धं[11]
प्रतिष्ठितं प्रागुदक्प्रवणं समं समास्तीर्णमिव भवति यस्य[12]
श्वभ्र ऊर्मी[13] वृक्षः पर्वतो नदी पन्था वा पुरस्तात्स्यान्न
देवयजनमात्रं पुरस्तात्पर्यवशिष्येन्नोत्तरतो[14] ऽग्नेः पर्यु-
पसीदेरन्निति[15] ब्राह्मणम् ' ॥ १४ ॥

अदितिर्वै प्रजाकामौदनमपचत्तत उच्छिष्टमाश्नात्सा[16]
गर्भमधत्त[17] ' तत आदित्या अजायन्त[18] ' य एष ओदनः

1) भौन C; 2) Fehlt in B; 3) °वसतो व B; 4) Fehlt in E; 5) °च्छ्रठो E; 6) नातीयात्तद्दे° E; 7) Von यत्र bis यत्रापस्ति° fehlt in B; 8) So B. Ind.; die hss. विद्याविन्म°; 9) तद्वहन्त्यु° A sec. man.; °द्वहन्ति B; 10) तद्यत्समं A; 11) °विदार्धं E; 12) यस्यन्द B; 13) कुर्मो B; उर्मो C und E; 14) °त्तरता B und E; 15) पर्यपसी° B; 16) So corr.; die hss. °मश्नात्सा; 17) °धत्तं E; 18) अजायन्त A pr. m.; अजायन्तं E.

पच्यत आरम्भणमेवैतत्क्रियत आक्रमणमेव 'प्रादेशमात्रीः समिधो भवन्त्येतावान्ह्यात्मा प्रजापतिना संमितो 'ऽग्नेर्वै या यज्ञिया तनूरश्वत्थे तया समगच्छतैषास्य[1] घृत्वा[2] तनूर्यद्धृतं[3] 'यद्धृतेन[4] समिधो ऽनक्ति ताभ्यामेवैनं तत्तनूभ्यां समर्धयति[5] 'यन्निर्मार्गस्यादधात्यवगूर्त्या[6] वै वीर्यं क्रियते' यन्निर्मार्गस्यादधात्यवगूर्त्या[6] एव 'संवत्सरो[7] वै प्रजननमग्निः[8] प्रजननमेतत्प्रजननं 'यत्संवत्सर ऋचाग्नौ समिधमादधाति प्रजननादेवैनं तत्प्रजनयिता[9] प्रजनयत्यभक्तर्तु-[10]र्वै पुरुषो 'न हि तद्वेद यमृतुमभिजायते[11] 'यन्नक्षत्रं[12] तदाप्नोति 'य एष ओदनः पच्यते योनिरेवैषा क्रियते' यत्समिध आधीयन्ते रेतस्तद्धीयते[13] 'संवत्सरे[14] वै रेतो हितं प्रजायते 'यः[15] संवत्सरे पर्येते[16] ऽग्निमाधत्ते प्रजातमेवैनमाधत्ते[17] 'द्वादशसु रात्रीषु पुरा संवत्सरस्याधेयास्ता[18] हि संवत्सरस्य प्रतिमाथो[19] तिसृष्वथो[20] द्वयोरथो

1) So corr.; die hss. °षास्त्र; 2) So corr.; धृवा A und C; धृत्वा B; धत्वा E; 3) °दृघत E; 4) यद्धृन B; यद्धृतेन C; 5) °यत्तिं E; 6) So corr.; die hss. °वकूत्या; 7) संवत्सरा E; 8) प्रजानमग्निः E; 9) °नयिसेत B; 10) So corr.; °त्यवन्नर्तु B und C; °त्यवन्तुन A; °त्यावर्न्नतु E; 11) So corr.; यदृतु° A, B und E; यद्वृतु° C; 12) यं नस्तं चत्रं B; 13) So corr.; die hss. °स्तद्वीयते; 14) So corr.; die hss. संवत्सरो; 15) So corr.; die hss. ये; 16) पर्येति E; 17) So corr.; प्रजापतिरेवै° A pr. m. C und E; प्रजतिरेवै° A sec. m. und B; 18) So corr.; die hss. °धेयान्ना; 19) So corr.; die hss. प्रतिमा अथो; 20) तिसृष्य B; तिसृषो E.

पूर्वेद्युराधेयास्त[1] एवाग्निमादधानेनादित्या वा इत उत्त-मा[2] अमुं[2] लोकमायंस्ते[2] पथिरक्षयस्त[3] इयक्षमाणां प्रतिनुदन्त[4] ' उच्छेषणभाजा वा आदित्या ' [यदुच्छिष्टं] ' यदुच्छिष्टेन समिधोऽनक्ति तेभ्य एव प्रावोचत्तेभ्य[5] एव प्रोच्य स्वर्गं लोकं याति[6] ' ॥ १५ ॥

प्रजापतिरथर्वा देवः स तपस्तप्त्वैतं[7] चातुःप्राश्यं[8] ब्रह्मौदनं निरमिमीत[9] चतुर्लोकं[10] चतुर्देवं चतुर्वेदं चतुर्हौत्रमिति ' चत्वारो वा इमे लोकाः पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौराप इति ' चत्वारो वा इमे देवा अग्निर्वायुरादित्यश्च-न्द्रमाश्चत्वारो वा इमे वेदा ऋग्वेदो[11] यजुर्वेदः सामवेदो ब्रह्मवेद इति ' चतस्रो वा इमा[12] होत्रा हौत्रमाध्वर्यव-मौद्गात्रं ब्रह्मत्वमिति ' तदप्येतदृचोक्तं चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त[13] हस्तासो अस्य[14] । त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्या[15] आविवेशेति ' चत्वारि शृङ्गेति वेदा वा एत उक्तास्त्रयो अस्य[16] पादा

---

1) So corr.; die hss. °धेयात्ते ; B पुंपूर्वेद्यु°; 2) So corr.; die hss. उत्तरमेव मे ऽमुष्मिं लोक ; 3) So corr.; die hss. °रक्षन्त इयन्त ; 4) प्रतिनुदन् E; 5) So corr.; A, B und C प्रोवाच°, प्रोवाचं° E; 6) So corr.; die hss. यन्ति ; 7) तपस्तप्तैतं E; 8) चतुः° E; 9) So corr.; die hss. निरमिमत ; 10) Fehlt in E; 11) ऋग्वेदा E; 12) इमे A, C und E; 13) सप्त E; 14) Fehlt in B; 15) मर्त्या E; 16) स्य A.

इति सवनान्येव ' द्वे शीर्षे इति ब्रह्मौदनप्रवर्ग्यावेव ' सप्त हस्तासो अस्येति छन्दांस्येव ' त्रिधा बद्ध इति मन्त्रः कल्पो ब्राह्मणं ' वृषभो रोरवीत्येष ह वै[1] वृषभ एष तद्रोरवीति यद्यज्ञेषु शस्त्राणि शंसत्यृग्भिर्यजुर्भिः[2] सा-मभिर्ब्रह्मभिरिति ' महो देवो मर्त्यां आविवेशेत्येष[3] ह वै महान्देवो यद्यज्ञ ' एष मर्त्यां आविवेश ' यो विद्यात्सप्त प्रवत इति प्राणानाह ' सप्त विद्यात्परावत इत्यपानानाह ' शिरो यज्ञस्य यो विद्यादित्येतद्धि यज्ञस्य शिरो यन्मन्त्र-वान्ब्रह्मौदनो ' यो ह वा एतममन्त्रवन्तं[4] ब्रह्मौदनमुपे-यादपशिरसा[5] ह[5] वा[5] अस्य[5] यज्ञमुपेतो[5] भवति[5] ' तस्मान्मन्त्रवन्तमेव ब्रह्मौदनमुपेयान्नामन्त्रवन्तमिति ब्रा-ह्मणम् ' ॥ १६ ॥

किमुपज्ञ[6] आत्रेयो[7] भवतीत्यादित्यं ह तमो जग्राह ' तदत्रिरपनुनोद ' तदत्रिरन्वपश्यत्तदप्येतदृचोक्तं सुताद्यम-त्रिर्दिवमुन्निनाय[8] ' दिवि त्वात्रिरधारयत्सूर्या[9] मासाय कर्तव इति ' तं[10] होवाच वरं वृणीष्वेति ' स होवाच

1) वा E; 2) शंसन्त्यृ° A, C und E; 3) °शेत्येव E; 4) एतमन्त्र A pr. man.; 5) So die hss.; vielleicht zu lesen: °दपशिरा ह वा अस्य यज्ञ उपेतो भवति; 6) So corr.; die hss. किमुपयज्ञ; 7) अत्रेयो A; आत्रयो B; 8) सुताद्य° A, C und E; 9) त्वात्रिरधाय° E; 10) त E.

दक्षिणीया मे प्रजा[1] स्यादिति । तस्मादात्रेयाय प्रथमं द-
क्षिणा[2] यज्ञे दीयन्त[3] इति ब्राह्मणम् ॥ १७ ॥

प्रजापतिर्वेदानुवाचाग्नीनाधीयेति । तान्वागभ्युवाचा-
श्वो[4] वै संभाराणामिति । तं[5] घोरात्क्रूरात्सलिलात्सरस[6]
उदानिन्युस्तान्वागभ्युवाचाश्वः[7] शम्येतेति[8] । तथेति । तमृ-
ग्वेद एत्योवाचाहमश्वं शमेयमिति । तस्मा अभिसृताय[9]
महद्भयं[10] ससृजे । स एतां प्राचीं दिशं भेजे । स होवाचा-
शान्तो न्वयमश्व इति । तं यजुर्वेद एत्योवाचाहमश्वं शमे-
यमिति । तस्मा अभिसृताय[11] महद्भयं ससृजे । स एतां प्रती-
चीं दिशं भेजे । स होवाचाशान्तो न्वयमश्व[12] इति । तं
सामवेद एत्योवाचाहमश्वं शमेयमिति । केन नु त्वं शम-
यिष्यसीति । रथंतरं नाम मे सामाघोरं चाक्रूरं च । तेनाश्व[13]
अभिष्टूयेतेति[13] । तस्मा अप्यभिसृताय[14] तदेव महद्भयं
ससृजे । स एतामुदीचीं दिशं भेजे । स होवाचाशान्तो न्व-
यमश्व[15] इति । तान्वागभ्युवाच शंयुमाथर्वणं[16] गच्छतेति[17] ।

---

1) प्राजा E; 2) So corr.; प्रथमद° A, C und E; प्रद° B; 3) दियन्त A; 4) °वाचाश्वौ B; 5) त A pr. man.; तो E; 6) °घोरात्क्रू° B und C; 7) °भ्युवाचा E; 8) शमेतिति B; शमेते C; 9) So corr.; die hss. °यभि°; 10) महाद्भयं C; महद्भयं E; 11) Vid. 9; 12) न्वा-यमश्व E; 13) So corr.; A तेनाश्वमभिष्टूयति; तेनामभिष्टूयते B; तेनाश्वमभि-ष्टूयेति C; तेनाश्वमभिष्टयते E; 14) So corr.; die hss. अप्यभिस्°; अपभिसृ° C; 15) °मश्वम् E; 16) शंयुमाथर्वणो E; 17) So corr.; die hss. °गति.

ते शंयुमाथर्वणमासीनं प्राप्योचुर्नमस्ते अस्तु भगवन्नश्वः[1] शम्येतेति[2] । तथेति[3] । स खलु कबन्धस्याथर्वणस्य पुत्रमामन्त्रयामास विचारिन्निति[4] । भगो इति हास्मै[5] प्रतिश्रुतं प्रतिशुश्रावाश्वः[6] शम्येतेति[7] । तथेति[8] । स खलु शान्त्युदकं चकाराथर्वणीभिश्चाङ्गिरसीभिश्च[9] चातनैर्मातृनामभिर्वास्तोष्पत्यैरिति[10] शमयति[11] । तस्य[12] ह[13] स्नातस्याश्वस्याभ्युक्षितस्य सर्वेभ्यो रोमसमरेभ्यो ऽङ्गारा[14] आशीर्यन्त । सो ऽश्वस्तुष्टो नमस्कारं चकार । नमः शंयुमाथर्वणाय[15] यो मा यज्ञियमचीक्लृपदिति[16] । भविष्यन्ति ह वा अतो ऽन्ये ब्राह्मणा लघुसंभारतमास्तं[17] आदित्यस्य पद[18] आधास्यन्त्यनडुहो[19] वत्सस्याजस्य श्रवणस्य[20] ब्रह्मचारिणो वैतद्वा[21] आदित्यस्य पदं यद्भूमिस्तंस्यैव[22] पद आहितं भविष्यतीति[23] । सो ऽग्नौ प्रणीयमाणे ऽश्वे ऽन्वारब्धं[24]

---

1) °श्वं A und E; 2) नांमेतेति B; शंमेतेति C; 3) तथैतेति E; 4) विचारं निति A und E; 5) ह स्मै A pr. man.; 6) °वाश्वं A; 7) शांमेतेति B; शंमेतेति C; 8) तथैति E; 9) च fehlt in A; 10) चतनै° C; 11) corrupt; vielleicht शमयतेति; 12) तस्यै E; 13) Fehlt in E; 14) गारा B und E; 15) शंयुम आथर्वणाय C; man erwartet शम्यव आथर्वणाय; 16) यज्ञियमन्विक्लृ° B; यज्ञमचोक्लृपदिति E; 17) लघुसंचार° C; 18) पदन् A, B und C; 19) अधास्यत्य° E; 20) ? Man erwartet den Namen eines Tieres; 21) So B. Ind.; die hss. वा एतद्वा; 22) So B. Ind.; A und B °न्तयैव, C und E °स्तयैव; 23) °ष्यसीति E; 24) So B. Ind.; °रब्धे A und E; °रब्ध C; °रब्धं B.

ब्रह्मा यजमानं वाचयति यदक्रन्दः प्रथमं जायमान[1] इति पञ्च । तं[2] ब्राह्मणा[3] उपवदन्ति तं ब्रह्मोपाकुरुत । एष ह वै विद्वान्सर्वविद्ब्रह्मा यद्भृग्वङ्गिरोविदिति ब्राह्मणम् । ॥ १८ ॥

देवाश्च ह वा असुराश्चास्पर्धन्त[4] । ते[5] देवा इन्द्रमब्रुवन्निमं नस्तावद्यज्ञं[6] गोपाय यावदसुरैः संयतामहा इति । स वै नस्तेन[7] रूपेण गोपाय येन नो रूपेण भूयिष्ठं छादयसि येन शक्ष्यसि[8] गोप्तुमिति । स ऋग्वेदो भूत्वा पुरस्तात्परीत्योपातिष्ठत्तं देवा अब्रुवन्नन्यत्तद्रूपं कुरुष्व[9] नैतेन[2] नो[2] रूपेण[2] भूयिष्ठं[2] छादयसि[2] नैतेन शक्ष्यसि[10] गोप्तुमिति । स यजुर्वेदो भूत्वा पश्चात्परीत्योपातिष्ठत्तं[11] देवा अब्रुवन्नन्यत्तद्रूपं कुरुष्व नैतेन नो रूपेण भूयिष्ठं छादयसि नैतेन शक्ष्यसि[12] गोप्तुमिति । स सामवेदो भूत्वोत्तरतः परीत्योपातिष्ठत्तं देवा अब्रुवन्नन्यदेव[13] तद्रूपं कुरुष्व[14] नैतेन[14] नो रूपेण भूयिष्ठं छादयसि[15] नैतेन[15] शक्ष्यसि[12] गोप्तुमिति । स इन्द्र उष्णीषी[16] ब्रह्म-

---

1) जायमाना C; 2) Fehlt in E; 3) So ed. B. Ind.; ब्रह्मणा A, C und E; ब्रह्मपा B; 4) °र्धते E; 5) त E; 6) नस्ताव° B; 7) मल्लेन B; 8) So B. Ind.; A, B und C शिक्षसि, E शिक्षिसि; 9) कुरुष्वो E; 10) So ed. B. Ind.; A, B; E शिक्षसि, C शक्षसि; 11) पश्चात्परीत्यापा° B; 12) Vid. 8; 13) अब्रुवन् देव A; अब्रुनेतं B; अब्रुवनन्यतदेव E; 14) कुरुष्वैतेन E; 15) छादयस्यैतेन B; 16) उष्णी E.

वेदो भूत्वा दक्षिणतः परीत्योपातिष्ठत्तं देवा अब्रुवन्ने-
तत्तद्रूपं[1] कुरुष्वैतेन नो रूपेण भूयिष्ठं ह्लादयस्येतेन[2]
शक्ष्यसि[3] गोप्तुमिति । तद्यदिन्द्र[4] उष्णीषी ब्रह्मवेदो भूत्वा
दक्षिणतः परीत्योपातिष्ठत्तद्ब्रह्माभवत्तद्ब्रह्मणो ब्रह्मत्वं ।
तद्वा एतदथर्वणो रूपं यदुष्णीषी ब्रह्मा । तं दक्षिणतो
विश्वे देवा उपासीदंस्तं[5] यद्दक्षिणतो विश्वे देवा उपा-
सीदंस्तत्सदस्यो[6] ऽभवत्तत्सदस्यस्य[7] सदस्यत्वं । बलेर्ह वा
एतद्बलमुपजायते[8] यत्सदस्य । आमयतो[9] वै[9] व्रतस्य[9]
बहुलतरं[9] व्रतं[9] विदन्ति[9] । घोरा वा एषा दिग्दक्षिणा
शान्ता इतरास्तद्यानि स्तुतानि ब्रह्मानुमन्त्रयते मनसैव
तानि सदस्यो जनदित्येतां व्याहृतिं[10] जपत्यात्मानं[11]
जनयति[12] नजित्यात्मानमपित्वे[13] दधाति । तं देवा अब्रु-
वन्वरं वृणीष्वेति । वृणा इति । स वरमवृणीतास्यामेव[14]
मां होत्रायामिन्द्रभूतं पुनन्त स्तुवन्तः[15] शंसन्तास्तिस्थेयु-

---

1) अब्रुन्ने° B; 2) ह्लादयदस्यैतेन°; ह्लादाय° C; 3) Vid. p. ५३ Note 8. 4) स इन्द्र B; 5) उपासीरंस्तं A; उपासीरस्तं E; 6) उपासीरंस्त° A; उपासीरस्त° E; °दस्ये B; 7) °दस्य A, C und E; 8) °मुपाजायते E; 9) ? ? corrupt; व्रतं fehlt in E; statt विदन्ति hat C विन्दन्ति; E विदन्वन्ति; 10) व्याहूति C; 11) So corr. जपं चेत्या° A und C; जपं त्वेत्या° B und E; Caland zu Vait. 18, 17 schlägt vor hier zu lesen व्याहूतिमनुजपति; 12) जयति A; 13) Sic; vielleicht zu lesen: जनयित्वात्मान°; 14) वरम fehlt in E; 15) स्तुवत: B.

रिति' तं तस्यामेव होत्रायामिन्द्रभूतं पुनन्त स्तुवन्तः[1] शंसन्तो ऽतिष्ठंस्तं यत्तस्यामेव होत्रायामिन्द्रभूतं पुनन्त स्तुवन्तः शंसन्तो ऽतिष्ठंस्तद्ब्राह्मणाच्छंस्यभवत्तद्ब्राह्मणाच्छंसिनो ब्राह्मणाच्छंसित्वं[2]' सैषैन्द्री[3] होत्रा यद्ब्राह्मणाच्छंसीया' द्वितीयं वरं[4] वृणीष्वेति' वृणा इति' स वरमवृणीतास्यामेव मां होत्रायां वायुभूतं पुनन्त[5] स्तुवन्तः शंसन्तस्तिस्थेयुरिति[6]' तं तस्यामेव होत्रायां वायुभूतं पुनन्त स्तुवन्तः शंसन्तो[7] ऽतिष्ठंस्तं यत्तस्यामेव[8] होत्रायां[9] वायुभूतं[10] पुनन्त[11] स्तुवन्तः शंसन्तो[12] ऽतिष्ठंस्तत्पोताभवत्तत्पोतुः पोतृत्वं[13]' सैषा[14] वायव्या होत्रा[15] यत्पोत्रीया' तृतीयं वरं[16] वृणीष्वेति' वृणा इति' स वरमवृणीतास्यामेव मां होत्रायामग्निभूतमिन्धानाः[17] पुनन्त स्तुवन्तः शंसन्तस्तिष्ठेयुरिति' तं तस्यामेव होत्रायामग्निभूतमिन्धानाः[17] पुनन्त स्तुवन्तः शंसन्तो[18] ऽतिस्थंस्तं यत्तस्यामेव होत्रायामग्निभूतमिन्धानाः पुनन्त स्तुवन्तः शंसन्तो ऽतिस्थंस्तदाग्नीध्रो[19] ऽभवत्तदाग्नीध्रस्याग्नीध्रत्वं[20]'

---

1) स्तुवतः B; 2) सित्व E; 3) सैषौद्री E; 4) Fehlt in C; 5) पुनत E; 6) शंसतस्ति° B; 7) शंसतो B; शंसंता E; 8) यतस्यमित्र E; 9) होत्राय E; 10) वायुंभूतं A; 11) पुनत E; 12) शंसन्तस् A, B und E; 13) पोतृत्वं E; 14) सेषा B; 15) होत्राय E; 16) Fehlt in B und C; 17) °मिधानाः E; 18) शंसतो B und E; 19) °ग्नीधो B; 20) °धस्याग्नीध्र E.

सैषाग्नेयी होत्रा यदाग्नीध्रीयेति[1] ब्राह्मणम्' ॥ १९ ॥

ब्राह्मणो ह वा इममग्निं वैश्वानरं बभार[2] 'सो[3] ऽयमग्निर्वैश्वानरो[4] ब्राह्मणेन भ्रियमाण[5] इमांल्लोकान्न-नयते' ज्यायमीक्षते ऽग्निर्जातवेदा[6] ब्राह्मणाद्वितीयो ह वा ऽयमिदमग्निर्वैश्वानरो ज्वलति[7] 'हन्ताहं[8] यन्मयि तेन[9] इन्द्रियं वीर्यं[10] तद्दर्शयाम्युत[11] वै मा[12] बिभृयादिति[13]' स आत्मानमाप्याय्येतं[14] पयो ऽधोक्तामिमं[15] ब्राह्मणं दर्शयित्वात्मन्यजुहोत्स द्वितीयमात्मानमाप्याय्येतं[16] घृतमधोक्तामिमं[15] ब्राह्मणं[17] दर्शयित्वात्मन्यजुहोत्स तृतीयमात्मानमाप्याय्येतदिदं[16] विश्वं[18] विकृतमन्नाद्यमधोक्तामिमं[19] ब्राह्मणं दर्शयित्वात्मन्यजुहोत्स[20] चतुर्थमात्मानमाप्याय्येतेन[16] ब्राह्मणस्य जायां विराजमपश्यत्तामस्मै[21] प्राय-च्छत्सात्मा[22] अपित्वमभवत्तत[23] इममग्निं[24] वैश्वानरं[25]

---

1) यदाग्नीयेति A; यदग्नीध्रीयेति E; 2) बभरर C; 3) स्वो E; 4) ऽयमग्निर्वै° E; 5) भ्रीयमाण C; भ्रियमाणं E; 6) ऽग्निर्नां न वेदा E; 7) ज्वलति E; 8) हन्ताहं B; 9) तेनं E; 10) वीर्य E; 11) तदर्शयाम्युत E; तद्दर्शयां स्युत B; 12) तां E; 13) बिभयाद्विति B; 14) So corr.; °माप्याययेत्तं A und E; °माप्याययेत B; °माप्याययेतं C; 15) ? vielleicht verdorben! 16) Vid. 14; 17) ब्रह्मणां E; 18) विश्व B; 19) विकमन्नानाद्यम° B; ऽधोक्तम् corrupt; 20) °त्मन्यजुहोत्स B; जुहोत्स fehlt in E; 21) विराजमप° A; 22) und 23) verdorben; 22) °त्स चात्मा A und B; 23) °नभवकृत C; 24) इममग्नि E; 25) विश्वानरं B.

परास्युर्ब्राह्मणा[1] ऽग्निं जातवेदसमधत्त ' सो ऽयमब्रवीदग्ने जातवेदो ऽभिनिधेहि[2] मेहीति ' तस्य हैतं नामाधत्ताघोरं[3] चाक्रूरं च ' सो ऽश्वो[4] भवत्तस्मादश्वो[5] वहेन रथं[6] न भवति[7] पृस्थेन सादिनं[8] ' स देवानागच्छत्स देवेभ्यो ऽन्वातिष्ठत्तस्माद्देवा अबिभयुस्तं ब्रह्मणे प्रायच्छत्तमेतयर्चाशमयत्[9] ॥ २० ॥

अग्निं[10] व्याकुर्वैश्वानरं सदनान्प्रदहन्वगाः[11] । स नो देवत्राधिब्रूहि[12] मा रिषामा वयं तवेति ' तमेताभिः पञ्चभिर्ऋग्भिरुपाकुरुते[13] यदक्रन्दः प्रथमं जायमान[14] इति ' सो ऽशाम्यत्तस्मादश्वः[15] पशूनां जिघत्सुतमो[16] भवति ' वैश्वानरो[17] ह्येष ' तस्मादग्निपदमश्वं[18] ब्रह्मणे[19] ददाति[20] ' ब्रह्मणे[21] हि प्रत्तं[22] ' तस्य रसमपीडयन्स रसो ऽभवद्रसो ह वा एष ' तं वा एतं रसं सन्तं[23] रथ[24] इत्याचक्षते परोक्षेण[25] ' परोक्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति[26] प्रत्य-

1) परास्युर् corrupt!; 2) निनिधेहि B; ऽभिनिधेहि E; 3) °घोरं A und E; 4) स्वो A; 5) °दस्वो A; 6) रथे A, C und E; 7) भवन्ति B; zu erwarten ist वहति; 8) सादिन B; 9) °तयच लिमयित् E; 10) अग्नि B; 11) सयदनान्प° B; सतदनान्प° C; सदनानप्रतद° E; 12) देवप्राधि° E; 13) पञ्चभि ऋग्नि° B; पञ्चभिर्ऋग्नि° C; 14) Von जायमान bis अश्वं fehlt in E; 15) °दश्वं B; 16) So corr.; die hss. जिघत्सुरतमो; 17) वैश्वानरो B; 18) °ग्निः पदमश्वं B; 19) ब्राह्मणे B; 20) ददाति E; 21) ब्रह्म C; 22) प्रत्तं A pr. m.; प्रतन् B; प्रत्तन् C; प्रता E; 23) सतं A; 24) रस E; 25) परोक्षणो E; 26) भवती E.

क्षद्विषः ' स देवानागच्छत्स देवेभ्योऽन्वातिष्ठत्तस्माद्दे-
वा[1] अबिभयुस्तं ब्रह्मणे प्रायच्छत्तमेतयर्चाऽयाकृत्याभ्यजु-
होदिन्द्रस्यौजो[2] मरुतामनीकमिति रथमभिकृत्य[3] तमे-
तयर्चातिष्ठद्वनस्पते वीड्वङ्गो हि भूया इति ' तस्मादाग्न्या-
धेयिकं[4] रथं ब्रह्मणे ददाति ' ब्रह्मणे हि प्रत्तं[5] ' तस्य
तक्षाणस्तनूं[6] ज्येष्ठां[7] दक्षिणां निरमिमत[8] ' तां पञ्च-
स्वपश्यदृचि यजुषि साम्नि शान्ते[9] ऽथ घोरे ' तासां[10] द्वे
ब्रह्मणे[11] प्रायच्छद्वाचं च ज्योतिश्च ' वाग्वै धेनुर्ज्योति-
र्हिरण्यं[12] ' तस्मादाग्न्याधेयिकां[13] चातुःप्राश्यां धेनुं[14] ब्र-
ह्मणे ददाति ' ब्रह्मणे हि प्रत्ता[15] ' पशुषु शाम्यमानेषु
चक्षुर्ह्रापयन्ति ' चक्षुरेव तदात्मनि धत्ते[16] ' यद्वै[17] चक्षुस्त-
द्धिरण्यं ' तस्मादाग्न्याधेयिकं हिरण्यं ब्रह्मणे ददाति ' ब्रह्मणे
हि प्रत्तं ' तस्यात्मन्नधत्त[18] ' तेन प्राज्वलयद्यन्नाधत्त तदा-
ग्लाभवत्तदाग्ला[19] भूत्वा सा समुद्रं प्राविशत्सा[20] समुद्र-

---

1) °क्षस्माद्देवा E; 2) °चाक्षाहुत्याभ्यः जुहो° E; 3) So corr.; die hss. °हुत्या; B रथ प्रक्रिहुत्वा; 4) °यीकं A sec. m.; B und C; °हिकं E; 5) Vid. p. ५७ Note 22; 6) तक्षाणास्तनू B; °णास्तनू C und E; 7) ज्येष्ठ C; 8) निरमिमतं E; 9) शात्ये A; 10) तासो E; 11) ब्राह्मणे A pr. m. und E; 12) °र्हिरण्यां E; 13) °धेहिकां C; 14) धेनु C und E; 15) So B. Ind.; A, B und C प्रत्ताय, E प्रता; 16) धत्तं E; 17) Von यद्वै bis तेन प्राज्वल fehlt in E; 18) So corr.; A und E तस्यात्मनि धत्त B und C तस्यात्मन्नं धत्त; 19) तदालाभव° B; 20) प्रावीशत्सा E.

मदहत्तस्मात्समुद्रो दुर्गिरिवपि[1] 'वैश्वानरेण हि[2] दग्धः' सा पृथिवीमुदैत्सा[3] पृथिवीं व्यदहत्सा[4] देवानागच्छत्सा देवानहेडत्तं[5] देवा ब्रह्माणमुपाधावन्स नैवागायन्नानृत्यत्सैषाग्लैषा[6] कारुविदा नम 'तं वा एतमाग्लाहन्तं सन्तमाग्लागृध इत्याचक्षते परोक्षेण 'परोक्षप्रिया[7] इव हि देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषो 'य एष ब्राह्मणो गायनो नर्तनो वा भवति तमाग्लागृध इत्याचक्षते 'तस्माद्ब्राह्मणो नैव[8] गायेन्न नृत्येन्माग्लागृधः स्यात्तस्माद्ब्राह्म्यं[9] पूर्वं हविरपरं प्राजापत्यं 'प्राजापत्याद्ब्राह्म्यमेवोत्तरमिति[10] ब्राह्मणम् ' ॥ २१ ॥

अथर्वाणश्च ह वा अङ्गिरसश्च[11] भृगुचक्षुषी तद्ब्रह्माभिव्यपश्यंस्तदजानन्वयं[12] वा इदं सर्वं यद्भृग्वङ्गिरस इति ' ते देवा ब्राह्म्यं[13] हविर्यत्सांतपने ऽग्नावजुहवुरेतद्वै ब्राह्म्यं हविर्यत्सांतपने ऽग्नौ हूयत ' एष ह वै सांतपनो[14] ऽग्निर्यद्ब्राह्मणास्तस्योर्जयोर्जां[15] देवा अभजन्त सुमनस एव

---

1) Sic.! दुपिरिवविर् C; दूर्गिरितपि E; 2) Fehlt in E; 3) So B. Ind.; °मुदैयीत्सा A und C; °मुहैत्सा B; °मुदैसा E; 4) व्यहहत्सा B; व्यहदत्सा E; 5) देवानहिडत्ते A, B und E; 6) °षाग्लौवा B und C; 7) परोक्षिप्रिया E; 8) नैवं B; 9) °द्ब्राह्मं A pr. m.; 10) So corr.; die hss. haben °वोत्तममिति; 11) आङ्गिर° A pr. m. B und E; 12) तद्ब्राह्मा° A pr. m.; 13) ब्राह्मं A pr. m.; 14) संतपनो E; 15) °स्योर्जेयोर्जां A; °स्योर्जयोर्जां E.

स्वधां[1] पितरः श्रद्धया स्वर्गं लोकं ब्राह्मणास्तेन भुञ्जन्त्यृषयो[2] ऽतः स्त्रियः केवल आत्मन्यवारुन्धत[3] वाक्या[4] उभयेन भुञ्जन्ति[5] ' यद्वै यज्ञे ब्राह्म्यं[6] हविर्न निरुप्येतानृजवः प्राजापत्यहविषो[7] मनुष्या[8] जायेरन्नसौ यल्लोकाङ्क्षिण्विति[9] पिता[10] ह्येष आहवनीयस्य[11] गार्हपत्यस्य[11] दक्षिणाग्नेर्यो ऽग्निहोत्रं जुहोतीति ' देवाः प्रिये धामनि मदन्ति[12] ' तेषामेषो ऽग्निः सांतपनः श्रेष्ठो[13] भवत्येतस्य वाचि तृप्तायामग्निस्तृप्यति ' प्राणे तृप्ते वायुस्तृप्यति ' चक्षुषि[14] तृप्त[15] आदित्यस्तृप्यति ' मनसि तृप्ते चन्द्रमास्तृप्यति ' श्रोत्रे तृप्ते दिशश्चान्तर्देशाश्च तृप्यन्ति ' स्नेहेषु[16] तृप्तेष्वापस्तृप्यन्ति ' लोमेषु[9] तृप्तेष्वोषधिवनस्पतयस्तृप्यन्ति[17] ' शरीरे[18] तृप्ते पृथिवी तृप्यत्येवमेषो[19] ऽग्निः सांतपनः श्रेष्ठस्तृप्तः सर्वांस्तृप्तांस्तर्पयतीति[20] ब्राह्मणम् ' ॥ २२ ॥

सांतपना इदं हविरित्येष ह[21] वै[22] सांतपनो ऽग्नि-

---

1) स्वधा E; 2) भुञ्जन्° C; 3) आत्मन्येवा° A und C; आत्मन्यवरुन्धत E; 4) वाचा B; 5) भुञ्जन्ति E; 6) ब्राह्मणं C; 7) प्रजाप° B; °हविषो C; 8) मानुष्या C; 9) Sic.! 10) पित C; 11) So ed. B. Ind.; die hss. °यज्ञ; 12) मदन्ते C; मदते E; 13) श्रेष्टो E; 14) चक्षुषी A und E; 15) तृष्या E; 16) स्नेहेषु E; 17) °यन्ति B; 18) शरी B; 19) तृप्यन्त्येव° A; तृप्यत्येवम् fehlt in E; 20) सर्वान्तृ° A, C und E; 21) हा E; 22) Fehlt in E.

र्यद्ब्राह्मणो[1] ' यस्य गर्भाधानपुंसवनसीमन्तोन्नयनजातकर्म-
नामकरणनिष्क्रमणान्नप्राशनगोदानचूडाकरणोपनयना-
प्लवनाग्निहोत्रव्रतचर्यादीनि कृतानि भवन्ति स सांतपनो '
ऽथ यो ऽयमनग्निकः स कुम्भे लोष्टस्तद्यथा कुम्भे[2] लोष्टः
प्रक्षिप्तो[3] नैव शौचार्थाय कल्पते, नैव शस्यं[4] निर्व-
र्तयत्येवमेवायं[5] ब्राह्मणो ऽनग्निकस्तस्य ब्राह्मणस्यान-
ग्निकस्य नैव दैवं दद्यान्न[6] पित्र्यं न चास्य[7] स्वाध्याया-
शिषो[8] न[9] यज्ञाशिषः[9] स्वर्गंगमा[10] भवन्ति तदप्येत-
दृचोक्तमग्निं[11] दूतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसम् । अस्य
यज्ञस्य सुक्रतुमिति ब्राह्मणम् ' ॥ २३ ॥

अथ ह प्रजापतिः सोमेन यक्ष्यमाणो[12] वेदानुवाच
कं वो होतारं वृणीय[13] कमध्वर्युं[14] कमुद्गातारं कं
ब्रह्माणमिति[15] ' त[16] ऊचुरृग्विदमेव[17] होतारं वृणीष्व
यजुर्विदमध्वर्युं[18] सामविदमुद्गातारमथर्वाङ्गिरोविदं[19] ब्र-
ह्माणं[20] ' तथा हास्य यज्ञश्चतुर्षु[21] लोकेषु चतुर्षु देवेषु

1) ऽग्निर्यं ब्रह्मणो B; °ह्मणो E; 2) कुम्भ A; 3) प्रतिप्तो B; 4) शास्यं E; 5) निर्व्रर्तयन्त्ये° C; निवर्तयन्त्ये° E; 6) दद्यात् E; 7) चास्या E; 8) स्वध्या° B; 9) भवन्त्याग्निव E; 10) °गमा E; 11) °मग्नि B; 12) यक्षमाणो E; 13) So corr.; die hss. वृणीयां; 14) °ध्वर्यु E; 15) ब्राह्मणमिति B; 16) तद् A und C; 17) ऊचुरृग्वे° A, B und E; 18) यजुर्वे° A, B und E; 19) सामवे° C; 20) ब्रह्मणां B; 21) यज्ञः ist einmal zu viel.

चतुर्षु वेदेषु चतसृषु होत्रासु[1] चतुष्पाद्यज्ञः प्रतितिष्ठति[2]'
प्रतितिष्ठति[3] प्रजया पशुभिर्य एवं वेद' तस्मादृग्विदमेव[4]
होतारं वृणीष्व स[5] हि[5] हौत्रं[6] वेदाग्निर्वै[7] होता'
पृथिवी वा ऋचामायतनमग्निर्देवता गायत्रं छन्दो भूरिति[8]
शुक्रं[9]' तस्मात्तमेव होतारं वृणीष्वेत्येतस्य लोकस्य
जितय' एतस्य लोकस्य विजितय' एतस्य लोकस्य संजि-
तय' एतस्य लोकस्यावरुद्धय' एतस्य लोकस्य विवृद्धय[10]'
एतस्य लोकस्य समृद्धय एतस्य लोकस्योदात्तय[11]' एतस्य[12]
लोकस्य व्याप्तय[13]' एतस्य लोकस्य पर्याप्तय' एतस्य[12]
लोकस्य समाप्तय' अथ चेन्नैवंविदं[14] होतारं वृणुते[15]
पुरस्तादेवैषां यज्ञो रिच्यते' यजुर्विदमेवाध्वर्युं वृणीष्व[16]
स ह्याध्वर्यवं वेद' वायुर्वा अध्वर्युरन्तरिक्षं[17] वै यजुषा-
मायतनं' वायुर्देवता[18] त्रैष्टुभं छन्दो भुव इति शुक्रं[19]'
तस्मात्तमेवाध्वर्युं[20] वृणीष्वेत्येतस्य लोकस्येत्येवाथ[21]
चेन्नैवंविदमध्वर्युं[20] वृणुते[22] पश्चादेवैषां यज्ञो रिच्यते'

---

1) होत्रा B; 2) So corr.; die hss. प्रतिष्ठति; 3) प्रतीष्ठति B; प्रतिष्ठति E; 4) °मिव A und C; 5) तन्नि E; 6) होत्रं E; 7) वेदग्निं वे E; 8) भूमिति B; 9) शुर्कं B und C; 10) व्यृत्य A sec. m. und C; विमृद्धं E; 11) ?; vielleicht °स्योदाप्त्य; 12) एतस्या B; 13) व्याप्ताय B; 14) चेन्नैव विदं E; 15) वृणुति E; 16) वृणीष्व C; 17) °रिक्ष E; 18) °तानं E; 19) शुक्र E; 20) °ध्वर्यु E; 21) लो-कस्तनाय B; 22) वृणुयते B.

सामविदमेवोद्गातारं[1] वृणीष्व ' स ह्यौद्गात्रं[2] वेदादित्यो
वा उद्गाता ' द्यौर्वै साम्नामायतनमादित्यो देवता जागतं
छन्दः स्वरिति शुक्रं[3] ' तस्मात्तमेवोद्गातारं वृणीष्वेत्येतस्य
लोकस्येत्येवाथ चेन्नैवंविदमुद्गातारं वृणुत उत्तरत एवैषां
यज्ञो रिच्यते ' ऽथर्वाङ्गिरोविदमेव ब्रह्माणं[4] वृणीष्व[5] '
स हि ब्रह्मत्वं वेद ' चन्द्रमा वै ब्रह्मापो[6] वै भृग्वङ्गिर-
सामायतनं ' चन्द्रमा[7] देवता वैद्युतश्चोष्णिक्ककुभे[8] छ-
न्दसी[9] ओमित्यथर्वणां शुक्रं जनदित्यङ्गिरसां ' तस्मात्तमेव
ब्रह्माणं वृणीष्वेत्येतस्य लोकस्य जितय ' एतस्य लोकस्य
विजितय[10] ' एतस्य लोकस्य संजितय ' एतस्य लोकस्या-
वरुद्ध्य ' एतस्य लोकस्य[11] विवृद्ध्य[12] ' एतस्य लोकस्य
समृद्ध्य ' एतस्य लोकस्योदात्तय[13] ' एतस्य लोकस्य व्याप्तय '
एतस्य लोकस्य पर्याप्तय ' एतस्य लोकस्य समाप्तये ' ऽथ
चेन्नैवंविदं[14] ब्रह्माणं[15] वृणुते दक्षिणत[16] एवैषां यज्ञो
रिच्यते दक्षिणत[17] एवैषां[17] यज्ञो[17] रिच्यते ॥ २४ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणपूर्वभागे द्वितीयः प्रपाठकः ॥

---

1) सामवे° C; 2) ह्यौदात्रं E; 3) श्रुक्रं B; 4) ब्राह्मणा E; 5) वृणीष्वं E; 6) ब्रह्मा आपो E; 7) चन्द्रं च मा B; 8) °तश्चोष्णि-काकुंभे E; 9) छन्दसि A; 10) विजित C; 11) लोकस्या C; 12) व्यृद्ध्य A sec. m., B und C; 13) ?; °दाप्तय ?; 14) चेनैवं° C; चेनूवंविद् E; 15) ब्रह्मणा E; 16) दक्षित C; 17) Fehlt in C und E.

ओं दक्षिणाप्रवणा भूमिर्दक्षिणत[1] आपो वहन्ति । तस्माद्यज्ञास्तद्भूमेरुन्नततरमिव[2] भवति यत्र भृग्वङ्गिरसो विज्ञास्तंद्यथाप[3] इमांल्लोकानभिवहन्त्येवमेव[4] भृग्वङ्गिरसः सर्वान्देवानभिवहन्त्येवमेवैषा[5] व्याहृतिः सर्वान्वेदानभिवहन्त्योमिति[6] ऋचामोमिति यजुषामोमिति साम्नामोमिति सर्वस्याहाभिवादस्तं ह स्मैतदुत्तरं यज्ञे विद्वांसः कुर्वन्ति । देवा ब्रह्माण आगच्छतागच्छतेत्येते[7] वै देवा ब्रह्माणो यद्भृग्वङ्गिरसस्तानेवैतद्वृणानास्तान्वृणाना[8] ह-यन्तो मन्यन्ते । नान्यो ऽभृग्वङ्गिरोविदो[9] वृतो यज्ञमागच्छेन्न्यंगस्य[10] तेजसा तेज आप्नोत्यूर्जयोर्जां[11] यशसा यशो । नान्यो ऽभृग्वङ्गिरोविदो[12] वृतो यज्ञमागच्छेन्नेच्छं[13] परिमुष्णीयादिति[14] । तद्यथा पूर्वं वत्सो ऽधीत्य[15] गां[16] धयेदेवं ब्रह्मा भृग्वङ्गिरोविद्वृतो[17] यज्ञमागच्छेन्नेच्छं[13] परिमुष्णीयादिति । तद्यथा गौर्वाश्वो वाश्वतरो वैकपाद्द्विपात्त्रिपा-

---

1) °क्षिणात A pr. m. und E; 2) तस्माद्यज्ञस्त° C?; 3) विज्ञाः sic.!!; 4) °हत्येवमेव E; 5) °हत्येव° E; °मवैषा B; 6) °भिवहंत्योमिति E; 7) आगच्छता आगच्छतेत्येते A sec. m. und C; आगच्छतागच्छतेत्येत B; आगच्छतागच्छत गच्छतेत्येते E; 8) So corr.; A und B °द्वृणानांस्तान्वृणानां; C °द्वृणानांस्तान्वृणानां; E °द्वणानास्तान्वृणानां; 9) °रोविद् A und E; 10) यज्ञमागच्छन्य° A, B und E; l. °गच्छेन्य°? 11) °त्यूर्जयाजां B; 12) °रोविद् A und E; 13) °नेच्छं E; 14) परी° B; 15) Sic.!! ऽधीत्यं E; 16) गा E; 17) °विद्वृतो B und C.

दिति स्यात्किमभिवदेत्किमभ्यश्नुयादिति[1] । तस्मादृग्विद-
मेव[2] होतारं वृणीष्व[3] यजुर्विदमध्वर्युं[4] सामविदमुद्गा-
तारमथर्वाङ्गिरोविदं ब्रह्माणं । तथा ह्यस्य यज्ञश्चतुर्षु लो-
केषु चतुर्षु देवेषु चतुर्षु वेदेषु चतसृषु होत्रासु चतुष्पा-
द्यज्ञः प्रतितिष्ठति[5] । प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं
वेद[6] यश्चैवमृत्विजामार्त्विज्यं वेद यश्च यज्ञे यजनीयं[7]
वेदेति ब्राह्मणम् । ॥ १ ॥

प्रजापतिर्यज्ञमतनुत[8] । स[9] ऋचैव[9] हौत्रमकरोद्यजुषा-
ध्वर्यवं[10] साम्नौद्गात्रमथर्वाङ्गिरोभिर्ब्रह्मत्वं[11] । तं वा एतं[12]
महावाद्यं[13] कुरुते यदृचैव हौत्रमकरोद्यजुषाध्वर्यवं सा-
म्नौद्गात्रमथर्वाङ्गिरोभिर्ब्रह्मत्वं[14] । स वा एष त्रिभिर्वेदैर्य-
ज्ञस्यान्यतरः पक्षः संस्क्रियते[15] । मनसैव ब्रह्मा यज्ञस्या-
न्यतरं[16] पक्षं[17] संस्करोत्ययमु वै यः पवते स यज्ञस्तस्य[18]
मनश्च वाक्च वर्तनी[19] । मनसा चैव हि वाचा च[20]

---

1) °श्नूयादिति C; °श्यणीयादिति E; 2) °ग्विदमित्र A und C; °ग्वेदमेव E; 3) वृणीष्वं E; 4) यजुर्वे° E; 5) So corr.; die hss. प्रतिष्ठति; 6) वेदं E; 7) यजनेयं E; 8) °नुतं E; 9) सपूत्तचै E; 10) होत्र° C und E; 11) °ब्रह्मा C; °ब्रह्म E; 12) Von एतं bis एष fehlt in E; 13) महावाद्यं; B महाव्राद्य ! sic. ! cf. Ait. Br. V 33. 1; 14) साम्नोद्गत्र° A; 15) संक्रियते E; 16) यज्ञस्यां न्यतरं A; 17) पक्ष E; 18) यज्ञस्तस्या B; 19) So corr.; die hss. वर्तनिः; 20) Fehlt in E.

यज्ञो[1] वर्तते[1] ' ऽद्[1] ह्व नन इयमेव वाक्स यद्द्-
न्नास्ति[3] विद्यादर्धं[3] मे ऽस्य यज्ञस्यान्तरगादिति[4] ' तद्यथै-
कपात्पुरुषो यन्नेकचक्रो[5] वा रथो[6] वर्तमानो भ्रेषं[7]
न्येत्येवमेवास्य यज्ञो भ्रेषं[8] न्येति ' यज्ञस्य[9] भ्रेषमनु यज-
मानो भ्रेषं न्येति[10] ' यजमानस्य भ्रेषमन्वृत्विजो[11] भ्रेषं[12]
नियन्त्यृत्विजां[13] भ्रेषमनु दक्षिणा भ्रेषं[8] नियन्ति ' दक्षि-
णानां भ्रेषमनु यजमानः पुत्रपशुभिर्भ्रेषं न्येति ' पुत्रपशूनां
भ्रेषमनु यजमानः[14] स्वर्गेण लोकेन भ्रेषं[8] न्येति '
स्वर्गस्य लोकस्य भ्रेषमनु तस्यार्धस्य योगक्षेमो भ्रेषं[15]
न्येति यस्मिन्नर्धे यजन्त इति ब्राह्मणम् ' ॥ २ ॥

तद्ध ह स्माह श्वेतकेतुरारुणेयो[16] ब्रह्माणं दृष्ट्वा भा-
षमाणमर्धं[17] मे[18] ऽस्य यज्ञस्यान्तरगादिति ' तस्माद्ब्रह्मा
स्तुते बहिःपवमाने वाचोयम्यमुपांश्वन्तर्यामाभ्यामथ[19] ये
पवमाना[20] औदृचस्तोत्रेष्वथ[21] यानि[22] स्तोत्राणि सशस्त्रा-

1) So corr. nach Ait. B. V 33. 3 die hss. यज्ञो वहत्यत ; 2) Sic.; 3) विद्यादर्ध E; 4) यज्ञस्यान्तरग° B; 5) यन्ने° B; 6) रथो E; 7) भ्रेष A, C und B; 8) भ्रेष B und C; 9) Von यज्ञस्य bis नियन्त्° fehlt in B; 10) नेति A; 11) भ्रेषमन्वृत्विजो E; 12) भ्रेष E; 13) °त्विजो E; 14) Von यजमानः bis तस्यार्धस्य fehlt in E; 15) भ्रेष C; 16) श्वेतके° A; °रुणेयो B; °रुणो E; 17) °मर्ध E; 18) म E; 19) वाचोयम्यं?; Ait. B. वाचंयमः; 20) So corr.; °मान alle; 21) A und B उदृचस्ते°; C उदचुस्ते°; E उदृचस्ते°; 22) Die hss. fügen hier च ein.

णया[1] वषट्कारान्तेषु[2] 'स यदृक्तो ऽभ्रेषं न्यृच्छेद्[3] भूर्जनदिति गार्हपत्ये जुहुयाद्यदि[4] यजुष्टः[5] ओं भुवो[6] जनदिति दक्षिणाग्नौ जुहुयाद्यदि सामत ओं स्वर्जनदित्याहवनीये जुहुयाद्यद्यनाज्ञाताद्ब्रह्मतो वों भूर्भुवः[7] स्वर्जनदोमित्याहवनीय एव जुहुयात्तद्वाकोवाक्यस्यर्चां यजुषां साम्नामथर्वाङ्गिरसामथापि[8] वेदानां एमेन यज्ञस्य विरिष्टं[9] संधीयते' तद्यथा लवणेनेत्युक्तं[10] 'तद्यथोभयपात्पुरुषो यन्नुभयचक्रो वा रथो वर्तमानो ऽभ्रेषं[11] न्येत्येवमेवास्य[12] यज्ञो ऽभ्रेषं[11] न्येति 'यज्ञस्याभ्रेषमनु यजमानो ऽभ्रेषं न्येति 'यजमानस्याभ्रेषमन्वृत्विजो ऽभ्रेषं नियन्त्यृत्विजामभ्रेषमनु[13] दक्षिणा अभ्रेषं[14] नियन्ति 'दक्षिणानामभ्रेषमनु यजमानः पुत्रपशुभिरभ्रेषं[15] न्येति 'पुत्रपशूनामभ्रेषमनु यजमानः स्वर्गेण[16] लोकेनाभ्रेषं न्येति[17] 'स्वर्गस्य लोकस्याभ्रेषमनु तस्यार्धस्य योगक्षेमो[18] ऽभ्रेषं न्येति यस्मिन्नर्धे[19] यजन्त इति ब्राह्मणम् ' ॥ ३ ॥

---

1) Die hss. haben यजन्ना°; 2) °रांतेषु E; 3) So corr.; die hss. निच्छे°; 4) जुहुयादित्यादि E; 5) यष्ट B; यजुष्टं E; 6) भुवो B; 7) भुर्भव: B; 8) °मथानि E; 9) विरिष्टं रं विरिष्टं C; 10) लवणेनेत्युक्तं B; vid. Gop. Br. I 1. 14; 11) ऽभ्रेष C; 12) एवं fehlt in C; 13) °त्विजानामभ्रे° C und E; 14) भ्रेषं A und B; 15) भ्रेष C; 16) स्वर्गेणं B; 17) नेति E; 18) योगक्षमो E; 19) यस्मिं° A.

तद्यदौदुम्बर्यां[1] म आसिष्ट[2] हिङ्कार्षीन्मि[3] प्रास्ता-
वीन्म उद्गासीन्मे[4] सुब्रह्मण्यामाह्वासीदित्युद्गात्रे[5] दक्षि-
णा नीयन्ते' ग्रहान्मे[6] ऽग्रहीत्प्राचारीन्मे[7] ऽशुश्रुवन्मे[8]
समनसस्कार्षीदियाक्षीन्मे[9] ऽवषट्कार्षीन्मि इत्यध्वर्यवे' हो-
तृषदन आसिष्टायाक्षीन्मे[10] ऽशांसीन्मे[11] ऽवषट्कार्षीन्मि[12]
इति होत्रे' देवयजनं[13] मे ऽचीकॢपद्ब्रह्मासादं[14] मे ऽसीसृ-
पद्ब्रह्मजपान्मे[15] ऽजापीत्पुरस्ताद्धोमसंस्थितहोमान्मे ऽहौ-
षीदयाक्षीन्मे ऽशांसीन्मे ऽवषट्कार्षीन्मि[16] इति ब्रह्मणे[17]'
भूयिष्ठेन मा[18] ब्रह्मणाकार्षीदित्येतद्धै[19] भूयिष्ठं ब्रह्म
यद्भृग्वङ्गिरसो' ये[20] ऽङ्गिरसः[20] स रसो ये[21] ऽथर्वाणो[21]
ये ऽथर्वाणस्तद्भेषजं' यद्भेषजं तदमृतं यदमृतं तद्ब्रह्म' स वा
एष[22] पूर्वेषामृत्विजामर्धभागस्यार्धमितरेषामर्धं[23] ब्रह्मण
इति ब्राह्मणम्' ॥ ४ ॥

---

1) So corr. A, B und C °दुम्बर्यान्; E °दुम्बर्यं; 2) आशिष्ट C und E; 3) So corr. die hss. हिंकृणोत्; 4) उदक आसीन्मे A sec. m.; 5) °त्युद्गात्रे E; 6) ग्राहान्मे B und C; 7) °चोरीन्मे B; 8) सुश्रवन्मे E; 9) समनसस्कार्षीत् ??; 9) A, B und C fügen ऽशांसीन्मे ein; 10) आ-शिष्टा° C; 11) शंसीन्मे C; शांशीन्मे E; 12) °ट्कार्षन्म E; 13) °जनां E; 14) °सादन C; 15) सीदयद्ब्र° C; सीस्वपद्ब्रह्मासादन्ते E; 16) ऽवषट्का-रिसीन्म C; °षान्म E; 17) ब्रह्मणो E; 18) मा? vielleicht मे; 19) ब्रह्मणान्कार्षीदित्येताद्धे B; 20) In A zweimal ये ऽङ्गिरसः; 21) Wahrscheinlich Dittografie; 22) एवं E; 23) °भागनार्ध° B und C.

देवाश्च[1] ह वा असुराश्च संग्रामं समयतन्त ' तत्रैता-
स्तिस्रो होत्रा[2] जिह्मं प्रतिपेदिरे ' तासामिन्द्र उक्थानि[3]
सामानि लुलोप ' तानि होत्रे प्रायच्छदाज्यं ह वै हो-
तुर्बभूव ' प्रउगं पोतुर्वैश्वदेवं ह[4] वै[4] होतुर्बभूव[4] '
निष्केवल्यं नेष्टुर्मरुत्वतीयं ह वै होतुर्बभूवाग्निमारुतमा-
ग्नीध्रस्य ' तस्मादेतदभ्यस्ततरमिव शस्यते यदाग्निमारुतं[5] '
तस्मादेते[6] संशंसुका[7] इव भवन्ति यद्धोता पोता नेष्टा-
ग्नीध्रो मुमुहे[8] वसीत[8] ' तद्वश्रेयसामिवास ' तासामर्धं[9]
प्रतिलुलोप[10] प्रथमार्हणं च प्रथमपदं[11] चैतद्दक्षिणां[12]
चैतत्परिशिषेदिति[13] ब्राह्मणम् ' ॥ ५ ॥

उद्दालको ह वा आरुणिरुदीच्यान्वृतो[14] धावयां
चकार ' तस्य ह निष्क[15] उपाहितो बभूवोपवादाद्बिभ्य-
तो[16] यो मा[17] ब्राह्मणोऽनूचान उपवदिष्यति[18] तस्मा
एतं प्रदास्यामीति ' तद्धोदीच्यान्ब्राह्मणान्भयं[19] विविदो-

---

1) देवश्च A; 2) So corr.; die hss. होत्रका; 3) उच्छानि B und C; 4) ह् वै होतुः fehlt in E; 5) यदाग्नीमरुतं E; 6) °देतं C und E; 7) शंशंसुका E; 8) मुमोह A, B und E; besser wäre: मोह इवासीत्; 9) तासामर्धं E; 10) प्रती° A; 11) प्रथमं पदं C; 11) und 12) प्रथ-पदैतद्दक्षणां E; 13) Sic! चैतत्परिशिषेदिति C; 14) आरुणिरुदि° E; 15) निष्क C; 16) °दाद्बिभ्यतो B; °दाद्बिभ्याता C; 17) मां A und B; 18) °दिष्यत B; 19) °ह्मणा भयं E.

द्दालको ह वा अयमायाति[1] कौरुपञ्चालो[2] ब्रह्मा[3] ब्रह्मपुत्रः । स[4] ऊर्ध्वं[4] वृतो[4] न[4] पर्यादधीत[4] । केनेमं वीरेण प्रतिसंयतामहा इति । तं यत एव[5] प्रपन्नं दध्रे तत एवमनुप्रतिपेदिरे[6] । ते[7] ह स्वैदायनं शौनकमूचुः स्वैदायन त्वं वै नो ब्रह्मिष्ठो[8] ऽसीति । त्वयेमं वीरेण प्रतिसंयतामहा इति । तं यत एव प्रपन्नं[9] दध्रे तत एव-मनुप्रतिपेदिरे[10] । तं ह स्वैदायना[11] इत्यामन्त्रयामास । स भो[12] गौतमस्य[13] पुत्रेति[14] हास्मा असूया[15] प्रतिश्रुतं प्रतिशुश्राव । स वै गौतमस्य[16] पुत्र ऊर्ध्वं[17] वृतो धा-वेत्[18] ॥ ६ ॥

यस्तद्दर्शपूर्णमासयो[19] त्रूपं[20] विद्यात्कस्मादिमाः[21] प्रजाः शिरस्तः प्रथमं लोमशा जायन्ते कस्मादासामपरमिव श्मश्रूण्युपकक्षाण्यन्यानि[22] लोमानि जायन्ते । यस्तद्दर्शपूर्ण-मासयो त्रूपं विद्यात्कस्मादिमाः[23] प्राजाः शिरस्तः[24] प्रथमं

1) अमवति E; 2) °पाञ्चलो B; 3) ब्राह्मा B; 4) Corrupt. 5) एवं C; 6) l. एनम° ?; 7) So corr.; तं A, C und E; त B; 8) ब्रह्मेषु E; 9) प्रपन्न B; 10) l. एनम° ?; 11) स्वैदा° B; 12) So corr.; die hss. हो; 13) गोतमस्य A pr. m.; B und C; 14) So corr.; पुत्रेतीति A, B und C; पुत्रोतीति E; 15) असूयात् A, C und E; 16) गोतमस्य A sec. man. B und C; 17) उर्ध्व E; 18) So corr.; A, B und C धावीत्; E धावीत; 19) असद्दर्शपू° E; 20) रूपं B; 21) कस्मात् sic!; 22) °पवनानि E; 23) °स्मादिमां E; 24) Von शिरस्तः bis अदन्तिका fehlt in B und C.

पलिता भवन्ति कस्माद्न्तः[1] सर्वा एव पलिता भवन्ति' यत्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादिमाः प्रजा अदन्तिका जायन्ते कस्मादासामपरमिव[2] जायन्ते ' यत्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादासां सप्तवर्षाष्टवर्षाणां[3] प्रभिद्यन्ते कस्मादासां[4] पुनरेव जायन्ते[5] कस्माद्न्तः सर्व एव प्रभिद्यन्ते ' यत्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं[6] विद्यात्कस्मादधरे दन्ताः पूर्वे[7] जायन्ते पर उत्तरे ' यत्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादधरे दन्ता अणीयांसो ह्रसीयांसः[8] प्रथीयांसो वर्षीयांस[9] उत्तरे ' यत्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादिमौ दंष्ट्रौ दीर्घतरौ कस्मात्समे इव[10] जंभे[11] ' यत्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादिमे श्रोत्रे अन्तरतः समे इव दीर्णे' यत्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मात्पुमांसः श्मश्रुवन्तो[12] ऽश्मश्रुवः स्त्रियो ' यत्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादासां संततमिव शरीरं भवति कस्मादासामस्थीनि दृढतराणीव[13] भवन्ति ' यत्तद्दर्शपूर्णमासयो रूपं विद्यात्कस्मादासां प्रथमे वयसि रेतः सिक्तं न संभवति

---

1) Fehlt in E; 2) °परिमिव B; 3) °र्षाणा B; °ष्टवर्षा° fehlt in E; 4) °दासा E; 5) जायते B; 6) रूप B; 7) Von पूर्वे bis अणीयांसः fehlt in E; 8) ह्रसीयासः B; 9) वर्षीयांस B und E; 10) इमेव A und C; 11) जाम्भे B; 12) श्मश्रवतो B; 13) दृढतराणी C;

कस्मादासां[1] मध्यमे वयसि रेतः सिक्तं संभवति कस्मा-
दासामुत्तमे वयसि रेतः सिक्तं न संभवति ' यस्तद्दर्शपूर्ण-
मासयो रूपं विद्यात्कस्मादिदं शिश्नमुच्चश[2] इति नीची[3]
पद्यते ' कस्मात्सकृदपानम्[4] ॥ ७ ॥

अथ[5] यः[5] पुरस्तादष्टावाज्यभागान्विद्यान्मध्यतः पञ्च
हविर्भागाः षट्प्राजापत्या उपरिष्टादष्टावाज्यभागान्विद्या-
दथ यो गायत्रीं[6] हरिणीं[7] ज्योतिष्पक्षां[8] सर्वैर्यज्ञैर्यजमानं
स्वर्गं लोकमभिवहन्तीं[9] विद्यादथ यः पङ्क्तिं[10] पञ्चपदां
सप्तदशाक्षरां सर्वैर्यज्ञैर्यजमानं स्वर्गं लोकमभिवहन्तीं[11]
विद्यात्तस्मै ह निष्कं प्रयच्छन्नुवाचानूचानो[12] ह वै स्वै-
दायनासि[13] सुवर्णं[14] वै[14] सुवर्णविदे[15] ददामीति ' तदु-
पयम्य निश्चक्राम[16] ' तत्रापवव्राज[17] यत्रेतरो बभूव ' तं
ह पप्रच्छ[18] किमेष गौतमस्य[19] पुत्र इत्येष ब्रह्मा ब्रह्म-
पुत्र[20] इति होवाच[21] यदेनं कश्चिदुपवदेतोत[22] मीमां-

---

1) °दासा E; 2) उच्चश sic!; 3) नीची corrupt; 4) °दपादानम् C; °दयानम् E; 5) अप्रथः E; 6) गावित्रीं C; 7) हरीणीं E; 8) ज्योतिष्यं E; ज्योतिष्पक्षा C; 9) °वहन्ती E; °वहन्तिं C; 10) पङ्क्तिं A pr. m. und E; 11) °वहन्तिं C; वहन्ती E; 12) प्रयतनु° E; 13) So corr. A, C und E °वनास; B स्वेदायनांस; 14) सुवर्णात्वे C; वै fehlt in E; 15) Nur विदे in E; C fügt ह ein; 16) निश्चक्रम्य A und E; 17) So corr.; तत्रापव्राज A sec. man. und B, तत्रपव्रज C; तत्रापव्रज E und A pr. m.; 18) प्रयच्छ C; 19) गोत° A sec. m., B, C und E; 20) ब्रह्म B; 21) होवांच B; 22) °देतौत B; °देतोतं A.

सेत[1] ह[2] वा[3] मूर्धा वा[3] अस्य[3] विपतेत्प्राणा वैनं जह्युरिति[3] । ते मिथ एव चिक्रन्देयुर्विप्रापवव्रज[4] यत्रेतरो बभूव[5] । ते प्रातः समित्पाणय उपोदेयुरुपायामो भवन्तमिति । किमर्थमिति । यानेव नो भवांस्तान्ह्यः प्रश्नानपृच्छत्तानेव[6] नो भवान्व्याचक्षीतेति[7] । तथेति । तेभ्य एतान्प्रश्नान्व्याचचष्टे[8] ॥ ८ ॥

यत्पुरस्ताद्वेदेः प्रथमं बर्हि स्तृणाति तस्मादिमाः प्रजाः शिरस्तः प्रथमं लोमशा जायन्ते । यदपरमिव प्रस्तरमनुप्रस्तृणाति तस्मादासामपरमिव श्मश्रूण्युपकक्षाण्यन्यानि[9] लोमानि जायन्ते । यत्प्राग्बर्हिषः प्रस्तरमनुप्रहरति तस्मादिमाः प्रजाः शिरस्तः प्रथमं[10] पलिता भवन्ति । यदन्ततः सर्वमेवानुप्रहरति तस्मादन्ततः सर्व एव पलिता भवन्ति । यत्प्रयाजा[11] अपुरोऽनुवाक्यावन्तो[12] भवन्ति तस्मादिमाः प्रजा अदन्तिका जायन्ते । यद्धवींषि[13] पुरोऽनुवाक्यावन्ति भवन्ति तस्मादासामपरमिव जायन्ते । यदनुयाजा अपुरो-

1) नासेति B; 2) Corrupt; 3) So B. Ind.; die hss. जह्यु°; 4) चिक्रन्देयुः corrupt °र्विप्रापव्रज A und B; °र्विप्र अपव्रज C und E; corrupt; 5) बभूवः A und E; बभूवुः B und C; 6) So corr.; A und B °पृच्छ्यानेव, C °पृच्छ्यानेव, E °पृच्छायानेव; 7) So corr.; die hss. °यति; 8) Vgl. I 2. 13; 9) श्मश्रुणु° B; श्मश्रूपपक्ष° C; °कक्षाण्यानि E; 10) Von प्रथमं bis यत्प्रयाजा fehlt in E; 11) यत्प्रजाता C; 12) अपुरोःनु° E; 13) यद्धव्रींषि B.

ऽनुवाक्यावन्तो भवन्ति तस्मादासां सप्तवर्षाष्टवर्षाणां[1] प्रभिद्यन्ते । यत्पत्नीसंयाजाः पुरोऽनुवाक्यावन्तो[2] भवन्ति तस्मादासां पुनरेव जायन्ते । यत्समिष्टयजुरपुरोऽनुवाक्यावद्भवति[3] तस्मादन्ततः सर्व इव प्रभिद्यन्ते[4] । यद्गायत्र्यानूच्य[5] त्रिष्टुभा[6] यजति तस्मादधरे[7] दन्ताः[8] पूर्वे जायन्ते पर उत्तरे । यदृचानूच्य यजुषा[9] यजति तस्मादधरे दन्ता अणीयांसो ह्रसीयांसः[10] प्रथीयांसो वसीयांस[11] उत्तरे । यदाघारौ दीर्घतरौ प्राञ्चावाघारयति[12] तस्मादिमौ दंष्ट्रौ दीर्घतरौ । यत्संयाज्ये सच्छन्दसी[13] तस्मात्समे इव जम्भे । यच्चतुर्थे प्रयाजे[14] समानयति तस्मादिमे श्रोत्रे अन्तरतः समे इव दीर्णे । यज्जपं जपित्वाभिहिंकृणोति तस्मात्पुमांसः श्मश्रुवन्तो[15] ऽश्मश्रुव[16] स्त्रियो । यत्सामिधेनीः संतन्वन्नन्वाह[17] तस्मादासां संततमिव शरीरं भवति[18] । यत्सामिधेन्यः काष्ठहविषो भवन्ति तस्मादासामस्थीनि दृढतराणीव[19] भवन्ति । यत्प्रयाजा आज्यहविषो भवन्ति तस्मा-

---

1) °वर्षाणा C; 2) °वाक्यवन्ति E; 3) यत्समिष्ट° E; 4) प्रतिभिद्यन्ते E; 5) °नूच्य B; 6) C fügt च ein; 7) °दधार C; 8) Von दन्ताः bis अणीयांसः fehlt in B; 9) यजुष E; 10) कृशीयांसः B; 11) वसीयांसा B; वसीयीयांस E; 12) प्रज्ञावा° C; 13) संछन्दसि A; संछन्दसी B und E; 14) प्रयाजाते B; प्रजाते C; 15) Fehlt in E; 16) ऽश्मश्रुकं B; 17) So corr. संतन्वन्नाह A, C und E; संतन्वन्ता ह B; 18) भवन्ति B; 19) दृढतराणीव B.

दासां प्रथमे वयसि रेतः सिक्तं न संभवति ' यन्मध्ये हविषां[1] दध्ना च पुरोडाशेन च[2] प्रचरन्ति तस्मादासां मध्यमे वयसि रेतः सिक्तं संभवति[3] ' यदनुयाजा आज्य-हविषो[4] भवन्ति तस्मादासामुत्तमे वयसि रेतः सिक्तं न संभवति[5] ' यदुत्तमे ऽनुयाजे सकृदपानिति तस्मादिदं शि-श्नमुच्चश[6] इति नीचीपद्यते[7] ' यन्नापानित्सकृत्स्नं स्याद्यन्मु-हुरपानित्सकृत्पन्नं स्यात्तस्मात्सकृदपानिति नेत्सकृत्स्नं स्यात्सकृत्पन्नं वेति ' ॥ १ ॥

अथ ये पुरस्तादष्टावाज्यभागाः पञ्च प्रयाजा[8] द्वावा-घारौ[9] द्वावाज्यभागावाग्नेय[10] आज्यभागानां प्रथमः सौ-म्यो[11] द्वितीयो[12] हविर्भागानां ' हविर्ह्येव सौम्यमाग्नेयः पुरोडाशो ' ऽग्नीषोमीय उपांशुयाजो[13] ' ऽग्नीषोमीयः पुरो-डाशो ऽग्निः स्विष्टकृदित्येते मध्यतः पञ्च हविर्भागा ' अथ ये षट् प्राजापत्या[14] इडा च प्राशित्रं च यच्चाग्नीध्रायावद्यति ब्रह्मभागो यजमानभागो ऽन्वाहार्य[15] एव षष्ठो ' ऽथ य उपरिष्टादष्टावाज्यभागास्त्रयो[16] ऽनुयाजाश्चत्वारः पत्नीसं-

---

1) हविषो E; 2) च fehlt in A pr. m.; B, C und E; 3) संभवन्ति B; 4) अज्यहविषो C; 5) संभवन्ति E; 6) उच्चश्न corrupt! 7) नीची corrupt; 8) प्रयाजा C; प्रयति B; 9) हि घारौ B; 10) द्वाज्य° E; 11) सोम्य B; 12) द्वितीयौ C; 13) उपांशु° E; 14) °जापत्य A pr. m.; 15) ऽन्वाहाय E; 16) उपरिष्टावाज्य° B.

याज्याः समिष्टयजुरष्टममथ या गायत्री[1] हरिणी[2] ज्योतिष्पक्षा[3] सर्वैर्यज्ञैर्यजमानं[4] स्वर्गं लोकमभिवहति वेदिरेव सा[5]। तस्य ये पुरस्तादष्टावाज्यभागाः स दक्षिणः पक्षो ऽथ य उपरिष्टादष्टावाज्यभागाः स उत्तरः पक्षो हविष्यात्मा। गार्हपत्यो जघनमाहवनीयः[6] शिरः। सौवर्णराजतौ पक्षौ। तद्यदादित्यं पुरस्तात्पर्यन्तं न पश्यन्ति तस्माज्ज्योतिष्क उत्करो[7] भवत्यथ या पङ्क्तिः पञ्चपदा[8] सप्तदशाक्षरा सर्वैर्यज्ञैर्यजमानं स्वर्गं[9] लोकमभिवहति[10] याज्यैव[11] सा। तस्या ओं श्रावयेति चतुरक्षरमस्तु[12] श्रौषदिति चतुरक्षरं। यजेति[13] द्व्यक्षरं[14]। ये[15] यजामहे[15] इति पञ्चाक्षरं। द्व्यक्षरो[16] वै वषट्कारः। सैषा पङ्क्तिः पञ्चपदा सप्तदशाक्षरा सर्वैर्यज्ञैर्यजमानं[17] स्वर्गं[18] लोकमभिवहति। तद्यत्रास्यैश्वर्यं स्याद्यत्र वैनमभिवहेयुरेवंविदमेव तत्र ब्रह्माणं वृणीयान्नानेवंविदमिति[19] ब्राह्मणम्। ॥ १० ॥

अथ ह प्राचीनयोग्य आजगामाग्निहोत्रं भवन्तं पृच्छा-

---

1) गायत्रीं B; 2) हरणी B; 3) ज्योतिष्पक्षां E; 4) °जमान C; 5) सां B; 6) °हवनी: E; 7) उत्तरो B; उत्तरे C; उत्तरो E; 8) °पदात् E; 9) स्वर्गा B und C; 10) लोकमतिवहति C; 11) यां येव E; 12) चतुरक्ष-मस्तु E; 13) यक्षेति A, B und C; 14) द्वक्षरं C; 15) ये: यजामहे B; ये यस्यामहे C; य यजतामहे E; 16) द्व्यक्षरौ E; 17) यज्ञै: fehlt in A; 18) स्वर्गा E; 19) द्वृणीयान्नने° E.

मि[1] गौतमेति[2] ' पृच्छ[3] प्राचीनयोग्येति[4] ' किंदेवत्यं ते गवीडायां[5] ' किंदेवत्यमुपह्वतायां ' किंदेवत्यमुपसृष्टायां ' किंदेवत्यं[6] वत्समुन्नीयमानं[7] किंदेवत्यं वत्समुन्नीतं[7] ' किंदेवत्यं दुह्यमानं ' किंदेवत्यं दुग्धं ' किंदेवत्यं प्रक्रम्यमाणं ' किंदेवत्यं ह्रियमाणं[8] ' किंदेवत्यमधिश्रीयमाणं[9] ' किंदेवत्यमधिश्रितं ' किंदेवत्यमभ्यवज्वाल्यमानं[10] ' किंदेवत्यमभ्यवज्वालितं ' किंदेवत्यं समुद्वान्तं[11] ' किंदेवत्यं विष्यन्नं ' किंदेवत्यमद्भिः[12] प्रत्यानीतं ' किंदेवत्यमुद्वास्यमानं ' किंदेवत्यमुद्वासितं[6] ' किंदेवत्यमुन्नीयमानं[6] ' किंदेवत्यमुन्नीतं[6] ' किंदेवत्यं[6] प्रक्रम्यमाणं[6] ' किंदेवत्यं ह्रियमाणं[13] ' किंदेवत्यमुपसाद्यमानं[14] किंदेवत्यमुपसादितं ' किंदेवत्या[15] समित्किंदेवत्यां[16] प्रथमामाहुतिमहौषीः ' किंदेवत्यं गार्हपत्यमवेक्षिष्ठाः ' किंदेवत्योत्तराहुतिः ' किंदेवत्यं हुत्वा स्रुचं त्रिरुदञ्चमुदनैषीः[17] ' किंदेवत्यं बर्हिषि स्रुचं[18] निधायोन्मृड्योत्तरतः पाणी निर्-

1) So corr. vgl. I 3. 13, die hss. पृच्छेद् ; 2) गोतम इति A sec. m. und B; गोतमेति C und E; 3) पृच्छं B; 4) °योग्नेति A; 5) गविडायां A; 6) Fehlt in E; 7) Corrupt! 8) ह्रीय° A pr. m. und E; 9) °श्रियमाणं A sec. m. und C; 10) °देवत्यमध्य° B; 11) समुद्वान्तं C, समुद्रान्तं E; 12) Von किं° bis उन्नीयमानं fehlt in B; 13) ह्रीयमाणं A und E; 14) °पसद्यमानं C; 15) °देवत्यसमिकं किं A; 16) °देवत्या E; 17) So corr.; die hss. °नुन्नैषी: ; 18) स्रुच E.

मार्क्षीः[1] ' किंदेवत्यं द्वितीयमुन्मृज्य पित्र्युपवीतं कृत्वा दक्षिणतः पितृभ्यः स्वधामकार्षीः ' किंदेवत्यं प्रथमं[2] प्राशीः ' किंदेवत्यं द्वितीयं ' किंदेवत्यमन्ततः सर्वमेव[3] प्राशीः ' किंदेवत्यमप्रक्षालितयोदकं स्रुचा न्यनैषीः ' किंदेवत्यं प्रक्षालितया ' किंदेवत्यमपरेणाहवनीयमुदकं स्रुचा[4] न्यनैषीः[5] ' किंदेवत्यं स्रुवं[6] स्रुचं[7] च प्रत्यताप्सीः ' किंदेवत्यं रात्रौ स्रुग्दण्डमवामार्क्षीः[8] ' किंदेवत्यं प्रातरुदमार्क्षीरित्येतच्चेद्वेत्थ[9] गौतम हुतं ते[10] यद्यु न वेत्थाहुतं त[11] इति ब्राह्मणम् ' ॥ ११ ॥

स होवाच रौद्रं[12] मे गवीडायां ' मानव्यमुपह्वतायां ' वायव्यमुपसृष्टायां ' वैराजं वत्समुन्नीयमानं ' त्राष्टमुन्नीतमांश्विनं[13] दुह्यमानं ' सौम्यं[14] दुग्धं ' बार्हस्पत्यं प्रक्रम्यमाणं ' द्यावापृथिव्यं[15] ह्रियमाणमाग्नेयमधिश्रीयमाणं[16] ' वैश्वानरीयमधिश्रितं ' वैष्णवमभ्यवज्वाल्यमानं ' मारुतम-

1) So corr.; die hss. निर्मार्क्षीः A; निर्मार्क्षी : B, C und E; 2) प्रथम E; 3) सर्वमेवा A, B und E; 4) स्रुचा B; 5) न्यनैषी: C; 6) स्रुक् C und B; 7) स्रुवं C; fehlt in E; 8) °वमार्क्षीः A, B und C; °वमार्क्षी : E; 9) So corr.; A und B प्रातरुन्मार्क्षी°; C und E प्रातरुन्मार्क्षी°; 10) So corr.; die hss. चेद्; 11) च E; 12) रौद्रं B; 13) त्राष्टमुन्नीत° B; 14) सौम्य B; 15) द्यावापृथिव्यो B; °थिव्यं A und C; 16) ह्रीयमा° A und E.

भ्यवक्षालितं ' पौष्णं[1] समुद्रान्तं ' वारुणं विष्यणं ' सार-
स्वतमद्भिः प्रत्यानीतं ' त्वाष्ट्रमुद्वास्यमानं ' धात्रमुद्वासितं '
वैश्वदेवमुन्नीयमानं[2] ' सावित्रमुन्नीतं[3] ' बार्हस्पत्यं प्रक्रम्य-
माणं ' द्यावापृथिव्यं[4] ह्रियमाणमैन्द्रमुपसाद्यमानं[5] ' त्व-
ष्टायोपसन्नमाग्नेयी[6] समिद्ध्यां[7] प्रथमामाहुतिमहौषं मामेव
तत्स्वर्गे लोके ऽधां ' यद्गार्हपत्यमवेक्षिषमस्य[8] लोकस्य
संतत्यै[9] ' प्राजापत्योत्तराहुतिस्तस्मात्पूर्णतरा[10] मनसैव
सा ' यद्धुत्वा स्रुचं[11] त्रिरुदञ्चमुदनैषं[12] रुद्रांस्तेनाप्रैषं[13] '
यद्बर्हिषि स्रुचं[14] निधायोन्मृज्योत्तरतः पाणी[15] निरमा-
र्जमोषधिवनस्पतींस्तेनाप्रैषं[16] ' यद्द्वितीयमुन्मृज्य पित्र्युप-
वीतं कृत्वा दक्षिणतः पितृभ्यः स्वधामकार्षं[17] पितृंस्ते-
नाप्रैषं[18] ' यत्प्रथमं प्राशिषं प्राणांस्तेनाप्रैषं[19] ' यद्द्वितीयं
गर्भांस्तेन[20] ' तस्मादनश्नन्तो गर्भा जीवन्ति[21] ' यदन्ततः
सर्वमेव प्राशिषं[22] विश्वान्देवांस्तेनाप्रैषं[23] ' यदप्रक्षालित-

---

1) पौष्णा E; 2) Fehlt in E; 3) सावित्रम् fehlt in E; 4) °पृथिव्यां A pr. m.; B und C; 5) ह्रीय° A und E; 6) Sic! 7) समीधां E; समिधा B; 8) धा यद्गा° B; 9) सतत्यै C und E; 10) प्राजपत्यो° B; 11) स्रुवं B; स्रुतं E; 12) So corr.; die hss. °मुन्नैषं; 13) रुद्रांस्ते° B; 14) श्रुतं E; 15) पाणि E; 16) So corr.; A, B und E निर्मार्ज्यमो°; C निर्मार्जमो°; 17) °मकार्ष B; 18) °नाप्रैषा E; 19) प्राणांस्ते° A; 20) गर्भस्तेन B; 21) जीवन्ते B; 22) सर्वामेवाप्राशिषं C; 23) विश्वा-न्देवांस्ते° E.

योदकं स्रुचा न्यनैषं[1] सर्पेतरजनांस्तेनाप्रैषं ' यत्प्रक्षालि-
तया[2] सर्वपुण्यजनांस्तेन[3] ' यदपरेणाहवनीयमुदकं स्रुचा
न्यनैषं गन्धर्वाप्सरसस्तेनाप्रैषं ' यत्स्रुवं[4] स्रुचं च प्रत्यता-
प्सं[5] सप्तर्षींस्तेनाप्रैषं ' यद्रात्रौ स्रुग्दण्डमवामार्क्षं[6] ये रात्रौ
संविशन्ति दक्षिणांस्तानुदनैषं[7] ' यत्प्रातरुदमार्क्षं[8] ये प्रातः
प्रव्रजन्ति दक्षिणांस्तानुदनैषमिति[9] ब्राह्मणम् ' ॥ १२ ॥

एवमेवैतद्वो यथा भवानाह ' पृच्छामि त्वेव[10] भव-
न्तमिति ' पृच्छ प्राचीनयोग्येति ' यस्य सायमग्नय उपसमा-
हिताः स्युः सर्वे ऽवलयेयुः[11] प्रक्षालितानि यज्ञपात्रा-
ण्युपसन्नानि[12] स्युरथ चेद्दक्षिणाग्निरुद्वायात्किं वा ततो
भयमागच्छेदिति ' क्षिप्रमस्य पत्नी प्रैति यो ऽविद्वाञ्जुहोति '
विद्यया त्वेवाहमभिजुहोमीति[13] ' का ते विद्या का
प्रायश्चित्तिरिति ' गार्हपत्यादधि दक्षिणाग्निं प्रणीय प्राचो[14]
ऽङ्गारानुद्धृत्य प्राणापानाभ्यां[15] स्वाहेति जुहुयादथ[16] प्रा-
तर्यथास्थानमग्नीनुपसमाधाय यथापुरं जुहुयात्सा[17] मे

---

1) न्यनैष E; 2) °लितयो B; 3) °नंजेन B; 4) यत्स्रुव E; 5) प्रत्यताप्स B; 6) So corr. °वमार्क्षं A und B; °वमार्क्ष C und E; 7) So corr.; die hss. °नुनैषं; 8) Vgl. 6; 9) Vgl. 7; 10) त्वेवं B; त्वेवो E; 11) ऽवलयेयु E; 12) °सन्नानि E; सन्नूनि C; 13) °होमिति C; 14) प्राचो C; 15) प्राणापानाभ्यां E; 16) Statt जुहुयाद् erwartet man hier und an den folgenden Stellen जुहुयात्; 17) जुहु° C.

विद्या ' सा प्रायश्चित्तिरित्यथ चेदाहवनीय उद्वायात्किं वा
ततो भयमागच्छेदिति[1] ' क्षिप्रमस्य पुत्रः प्रैति[2] यो ऽवि-
द्वाञ्जुहोति ' विद्यया त्वेवाहमभिजुहोमीति ' का ते विद्या
का[3] प्रायश्चित्तिरिति ' गार्हपत्यादध्याहवनीयं प्रणीय[4]
प्रतीचो ऽङ्गारानुद्धृत्य[5] समानव्यानाभ्यां स्वाहेति जुहुया-
दथ[6] प्रातर्यथास्थानमग्नीनुपसमाधाय[7] यथापुरं जुहुयात्सा
मे विद्या सा प्रायश्चित्तिरित्यथ चेद्गार्हपत्य उद्वायात्किं
वा ततो भयमागच्छेदिति ' क्षिप्रं गृहपतिः प्रैति यो
ऽविद्वाञ्जुहोति ' विद्यया त्वेवाहमभिजुहोमीति[8] ' का ते
विद्या का प्रायश्चित्तिरिति[9] ' सभस्मकमाहवनीयं दक्षि-
णेन दक्षिणाग्निं परिहृत्य गार्हपत्यस्यायतने प्रतिष्ठाप्य
तत आहवनीयं प्रणीय[10] उदीचो ऽङ्गारानुद्धृत्योदानरू-
पाभ्यां[11] स्वहेति जुहुयादथ प्रातर्यथास्थानमग्नीनुपसमा-
धाय[12] यथापुरं जुहुयात्सा मे विद्या सा प्रायश्चित्तिरि-
त्यथ[13] चेत्सर्वे ऽग्नय उद्वायेयुः किं वा ततो भयमागच्छे-

---

1) भयमा fehlt in B; 2) प्रैरित C; 3) Fehlt in E; 4) प्रणीया B; 5) गारानुद्धत्य B und E; 6) °वादथ B; 7) Von अग्नीन् bis इत्यथ fehlt in A pr. man., B, C und E und diese haben statt इत्यथ, इत्येवाथ; 8) तेवाह° E; 9) इति fehlt in E; 10) प्रणायेद् A pr. man.; प्रणायेद् B; प्रणीयेद् C; प्रणीये E; 11) गारानु° B und E; 12) Von अग्नीन् bis इत्यथ fehlt in A pr. m., B, C und E; und statt इत्यथ haben die hss. इत्येवाथ; 13) Von इत्याथ bis त्वेवा° fehlt in E.

दिति । क्षिप्रं गृहपतिः सर्वज्यानिं[1] जीयते यो ऽविद्वा-
ञ्जुहोति । विद्यया त्वेवाहमभिजुहोमीति[2] । का ते विद्या
का प्रायश्चित्तिरित्यानडुहेन शकृत्पिण्डेनाग्न्यायतनानि[3]
परिलिप्य होम्यमुपसाद्याग्निं[4] निर्मथ्य प्राणापानाभ्यां स्वा-
हा समानव्यानाभ्यां स्वाहोदानरूपाभ्यां[5] स्वाहेति जुहु-
यादथ प्रातर्यथास्थानमग्नीनुपसमाधाय[6] यथापुरं जुहुयात्सा
मे विद्या सा प्रायश्चित्तिरित्यथ चेन्नाग्निं जनयितुं[7]
शक्नुयुर्न[8] कुतश्चन वातो वायात्किं वा ततो भयमा-
गच्छेदिति । मोघमस्येष्टं च हुतं च भवति यो ऽविद्वा-
ञ्जुहोति । विद्यया त्वेवाहमभिजुहोमीति । का ते विद्या
का प्रयश्चित्तिरित्यानडुहेनैव[9] शकृत्पिण्डेनाग्न्यायतनानि[10]
परिलिप्य होम्यमुपसाद्य वात[11] आ वातु भेषजमिति
सूक्तेनात्मन्येव जुहुयादथ प्रातरग्निं[12] निर्मथ्य यथास्था-
नमग्नीनुपसमाधाय[13] यथापुरं जुहुयात्सा[14] मे विद्या सा
प्रायश्चित्तिरिति ब्राह्मणम् । ॥ १३ ॥

एवमेवैतद्वो भगवन्यथा भवानाहोपयामि त्वेव[15]

---

1) सर्वज्यनिं A; सर्वज्यनं C; 2) °होमति B; 3) सकृर्वत्यपदेता° E; 4) °पसद्याग्निं B; °पसाद्याग्नि C und E; 5) °रूपभ्यां C; 6) Vgl. Seite ८१ Note 12; 7) जनयितु E; 8) शंकुर्युन्न B; शक्नुर्युर्न C; शक्नुर्युर्न E; 9) °नुडुहे° A und B; °त्यान्तडुहे° E; 10) शकुत्पिण्डेनाग्न्यायतनानि C; 11) वातु C; 12) °रग्नि E; 13) °मग्निनुपसमाध्यय B; 14) जुहुया-त्सो B; 15) त्वेव A und E; त्वे C.

भवन्तमित्येवं[1] चेन्नावक्ष्यो[2] मूर्धा ते व्यपतिष्यदिति[3]।
हन्त तु ते तद्वक्ष्यामि[4] यथा ते न विपतिष्यतीति[5]।
यो ह वा एवंविद्वानश्नाति च पिबति च वाक्तेन तृप्यति।
वाचि तृप्तायामग्निस्तृप्यत्यग्नौ तृप्ते पृथिवी तृप्यति। पृथिव्यां
तृप्तायां यानि पृथिव्यां भूतान्यन्वायत्तानि[6] तानि तृप्यन्ति।
यो ह वा[7] एवंविद्वानश्नाति च पिबति च प्राणस्तेन
तृप्यति। प्राणे तृप्ते वायुस्तृप्यति। वायौ तृप्तेऽन्तरिक्षं
तृप्यत्यन्तरिक्षे[8] तृप्ते यान्यन्तरिक्षे भूतान्यन्वायत्तानि तानि
तृप्यन्ति। यो ह वा एवंविद्वानश्नाति च पिबति च च-
क्षुस्तेन तृप्यति। चक्षुषि[9] तृप्त[10] आदित्यस्तृप्यत्यादित्ये तृप्ते
द्यौस्तृप्यति। दिवि[11] तृप्तायां यानि दिवि भूतान्यन्वाय-
त्तानि[12] तानि[12] तृप्यन्ति[13]। यो ह वा एवंविद्वानश्नाति
च पिबति च मनस्तेन तृप्यति[14]। मनसि तृप्ते चन्द्रमा-
स्तृप्यति[15]। चन्द्रमसि तृप्त आपस्तृप्यन्त्यप्सु तृप्तासु यान्यप्सु
भूतान्यन्वायत्तानि[16] तानि तृप्यन्ति। यो ह वा एवंवि-

---

1) °त्येव A; 2) वन्नवक्ष्ये C; चेन्नावेक्ष्य B; चेन्नवक्ष्य E; 3) °ष्यतीति A und E; °ष्यदिदिति C; 4) तद्वक्षामि E; 5) व्यपति° A pr. m.; विपतीति E; 6) °यन्तानि E; 7) व: E; 8) तृप्यन्त्येतरिक्षे C; तृप्यन्त्यन्त° E; 9) चक्षुषो A pr. m. und E; 10) तुप्य B; तृप्य C; 11) दिविस् B und E; 12) भूतानि C; 13) तृप्यन्तिं E; 14) तृप्यन्तिं E; 15) °ष्यन्तिं E; 16) भूतान्वा° B.

द्वानश्नाति च पिबति च श्रोत्रं तेन तृप्यति ' श्रोत्रे तृप्ते दिशश्चान्तर्देशाश्च तृप्यन्ति ' दिक्षु चान्तर्देशेषु च तृप्तेषु यानि दिक्षु चान्तर्देशेषु च[1] भूतान्यन्वायत्तानि[1] तानि तृप्यन्ति ' यो ह वा एवंविद्वानश्नाति च पिबति च तस्यायमेव दक्षिणः पाणिर्जुहूः[2] ' सव्य[3] उपभृत्कण्ठो ध्रुवान्नं[4] हविः ' प्राणा ज्योतींषि[5] ' सदेष्टं[6] सदा हुतं सदाशितं[7] पायित-मग्निहोत्रं[8] भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोतीति ब्राह्मणम् ' ॥ १४ ॥

प्रियमेधा ह वै भरद्वाजा यज्ञविदो मन्यमानास्ते ह स्म न कञ्चन[9] वेदविदमुपयन्ति ' ते सर्वमविदुस्ते सहैवा-विदुस्ते ऽग्निहोत्र[10] एव न समवदन्त[11] ' तेषामेकः सकृदग्निहोत्रमजुहोद्द्विरेकस्त्रिरेकस्तेषां[12] यः सकृदग्निहो-त्रमजुहोत्तमितरावपृच्छतां[13] कस्मै त्वं जुहोषीत्येकधा वा इदं सर्वं प्रजापतिः ' प्रजापतय एवाहं सायं जुहोमीति प्रजापतये प्रातरिति ' तेषां यो द्विरजुहोत्तमितरावपृच्छतां

---

1) चक्तूतान्यन्वा° A; 2) °र्जुहु A pr. man. und B; जुहः E; 3) सन्य E; सव्यं C; 4) ध्रुवान्न C; 5) ज्योतीषि B; ज्योतींसी A pr. m.; 6) सदेष्ट C; सदेष्टी E; 7) सदासितं E; 8) पाहितम° A; पायितम° E; 9) So corr.; die hss. कञ्चना; 10) So corr.; die hss. ऽग्निहोत्रम्; 11) So corr.; die hss. समवदयन्त; 12) त्रिरेकस् fehlt in E; 13) स-कृदग्नि° B.

काभ्यां[1] त्वं जुहोषीत्यग्नये प्रजापतय[2] इति सायं सूर्याय प्रजापतय इति प्रातस्तेषां यस्त्रिरजुहोत्तमितरावपृच्छतां केभ्यस्त्वं जुहोषीत्यग्नये प्रजापतयेऽनुमतय इति सायं सूर्याय प्रजापतयेऽग्नये[3] स्विष्टकृत इति प्रातस्तेषां यो द्विरजुहोत्स आर्ध्नोत्स भूयिष्ठोऽभवत्प्रजया चेतरौ[4] श्रिया चेतरावत्याक्रामत्तस्य[5] ह प्रजामितरयोः प्रजे[6] सजातत्वमुपैतां[6] ' तस्माद्द्विर्होतव्यं यजुषा चैव मनसा च ' यामिव स ऋद्धिमार्ध्नोत्तामृध्नोति[7] य एवं वेद यश्चैवं[8] विद्वानग्निहोत्रं जुहोतीति ब्राह्मणम् ' ॥ १५ ॥

स्वाहा वै कुतः संभूता ' केन प्रकृता ' किं वास्या गोत्रं[9] ' कत्यक्षरा ' कतिपदा ' कति वर्णा[10] ' किंपूर्वावसाना ' क्व चित्स्थिता ' किमधिष्ठाना ' ब्रूहि स्वाहाया यद्दैवतं रूपं च ' स्वाहा वै सत्यसंभूता ' ब्रह्मणा[11] प्रकृता ' लामगायनसगोत्रा[12] ' द्वे अक्षरे ' एकं पदं ' त्रयश्च वर्णाः शुक्लः पद्मः सुवर्ण इति ' सर्वच्छन्दसां[13] वेदेषु समासभुतैकोच्छ्वासा वर्णास्ते चत्वारो वेदाः शरीरे ' षडङ्गान्यो-

---

1) काव्यः C; 2) प्रजापत C; 3) Fehlt in B; 4) चेतरौ ist einmal zu viel; 5) चेतरावत्प्राक्रा° B; 6) So corr. nach Kaṭhakam; die hss. haben प्रजासु यातञ्चमुपयातां; 7) So corr.; die hss. ऋद्धिमार्ध्नोति ता°; 8) यश्चैव E; 9) गात्रं B; 10) Fehlt in B und E; 11) ब्रह्मणः A, C und E; 12) लामकायन° C; 13) °च्छन्दसि E.

ओषधिवनस्पतयो लोमानि ' चक्षुषी सूर्याचन्द्रमसौ ' सा स्वाहा सा[1] स्वधा सैषा यज्ञेषु वषट्कारभूता प्रयुज्यते[2] ' तस्या अग्निर्दैवतं ' ब्राह्मणो[3] रूपमिति ब्राह्मणम् ' ॥ १६ ॥

अथापि कारवो ह नाम ऋषयो ऽल्पस्वा आसंस्त इममेकगुमग्निष्टोमं ददृशुस्तमाहरंस्तेनायजन्त ' ते स्वर्ययुः ' स य[4] इच्छेत्स्वरियामिति[5] स एतेनैकगुनाग्निष्टोमेन यजेतेति ब्राह्मणम् ' ॥ १७ ॥

अथातः सवनीयस्य पशोर्विभागं व्याख्यास्याम[6] ' उद्धृत्यावदानानि[7] हनू सजिह्वे[8] प्रस्तोतुः ' कण्ठः[9] सकाकुद्रः[10] प्रतिहर्तुः ' श्येनं[11] वक्ष[12] उद्गातुर्दक्षिणं पार्श्वं सांसमध्वर्योः[13] ' सव्यमुपगातॄणां ' सव्यो ऽंसः[14] प्रतिप्रस्थातुर्दक्षिणा[15] श्रोणिरथ्यास्त्री[16] ब्रह्मणो ' ऽवरसक्थं[17] ब्राह्मणाच्छंसिन ' ऊरुः[18] पोतुः ' सव्या श्रोणिर्होतुरवरसक्थं[19] मैत्रावरुणस्योरुरच्छावाकस्य[20] ' दक्षिणा दोर्नेष्टुः '

---

1) Fehlt in C; 2) प्रयुज्यन्ते B; 3) ब्रह्मणो C; 4) य fehlt in C; 5) So corr.; A und C °त्स्वर्यामीति; B °त्स्वर्या यीति; E °त्स्वर्यामिति; 6) व्याख्यासाम E; 7) °वदानि E; 8) जिह्वे E; 9) कण्ठस्य B; 10) काकुद्रस्य B; 11) श्येन B; 12) So corr.; alle hss. पक्ष; 13) सास° B und E; 14) स: B und E; 15) प्रतिप्रस्थातु° E; 16) ? sic; 17) ऽवरसक्थ्यं C; °सक्थं A und C; °सच्छं B; 18) ऊरु: C; 19) Vgl. 17; 20) So corr.; die hss. °स्योरुरच्छावाकस्य.

सव्या सदस्यस्य ' सदं[1] चानूकं च गृहपतेर्जाघनी[2] पत्न्या-स्तां[3] सा ब्राह्मणेन प्रतिग्राहयति ' वनिष्ठुर्हृदयं वृक्कौ चाङ्गुल्यानि[4] दक्षिणो बाहुराग्नीध्रस्य ' सव्य आत्रेयस्य ' दक्षिणौ पादौ गृहपतेर्व्रतप्रदस्य[5] ' सव्यौ पादौ गृहपत्न्याः व्रतप्रदायाः[6] ' सहैवैनयोरोष्ठस्तं गृहपतिरेवानुशिनष्टि[7] ' मणिकाश्च[8] स्कन्ध्यास्तिस्रश्च[9] कीकसा ग्रावस्तुतस्तिस्रश्चैव कीकसा अर्धं चापानस्योन्नेतुरेत[10] ऊर्ध्वं चमसाध्वर्यूणां ' क्लोमा[11] शमयितुः ' शिरः सुब्रह्मण्यस्य ' यः श्वःसुत्या-माह्वयते तस्य चर्म ' तथा खलु षट्त्रिंशत्संपद्यन्ते[12] ' षट्त्रिंशदक्षरा गौः ' षट्त्रिंशदक्षरा बृहती[13] ' बार्हतो वै स्वर्गो लोको ' बृहत्या वै[14] देवाः स्वर्गे लोके यजन्ते[15] ' बृहत्या[16] स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठन्ति[17] ' प्रतितिष्ठन्ति[18] प्रजया[19] पशुभिर्य[20] एवं विभजन्ते[21] ' ऽथ यदतो ऽन्य-थाशीलिको[22] वा पापकृतो वा कुतादो वान्यजना[23]

---

1) सदां B; 2) °जोघनी B; 3) पत्न्यास्ता C; 4) Sic; B बाहु° ; 5) °पदस्य B; 6) व्रतपदाया: B; 7) So corr.; die hss. haben °रेवानुशास्ति: 8) मणिताश्च B, C und E; 9) स्कधास्त्रि° B; 10) चापा-नश्चोन्ने° A pr. m.; चापं नेस्यो E; 11) क्रोमा E; 12) °पद्यते C; 13) बृहति: B; 14) Fehlt in E; 15) यजन्ते A; 16) बृहत्यो C; 17) So corr.; die hss. प्रतिष्ठति; 18) So corr.; die hss. प्रतितिष्ठति; 19) प्रजाया E; 20) य fehlt in A, B und C; 21) विभजात C; 22) °शीलको B; 23) न्यजना C; वान्यत्रजना E.

वा विमथीरन्नेवमेवैषां[1] पशुर्विमथितो भवत्यस्वर्ग्यो' देव-
भागो[2] ह वा इमं[3] श्रुतऋषिः पशोर्विभागं विदां चकार'
तमु[4] गिरिजाय बाभ्रव्यायान्यो मनुष्येभ्यः[5] प्रोवाच' ततो
ऽयमर्वाङ्मनुष्येष्वासीदिति[6] ब्राह्मणम्[7]' ॥ १८ ॥

अथातो दीक्षा' कस्य स्विद्धेतोर्दीक्षित[8] इत्याचक्षते'
श्रेष्ठां धियं क्षियतीति[9]' तं वा एतं धीक्षितं सन्तं[10]
दीक्षित[11] इत्याचक्षते परोक्षेण' परोक्षप्रिया इव हि
देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषः' कस्य स्विद्धेतोर्दीक्षितो ऽप्रत्यु-
त्थायिको[12] भवत्यनभिवादुकः प्रत्युत्थेयो[13] ऽभिवाद्यो'
ये प्रत्युत्थेया[14] अभिवाद्यास्त एनमाविष्टा[15] भवन्त्यथर्वा-
ङ्गिरसस्तस्य किमाथर्वणमिति' यदात्मन्येव[16] जुह्वति न
परस्मिन्नेवं ह्याथर्वणानामदनसवानामात्मन्येव जुह्वति न
परस्मिन्नथास्य[17] किमाङ्गिरसमिति' यदात्मनश्च[18] परेषां
च नामानि[19] न गृह्णात्येवं ह तस्मिन्नासादात्मनश्चैव[20]

---

1) So corr.; die hss. विमथ्री°; 2) देवता यो C und E; 3) So corr.; die hss. इमां; 4) So corr.; die hss. तामु; 5) मनुष्येभ्य: E; 6) So corr.; die hss. इयम°; 7) ब्रह्मणाम् C; 8) Von दीक्षित bis धीक्षितं fehlt in B; 9) क्षियन्तीति C; क्षयती E; 10) सतं B; 11) दीक्षितं E; 12) So corr.; alle hss. °युको; 13) प्रत्युच्छेयो B; 14) प्रत्युच्छेया B; प्रत्युच्छेयो E; 15) °विश्रा B und C; 16) °त्मनेव E; 17) यस्मिन्° B; 18) °त्मनश्चै B; 19) नाम्यति B; 20) आसाद्? ?.

परेषां[1] च नामानि न गृह्यन्ते[2] । विचक्षणवतीं[3] वाचं
भाषन्ते चनसितवतीं । विचक्षयन्ति[4] ब्राह्मणं चनसयन्ति[5]
प्राजापत्यं[6] । सैषा व्रतधुगथर्वाङ्गिरसस्तां[7] ह्यन्वायत्ताः[8] ।
कस्य स्विद्धेतोर्दीक्षितो ऽनाश्यन्नो[9] भवति नास्य नाम
गृह्णन्त्यन्नस्यो[10] नामस्यो[11] भवतीत्याहुस्तस्य ये ऽन्नमदन्ति
ते ऽस्य पाप्मानमदन्त्यथास्य[12] ये नाम गृह्णन्ति[13] ते ऽस्य
नाम्नः पाप्मानमपाघ्नते । ऽथापि वेदानां गर्भभूतो भवती-
त्याहुस्तस्याजातस्याविज्ञातस्याक्रीतसोमस्याभोजनीयं[14] भ-
वतीत्याहुः । स दीक्षाणां प्रातर्जायते सोमं क्रीणन्ति तस्य
जातस्य विज्ञातस्य क्रीतसोमस्य[15] भोजनीयं[16] भवतीत्या-
हुः । कस्य स्विद्धेतोः संसवाः परिजिहीर्षिता[17] भवन्ति[18] ।
यतरो वीर्यवत्तरो[19] भवति[20] स परस्य यज्ञं[21] परिमु-
ष्णाति[22] । कस्य स्विद्धेतोर्दिवे न ध्यायेत्संस्थिते[23] नाधी-
यीतेति[24] । संसवस्यैव हेतोरिति । विद्योतमाने स्तनयत्यथो

---

1) परेषा B; 2) गृह्यन्तो A; 3) °वतो E; 4) विचक्षयेति E; 5) न च सयन्ति B; 6) प्राजापतिं E; 7) Die hss. ता; 8) ह्यचावता: B; °यन्ता: E; 9) नाशान्नो C; 10) गृह्णात्य° C und E; 11) नामस्यो E; 12) °थास्या A; 13) गृह्णाति E; 14) °सोमस्यभजनीयं E; 15) क्रीतसोम E; 16) भोजनी E; 17) °हीर्षता C; 18) भवति C; 19) विर्यवत्तमो C; 20) भव B; भवतो E; 21) यज्ञ E; 22) परिमुष्णाति B; 23) ध्याये संस्थिते C; धाये संस्थिते B; 24) नाधीयैतेति C; नाधी-यीतैति B.

वर्षति वायव्यमभिषुण्वन्ति वै देवाः सोमं[1] च भक्षयन्ति' तदभिषुण्वन्ति ब्राह्मणाः शुश्रुवांसो[2] ऽनूचानास्तेषां सर्वरसभक्षाः पितृपितामहा भवन्ति' स दैवे न ध्यायेत्संस्थिते[3] नाधीयीतेति[4] ब्राह्मणम्' ॥ १९ ॥

समावृत्ता[5] आचार्या निषेदुस्तान्ह यज्ञो दीक्षिष्यमाणान्ब्राह्मणरूपं[6] कृत्वोपोदियायेत्थं[7] चेद्वो ऽयसमवत्सुर्हन्त[8] वो ऽहं मध्ये दिक्षा इति' त ऊचुर्नैव[9] त्वा विद्म न जानीमः[10]' को ह्येदविज्ञायमानेन[11] सह दीक्षिष्यतीति[12]' यन्विदं दीक्षिष्यध्वे भूयो न दीक्षिष्यध्वे' ऽथ वा ह एकं दीक्षयिष्यथ[13] सं वै तर्हि मोहिष्यथ' मोहिष्यति[14] वो यज्ञः' सर्वे ते दीक्षयिष्यथेत्यथ[15] वा ह एकं[16] दीक्षयिष्यथ ते वा अहीनर्त्विजो गृहपतयो भविष्यथ[17]' ते तूष्णीं[18] ध्यायन्त[19] आसां चक्रिरे' स होवाच' किं नु तूष्णीमाध्वे' भूयो वः पृच्छामः' पृच्छतेति[20]' यन्विदं दीक्षिष्यध्व[21] उपमये[22] एतस्मिन्संवत्सरे मिथुनं

1) सोम E; 2) सुश्रु° A und E; शुश्रु° B; 3) ध्याये सं° B und C; 4) न धीयीतेति A pr. m.; नाधीयैतेति C; 5) समावृत्त C; 6) So corr.; die hss. दीक्षिष्यमाणानां ब्रा°; 7) °येच्छां B; 8) समवत्सु: ? ?; 9) ऊचुर्वैव A; 10) जनिमा B; 11) ह्रीदवि° B; 12) °ष्यतीति A und B; 13) दीक्षिष्य B; दीक्षयीष्यथ E; 14) °ष्यती C; 15) दीक्षिषिष्यतेत्यथ C; 16) एक B; 17) भविष्य B; 18) तष्णी B; 19) धायन्त B; 20) पृच्छयेति E; 21) °ष्यध E; 22) ? ? B. Ind. उपयेन.

चरिष्यथ नोपैष्यथेति । धिगिति होचुः । कथं नु दीक्षिता
उपैष्यामो नोपैष्यामहा इति । ते वै ब्राह्मणानामभिमन्ता-
रो[1] भविष्यथ[2] । रेतो ह वो य एतस्मिन्संवत्सरे ब्रा-
ह्मणास्तदभविष्यंस्ते[3] बोधिमता भविष्यथेत्यथ[4] वा उपै-
ष्यामो नोपैष्यामहा इति । ते वै दीक्षिता अवकीर्णिनो
भविष्यथ । न ह वै देवयानः[5] पन्था प्रादुर्भविष्यतीति ।
तिरो वै[6] देवयानः पन्था भविष्यतीति । ते वयं भगवन्त-
मेवोपधावाम यथा स्वस्ति संवत्सरस्योदृचं समश्नवामहा
इति ब्राह्मणम् । ॥ २० ॥

स होवाच द्वादश ह वै वसूनि दीक्षितादुत्क्रामन्ति[7] ।
न ह वै दीक्षितो ऽग्निहोत्रं जुहुयान्न पौर्णमासेन[8]
यज्ञेन यजेत । नामावास्येनास्मिन्वसीत । न पितृयज्ञेन य-
जेत[9] । न तत्र गच्छेद्यत्र मनसा जिगमिषेन्नेष्ट्या यजेत । न
वाचा यथाकथाचिदभिभाषेत[10] । न मिथुनं चरेन्नान्नस्य[11]
यथाकाममुपयुञ्जीत । न पशुबन्धेन यज्ञेन यजेत । न तत्र
गच्छेद्यत्र चक्षुषा परापश्येत्कृष्णाजिनं वसीत । कुरीरं
धारयेन्मुष्टी[12] कुर्यादङ्गुष्ठप्रभृतयस्तिस्र उच्छ्रयेन्मृगशृङ्ग

---

1) °भिमन्दारा A und B; 2) भविष्यत E; 3) °भविष्यन्ति ते E; 4) भविष्यतेत्यथ E; 5) देवायानः C; 6) वो C; 7) दीक्षिता उत्क्रा° E; 8) पूर्णा° C; 9) यज्ञेत A; 10) °विभाषेत C; 11) So corr.; die hss. °चरेन्नान्यस्य; 12) धारयन्मुष्टो E.

गृह्णीयात्तेन कर्षेताथ यस्य दीक्षितस्य वाग्वायता स्यान्मुष्टी वा विसृष्टी[1] स एतानि जपेत् ' ॥ २१ ॥

अग्निहोत्रं च मा पौर्णमासश्च यज्ञः पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुभौ कामप्रौ भूत्वाक्षित्या सह्राविशतां[2] ' वसतिश्च मामावास्यश्च यज्ञः पश्चात्प्राञ्चमुभावितीति[3] समानं ' मनश्च मा पितृयज्ञश्च यज्ञो दक्षिणात उदञ्चमुभावितीति समानं ' वाक्च मेष्टिश्चोत्तरतो दक्षिणाञ्चमुभावितीति समानं ' रेतश्च मान्नं चेत ऊर्ध्वमुभावितीति समानं ' चक्षुश्च मा पशुबन्धश्च यज्ञो[4] ऽमुतो ऽर्वाञ्चमुभौ कामप्रौ भूत्वाक्षित्या[5] सह्राविशतामिति[6] खलु ह वै दीक्षितो य आत्मनि वसूनि धत्ते न चैवास्य का चनार्तिर्भवति न च यज्ञविष्कन्धमुपयात्यपहन्ति[7] पुनर्मृत्युमपात्येति[8] पुनराजातिं[9] ' कामचारो ऽस्य सर्वेषु लोकेषु भाति य एवं वेद यश्चैवंविद्वान्दीक्षामुपैतीति ब्राह्मणम् ' ॥ २२ ॥

अथ यस्य[10] दीक्षितस्यर्तुमती जाया स्यात्प्रतिस्नावा[11] प्रतिस्नावा[12] सरूपवत्साया[13] गोः[14] पयसि स्थालीपाकं

---

1) वसृष्टी A pr. m. und E; 2) साह्राविशता B; 3) In A findet man das ganze yajus; 4) यज्ञो C; 5) °क्षित्य E; 6) ? fehlt etwas; 7) यज्ञविष्कन्ध° B; 8) So alle hss. °मत्येति wäre besser; 9) °जातिं B; °जातं C; 10) ऽनुस्य B; 11) ? ? B स्यात्स्यात्प्रतिस्नावा; 12) ? ?; 13) सारूप° A sec. m. und E; 14) गौः B.

अपयित्वाभिघार्योद्वास्योद्धृत्याभिहिंकृत्य गर्भवेदनपुंसवनैः संपातवन्तं[1] कृत्वा तं परीव प्राश्नीयादृतौ वा अन्नं[2] ' वृषा हिंकार ' एवं हीश्वरा या[3] दीक्षिताय[4] दीक्षिता[5] जाया पुत्रं लभेतेत्येतेनैव[6] प्रक्रमेण[7] यजेतेति ब्राह्मणम् ' ॥ २३ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणपूर्वभागे तृतीयः प्रपाठकः ॥

ओमयं[4] वै यज्ञो यो ऽयं पवते ' तमेत ईप्सन्ति ये संवत्सराय दीक्षन्ते[8] ' तेषां गृहपतिः प्रथमो दीक्षते ' ऽयं वै लोको गृहपतिरस्मिन्वा इदं सर्वं लोके प्रतिष्ठितं ' गृहपता उ एव सर्वे[4] सत्रिणः प्रतिष्ठिताः ' प्रतिष्ठाया[9] एवैनं[9] तत्प्रतिष्ठित्यै[9] दीक्षन्ते[10] ' ॥ १ ॥

अथ ब्रह्माणं[11] दीक्षयति ' चन्द्रमा वै ब्रह्माधिदैवं मनो ऽध्यात्मं ' मनसैव तदोषधीः[12] संदधाति ' तद्वा[13] ओषधीर्विद स एव ब्रह्मौषधीस्तांदनेन लोकेन[4] संदधाति ' तस्मादेतावत्तरेणान्यो न दीक्षेत[14] ' स यदेतावत्तरेणान्यो

---

1) °तवन्त E; 2) यन्न C; 3) So corr.; die hss. य; 4) Fehlt in E; 5) So corr. die hss. °तो; 6) °त्येतेनैव E; 7) प्रकम्येण E; 8) दीक्षन्तो E; 9) ? ? 10) दीक्ष्यन्ते E; 11) ब्राह्मणं C; 12) तदोषधीः C; 13) तद्य E; 14) दीक्षत E.

दीक्षेतेमं तं लोकमोषधिभिर्व्यापादयेदुच्छोषुका[1] ह[2] स्युस्तस्मादेतावत्तरेणान्यो न दीक्षेत' ॥ २ ॥

अथोद्गातारं दीक्षयत्यादित्यो[3] वा उद्गाताधिदैवं चक्षुरध्यात्मं 'पर्जन्य[4] आदित्यः[4] 'पर्जन्यादधि वृष्टिर्जायते' वृष्टिरेव[5] तदोषधीः[5] संदधाति[5] 'तस्मादेतावत्तरेणान्यो न दीक्षेत' स यदेतावत्तरेणान्यो दीक्षेतेमं तं लोकं वर्षेण व्यापादयेदवर्षुका[6] ह स्युस्तस्मादेतावत्तरेणान्यो[7] न दीक्षेत' ॥ ३ ॥

अथ होतारं दीक्षयत्यग्निर्वै होताधिदैवं वागध्यात्ममन्नं वृष्टिर्वाचं[8] चैव तदग्निं चान्नेन संदधाति 'तस्मादेतावत्तरेणान्यो न दीक्षेत' स[9] यदेतावत्तरेणान्यो दीक्षेतेमं तं लोकमन्नेन व्यापादयेदशनायुका ह स्युस्तस्मादेतावत्तरेणान्यो न दीक्षेत' ॥ ४ ॥

अथाध्वर्युं[10] प्रतिप्रस्थाता दीक्षयति 'वायुर्वा अध्वर्युरधिदैवं प्राणो ऽध्यात्ममन्नं वृष्टिर्वायुं[11] चैव[12] तत्प्राणं चान्नेन संदधाति 'तस्मादेतवत्तरेणान्यो न दीक्षेत' स

1) °व्यादयेदुच्छो° B; 2) E fügt वा ein; 3) °दित्यो E; 4) Corrupt; 5) Corrupt; man erwartet वृष्टिं तदोषधिभिः संदधाति; 6) °वर्षुका B; 7) स्युस्तस्मादेतात° B; 8) °र्वाच E; 9) Von स bis I 4. 5 fehlt in E; 10) °ध्वर्यु E; 11) °र्वायु C und E; 12) चैवं C.

यदेतावत्तरेणान्यो दीक्षेतेमं तं लोकं प्राणेन व्यापादये-
त्प्रमायुका[1] ह स्युस्तस्मादेतावत्तरेणान्यो[2] न दीक्षेत ।
॥ ५ ॥

अथ ब्रह्मणे ब्राह्मणाच्छंसिनं दीक्षयत्यथोद्गात्रे प्रस्तो-
तारं दीक्षयत्यथ[3] होत्रे मैत्रावरुणं दीक्षयत्यथाध्वर्यवे
प्रतिप्रस्थातारं[4] नेष्टा दीक्षयति । स हैनमन्वेतेषां[5] वै
नवानां क्लृप्तिमन्वितरे[6] कल्पन्ते । नव वै प्राणाः । प्रा-
णैर्यज्ञस्तायते[7] । अथ ब्रह्मणे पोतारं दीक्षयत्यथोद्गात्रे[8]
प्रतिहर्तारं दीक्षयत्यथ होत्रे ऽच्छावाकं दीक्षयत्यथाध्वर्यवे
नेष्टारमुन्नेता दीक्षयति । स हैनमन्वथ ब्रह्मण आग्नीध्रं
दीक्षयत्यथोद्गात्रे सुब्रह्मण्यं दीक्षयत्यथ होत्रे ग्रावस्तुतं
दीक्षयत्यथ[9] तमन्यः स्नातको वा ब्रह्मचारी वा दीक्षयति ।
न पूतः[10] पावयेदित्याहुः । सैषानुपूर्वं[11] दीक्षा[12] । तद्य
एवं दीक्षन्ते दीक्षिष्यमाणा[13] एव[14] न[14] सत्रिणां प्रा-
यश्चित्तं न विन्दन्ते[15] । सत्रिणां प्रायश्चित्तमनु तस्यार्धस्य

---

1) व्यापद° A und C; 2) स्युस्तस्मादेताव° B; 3) °त्यथा A pr. m.; °त्यथो C; 4) So corr.; die hss. प्रतिस्थातारं; E प्रतिस्थातारं; 5) So corr.; die hss. °न्वितरेषां; 6) So corr. die hss. क्लृप्तिरन्यतरे; 7) °स्ता-यात B; 8) °थोद्गात्रे B; 9) °त्यथा C; 10) पुनः A; पुतः C; 11) सेषानुपूर्वं B; °पूर्वा C; 12) दीक्षते C; 13) दीक्षिष्य° A pr. m.; 14) एवनो C; 15) विंदंते A; विंदंते C.

योगक्षेमः कल्पते यस्मिन्नर्धे दीक्षन्त इति ब्राह्मणम् ' ॥ ६ ॥

श्रद्धाया वै देवा दीक्षणीयां[1] निरमिमतादितेः प्रायणीयां[2] ' सोमात्क्रयं[3] ' विष्णोरातिथ्यमादित्यात्प्रवर्ग्यं[4] ' स्वधाया उपसदो ' ग्नीषोमाभ्यामौपवसथ्यमहः[5] ' प्रातर्यावभ्यो देवेभ्यः प्रातरनुवाकं ' वसुभ्यः प्रातःसवनं ' रुद्रेभ्यो माध्यंदिनं सवनमादित्येभ्यस्तृतीयसवनं ' वरुणादवभृथमदितेरुदयनीयां[6] ' मित्रावरुणाभ्यामनूबन्ध्यां[7] ' त्वष्टुस्त्वाष्ट्रं ' देवीभ्यो देविकाभ्यो[8] देवताहवींषि[9] ' कामादृशातिरात्रं[10] ' स्वर्गाल्लोकादुदवसानीयां ' तद्वा एतदग्निष्टोमस्य जन्म ' स य एवमेतदग्निष्टोमस्य जन्म वेदाग्निष्टोमेन[11] सात्मा[12] सलोको[13] भूत्वा देवानप्येतीति[14] ब्राह्मणम् ' ॥ ७ ॥

अथ यद्दीक्षणीयया[15] यजन्ते श्रद्धामेव तद्देवीं[16] देवतां यजन्ते ' श्रद्धा देवी[17] देवता[18] भवन्ति[19] ' श्रद्धाया

---

1) देक्षिणीया E; दीक्षीयां B; 2) आयणीयां C; 3) सोमात्क्रय्यं B; 4) °त्प्रवर्ग्य B; 5) °थ्यमः E; 6) °नीयं E; 7) °बध्यां B; °बन्ध्यं C; 8) देकाभ्यो B; देववाकाभ्यो E; 9) Man erwartet देविकाहवींषि; 10) Wahrscheinlich कामादतिरात्रं; 11) देवाग्नि° E; 12) Die hss. स आत्मा; 13) सलोका E; 14) देवानपीतीति E; 15) यस्य दीक्षिणी° B; 16) तद्देवी A und B; तद्देवो E; 17) Fehlt in B; देव E; 18) देवताय B; 19) भवति A, C und E.

देव्याः सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ[1] यत्प्रा-
यणीयया[2] यजन्ते ऽदितिमेव तद्देवीं देवतां यजन्ते ' ऽदि-
तिर्देवी देवता भवन्त्यदित्या[3] देव्याः[4] सायुज्यं[5] सलो-
कतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ[6] यत्क्रयमुपयन्ति सोममेव
तद्देवं[4] देवतां यजन्ते ' सोमो देवो देवता भवन्ति ' सोमस्य
देवस्य[4] सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ[7]
यदातिथ्यया यजन्ते विष्णुमेव तद्देवं[8] देवतां[8] यजन्ते '
विष्णुर्देवो देवता भवन्ति[9] ' विष्णोर्देवस्य सायुज्यं सलो-
कतां यन्ति[10] य[11] एतदुपयन्त्यथ[11] यत्प्रवर्ग्यमुपयन्त्या-
दित्यमेव तद्देवं[12] देवतां यजन्त ' आदित्यो देवो देवता
भवन्त्यादित्यस्य[13] देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य
एतदुपयन्त्यथ[14] यदुपसदमुपयन्ति[15] स्वधामेव तद्देवीं[16]
देवतां यजन्ते ' स्वधा देवी देवता भवन्ति[17] ' स्वधाया
देव्याः सायुज्यं[18] सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ[19]
यदौपवसथ्यमहरुपयन्त्यग्नीषोमावेव तद्देवौ देवते यजन्ते[20] '

1) एतदुपथ° B; 2) यत्प्रायणीया B; 3) भवन्त्यदित्य A, C und E;
4) Fehlt in B; 5) सायुज्य B; 6) एत उपय° B; 7) एतदुप° B;
8) तद्देवतां B; 9) भवन्ति A, C und E; 10) यन्ति B; 11) यदेत
उप° B; 12) देवं fehlt in B; 13) Alle hss. haben भवन्त्यादि°;
14) एतदुप° B; 15) य उपस° B; 16) तद्देवी B; 17) भवन्ति B;
18) सायुज्य B; 19) एतदुप° B; 20) यजन्तो A. C und E; यजन्तो B.

ऽग्नीषोमौ देवौ देवते भवन्ति' ऽग्नीषोमयोर्देवतयोः[1] सा-
युज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यत्प्रातरनुवा-
कमुपयन्ति प्रातर्याव्ण एव तद्देवान्देवता[2] यजन्ते' प्रा-
तर्यावाणो देवा देवता भवन्ति[3]' प्रातर्याव्णां देवानां
सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यत्प्रातःसवन-
मुपयन्ति वसूनेव तद्देवान्देवता[4] यजन्ते' वसवो देवा
देवता भवन्ति' वसूनां देवानां सायुज्यं सलोकतां यन्ति
य एतदुपयन्त्यथ यन्माध्यंदिनं सवनमुपयन्ति रुद्रानेव तद्दे-
वान्देवता यजन्ते' रुद्रा देवा देवता भवन्ति' रुद्राणां
देवानां सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यत्तृ-
तीयसवनमुपयन्त्यादित्यानेव तद्देवान्देवता[5] यजन्त' आ-
दित्या देवा[6] देवता भवन्त्यादित्यानां देवानां सायुज्यं
सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यदवभृथमुपयन्ति[7]
वरुणमेव तद्देवं देवतां[8] यजन्ते' वरुणो देवो देवता
भवन्ति[9]' वरुणस्य देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य
एतदुपयन्त्यथ यदुदयनीयया यजन्ते ऽदितिमेव तद्देवीं
देवतां यजन्ते' ऽदितिर्देवी देवता भवन्त्यादित्या[10] देव्याः

1) °र्देवयोः B und C; 2) °न्देवतां C und E; 3) भवति C und E; 4) °न्देवतां A pr. m., B und C; 5) °न्देवतां A und B; 6) Fehlt in E; 7) Von उप° bis यदुदयनीयया fehlt in B; 8) देवता E; 9) भवति A, B und C; 10) °दित्य E.

सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यदनूबन्ध्यया[1] यजन्ते मित्रावरुणावेव तद्देवौ देवते यजन्ते[2] । मित्रावरुणौ देवौ देवते भवन्ति[3] । मित्रावरुणयोर्देवयोः सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ[4] यत्त्वाष्ट्रेण[5] पशुना यजन्ते त्वष्टारमेव[6] तद्देवं देवतां यजन्ते । त्वष्टा देवो देवता भवन्ति । त्वष्टुर्देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यद्देविकाहविर्भिश्चरन्ति या एता उपसत्सु[7] भवन्त्यग्निः[8] सोमो विष्णुरिति देव्यो देविका देवता भवन्ति[9] । देवीनां देविकानां[10] देवतानां सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यद्दशातिरात्रमुपयन्ति[11] काममेव तद्देवं देवतां यजन्ते । कामो देवो देवता भवन्ति । कामस्य देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यदुदवसानीयया यजन्ते स्वर्गमेव[12] तल्लोकं देवं देवतां यजन्ते । स्वर्गो लोको देवो देवता भवन्ति । स्वर्गस्य लोकस्य देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्ति । तद्वा एतदग्निष्टोमस्य जन्म । स य एवमेतदग्निष्टोमस्य[13] जन्म वेदात्वेव[14]

1) °बन्ध्याय B und C; 2) So corr.; alle hss. यजन्तो; 3) So corr.; alle hss. भवन्तो:; 4) °यन्त्यथ B und E; 5) यन्त्वाष्ट्रेण A; 6) त्वा-ष्टारमेव B; 7) So corr.; die hss. उपसत्सु:; 8) भवन्त्यग्नि: A pr. man. und C; 9) भवति B; 10) देवीकानां E; 11) ? wschl. यदतिरा-त्रमुपयन्ति vgl. I 4. 7; 12) स्वर्गमिवं B; 13) एवमेव तदग्नि° E; 14) वेदो हैव E; वेदात्मैव C.

तदग्निष्टोमं स्वर्गे[1] लोके[1] प्रतितिष्ठति[2] 'प्रतितिष्ठति[3] प्रजया पशुभिर्य एवं वेदाग्निष्टोमेन सात्मा[4] सलोको भूत्वा देवानप्येतीति ब्राह्मणम्' ॥ ८ ॥

अहोरात्राभ्यां वै देवाः प्रायणीयमतिरात्रं[5] निरमिमतार्धमासेभ्यश्चतुर्विंशमहर्ब्रह्मणो[6] ऽभिप्लवं 'क्षत्रात्पृष्ठ्यमग्नेरभिजितमद्भ्यः[7] स्वरसाम्नः[8] 'सूर्याद्विषुवन्तमुक्ता आवृत्ताः स्वरसामान 'इन्द्राद्विश्वजितमुक्तौ पृष्ठ्याभिप्लवौ' मित्रावरुणाभ्यां गवायुषी 'विश्वेभ्यो देवेभ्यो दशरात्रं[9] ' दिग्भ्यो दाशरात्रिकं[10] पृष्ठ्यं[11] षडहमेभ्यो लोकेभ्यश्छन्दोमं[12] त्र्यहं[13] 'संवत्सराद्दशममहः 'प्रजापतेर्महाव्रतं 'स्वर्गाल्लोकादुदयनीयमतिरात्रं[14] 'तद्वा एतत्संवत्सरस्य जन्म' स य एवमेतत्संवत्सरस्य[15] जन्म वेद संवत्सरेण[16] सात्मा[17] सलोको भूत्वा देवानप्येतीति[18] ब्राह्मणम्' ॥ ९ ॥

अथ यत्प्रायणीयमतिरात्रमुपयन्त्यहोरात्रावेव तद्देवौ

---

1) स्वर्लोक B; स्वर्गं लोके E; 2) So corr.; die hss. प्रतिष्ठति; 3) प्रतिष्ठति B; fehlt in C; 4) न आत्मा A, B und E; 5) °रात्र E; 6) C निरमिमतार्धमा°, E °श्चतुर्विंशतिमहद्ब्रह्मणो; 7) क्षत्रात्पृष्ठ्यम° E; 8) So corr.; die hss. स्वरसामानः; 9) दशरात्र E; 10) दशरात्रकं E; 11) पृष्ठ्यः B; 12) °श्छन्दोम A, B und E; 13) त्र्यहे E; 14) स्वर्गाल्लोकद्° C; 15) एवमेतत्सा° C; 16) °त्सरेणा A; 17) न आत्मा A sec. m.; न आत्मा B; 18) देवानप्येतीति B.

देवते यजन्ते[1] ऽहोरात्रौ देवौ देवते भवन्ति[2] ऽहोरा-
त्रयोर्देवयोः सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ
यच्चतुर्विंशमहरुपयन्त्यर्धमासानेव[3] तद्देवान्देवता[4] यजन्ते
ऽर्धमासा देवा देवता भवन्त्यर्धमासानां देवानां[5] सायुज्यं
सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यदभिप्लवमुपयन्ति ब्र-
ह्माणमेव[6] तद्देवं देवतां यजन्ते ब्रह्मा देवो देवता
भवन्ति[7] ब्रह्मणो देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य
एतदुपयन्त्यथ यत्पृष्ठ्यमुपयन्ति क्षत्रमेव तद्देवं देवतां यजन्ते
क्षत्रं देवो[8] देवता भवन्ति[9] क्षत्रस्य[10] देवस्य सायुज्यं
सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यदभिजितमुपयन्त्यग्नि-
मेव[11] तद्देवं देवतां यजन्ते ऽग्निर्देवो देवता भवन्त्यग्नेर्दे-
वस्य[12] सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यत्स्व-
रसाम्न[13] उपयन्त्येव तद्देवीर्देवता[14] यजन्त आपो देव्यो
देवता भवन्त्यपां देवीनां सायुज्यं सलोकतां यन्ति य
एतदुपयन्त्यथ यद्विषुवन्तमुपयन्ति सूर्यमेव तद्देवं देवतां

---

1) Alle hss. यजन्तो; 2) Alle hss. भवन्तो; 3) °हरूपय° C und E; 4) °न्देवतां A pr. m.; B und C; 5) देवतानां E; 6) ब्राह्म व C; 7) भवन्ति A, C und E; 8) Fehlt in B; 9) So corr.; alle hss. भवन्ति; 10) क्षत्र E; 11) Von यदभि° bis यत्स्वर° fehlt in E; 12) So corr.; alle hss. भवन्त°; 13) °रसाम्न E; 14) °देवतो A; तद्देविं देवतां C; °र्देवतां E.

यजन्ते ' सूर्यो देवो देवता भवन्ति[1] ' सूर्यस्य देवस्य सा-
युज्यं सलोकतां यन्ति[2] य एतदुपयन्त्युक्ता आवृत्ताः स्व-
रसामानो ' ऽथ यद्विश्वजितमुपयन्तीन्द्रमेव[3] तद्देवं देवतां
यजन्त ' इन्द्रो देवो देवता भवन्तीन्द्रस्य[4] देवस्य सायुज्यं
सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्युक्तौ पृष्ठाभिप्लवावथ य-
द्गवायुषी उपयन्ति मित्रावरुणावेव तद्देवौ देवते यजन्ते[5] '
मित्रावरुणौ देवौ[6] देवते[7] भवन्ति[8] ' मित्रावरुणयो-
र्देवयोः सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यद्द-
शरात्रमुपयन्ति विश्वानेव तद्देवान्देवता[9] यजन्ते ' विश्वे
देवा देवता[10] भवन्ति ' विश्वेषां देवानां सायुज्यं सलोकतां
यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यद्दाशरात्रिकं पृष्ठ्यं[11] षडहमुपयन्ति
दिश एव तद्देवीर्देवता[12] यजन्ते ' दिशो देव्यो[13] देवता
भवन्ति ' दिशां देवीनां सायुज्यं सलोकतां यन्ति[14] य
एतदुपयन्त्यथ यच्छन्दोमं त्र्यहमुपयन्तीमानेव तल्लोकान्दे-
वान्देवता[15] यजन्त ' इमे लोका देवा देवता भवन्त्येषां
लोकानां देवानां[16] सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदु-

---

1) Alle hss. भवति; 2) यति A; 3) °यन्तीन्द्रमेव B; 4) भवतो° A, B und C; 5) So corr.; die hss. यजतो; 6) Fehlt in A; 7) देते A; 8) Die hss. भवतो; 9) Die hss. °न्देवतां; 10) देवतां B; 11) पृष्ठ्यः B; 12) तद्देवीं देवतां B; °न्देवतां C; 13) Fehlt in E; 14) यति A; 15) °वतां C und E; 16) Fehlt in B.

पयन्त्यथ[1] यद्दशममहरुपयन्ति[2] संवत्सरमेव तद्देवं देव-
तां[3] यजन्ते । संवत्सरो देवो देवता भवन्ति[4] । संवत्सरस्य
देवस्य सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यन्म-
हाव्रतमुपयन्ति[5] प्रजापतिमेव[5] तद्देवं[5] देवतां[6] यजन्ते ।
प्रजापतिर्देवो देवता भवन्ति[7] । प्रजापतेर्देवस्य सायुज्यं
सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्त्यथ यदुदयनीयमतिरात्रमु-
पयन्ति स्वर्गमेव[8] तल्लोकं देवं देवतां यजन्ते । स्वर्गो
लोको[9] देवो देवता भवन्ति[10] । स्वर्गस्य लोकस्य देवस्य
सायुज्यं सलोकतां यन्ति य एतदुपयन्ति । तद्वा एतत्संव-
त्सरस्य जन्म । स य[11] एवमेतत्संवत्सरस्य जन्म वेदा-
प्त्वैव[12] तत्संवत्सरं[13] स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठति[14] । प्रति-
तिष्ठति[15] प्रजया पशुभिर्य एवं[16] वेद । संवत्सरेण सात्मा[17]
सलोको भूत्वा देवानप्येतीति ब्राह्मणम् । ॥ १० ॥

स वा एष संवत्सरो ऽधिदेवं[18] चाध्यात्मं च प्रति-
ष्ठितः । स य एवमेतत्संवत्सरमधिदेवं[19] चाध्यात्मं च

---

1) एतदुपयन्त्यत C; 2) °महउपयन्ति C und E; 3) देवतं E; 4) Die hss. भवन्ति; 5) Fehlt in E; 6) Fehlt in E; B hat देवानां; 7) Die hss. भवन्ति; 8) स्वर्गमेवं B; 9) लोके E; 10) Die hss. भवन्ति; 11) Fehlt in C; 12) वेदात्वैव E; 13) °त्सर E; 14) So corr.; die hss. प्रतिष्ठन्ति; 15) तिष्ठन्ति B; 16) एव E; 17) स आत्मा A und B; 18) °दैवं E; 19) एवमेतं सं° C und E.

प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति[1] ' प्रतितिष्ठति[2] प्रजया पशुभिर्य एवं वेद[3] ' ॥ ११ ॥

स वा एष संवत्सरो बृहतीमभिसंपन्नो ' द्वावक्षरावङ्गौ[4] षडहौ[5] द्वौ पृष्ठ्याभिप्लवौ[6] ' गवायुषी दशरात्रस्तथा खलु षट्त्रिंशत्संपद्यन्ते[7] ' षट्त्रिंशदवदाना[8] गौः[8] ' षट्त्रिंशदक्षरा बृहती ' बार्हतो वै स्वर्गो लोको ' बृहत्या वै देवाः स्वर्गे लोके यजन्ते ' बृहत्या स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठति[1] ' प्रतितिष्ठति[2] प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ' ॥ १२ ॥

स वा एष संवत्सरस्त्रिमहाव्रतश्चतुर्विंशे[9] महाव्रतं विषुवति महाव्रतं महाव्रत एव महाव्रतं ' तं ह स्मैतमेवं विद्वांसः पूर्वे त्रिमहाव्रतमुपयन्ति[10] ' ते तेजस्विन आसंस्सत्यवादिनः संशितव्रता[11] ' य एनमद्य तथोपेयुर्यथामपात्रमुदक आसिक्तं[12] निर्मृत्येदेवं[13] यजमाना निर्मृत्येरन्नुपर्युपयन्ति[13] ' तथा हास्य सत्येन तपसा व्रतेन चाभिजितमवरुद्धं[14] भवति य एवं वेद ' ॥ १३ ॥

---

1) So corr.; die hss. प्रतिष्ठति; 2) Fehlt in B; 3) Die hss. स वा एष संवत्सर in dieser und in sieben folgenden kaṇḍika's; 4) द्वादशाक्षरा° C und E; 5) षडहो B; षडहो C; 6) पृष्ठ्याभि° A pr. m.; 7) °पद्यते E; 8) Fehlt in E; 9) So corr.; alle hss. °विंशेन; 10) °यन्ते E; von °पयन्ति bis पात्रम् fehlt in B; 11) शंसितव्रता A und C; 12) आसिके A; आग्निसिक्ते C; 13) So corr.; die hss. निर्मृद्ये°; 14) याभिजि° C.

अथ यच्चतुर्विंशमहरुपेत्यानुपेत्य विषुवन्तं महाव्रतमुपेयात्कथमनागूर्त्यै[1] भवतीति ' यमेवामुं पुरस्ताद्विषुवतो ऽतिरात्रमुपयन्ति तेनेति ब्रूयादभिप्लवात्पृष्ठ्यो निर्मितः ' पृष्ठ्यादभिजिदभिजितः स्वरसामानः ' स्वरसामभ्यो विषुवान्विषुवतः[2] स्वरसामानः ' स्वरसामभ्यो विश्वजिद्विश्वजितः पृष्ठ्याभिप्लवौ ' पृष्ठ्याभिप्लवाभ्यां गवायुषी ' गवायुर्भ्यां[3] दशरात्रः[4] ' दशरात्रान्महाव्रतं[5] ' महाव्रतादुदयनीयो[6] ऽतिरात्र[7] ' उदयनीयो[7] ऽतिरात्रः स्वर्गाय लोकायान्नाद्याय प्रतिष्ठित्यै ' ॥ १४ ॥

अथ यच्चतुर्विंशमहरुपेत्यानुपेत्य[8] विषुवन्तं महाव्रतमुपेयात्कथमनागूर्त्यै[9] भवतीति ' यमेवामुं[10] पुरस्ताद्विषुवतो ऽतिरात्रमुपयन्ति[11] तेनेति ब्रूयादभिप्लवात्पृष्ठ्यो निर्मितः ' पृष्ठ्यादभिजिदभिजितः[12] स्वरसामानः ' स्वरसामभ्यो विषुवान्विषुवतः[13] स्वरसामानः ' स्वरसामभ्यो विश्वजिद्विश्वजितः पृष्ठ्याभिप्लवौ[14] ' पृष्ठ्याभिप्लवाभ्यां गवायुषी '

---

1) So corr.; die hss. °नाकूर्त्यै; 2) Von विषुवान्वि° bis पृष्ठ्या° fehlt in B; 3) गवायुर्भ्यां B; 4) Fehlt in B; 5) So corr.; die hss. दशरात्राय महाव्रतं; E °व्रत; 6) °दयनीयाया A und B; 7) ऽतिरात्रावोदनीयो A und B; 8) °त्यानुपेत्य B; 9) So corr.; die hss. °नाकूर्त्यै; 10) यमेवामु C; 11) ऽतित्रिरात्र° A; त्रिरात्र° E; 12) अभिजित् fehlt in B und E; 13) °वन्तः E; 14) °भिप्लौ E.

गवायुभ्यां दशरात्रो[1] ' अथ ह देवेभ्यो महाव्रतं न[2] तस्थे कथमूर्ध्वैः[3] स्तोमैर्विषुवन्तमुपागातावृत्तैर्मामिति[4] ' ते देवा इहसामिवामुरूप[5] तं यज्ञक्रतुं[6] जानीमो[7] य ऊर्ध्वस्तोमो[8] येनैतदहरवाप्नुयामेति ' तत[9] एतं द्वादशरात्रमूर्ध्वस्तोमं ददृशुस्तमाहरंस्तेनायजन्त ' तत एभ्यो ऽतिष्ठंस्तिष्ठति[10] हास्मै महाव्रतं ' प्रतितिष्ठति[11] ', प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ' ॥ १५ ॥

अथ यच्चतुर्विंशमहरुपेत्यानुपेत्य विषुवन्तं महाव्रतमुपेयात्कथमनागूर्त्यै[12] भवतीति ' यमेवामुं पुरस्ताद्विषुवतो ऽतिरात्रमुपयन्ति तेनेति ब्रूयात्तदाहुः कति संवत्सरस्य पराञ्च्यहानि भवन्ति कत्यर्वाञ्चि ' नव्यानि सकृत्सकृदुपयन्ति तानि पराञ्च्यथ यानि पुनः पुनरुपयन्ति तान्यर्वाञ्चीत्येवैनान्युपासीरन्षडहयोर्ह्यावृत्तिमन्वावर्तन्ते[13] ' ॥ १६ ॥

अथ यच्चतुर्विंशमहरुपेत्यानुपेत्य विषुवन्तं[14] महाव्रतमुपेयात्कथमनागूर्त्यै[15] भवतीति ' यमेवामुं पुरस्ता-

1) दशरात्रौ C; 2) नु A; 3) °मुर्ध्वैं E; 4) So corr.; die hss. °गातां वृत्तै°; 5) ? ; es kommt nog einige Malen in diesem Texte vor; 6) यज्ञक्रतं C und E; 7) जानीयो E; 8) °स्तोमो A, B und E; 9) तत्र C; 10) ऽतिष्ठंस्तिष्ठति B; 11) So corr.; die hss. प्रतिष्ठति; 12) So corr.; die hss. °नागूर्त्ये; 13) °त्येवैना न्युपासी° A, B, C; 14) विषुवन्त E; 15) So corr.; die hss. °नागूर्त्ये.

द्विषुवतो ऽतिरात्रमुपयन्ति[1] तेनेति ब्रूयादभिप्लवं पुरस्ताद्विषुवतः पूर्वमुपयन्ति ' पृष्ठ्यमुपरिष्टात्पिता वा अभिप्लवः पुत्रः पृष्ठ्यस्तस्मात्पूर्वे वयसि पुत्राः पितरमुपजीवन्ति ' पृष्ठ्यं[2] पश्चाद्विषुवतः पूर्वमुपयन्त्यभिप्लवमुपरिष्टात्पिता वा अभिप्लवः ' पुत्रः पृष्ठ्यस्तस्मादुत्तमे वयसि पुत्रान्पितोपजीवति[3] य एवं वेद ' तदप्येतदृचोक्तं शतमिन्नु शरदो अन्ति देवा यत्रा नश्चक्रा जरसं तनूनाम्[4] । पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति मा नो मध्या रीरिषतायुर्गन्तोरित्युप ह वा एनं पूर्वे वयसि पुत्राः पितरमुपजीवन्त्युपोत्तमे वयसि पुत्रान्पितोपजीवति[5] य एवं वेद ' ॥ १७ ॥

अथ हैष महासुपर्णस्तस्य यान्पुरस्ताद्विषुवतः षण्मासानुपयन्ति स दक्षिणः[6] पक्षो[7] ' ऽथ यानावृत्तानुपरिष्टात्षडुपयन्ति स उत्तरः पक्ष[8] ' आत्मा वै संवत्सरस्य विषुवानङ्गानि[9] पक्षौ ' यत्र वा आत्मा तत्पक्षौ ' यत्र वै पक्षौ तदात्मा ' न वा आत्मा पक्षावतिरिच्यते[10] ' नो पक्षावात्मानमतिरिच्येते[11] इत्यैवमु हैव तदपरेषां स्वि-

---

1) त्रिरात्र° A; 2) पृष्ठं C; 3) °जीवन्ति A und B; 4) जनूनाम् E; 5) °जीवन्ति A, B und E; 6) दक्षिणात: E; 7) पक्ष्यो B; 8) Fehlt in B; 9) विषुवानाङ्गानि B und C; 10) So corr.; die hss. °च्येते; 11) So corr.; die hss. °रिच्यन्त.

दितमङ्गां[1] परेषामित्यपरेषां चैव परेषां चेति ब्रूयात्' ॥ १८ ॥

तदाहुर्यद्द्वादश मासाः संवत्सरो ऽथ[2] हैतदहरवाप्नुयामेति[2] ' यद्विषुवतमपरेषां स्विदितमङ्गां परेषामित्यपरेषां चैव परेषां चेति ब्रूयादात्मा वै संवत्सरस्य विषुवानङ्गानि मासा[3] ' यत्र वा आत्मा तदङ्गानि ' यत्राङ्गानि तदात्मा ' न वा[4] आत्माङ्गान्यतिरिच्यते[4] नो ऽङ्गान्यात्मानमतिरिच्यन्त इत्येवमु हैव तदपरेषां स्विदितमङ्गां[5] परेषामित्यपरेषां चैव परेषां चेति ब्रूयात्स वा एष संवत्सरः' ॥ १९ ॥

तदाहुः कथमुभयतोज्योतिषो ऽभिप्लवा अन्यतरतोज्योतिः[6] पृष्ठ इत्युभयतोज्योतिषो वा इमे लोका[7] अग्निनेत आदित्येनामुत इत्येष ह वा एतेषां ज्योतिर्य एनं[8] प्रमृदीव[9] तपति ' देवचक्रे ह वा एते पृष्ठप्रतिष्ठिते[10] पाप्मानं तृंहती[11] परिप्लवेते[12] ' तस्य एवं विदुषां दीक्षितानां पापकं कीर्तयदेते[13] एवास्य तद्देवचक्रे शिर-

---

1) Corrupt!; 2) ऽथैतदह° A und E; 3) So corr.; die hss. मासौ; 4) वात्मा° E; °रिच्येते B und E; 5) स्विदितिमङ्गां B; 6) अन्यतरोज्योतिः B, C und E; 7) लोको E; 8) ?; 9) ? ? B प्रमृदिव; 10) पृष्ठयं प्रति° B; पृष्ठः प्रति° C; 11) तृंहती B und C; 12) परिप्लुवते A; 13) So corr.; A, B und C °यदेत; E °येदेव.

ञ्छिन्दतो[1] ' दशरात्रमुद्धिः[2] ' पृष्ठ्याभिप्लवौ चक्रे ' दशरात्रमुद्धिं[3] पृष्ठ्याभिप्लवौ चक्रे तन्त्रं कुर्वीनिति ह स्माह[4] वास्युस्तयो[5] स्तोत्राणि च शस्त्राणि च संचारयेयुः[6] संचारयेत्तस्मादिमे पुरुषे प्राणा[7] नाना सन्त एकोदयाच्छरीरमधिवसति यन्न संचारयेत्प्रमायुको ह यजमानः स्यादेष ह वै प्रमायुको यो ऽन्धो वा बधिरो वा ' नवाग्निष्टोमा मासि संपद्यन्ते ' नव वै प्राणाः[8] ' प्राणैर्यज्ञस्तायत ' एकविंशतिरुक्थ्या ' एक[9] उक्थ्यः[9] षोडशर्यन्नं वा उक्थ्यो[10] ' वीर्यं षोडश्येव[11] ' तया[12] वृढा स्वर्गं लोकमध्यारोहन्ति[13] ' ॥ २० ॥

अथातो ऽह्नामध्यारोहः ' प्रायणीयेनातिरात्रेणोदयनीयमतिरात्रमध्यारोहन्ति[14] चतुर्विंशेन महाव्रतमभिप्लवेन परमभिप्लवं ' पृष्ठ्येन परं पृष्ठ्यमभिजिताभिजितं[15] स्वरसामभिः परान्स्वरसामानो ' ऽथैतदहरवाप्नुयामेति[16] यद्वैषुवतमपरेषां[17] स्विदितमह्नां[18] परेषामित्यपरेषां चैव

---

1) शिरच्छन्दतो B und E; 2) °मुद्धिं C; 3) °मुद्धि E; 4) Fehlt in E; 5) वास्युस्तायो B; व्रात्यस्तयो C; 6) संचारयेयुः A; 7) प्राणान् B; 8) Fehlt in B; 9) एकोक्थ्यः A und B; एकोक्थ्याः C; 10) उक्थ्यं B; 11) षोडश्यैव A; षोडशैव B; 12) So corr.; die hss. तया; 13) A, B und C fügen noch zu: यदध्यारोहन्ति; 14) प्रानीयेना° B; 15) पृष्ठ्यानभि° C; 16) ऽथ हैतद° B, C und E; 17) यद्वैषुवतपरेषां C; 18) स्विदितिमह्नां B.

परेषां चेति ब्रूयात्स वा एष संवत्सरः ' ॥ २१ ॥

अथातो ऽह्नां निवाहः[1] 'प्रायणीयो ऽतिरात्रश्चतुर्विं-
शायाह्ने निवहति ' चतुर्विंशमहरभिप्लवायाभिप्लवः पृ-
ष्ठ्याय ' पृष्ठ्यो ऽभिजिते ' ऽभिजित्स्वरसामभ्यः ' स्वरसामानो
विषुवते ' विषुवान्स्वरसामभ्यः ' स्वरसामानो विश्वजिते '
विश्वजित्पृष्ठ्याभिप्लवाभ्यां ' पृष्ठ्याभिप्लवौ[2] गवायुर्भ्यां ' गवा-
युषी दशरात्राय ' दशरात्रो महाव्रताय ' महाव्रतमुदनीया-
यातिरात्रायोदयनीयो ऽतिरात्रः स्वर्गाय लोकायान्नाद्याय
प्रतिष्ठित्यै ' ॥ २२ ॥

आदित्याश्च ह वा अङ्गिरसश्च[3] स्वर्गे लोके ऽस्पर्धन्त
वयं पूर्वे स्वरेष्यामो[4] वयं पूर्व इति ' त आदित्या लघुभिः
सामभिश्चतुर्भि स्तोमैर्द्वाभ्यां पृष्ठ्याभ्यां स्वर्गं लोकमभ्यप्ल-
वन्त ' यदभ्यप्लवन्त तस्मादभिप्लवो ' ऽन्वञ्च एवाङ्गिरसो
गुरुभिः सामभिः[5] सर्वैः स्तोमैः सर्वैः पृष्ठैः स्वर्गं[6] लो-
कमभ्यस्पृशन्त ' यदभ्यस्पृशन्त तस्मात्स्पृश्यस्तं[7] वा एतं
स्पृश्यं[8] सन्तं[9] पृष्ठ्य[10] इत्याचक्षते[11] परोक्षेण ' परो-

1) नीवाहः A, C und E; 2) पृष्ठ्याभि° A; 3) चाङ्गिरसश्च B und E; 4) स्वरेष्यामो E; 5) Fehlt in B; समाभिः E; 6) स्वर्गं B; 7) So corr. तस्मात्पृष्ठ्यस्तं A und C; तस्मात्पृष्ठस्तं E; तस्मात्पृष्ठ्यतं B; 8) स्पृष्टं B; 9) सन्तः C; 10) स्पृष्ट्य A; पृष्ठ्या E und B; 11) Von इत्याचक्षते bis निर्मितः fehlt in B.

क्षप्रिया इव हि देवा भवन्ति प्रत्यक्षद्विषो ' ऽभिप्लवा-
त्पृष्ठ्यो निर्मितः ' पृष्ठ्यादभिजिदभिजितः[1] स्वरसामानः[2] '
स्वरसामभ्यो विषुवान्विषुवतः स्वरसामानः ' स्वरसाम-
भ्यो विश्वजिद्विश्वजितः पृष्ठ्याभिप्लवौ ' पृष्ठ्याभिप्लवाभ्यां
गवायुषी ' गवायुर्भ्यां दशरात्रस्तानि ह वा एतानि यज्ञा-
रण्यानि यज्ञकृन्तत्राणि[3] ' तेषां शतं शतं योजनान्यन्तरं[4]
तद्यथारण्यान्यारूढा[5] अशनापिपासे[6] ते पाप्मानं तृंहती[7]
परिप्लवेते ' एवं[8] हैवैते प्रप्लवन्ते ये ऽविद्वांस[9] उपय-
न्त्यथ[10] ये विद्वांस[11] उपयन्ति तद्यथा प्रवाहात्प्रवाहं
स्थलात्स्थलं समात्समं सुखात्सुखमभयादभयमुपसंक्रामन्ती-
त्येवं[12] हैवैते संवत्सरस्योदृचं समश्नवामहा इति ब्रा-
ह्मणम् ' ॥ २३ ॥

प्रोदिर्ह वै कौशाम्बेयः कौसुरुबिन्दुरुद्दालक[13] आरु-
णौ[14] ब्रह्मचर्यमुवास[15] ' तमाचार्यः पप्रच्छ[16] कुमार कति

1) अभिजित् fehlt in E; 2) Fehlt in E; 3) ? ? A, B und C यज्ञकृन्तत्राणि; 4) Sic! B योजनां न्यन्तरं; E योजान्यंतरं; Ś. B. योजना-न्यन्तरेण; 5) तद्यथारण्यां न्या° A; तद्यथारण्या° E; 6) अशनायापिपासे A pr. m.; अशनापिसे E; 7) So corr.; die hss. दृंहती; 8) एव E; 9) विद्वान B; विद्वांसः A und C; 10) उपयत्य E; 11) विद्वांसः A und C; 12) °क्रामन्तोवं C; 13) कौसुरुबिंदु° E; 14) आरुणी A, C und E; 15) So corr. nach Ś. B. XII 2. 2. 13; die hss. °मुवाच; 16) पप्रच्छ B.

ते पिता संवत्सरस्याह्नान्यमन्यतेति[1] । कति[2] त्वेवेति[2] । दशेति होवाच । दश वा इति होवाच । दशाक्षरा विराड्वैराजो यज्ञः । कति त्वेवेति । नवेति होवाच । नव वा इति होवाच । नव वै प्राणाः । प्राणैर्यज्ञस्तायते[3] । कति त्वेवेत्यष्टेति[4] होवाचाष्टौ वा इति होवाचाष्टाक्षरा गायत्री । गायत्रो यज्ञः । कति त्वेवेति सप्तेति होवाच । सप्त वा इति होवाच । सप्त छन्दांसि । छन्दोभिर्यज्ञस्तायते । कति त्वेवेति । षडिति होवाच । षड्वा इति होवाच । षड्वा ऋतव । ऋतूनामाप्त्यै । कति त्वेवेति[5] । पञ्चेति होवाच । पञ्च वा इति होवाच । पञ्चपदा पङ्क्तिः । पाङ्क्तो यज्ञः । कति त्वेवेति । चत्वारीति[6] होवाच । चत्वारि वा इति होवाच । चत्वारो वै वेदा[7] । वेदैर्यज्ञस्तायते । कति त्वेवेति[8] । त्रीणीति होवाच । त्रीणि[9] वा[9] इति[9] होवाच । त्रिषवणो वै यज्ञः । सवनैर्यज्ञस्तायते । कति त्वेवेति । द्वे इति होवाच । द्वे[10] वा इति होवाच । द्विपाद्वै पुरुषो । द्विप्रतिष्ठः[11] पुरुषः । पुरुषो[12] वै यज्ञः । कति त्वेवेत्येकमिति

---

1) °न्यवेति A, B und C; 2) So alle hss.; man erwartet es hier nicht. Im Ś. Br. fehlt es; 3) प्राणैर्यज्ञै° E; 4) त्वेवेतिष्टेति E; 5) त्वेति B; 6) चत्वारिति B; 7) Fehlt in B; 8) B fügt हो ein; 9) त्रीनिति B; 10) द्वि C und E; 11) द्विप्रतिष्ठितः E; 12) पुरुषौ B.

होवाचैकं[1] वा इति होत्राचाहरहरित्येव सर्वं संवत्सरं ।
॥ २४ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणपूर्वभागे चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ओमभिप्लवः षडहः । षड़हानि[2] भवन्ति ज्योतिर्गौरायुर्गौरायुर्ज्योतिरभिप्लवः[3] पञ्चाहः[4] । पञ्च ह्येवाहानि भवन्ति । यद्ध्येव[5] प्रथममहस्तदुत्तममहरभिप्लवश्चतुरहश्चत्वारो[6] हि स्तोमा भवन्ति त्रिवृत्पञ्चदशः[7] सप्तदश एकविंश[8] एवाभिप्लवस्त्र्यहस्त्र्यावृत्तिर्ज्योतिर्गौरायुरभिप्लवो[9] द्व्यहो । द्वे ह्येव सामनी[10] भवतो बृहद्रथंतरे[11] एवाभिप्लव[12] एकाह । एकाहस्य हि[13] स्तोमैस्तायते । चतुर्णामुक्थानां[14] द्वादश स्तोत्राण्यतिरिच्यन्ते । स सप्तमो ऽग्निष्टोमस्तथा[15] खलु सप्ताग्निष्टोमा मासि संपद्यन्त इति ब्राह्मणम् । ॥ १ ॥

अथातो गाधप्रतिष्ठा[16] । समुद्रं वा एते प्रतरन्ति ये

---

1) होत्राचैकैकैकं E; 2) षड्वाहानि C; षडहः षड्हानि E; 3) ज्योतिर्गौरायुर्गौ° E; 4) Von पञ्चाहः bis चतुरहश्च° fehlt in E; 5) So corr.; die hss. यद्येव; 6) °तुरहत्वाश्चत्वारो E; 7) °दशा A pr. m.; 8) °विंशा A, B und C; 9) °हस्त्र्यहावृत्ति° B; 10) समनी B; सामानी C und E; 11) °थंतर A pr. m.; C und E; 12) °भिप्लवं C; 13) Fehlt in den hss.; 14) °मुक्थाना E; 15) ऽग्निष्टोमास्तथा A; 16) गाधप्रतिष्ठ C.

संवत्सराय दीक्षन्ते ' तेषां तीर्थमेव प्रायणीयो ऽतिरात्र-
स्तीर्थेन हि प्रतरन्ति ' तद्यथा समुद्रं तीर्थेन प्रतरेयुस्ता-
दृक्तद्गाधं प्रतिष्ठा चतुर्विंशमहर्यथोपकक्षदघ्नं वा[1] कण्ठ-
दघ्नं[2] वा यतो[3] विश्रम्य[4] प्रस्नायेयुस्तादृक्तत्प्रस्नेयो ऽभि-
प्लवः ' प्रस्नेयः पृष्ठ्यो ' गाधं प्रतिष्ठाभिजिद्यथोपकक्षदघ्नं वा
कण्ठदघ्नं[5] वा यतो विश्रम्य प्रस्नायेयुस्तादृक्तन्नीविदघ्न
एव प्रथमः स्वरसामा ' जानुदघ्नो द्वितीयः ' कुल्फदघ्नस्तृ-
तीयो[6] ' द्वीपः[7] प्रतिष्ठा विषुवान्यथोपकक्षदघ्नं वा क-
ण्ठदघ्नं वा यतो[8] विश्रम्य[9] प्रस्नायेयुस्तादृक्तत्कुल्फदघ्न[10]
एव प्रथमो ऽर्वाक्स्वरसामा[11] ' जानुदघ्नो द्वितीयो ' नी-
विदघ्नस्तृतीयो ' गाधं प्रतिष्ठा[12] विश्वजिद्यथोपकक्षदघ्नं वा
कण्ठदघ्नं वा यतो विश्रम्य प्रस्नायेयुस्तादृक्तत्प्रस्नेयः पृष्ठ्यः
प्रस्नेयो ऽभिप्लवः[13] प्रस्नेये[14] गवायुषी प्रस्नेयो दशरात्रो '
गाधं प्रतिष्ठा महाव्रतं[15] यथोपकक्षदघ्नं[16] वा कण्ठदघ्नं
वा यतो विश्रम्य प्रस्नायेयुस्तादृक्तत्तेषां[17] तीर्थमेवोदय-

---

1) वा न B; 2) °द्गाधं E; 3) याता E; 4) विश्राम्य E; 5) कण्ठं दघ्नं B; 6) कुल्युद° A und E; कुल्यद° C; 7) So corr. nach Ś. Br.; die hss. द्वीपः; 8) युतो C; 9) द्विश्रम्य C; 10) °त्कुल्यु° A, B und E; °त्कुल्य° C; 11) Von ऽर्वाक्स्व° bis यथोपक° fehlt in B; 12) प्रतिष्ठां C; 13) ऽभिः प्लवः A pr. m.; 14) So corr.; die hss. प्रस्नेयो; 15) महां व्रतं E; 16) °क्षदघ्नं E; 17) °क्तात्तेषां B.

नीयो ऽतिरात्रस्तीर्थेन ह्युपयन्ति[1]' तद्यथा समुद्रं तीर्थे-
नोदियुस्तादृक्तदथ ह स्माह श्वेतकेतुरारुणेयः संवत्सराय[2]
न्वहं दीक्षा इति' तस्य ह पिता मुखमुदीक्ष्योवाच[3]
वेत्थ[4] नु[4] त्वमायुष्मन्त्संवत्सरस्य[4] गाधप्रतिष्ठे[5] इति[5]'
वेदेत्येतद्ध स्मैतद्विद्वानाहेति ब्राह्मणम्' ॥ २ ॥

पुरुषो वाव संवत्सरस्तस्य पादावेव प्रायणीयो ऽति-
रात्रः' पादाभ्यां हि[6] प्रयन्ति' तयोर्यच्छुक्लं तदह्नो रूपं'
यत्कृष्णं तद्रात्रेर्नखानि नक्षत्राणां रूपं' लोमान्योषधि-
वनस्पतीनामूरू[7] चतुर्विंशमहरुरो[8] ऽभिप्लवः[9]' पृष्ठं[10]
पृष्ठ्यः' शिर[11] एव त्रिवृत्त्रिवृतं ह्येव शिरो भवति[12]
त्वगस्थि मज्जा मस्तिष्कं' ग्रीवाः पञ्चदशश्चतुर्दश ह्येवैत-
स्यां[13] करूकराणि[14] भवन्ति' वीर्यं पञ्चदशं[15]' तस्मादा-
भिरण्वीभिः[16] सतीभिर्गुरुं[17] भारं[18] हरति' तस्माद्ग्रीवाः

---

1) ह्युपन्ति B; ह्युपन्तिः E; 2) So corr.; °संवत्सरस्था A und C: संवत्सरस्थां B und E; 3) °क्ष्योवाच C; 4) वेत्थनुत्वमायुष्मान्स्सं° B; alle hss. °ष्मान्त्संव°; 5) °तिष्ठेति E; 6) Fehlt in B; 7) लोमान्योषधी° A pr. m.; °न्योषधिं वनस्प° C; °न्योषधेवनस्प° E; 8) °विंशमहरो E; °शमहरोह B; °शमहरुरो C; 9) भिप्लवं B; 10) पृष्ठं fehlt in alle hss.; 11) शिवर् E; 12) भवत् A, B und E; 13) ग्रीवा wird im Sing. und im Plur. gebraucht; 14) करूकराणि C; कंरूकराणो E; 15) पञ्चदशं E; 16) Die hss. तस्मादियमाभिरण्वीभिः; 17) °भिर्गुरं B; 18) भरं B.

पञ्चदश ' उरः सप्तदशो ' ऽष्ठावन्ये[1] जत्रवो[2] ऽष्ठावन्य '
उरः सप्तदशं[3] ' तस्मादुरः[3] सप्तदश ' उदरमेकविंशो[4] '
विंशतिर्ह्येवैतस्यान्तर उदरे कुन्तापानि[5] भवन्त्युदरमे-
कविंशं[6] ' तस्मादुदरमेकविंशः ' पार्श्वे त्रिणवस्त्रयोदशा-
न्याः[7] पर्शवस्त्रयोदशान्याः[8] पार्श्वे त्रिणवे[3] ' तस्मात्पार्श्वे[3]
त्रिणवो ' ऽनूकं त्रयस्त्रिंशो[9] ' द्वात्रिंशतिर्ह्येवैतस्य पृष्टी-
कुण्डीलानि[10] भवन्त्यनूकं त्रयस्त्रिंशं ' तस्मादनूकं त्रय-
स्त्रिंशस्तस्यायमेव[11] दक्षिणो बाहुरभिजित्तस्येमे दक्षिणे
त्रयः प्राणाः स्वरसामान ' आत्मा विषुवांस्तस्येमे सव्ये
त्रयः प्राणा अर्वाक्स्वरसामानस्तस्यायं[12] सव्यो बाहु-
र्विश्वजिदुक्तौ पृष्ठ्याभिप्लवौ ' यावव्राञ्चौ प्राणौ ते[13] गवा-
युषी ' अङ्गानि दशरात्रो[14] ' मुखं महाव्रतं ' तस्य हस्ता-
वेवोदयनीयो ऽतिरात्रो ' हस्ताभ्यां ह्युद्यन्ति ' ॥ ३ ॥

पुरुषो वाव संवत्सरस्तस्य प्राण एव प्रायणीयो
ऽतिरात्रः ' प्राणेन हि प्रयन्ति ' वागारम्भणीयमहर्व्यदार-

---

1) ऽष्ठावह्ने B; 2) यत्रवो A, B und C; 3) Fehlt in B; 4) उरमेकंविंशो E; 5) कुन्तापानि B; कुतापानि C; 6) भवन्तु° B; Im E fehlt von शं तस्मा° bis °यस्त्रिंशो; 7) °दशान्याः C; 8) पर्शवन्याः A, B und E; 9) Von त्रयत्रिंशो bis त्रयस्त्रिंशस्त° fehlt in B; 10) ? ?; 11) °शंस्तस्यावमेव C; 12) अवाक्स्व° B; 13) So corr.; die hss. तौ; 14) दशरात्रा E.

भते[1] वागारभते । वाचैव तदारभते । तस्यायमेव दक्षिणः पाणिरभिप्लवस्तस्येदं प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनं[2] सवनमिदं तृतीयसवनं । गायत्र्या आयतने । तस्मादियमस्यै[3] ह्रसिष्ठा । तस्येदं प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनं सवनमिदं तृतीयसवनं । त्रिष्टुभ[4] आयतने । तस्मादियमस्यै[5] वरिष्ठा[6] । तस्येदं प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनं सवनमिदं तृतीयसवनं[7] । जगत्या आयतने[8] । तस्मादियमनयोर्वरिष्ठा । तस्येदं प्रातःसवनमिदं[9] माध्यंदिनं सवनमिदं तृतीयसवनं । पङ्क्त्या आयतने[10] । पृथुरिव वै पङ्क्तिस्तस्मादियमासां[11] प्रथिष्ठा[12] । तस्येदं प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनं सवनमिदं तृतीयसवनं । विराज[13] आयतने । ऽन्नं वै श्रीर्विराडन्नाद्यमन्नाद्यस्य[14] श्रियो[15] ऽवरुद्धै । तस्मादियमासां[16] वरिष्ठा[17] । तस्येदं प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनं सवनमिदं तृतीयसवनमतिछन्दस[18] आयतने[19] । ऽतिछन्दो[20] वै छन्दसामायतनं ।

---

1) °मध्यपदा° C; 2) मध्यंदिनं E; 3) Man erwartet °मासां; 4) त्रिष्टुभा A pr. m.; und B; 5) Vgl. 3; 6) वसिष्ठा B und C; 7) तृतीयं सवनं E; 8) आयतनो A pr. m.; 9) प्रातःसव° E; 10) आयतनो E; 11) पङ्क्ति तस्मा° E; °यमासां B; 12) Alle hss. प्रतिष्ठा; 13) विराजा A pr. m. und B; 14) So corr.; die hss. श्रीर्विराडन्नाद्यस्य; 15) श्रियो B und E; 16) तस्मादय° C; 17) वसिष्ठः B; 18) °तिछन्दसा A pr. m. und B; 19) आयतनानि C; 20) ऽतिछन्दो B.

तस्मादिदं[1] प्रथिष्ठं[2] फलकं[3] । तस्येदं प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनं सवनमिदं तृतीयसवनं । स[4] इतः[4] स[4] इतो[4] ऽभिप्लवः स[5] इत[5] आत्मा पृष्ठ्यः । प्रवतीवाभिप्लवस्तिष्ठतीव पृष्ठ्यः । प्रवत इव ह्येवमङ्गैस्तिष्ठतीवात्मना[6] । तस्यायमेव[7] दक्षिणः कर्णो ऽभिजित्तस्य यद्दक्षिणमक्ष्णः[8] शुक्लं[9] स प्रथमः स्वरसामा । यत्कृष्णं[10] स द्वितीयो । यन्मण्डलं[11] स[12] तृतीयो[12] । नासिके विषुवान्मण्डलमेव प्रथमो ऽर्वाक्स्वरसामा[13] । यत्कृष्णं स द्वितीयो[14] । यच्छुक्लं[15] स तृतीयस्तस्यायं[16] सव्यः कर्णो विश्वजित्ते पृष्ठ्याभिप्लवौ । यावर्वाञ्चौ प्राणौ ते गवायुषी । अङ्गानि दशरात्रो[17] । मुखं महाव्रतं । तस्योदान एवोदयनीयो[18] ऽतिरात्र । उदानेन ह्युद्यन्ति[19] । ॥ ४ ॥

पुरुषो वाव संवत्सरः[20] । पुरुष इत्येकं । संवत्सर[21] इत्येकमत्र[22] तत्समं । द्वे अहोरात्रे संवत्सरस्य । द्वाविमौ

---

1) तस्मादिदिनं C; 2) Die hss. प्रतिष्ठं; 3) फलकं B; 4) So corr.; die hss. सेतः सेतो; 5) Die hss. सेत; 6) °वात्मना C; 7) तस्याय° E; 8) °मक्षः B; 9) शुक्लः B; 10) Die hss. यत्कृष्णं; 11) यन्मडलं A; यन्मडं B; 12) संस्तृतीया B; 13) ऽर्वाक्स्वर° B, C und E; 14) द्वितीयो B; 15) यच्छुक्ल C; 16) तृतीयस्त° E; 17) दशरात्रौ B, C und E; 18) °यनीयो E; 19) °ह्युद्यन्ति C; 20) °त्सरः B; 21) So corr.; die hss. संवत्सरं; 22) So corr.; die hss. इत्येक इत्यत्र.

पुरुषे प्राणावित्यंत्र[1] तत्समं ' त्रयो[3] वा ऋतवः संव-
त्सरस्य ' त्रय इमे पुरुषे प्राणा इत्यंत्र तत्समं ' षड्ढा[3]
ऋतवः संवत्सरस्य ' षडिमे पुरुषे प्राणा इत्यंत्र तत्समं '
सप्त वा ऋतवः संवत्सरस्य ' सप्तेमे[4] पुरुषे प्राणा इत्यंत्र
तत्समं ' द्वादश मासाः संवत्सरस्य ' द्वादशेमे पुरुषे प्राणा
इत्यंत्र तत्समं ' त्रयोदश मासाः संवत्सरस्य ' त्रयोदशेमे
पुरुषे प्राणा इत्यंत्र तत्समं ' चतुर्विंशतिरर्धमासाः संव-
त्सरस्य ' चतुर्विंशो ऽयं[5] पुरुषो ' विंशत्यङ्गुलिश्चतुरङ्ग
इत्यंत्र तत्समं ' षड्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरस्य ' षड्विंशो[6]
ऽयं पुरुषः ' प्रतिष्ठे षड्विंशे[7] इत्यंत्र तत्समं ' त्रीणि च ह
वै शतानि षष्टिश्च[8] संवत्सरस्याहोरात्राणीत्येतावन्त एव
पुरुषस्य प्राणा इत्यंत्र तत्समं ' सप्त च ह[9] वै शतानि
विंशतिश्च संवत्सरस्याहानि च रात्रयश्चेत्येतावन्त एव
पुरुषस्यास्थीनि[10] च मज्जानश्चेत्यंत्र तत्समं ' चतुर्दश च
ह वै शतानि चत्वारिंशच्च संवत्सरस्यार्धाहाश्चार्धरात्रय-
श्चेत्येतावन्त[11] एव पुरुषस्य स्थूरा[12] मांसानीत्यंत्र[13] त-
त्सममंष्टाविंशतिश्च ह वै शतान्यशीतिश्च संवत्सरस्य

---

1) So corr.; die hss. प्राणा इत्यंत्र; 2) Von ऋतो bis ब्रोद्रायनानि fehlt in B; 3) षडढा E; 4) सप्तमे C; 5) से E; 6) षड्विंशो E; 7) षड्विंशे E; 8) षष्ठु E; 9) हे E; 10) पुरुषस्थीनि E; 11) संवत्सरस्यार्धाहार्ध° E; 12) स्थुरा E; 13) मासानी° E.

पादाह्वाश्च पादरात्रयश्चेत्येतावन्त[1] एव पुरुषस्य स्नावा[2] बन्ध्या[3] इत्यत्र तत्समं ' दश च ह वै सहस्राण्यष्टौ च शतानि संवत्सरस्य मुहूर्ता[4] इत्येतावन्त एव पुरुषस्य पेशशमरा[5] इत्यत्र तत्समं ' यावन्तो मुहूर्ताः[4] पञ्चदश कृत्वस्तावन्तः प्राणा ' यावन्तः प्राणाः पञ्चदश कृत्वस्तावन्तो ऽपाना ' यावन्तो ऽपानाः पञ्चदश कृत्वस्तावन्तो[6] व्याना ' यावन्तो व्यानाः पञ्चदश कृत्वस्तावन्तः समाना ' यावन्तः समानाः पञ्चदश कृत्वस्तावन्त उदाना ' यावन्त उदानाः पञ्चदश कृत्वस्तावन्त्येतादीनि[7] ' यावन्त्येतादीनि तावन्त्येतर्हीणि ' यावन्त्येतर्हीणि[8] तावन्ति[9] स्वेदाय-नानि[10] ' यावन्ति स्वेदायनानि तावन्ति क्षिप्रायणानि ' यावन्ति क्षिप्रायणानि तावन्तो रोमकूपा ' यावन्तो रोम-कूपाः पञ्चदश कृत्वस्तावन्तो[11] वर्षतो धारास्तदेतत्क्रो-शशतिकं[12] परिमाणं ' तदप्येतदृचोक्तं अमादन्यत्र परिव-र्तमानश्चरन्नासीनो[13] यदि वा स्वपन्नपि । अहोरात्राभ्यां पुरुषः क्षणेन कति कृत्वः[14] प्राणिति[15] चापानिति[16] च '

---

1) पादारात्र° E; 2) स्नावा C; स्नाव E; 3) त्रिध्या E; 4) मूहूर्ता A; महूर्ता C; 5) शरसमरा E; 6) °वतो E; 7) °तादिनि A pr. m.; 8) यावन्तेतर्हीणि A, B und C; 9) B fügt ein सप्तत्रा अत्तत्रः पितावन्ति; 10) स्वदाय° B; 11) °वन्यो A; °वन्यो C und E; 12) °देतक्रोशशतिं कं C; 13) °न्वासतो E; 14) कृत्वा C; कृत्यः E; 15) प्रापाति B und E; 16) चापानति B; चापानितिति E.

शतं शतानि परिवत्सराणामष्टौ च शतानि संवत्सरस्य[1]
मुहूर्तान्यान्वहत्यहोरात्राभ्यां[2] पुरुषः समेन कति[3] कृत्वः
प्राणिति[4] चापानिति[5] चेति ब्राह्मणम् । ॥ ५ ॥

संवत्सरस्य समता वेदितव्येति[6] ह स्माह वात्स्युरे-
कमेव पुरस्ताद्विषुवतो ऽतिरात्रमुपयन्त्येकमुपरिष्टात्त्रिंप-
ञ्चाशतमेव पुरस्ताद्विषुवतो ऽग्निष्टोमानुपयन्ति त्रिपञ्चा-
शतमुपरिष्टाद्विंशतिशतमेव[7] पुरस्ताद्विषुवत उक्थ्यानु-
पयन्ति विंशतिशतमुपरिष्टात्षडेव पुरस्ताद्विषुवतः षो-
डशिन[8] उपयन्ति षडुपरिष्टात्त्रिंशदेव पुरस्ताद्विषुवतः
षडहानुपयन्ति त्रिंशदुपरिष्टात्सैषा संवत्सरस्य समता । स
य एवमेतां संवत्सरस्य समतां वेद संवत्सरेण सात्मा[9]
सलोको भूत्वा देवानप्येतीति ब्राह्मणम् । ॥ ६ ॥

अथातो यज्ञक्रमा । अग्न्याधेयमग्न्याधेयात्पूर्णाहुतिः[10] ।
पूर्णाहुतेरग्निहोत्रमग्निहोत्राद्दर्शपूर्णमासौ[11] । दर्शपूर्णमासा-
भ्यामाग्रयणमाग्रयणाच्चातुर्मास्यानि[12] । चातुर्मास्येभ्यः[13] प-

---

1) Fehlt in C und E; 2) मूहूर्ता° A und B; मुहूर्तं न्यान्व° C; 3) तति C; 4) प्राणति B; प्राणानि E; 5) चापानानि A und B; 6) वेदिन्यव्येति C; वेतितितव्येति E; 7) °परिष्टात्षडेव B; °परिष्टाद्विशतमेव E; 8) षोडशिनं B; 9) सा आत्मा A; न आत्मा B; 10) °धेयात् पूर्णाहुतिः B; °हुतिः C; 11) पूर्णा° C; दर्शपूर्णमासौ fehlt in C; 12) दर्शपौर्ण° B; आग्रयणान् fehlt in B; °तुर्मानानि E; 13) चातुर्मासेभ्यः B.

शुबन्धः' पशुबन्धादग्निष्टोमो[1]' ऽग्निष्टोमाद्राजसूयो' राज-
सूयाद्वाजपेयो' वाजपेयादश्वमेधो' ऽश्वमेधात्पुरुषमेधः' पुरु-
षमेधात्सर्वमेधः' सर्वमेधाद्दक्षिणावन्तो[2]' दक्षिणावद्भ्यो
ऽदक्षिणा' अदक्षिणाः सहस्रदक्षिणे प्रत्यतिष्ठंस्ते[3] वा एते
यज्ञक्रमाः' स य एवमेतान्यज्ञक्रमान्वेद यज्ञेन सात्मा[4]
सलोको भूत्वा देवानप्येतीति[5] ब्राह्मणम्' ॥ ७ ॥

प्रजापतिरकामयतानन्त्यमश्नुवीयेति[6]' सो ऽग्नीनाधाय
पूर्णाहुत्यायजत[7]' सो ऽन्तमेवापश्यत्सो[8] ऽग्निहोत्रेणेष्ट्वा-
न्तमेवापश्यत्स दर्शपूर्णमासाभ्यामिष्ट्वान्तमेवापश्यत्स आग्र-
यणेनेष्ट्वान्तमेवापश्यत्स[9] चातुर्मास्यैरिष्ट्वान्तमेवापश्यत्स प-
शुबन्धेनेष्ट्वान्तमेवापश्यत्सो ऽग्निष्टोमेनेष्ट्वान्तमेवापश्यत्स[10]
राजसूयेनेष्ट्वा राजेति[11] नामाधत्त' सो ऽन्तमेवापश्यत्स
वाजपेयेनेष्ट्वा[12] सम्राडिति नामाधत्त[13]' सो ऽन्तमेवापश्य-
त्सो[14] ऽश्वमेधेनेष्ट्वा स्वराडिति[15] नामाधत्त' सो ऽन्तमेवा-
पश्यत्स[16] पुरुषमेधेनेष्ट्वा विराडिति नामाधत्त' सो ऽन्तमे-

---

1) अग्निष्टोमो fehlt in B; 2) °णावतो A; 3) °तिष्ठस्ते B; °तिष्ठन्ति E; 4) स आत्मा A, B und E; 5) °नप्यतीति A; देवा अप्यवेतीति B; 6) So corr.; A °श्नुवेति; B °श्नुवेति; C °श्नुवेने; E °श्नुवति; 7) So corr.; °जेत A, C und E; °नेते B; 8) तमेवा° C; तमेत्रा° E; 9) आगूयणेने° E; आग्रयणेनं स्वान्तमेवा° B; 10) °पश्यात्स E; 11) राज्ञेति E; 12) °येनेष्ट्वां E; 13) °धत्ते C; 14) ऽन्तमवा° E; 15) स्वराडिति E; 16) ऽन्तमेवापश्यत्स A.

वापश्यत्स[1] सर्वमेधेनेष्ट्वा सर्वराडिति[2] नामाधत्त[3] सो ऽन्तमेवापश्यत्सो ऽहीनैर्दक्षिणावद्भिरिष्ट्वान्तमेवापश्यत्सो[4] ऽहीनैरदक्षिणावद्भिरिष्ट्वान्तमेवापश्यत्स[5] सत्त्रेणोभयतो-[6] ऽतिरात्रेणान्ततो ऽयजत[7] ' वाचं[8] ह वै होत्रे प्रायच्छ-त्प्राणमध्वर्यवे[9] चक्षुरुद्गात्रे मनो ब्रह्मणे[10] ऽङ्गानि होत्रकेभ्य आत्मानं सदस्येभ्य[11] ' एवमानन्त्यमात्मानं दत्वा-नन्त्यमाश्नुत[12] ' तथ्या दक्षिणा आनयत्ताभिरात्मानं[13] नि-ष्क्रीणीय[14] ' तस्मादेतेन ज्योतिष्टोमेनाग्निष्टोमेनात्मनि-ष्क्रयणेन सहस्रदक्षिणेन[15] पृष्ठशमनीयेन[16] त्वरेत ' यो ह्यनिष्ट्वा[17] पृष्ठशमनीयेन[18] प्रैत्यात्मानं[19] सो ऽनिष्क्री-य[20] प्रैतीति[21] ब्राह्मणम् ' ॥ ८ ॥

यद्धि[22] संवत्सराय संवत्सरसदो[23] दीक्षन्ते कथमेषाम-

---

1) स fehlt in E; 2) सर्वाराडिति B; 3) °धत्तत् B und C; 4) ऽहीनैर्दक्षिणातद्धि° B; °न्तमेवापश्यत्सो C; 5) स fehlt in E; 6) °भवतो B; सतृणोभयते C; सतृणोभयते E; 7) So corr.; यजेत A und C; यजेत B; यजेतं E; 8) वाच B; 9) °ध्वर्यवै B; °धर्यवै E; 10) ब्रह्मणो E; 11) सदस्योभ्य B; सदसेभ्य E; 12) So corr.; दत्वानन्त्यमभ्युयेति A; दत्वा-नन्तमभ्युयति B; दत्वानन्तमभ्युयेति C; दत्वानन्तमभ्युयते E; 13) आनं वं ताभिरा-त्मानं E; आनयत्ता° B; 14) ? ? 15) सहस्रं दक्षिणेन E; 16) पृष्ठसम° E; 17) होनिष्ट्वा B; 18) पृष्ठाग्र° B; 19) प्रीत्यात्मानं B; 20) So corr.; निष्क्रीणीय A, B, C; नीष्कृणीयतीं E; 21) प्रैति E; 22) यद्धैत्ये B; 23) संवत्सरदो C; °रसोदो E.

ग्निहोत्रमनन्तरितं[1] भवति[1] । व्रतेनेति[1] ब्रूयात्कथमेषां[2] दर्शो ऽनन्तरितो[3] भवति । दध्ना च पुरोडाशेन चेति ब्रूयात्कथमेषां पौर्णमासमनन्तरितं[4] भवत्याज्येन[5] च पु-रोडाशेन चेति ब्रूयात्कथमेषामाग्रयणमनन्तरितं भवति । सौम्येन चरुणेति ब्रूयात्कथमेषां[6] चातुर्मास्यान्यनन्तरि-तानि[7] भवन्ति । पयस्ययेति[8] ब्रूयात्कथमेषां पशुबन्धो[9] ऽनन्तरितो भवति । पशुना च पुरोडाशेन चेति ब्रूया-त्कथमेषां[10] सौम्यो ऽध्वरो[11] ऽनन्तरितो[12] भवति । ग्रहै-रिति ब्रूयात्कथमेषां[13] गृहमेधो[13] ऽनन्तरितो भवति । धानाकरम्भैरिति ब्रूयात्कथमेषां पितृयज्ञो ऽनन्तरितो भव-त्यौपासनैरिति[14] ब्रूयात्कथमेषां मिथुनमनन्तरितं भवति । हिंकारेणेति[15] ब्रूयात्सैषा संवत्सरे यज्ञक्रतूनामपीतिः[16] । स य एवमेतां संवत्सरे यज्ञक्रतूनामपीतिं[17] वेद[18] यज्ञेन सात्मा[19] सलोको[20] भूत्वा देवानप्येतीति ब्राह्मणम् । ॥ १ ॥

---

1) Fehlt in B; 2) ब्रूयात् fehlt in B; 3) ऽनतरितोतो B; 4) पौपामनन्तरितो B; 5) भवतित्या° B; 6) °त्कथमषां E; 7) चतु° E; 8) पयसेति A, C und E; 9) पशू° E; 10) °मेषो B; 11) ऽधरो E; 12) ऽनतरितो B und E; 13) Fehlt in E; 14) भवत्योपा° C; °सनो-रिति E; 15) हिंकारोनेति C; 16) So corr.; die hss. °मुपैतिः; 17) So corr.; °तूनामुपैतिं A; °तूनामुपैते B; °तूनां मपैतिं C; °तूनां मुपैतिं E; 18) A fügt संवत्सरेण ein; 19) स आत्मा A, B und E; 20) संलोको E.

देवा ह वै सहस्रसंवत्सराय दिदीक्षिरे[1] तेषां पञ्च शतानि संवत्सराणां पर्युपितान्यासन्नथेदं[2] सर्वं[3] शश्राम[4] ये स्तोमा यानि पृष्ठानि यानि[5] शस्त्राणि ते देवा इहसामिवासुरुप[6] तं यज्ञक्रतुं[7] जानीमो यः सहस्रसंवत्सरस्य प्रतिमा को हि तस्मै मनुष्यो यः सहस्रसंवत्सरेण यजेतेति तद्यातयाम[8] मध्ये[9] यज्ञस्यापश्यंस्तेनायातयाम्ना[10] या[10] वेदे[10] व्यहिरासीत्तां[11] पञ्चस्वपश्यनृचि[12] यजुषि साम्नि[13] शान्ते ऽथ घोरे ता वा[14] एताः पञ्च व्याहृतयो भवन्त्यो श्रावयास्तु[15] श्रौषड्यज ये यजामहे वौषडिति ते देवा इहसामिवासुरुप[16] तं यज्ञक्रतुं जानीमो यः[17] सहस्रसंवत्सरस्य[17] प्रतिमा[17] को[17] हि[17] तस्मै[17] मनुष्यो[17] यः सहस्रसंवत्सरेण[18] यजेतेति[19] तत एतं तापश्चितं[20] सहस्रसंवत्सरस्याञ्जस्यमपश्यंस्ते[20] ह्यैव

---

1) दीक्षन्ते C; दीक्षिरे E; 2) पर्यपेतां न्यास° B und C; 3) सर्वं B; 4) So corr. nach Ś. Br., die hss. शुश्रुवु:; 5) B fügt ज्ञानानि ein; 6) ? ? 7) °क्रतु B und E; 8) तद्या fehlt in B; 9) मध्ये E; 10) So corr. nach Ś. Br.; °याम्या वेदे A; °याम्या व वेदे B; °याम्या या वेदे C; °याम्यां या वेदे E; 11) व्युहिरा° A, B und E; 12) So corr.; die hss. °पश्यनृचि; 13) साम्नि A, C und E; साम्ने B; 14) Fehlt in E; C व; 15) श्रव° A; श्रावया यस्तु B; 16) ? ?; 17) Fehlt in B; 18) सहस्रं वत्स° B; 19) यजेतिति B; यजेतेति C; यजेति E; 20) संवत्सरं तापश्चितस्या ञ्जस्यमपश्यंस्ते E.

स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि तानि शस्त्राणि । स[1] खलु द्वादश मासान्दीक्षाभिरेति[2] द्वादशमासानुपसद्भिर्द्वादशमासांत्सुत्याभिरथ यद्द्वादश मासान्दीक्षाभिरेति द्वादशमासानुपसद्भिस्तेनैतावग्न्यर्कावाप्नोत्यथ[3] यद्द्वादश मासांत्सुत्याभिस्तेनेदं महदुक्थमवाप्नोति[4] । ते देवा इहसामिवासुरुप[5] तं[6] यज्ञक्रतुं जानीमो यः सहस्रसंवत्सरस्य[7] प्रतिमा । को हि तस्मै मनुष्यो[8] यः सहस्रसंवत्सरेण[9] यजेतेति । तत[10] एतं[11] संवत्सरं[12] तापश्चितस्याञ्जस्यमपश्यंस्तं[12] क्वेव स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि तानि शस्त्राणि । ते[13] देवा इहसामिवासुरुप तं यज्ञक्रतुं जानीमो[14] यः सहस्रसंवत्सरस्य[15] प्रतिमा । को हि तस्मै मनुष्यो यः सहस्रसंवत्सरेण[15] यजेतेति[16] । तत एतं द्वादशाहं संवत्सरस्याञ्जस्यमपश्यंस्तं[17] क्वेव स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि[18] तानि शस्त्राणि । स खलु द्वादशाहं दीक्षाभिरेति द्वादशाहमुपसद्भिर्द्वादशाहं[19] सुत्याभिरथ यद्द्वादशाहं दी-

---

1) Von स bis ते देवा इह° fehlt in E; 2) मासा दीक्षा° B; 3) °त्रग्निर्कावाप्नोत्यथ B; 4) °मावाप्नोति B; 5) ? ? °सुह्रुप° A, C und E; 6) तां C; 7) सहस्रंव° B; 8) मनुष्या C und E; 9) सहस्रं सं° B und E; 10) त B; 11) एवं A; 12) द्वादशाहं संवत्सरस्याञ्जस्यमपश्यस्ते E; 13) Von ते bis द्वादशाहमुपसभि° fehlt in E; 14) जानामो A und C; 15) सहस्रंव° B; 16) यजेति B; 17) °मपश्यस्ते C; 18) पृष्ठा B; 19) °दशाह C.

नाभिरिति द्वादशाहमुपसद्भिस्तेनैतावद्यस्यर्कावाप्नोत्यथ[1] य-
द्द्वादशाहं[2] सुत्याभिस्तेनेदं महदुक्थ्यमवाप्नोति[3] । ते देवा
इहसामिवासुरय[4] तं यज्ञक्रतुं[5] जानीमो यः सहस्रसंव-
त्सरस्य प्रतिमा । को हि तस्मै मनुष्यो यः सहस्रसंव-
त्सरेण यजेतेति[6] । तत एतं पृष्ठ्यं[7] षडहं[8] द्वादशाहस्या-
ञ्जस्यमपश्यंस्तो[9] ह्येव स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि ता-
नि[10] शस्त्राणि । ते देवा इहसामिवासुरय[11] तं यज्ञक्रतुं[12]
जानीमो यः सहस्रसंवत्सरस्य प्रतिमा । को हि तस्मै
मनुष्यो यः सहस्रसंवत्सरेण यजेतेति । तत एतं विश्वजितं
पृष्ठ्यषडहस्याञ्जस्यमपश्यंस्तो[13] ह्येव स्तोमा भवन्ति[14]
तानि पृष्ठानि तानि[15] शस्त्राणि । ते देवा इहसामिवा-
सुरय[16] तं यज्ञक्रतुं[17] जानीमो यः सहस्रसंवत्सरस्य प्र-
तिमा[18] । को हि तस्मै मनुष्यो यः सहस्रसंवत्सरेण
यजेतेति । स वा एष विश्वजिद्यः सहस्रसंवत्सरस्य प्रतिमैष
ह प्रजानां प्रजापतिर्यद्विश्वजिदिति ब्राह्मणम् । ॥ १० ॥

---

1) °न्यर्काप्नोत्यथ A; °न्यार्कावाप्नोत्यथ C; 2) °दशाहं C; 3) महदुक्थ्य° A und C; महदुक्थ्या° B; 4) ? ?; 5) °क्रतु E; 6) यजेति B; 7) पृष्ठ्यः B; पृष्ठ E; 8) षडह C; 9) °पश्यस्ते E; 10) Fehlt in E; 11) ? ?; °सुरूप E; 12) °क्रतु E; 13) °मपश्यन्ते B und C; 14) भवति B; 15) E fügt च ein; 16) ? ?; °सुरूप E; 17) °क्रतु E; 18) प्रति E.

पुरुषं ह वै नारायणं प्रजापतिरुवाच यजस्व[1] यजस्वेति ' स होवाच यजस्व यजस्वेत्येवं हात्थ मा ' त्रिरपि[2] व्रत[3] मे वसवः प्रातःसवनेनागू रुद्रा माध्यंदिनसवनेनादित्यास्तृतीयसवनेन[3] ' यज्ञवास्त्वेव[4] पर्यशिषो यज्ञवास्तुमित्येवमाशिषो[5] ऽहं वा एतद्वेद यज्ञे[6] वसवः प्रातःसवनेनागू रुद्रा माध्यंदिनसवनेनादित्यास्तृतीयसवनेन[7] यज्ञवास्त्वेव पर्यशिषो यज्ञवास्तुमित्येवमाशिषो[8] विद्वांसो नूनं त्वा याजयेयुरिते[9] ह वा अविद्वांसो यत्रानृग्विद्धोता भवत्ययजुर्विदध्वर्युरसामविदुद्गाताभृग्वङ्गिरोविद्ब्रह्मा[10] ' यजस्वैव हन्त तु ते तद्वक्ष्यामि ' यथा सूत्रे मणिरिव सूत्रमेतान्युक्थाह्लानि भवन्ति सूत्रमिव वा मणाविति ' तस्माद्य एव सर्ववित्स्यात्तं ब्रह्माणं कुर्वीतैष ह[11] वै विद्वान्सर्वविद्ब्रह्मा यद्भृग्वङ्गिरोविदेते[12] ह वा अस्य सर्वस्य शमयितारः[13] पालयितारस्तस्माद्ब्रह्मा[14] स्तुते[15] बहिःपवमाने वाचयति ' ॥ ११ ॥

---

1) यजत्र E; 2) ?, त्रिरयन्ते A und C; त्रिरजयिते B; त्रिरयन्ते D; Mit Ś. Br. XII 3. 4. 1. zu lesen यजस्वेति वाव त्वं मामात्थ त्रिरयन्ति वसवः u.s.w.; 3) So corr.; die hss. माध्यंदिने सवने आदित्यास्तृतीयसवने; 4) यज्ञवास्तुं नेव B und C; 5) यज्ञवासु° B; 6) यज्ञे A, E und D; यज्ञे C; 7) Vgl. 3; 8) °माशिषो B; 9) याजयेयुरिते C; 10) भवन्त्यय° B; भवत्ययजुर्विदध्वर्यु° C; भवत्ययजुर्विदध्वर्यु° E; 11) Fehlt in E; 12) न भृग्वङ्गि° B; °रोविदेते C; °रोविदेवेते E; 13) शमेतारः C; शमयितारः E; 14) °स्तस्माद्ब्रह्मा C; °तारः तस्मा E; 15) स्तुते B.

श्येनो ऽसि गायत्रछन्दा ' अनु त्वारभे ' स्वस्ति मा संपारयेति ' स यदाह[1] श्येनो ऽसीति सोमं वा एतदाहैष ह वा अग्निर्भूत्वास्मिंल्लोके[2] संश्यायति[3] ' तद्यत्संश्यायति[4] तस्माच्छ्येनस्तच्छ्येनस्य श्येनत्वं[5] ' स यदाह गायत्रछन्दा अनुत्वारभ इति गायत्रेण छन्दसा वसुभिर्देवैः[6] प्रातःसवने ऽस्मिंल्लोके ऽग्निं सत्वमन्वारभते[7] ' स यदाह स्वस्ति मा संपारयेति गायत्रेणैव छन्दसा वसुभिर्देवैः प्रातःसवने ऽस्मिंल्लोके ऽग्निना देवेन स्वस्ति मा[8] संपारयेति गायत्रेणैवैनं तच्छन्दसा[9] वसुभिर्देवैः प्रातःसवने ऽस्मिंल्लोके ऽग्निना देवेन स्वस्ति संपद्यते य एवं वेद '
॥ १२ ॥

अथ माध्यंदिने पवमाने वाचयति सम्राडसि त्रिष्टुप्छन्दा[10] ' अनु त्वारभे ' स्वस्ति मा संपारयेति ' स यदाह सम्राडसीति[11] सोमं वा एतदाहैष ह वै वायुर्भूत्वान्तरिक्षलोके[12] सम्राजति[13] ' तद्यत्सम्राजति[14] तस्मात्सम्राट्तत्सम्राजस्य सम्राट्त्वं ' स यदाह त्रिष्टुप्छन्दा[15] अनु त्वारभ इति

---

1) वदा E; 2) °त्वा अस्मिंल्लोके A und E; 3) संश्यायति A; संशारयेति सदाश्यायति B; संशापयति C; संश्याति E; 4) So corr.; die hss. °श्यायति; 5) श्येनधं B; 6) वसुर्भि° A; 7) °रभेते A pr. m.; 8) Fehlt in B, C und E; 9) तच्छन्दंसा B; 10) त्रिष्टुभछन्दा B; त्रिष्टुपछन्दा C; 11) संम्यडसीति B; 12) °रिक्षं° B; 13) सम्राजिति E; 14) तद्यत्संभ्राजति E; B fügt ein: तद्यात्सम्राडसीति; 15) त्रिष्टपछन्दा B.

त्रैष्टुभेन[1] छन्दसा रुद्रैर्देवैर्माध्यंदिने सवने ऽन्तरिक्षलोके वायुं[2] सन्तमन्वारभते ' स यदाह[3] स्वस्ति मा संपारयेति[4] त्रैष्टुभेनैव छन्दसा रुद्रैर्देवैर्माध्यंदिने सवने अन्तरिक्षलोके वायुना[5] देवेन[5] स्वस्ति मा संपारयेति ' त्रैष्टुभेनैवैनं[6] तच्छन्दसा[6] रुद्रैर्देवैर्माध्यंदिने सवने अन्तरिक्षलोके वायुना देवेन स्वस्ति[7] संपद्यते य एवं वेद ' ॥ १३ ॥

अथार्भवे पवमाने वाचयति स्वरो ऽसि गयो ऽसि जगच्छन्दा ' अनु त्वारभे ' स्वस्ति मा[8] संपारयेति ' स यदाह स्वरो ऽसीति सोमं वा एतदाहैष ह वै सूर्यो भूत्वामुष्मिंल्लोके स्वरति[9] ' तद्यत्स्वरति तस्मात्स्वरस्तत्स्वरस्य[10] स्वरत्वं[11] ' स यदाह गयो ऽसीति सोमं[12] वा एतदाहैष ह वै चन्द्रमा भूत्वा[13] सर्वांल्लोकान्गच्छति[14] ' तद्यद्गच्छति तस्माद्गयस्तद्गयस्य[15] गयत्वं ' स यदाह जगच्छन्दा अनु त्वारभ इति जागतेन छन्दसादित्यैर्देवैस्तृतीयसवने ऽमुष्मिंल्लोके सूर्यं सन्तमन्वारभते ' स यदाह स्वस्ति

---

1) त्रिष्टुभेन E; 2) वायु B und C; 3) दाह B; 4) °रयति B; 5) B hat: वायु सन्तमन्वारभते सदाह; 6) वैनं तच्च् fehlt in B; 7) B fügt ein संपारयेति त्रैष्टुभेनैवैनं तच्छन्दसा रुद्रैर्देवैर्माध्यंदिने सवने अन्तरिक्षलोके वायुना देवेन स्वस्ति; 8) न B; 9) स्यरति B; 10) तस्मात्स्वरतस्व° A; तस्मात्स्वरतस्वरस्य C; 11) स्वरस्वत्वं C; 12) सोम B; 13) भूत्वां B; 14) E fügt व ein; 15) तस्माद्गयास्त° C; °स्तद्गयस्त E.

मा संपारयेति जागतेनैव[1] छन्दसादित्यैर्देवैस्तृतीयसवने ऽमुष्मिंल्लोके सूर्येण देवेन स्वस्ति मा[2] संपारयेति जागतेनैवैनं तच्छन्दसादित्यैर्देवैस्तृतीयसवने ऽमुष्मिंल्लोके सूर्येण देवेन स्वस्ति संपद्यते य एवं वेद ' ॥ १४ ॥

अथ संस्थिते संस्थिते सवने वाचयति[3] मयि भर्गो[4] मयि[5] महो मयि[6] यशो मयि सर्वमिति ' पृथिव्येव भर्गो ऽन्तरिक्ष एव[7] महो द्यौरेव यशो ऽप एव सर्वमग्निरेव भर्गो वायुरेव[8] मह आदित्या[9] एव यशश्चन्द्रमा एव सर्वं ' वसव एव भर्गो रुद्रा एव मह आदित्या[9] एव यशो विश्वेदेवा एव सर्वं ' गायत्र्येव भर्गस्त्रिष्टुबेव महो जगत्येव यशो ऽनुष्टुबेव सर्वं ' प्राच्येव भर्गः प्रतीच्येव मह उदीच्येव[10] यशो दक्षिणैव सर्वं ' वसन्त[11] एव भर्गो ग्रीष्म एव महो वर्षा एव यशः शरदेव सर्वं ' त्रिवृदेव भर्गः पञ्चदश[12] एव महः सप्तदश एव यश एकविंश एव सर्वमृग्वेद एव भर्गो यजुर्वेद एव महः सामवेद[13] एव यशो[14] ब्रह्मवेद एव सर्वं ' होतैव भर्गो ऽध्वर्युरेव

---

1) °नैवं C; °नैवेत E; 2) मा fehlt in C; von मा bis संपद्यते fehlt in B und E; 3) E fügt नयति ein; 4) भिर्गो A; 5) य E; 6) माय्वे E; 7) E fügt च ein; 8) °रेवम B; 9) आदित्य E; 10) उदीचिव C; 11) वसेत E; 12) पञ्चदवा B; 13) सामावेदा E; 14) E fügt एव ein.

मह उद्गातैव यशो ब्रह्मैव सर्वं । वागेव भर्गः प्राण एव महश्चक्षुरेव यशो मन एव सर्वम् । ॥ १५ ॥

स यदाह मयि भर्ग[1] इति पृथिवीमेवैतल्लोकानामाहाग्निं[2] देवानां वसून्देवान्देवगणानां[3] गायत्रं छन्दसां प्राचीं दिशां वसन्तमृतूनां[4] त्रिवृतं स्तोमानामृग्वेदं वेदानां हौत्रं[5] होत्रकाणां[6] वाचमिन्द्रियाणाम्[7] ॥ १६ ॥

स यदाह मयि मह[8] इत्यन्तरिक्षमेवैतल्लोकानामाह वायुं देवानां रुद्रान्देवान्देवगणानां त्रैष्टुभं छन्दसां[9] प्रतीचीं दिशां ग्रीष्ममृतूनां पञ्चदशं[10] स्तोमानां यजुर्वेदं[11] वेदानामाध्वर्यवं होत्रकाणां प्राणमिन्द्रियाणाम्[12] ॥ १७ ॥

स यदाह मयि यश इति दिवमेवैतल्लोकानामाहादित्यं देवानामादित्यान्देवान्देवगणानां[13] जागतं छन्दसामुदीचीं[14] दिशां वर्षा ऋतूनां[15] सप्तदशं स्तोमानां सामवेदं वेदानामौद्गात्रं होत्रकाणां चक्षुरिन्द्रियाणाम् । ॥ १८ ॥

स यदाह मयि सर्वमित्यप एवैतल्लोकानामाह[16] च-

1) भर्गा A pr. m.; 2) °माहाग्निं E; 3) वासुन्दे° C; वसूद्दे° B; 4) °मृतुनां B; 5) Fehlt in B; 6) होत्रकाणां B; 7) वाचमिद्रियाणाम् E; 8) महे B; 9) छन्दंसां E; 10) पञ्चदशां C; 11) यजुर् E; 12) प्राणमिद्रि° E; 13) °गणाना E; 14) छन्दसां मुदीचीं B; 15) ऋतूना E; 16) °कानां माह C.

न्द्रमसं देवानां विश्वान्देवान्देवगणानामानुष्टुभं[1] छन्दसां दक्षिणां दिशां शरदमृतूनामेकविंशं[2] स्तोमानां ब्रह्मवेदं वेदानां ब्रह्मत्वं होत्रकाणां मन इन्द्रियाणाम्' ॥ १९ ॥

स वा[3] एष दशधा चतुः संपद्यते' दश च ह वै चतुर्विराजो ऽक्षराणि[4]' तं गर्भा उपजीवन्ति[5]' श्रीर्वै विराडंशो[6] ऽन्नाद्यं[7]' श्रियमेव तद्विराजं[8] यशस्यन्नाद्ये प्रतिष्ठापयति' प्रतिष्ठन्तीरिदं[9] सर्वमनुप्रतिष्ठति' प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद' ॥ २० ॥

अनर्वाणं[10] ह वै देवं[11] दध्यङ्ङाङ्गिरस[12] उपसीदं[13] ह यज्ञस्य शुष्टिं[14] समश्नवामहा इति' स दध्यङ्ङाङ्गिरसो[15] ऽब्रवीद्यो वै सप्तदशं प्रजापतिं यज्ञे ऽन्वितं वेद नास्य यज्ञो रिष्यते' न यज्ञपतिं[16] रिष्यन्त[16] इति' ता वा एताः पञ्च व्याहृतयो भवन्त्यो श्रावयास्तु श्रौषडाज येयजामहे वौषडिति' स दध्यङ्ङाङ्गिरसो[17] ऽब्रवीन्न वयं विद्मो यदि ब्राह्मणाः स्मो यद्यब्राह्मणाः स्मो यदि तस्यर्षेः

---

1) °नामः नष्टुभं B; °ष्टुभ E; 2) शरमृतू° B; 3) एवा C und E; 4) ऽक्षराणी B; 5) °जीवति E; 6) विराड्शो A, C und E; 7) ऽन्नाद्यं C; 8) तद्विज E; 9) ? ? प्रतिष्ठन्तिरिदं B; 10) अथर्वाणं A pr. m.; 11) वं B; 12) So corr.; दध्यङाङ्गिरसम् die hss.; 13) Corrupt; 14) श्रुष्टि A; श्रुष्टीं B; शुष्टिं E; श्रुष्टि D; 15) So corr.; die hss. दध्यङाङ्गि°; 16) ? ?; vielleicht यज्ञपती रिष्यत ?; 17) So corr.; die hss. दध्यङाङ्गिरसो .

स्मो वान्यस्येत्यंनर्वाणाश्च[1] ह वा ऋतावन्तश्च[2] पितरः स्वधायामावृषायन्त[3] वयं वदामहे वयं वदामहा[4] इति' सो ऽयात्स्वायंभुवो[5] वा[5] ऋतावन्तो[5] मद्यातां[5] न[5] वयं[5] वदामहा[5] इति' तस्मात्प्रवरे प्रव्रियमाणे[6] वाचयेद्देवाः पितर इति तिस्रो' य इति संयजति[7] स भवति यश्च[8] न ब्रूते यश्च[9] न ब्रूत इति ब्राह्मणम्' ॥ २१ ॥

सावित्रं ह स्मैतं[10] पूर्वं पुरस्तात्पशुमालभन्त इत्येतर्हि[11] प्राजापत्यं' यो ह्येव सविता स प्रजापतिरिति वदन्तस्तस्माद्‌ समुप्याग्नींस्तेन[12] यजेरंस्ते समानधिष्ण्या इव स्युरोखासंभरणीयाया[13]' उखासंभरणीयायां विन्युप्याग्नींस्तया[14] यजेरंस्ते नानाधिष्ण्या इव स्युरा दीक्षणीयाया[15]' दीक्षणीयायां संन्युप्याग्नींस्तया[16] यजेरंस्ते समानधिष्ण्या[17] इव स्युरोदवसानीयाया[18]' उदवसानीयायां विन्युप्याग्नींस्तया यजेरंस्ते नानाधिष्ण्या इव स्युरथ यदि यजमानस्योपतपेत्यार्थ्नतो ऽग्नीनाधाय तावदासीत[19] या-

---

1) नान्य° ed. B. Ind.; 2) ऋतावन्तश्च B; ऋतावन्तश्च E; 3) °वायन्तं B; 4) वनाहा E; 5) ? ? A und C मद्यातां; E मद्यातां; 6) प्रव्रीय: माणो B; 7) यजति B; 8) यस्य C; यस्त्वव E; 9) यस्य C; यस्य E; 10) स्म वैतं A, C und E: वैतं B; 11) So corr.; die hss. इति नेतर्हि; 12) So corr.; die hss. नगोप्या°; 13) स्युरोखासं A; स्युरोपा सं° B; स्युरेपासं° C; स्युरोपा° E; 14) °स्तेन C; 15) Fehlt in B und E; 16) °स्तेन A, B und E; 17) सामानधिष्ण्या E; 18) स्युरेद° B; 19) तावदासीत A.

वदगदः[1] स्याद्यदि प्रैयात्स्वैरेव[2] तमग्निभिर्दहेदंशत्राग्निभिरिनेरे[3] यजमाना[4] आसत इति वदन्तस्तस्य तदेव ब्राह्मणं यददः पुरःसवने 'पितृमेध[5] आशिषो व्याख्याताः' ॥ २२ ॥

सायंप्रातर्होमौ स्थालीपाको नवश्च[6] यः ।
बलिश्च पितृयज्ञश्चाष्टका[7] सप्तमः पशुः ॥
इत्येते पाकयज्ञाः[8] '
अग्न्याधेयमग्निहोत्रं पौर्णमास्यमावास्ये ।
नवेष्टिश्चातुर्मास्यानि[9] पशुबन्धो ऽत्र सप्तमः ॥
इत्येते हविर्यज्ञाः '
अग्निष्टोमो ऽत्यग्निष्टोम उक्थ्यः षोडशिमांस्ततः ।
वाजपेयो ऽतिरात्रश्चाप्तोर्यामात्र सप्तमः ॥
इत्येते सुत्याः '
के स्विद्देवाः प्रवोवाजाः के स्विद्देवा अभिद्यवः ।
के स्विद्देवा हविष्मन्तः किं स्विज्जिगाति सुम्नयुः ॥
ऋतव एव प्रवोवाजा[10] मासा देवा अभिद्यवः ।

---

1) So corr.; die hss. वावदग्ध; 2) प्रेयाज्ञानोत्स्वैरेव B; प्रेयात्स्वैरेव C; 3) °भिर्देहेद° B; °भिर्देहेद्दश वा अग्नि° A, C und E; 4) यजमान A, C und E; 5) पितृमेधा B; 6) नभश्च C; 7) पितृयज्ञ° A und E; पितृयज्ञश्चाष्टका C; 8) पाकंयज्ञाः B; पाकयज्ञाः C; 9) °तुर्मास्यानि A und E; 10) °वाजोजा A und B.

अर्धमासा हविष्मन्तस्त्रिंशाति[1] सुम्नयुः ॥
कति स्विद्रात्रयः कत्यहानि कति स्तोत्राणि कति शस्त्रा-
ण्यस्य[3] ।
कति स्वित्सवनाः संवत्सरस्य स्तोत्रियाः पदाक्षराणि क-
त्यस्य ॥
द्वावतिरात्रौ षट्शतमग्निष्टोमा[3] द्वे[4] विंशतिशते उक्थ्यानां ।
द्वादश षोडशिनः षष्टिः[5] षडहा वैषुवतं[6] च ॥
अहान्यस्य विंशतिशतानि त्रीण्यहश्चैकं तावदस्य ।
संवत्सरस्य सवनाः सहस्रमशीति त्रीणि च संस्तुतस्य[7] ॥
षट्षष्टिश्च द्वे च शते भवत स्तुतशस्त्राणामयुतं[8] चैकमस्य ।
स्तोत्रियाश्च नवतिसहस्रा[9] द्वे नियुते नवतिश्चाति[10] षट्[11] ॥
अष्टौ शतान्ययुतानि त्रिंशच्चतुर्नवतिश्च पदान्यस्य[12] ।
संवत्सरस्य कविभिर्मितस्यैतावती मध्यमा देवमात्रा ॥
अयुतमेकं प्रयुतानि त्रिंशद्द्वे नियुते तथा[13] ह्यनुसृष्टाः[13] ।
अष्टौ शतानि नव चाक्षराण्येतावानात्मा परमः प्रजा-
पतेः ॥

---

1) So corr.; °स्तोत्रिंशतानि A; °स्ता त्रिंशिनाति C; °स्तां स्वंतिनाति B; °स्तोत्रिंशनाति E; 2) Von शस्त्रा° bis रात्रौ fehlt in B; 3) षट्शत° B; 4) द्वा E; 5) पृष्टिः A; 6) विषुवतं B; 7) संस्तवस्य E; 8) °णामयुः कं B; 9) नवतिस° C und E; नवतीस° A; 10) °श्चाधि A; °श्चति C; 11) षड्ड C; षडे E; 12) पदां न्यस्य E; 13) तथाह्यनुसृष्टा : E.

आद्यं वषट्कारः प्रदानान्तमेतमग्निष्टोमे[1] पर्वशः[2] साधु कृतम् ।
सौभेषजं छन्द ईप्सन्यदग्नौ[3] चतुःशतं बहुधा हूयते यत् ॥
प्रातःसवन स्तुत एकविंशो गायत्रस्तोममित एक एव ।
माध्यंदिनः सप्तदशेन कृतस्त्रयस्त्रिंशेन सवनं तृतीयम् ॥
॥ २३ ॥

श्रद्धायां रेतस्तपसा तपस्वी वैश्वानरः सिषिचे ऽपत्यमीप्सन् ।
ततो जज्ञे[4] लोकजित्सोमजम्भा[5] ऋषेर्ऋषिरङ्गिराः संबभूव ॥
ऋषेर्यज्ञस्य चतुर्विधस्य[6] श्रद्धां[7] यः श्रेयसीं लोकममुं जिगाय ।
यस्मै वेदाः प्रसृताः सोमबिन्दु[8] युक्ता वहन्ति सुकृतामु लोकम् ॥
ऋचो ऽस्य भागांश्चतुरो वहन्त्युक्थशस्त्रैः प्रमुदो मोदमानाः ।
ग्रहैर्हविर्भिश्च कृताकृतश्च यजूंषि[9] भागांश्चतुरो वहन्ति ॥
औदुम्बर्यां सामघोषेण तावत्सविष्टुतिभिश्च स्तोमैः छन्दसा[10] ।
सामानि भागांश्चतुरो वहन्ति गीत्या स्तोमेन सह प्रस्तावेन[11] च ॥

---

1) °होमेन C; 2) प्रवर्तश्च: C; 3) इत्तंत्यचभ्मौ B; 4) यज्ञो B; यज्ञे A und E; 5) °स्तोमलंशंभा B; 6) °र्विदस्य C; 7) श्रद्धा C; 8) °बिन्दुं A; 9) यजूंषी B; यजूषि E; 10) छन्द C; 11) प्रस्थावेन C.

प्रायश्चित्तैर्भेषजैः संस्तुवन्तो ऽथर्वाणो ऽङ्गिरसश्च शान्ताः ।
ब्रह्मा ब्रह्मत्वेन प्रमुदो मोदमाना असंसृष्टान्भागांश्चतुरो[1]
वहन्ति ॥
यो ब्रह्मवित्सो[2] ऽभिकरो ऽस्तु वः शिवो धिया[3] धी-
रो[4] रक्षतु धर्ममितम्[5] ।
मा वः प्रमत्तामममृताच्च यज्ञात्कर्माच्च[6] येनानङ्गिरसो[7] ऽपि-
यासीत्[8] ॥
मायुं[9] दर्शं[10] मारुशस्ताः प्रमेष्टा मा मे भूर्युक्ता[11] वि-
दह्याय लोकान् ।
दिव्यं भयं[12] रक्षत धर्ममुद्यतं[13] यज्ञं कालाश स्तुतिगो-
पनायनम्[14] ॥
होता च मैत्रावरुणश्च पादमच्छावाकः सह ग्रावस्तुतै-
कम्[15] ।
अभि स्तुवन्तो ऽहरहः पृथिव्या[16] अग्निं पादं ब्रह्मणा[17]
धारयन्ति ॥

---

1) असंसृष्टा भागोश्चतुरो E; 2) ब्रह्मवि: सो C; 3) धीया A pr. m.; 4) धीरो C; 5) धर्ममेतां C; 6) ? ?; °त्कर्मत्र B; 7) °ङ्गिरासा B; 8) ऽपियासीत C; 9) मायु C; 10) दिशं A; दिशां B; 11) So corr.; die hss. भूर्युक्ता; 12) भवं A pr. m. und B; 13) °मुद्यन्त E; 14) °नापनायनं A, C und E; 15) ग्रावस्तुतैकम् C; ग्रावस्तुतैक E; 16) पृथिव्यां B; 17) ब्राह्मणा C.

अध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता[1] नेष्टोन्नेता निहितं पादमेकम् ।
समन्तरिक्षं यजुषा स्तुवन्तो[2] वायुं पादं ब्रह्मणा धारयन्ति ॥
सामोद्गाता छादयन्नप्रमत्त औदुम्बर्यां[3] स्तोभदेयः[4] सगद्गदः ।
विद्वान्प्रस्तोता विदद्वाय[5] सुष्टुतिं सुब्रह्मण्यः प्रतिहर्ताय[6] यज्ञे ॥
साम्ना दिव्येकं निहितं स्तुवन्तः सूर्यं पादं ब्रह्मणा धारयन्ति ।
ब्रह्मा हैकं[7] ब्राह्मणाच्छंसिनः सह पोताग्नीध्रो निहितं पादमेकम् ॥
अथर्वभिरङ्गिरोभिश्च गुप्तो ऽप्सु[8] चन्द्रं पादं ब्रह्मणा धारयन्ति[9] ।
षोडशिकं होत्रका अभिष्टुवन्ति वेदेषु युक्ताः प्रपृथक्चतुर्धा[10] ॥
मनीषिणो दीक्षिताः श्रद्दधाना[11] होतारो गुप्ता अभिवहन्ति[12] यज्ञम् ।
दक्षिणतो ब्रह्मणास्थो[13] जनदित्येतां व्याहृतिं जपन् ॥

---

1) प्रस्ताता B; 2) स्तुवतो B; 3) °र्या C; 4) स्तोभदेवः E; 5) Sic!; 6) °र्त्तांश्च A pr. m., B und E; 7) हैकं E; 8) सु E; 9) धारयति B; 10) पृथक्चतुर्धा B; प्रथक्चतुर्धा C und E; 11) श्रद्धाना B; 12) अभिवहन्ति A; 13) So corr. nach Bloomfield (Ved. Conc.) ब्रह्मणा-स्था A und C; ब्रह्मणोता B; ब्रह्मणस्थात् E.

सप्तदशं सदस्यं तं कीर्तयन्ति पुरा[1] विदुः ।
अष्टादशी दीक्षिता दीक्षितानां यज्ञे पत्नी श्रद्दधानेह[2]
युक्ता ॥
एकोनविंशः शमिता बभूव विंशो[3] यज्ञे गृहपतिरेव[4]
सुन्वन् ।
एकविंशतिरेवैषां संस्थायामङ्गिरो वह[5] ॥
वेदैरभिष्टुतो लोको नानावेशापराजितः ।   ॥ २४ ॥
सप्त सुत्याः सप्त च पाकयज्ञाः[6] हविर्यज्ञाः सप्त तथैकविं-
शतिः ।
सर्वे ते यज्ञा अङ्गिरसोऽपियन्ति[7] नूतना यानृषयो सृज-
न्ति[8] ये च सृष्टाः पुराणैः ॥
एतेषु वेदेष्वपि चैकमेवापव्रजमृत्विजां संभरन्ति ।
कृ‍स्तृत्‍वात्सचते[9] तामशस्तिं[10] विष्कन्धमेनं विसृतं प्रजासु ॥
निवर्तन्ते दक्षिणा नीयमानाः सुते सोमे वितते यज्ञतन्त्रे[11] ।
मोघाशिषो यन्त्यनिवर्तमाना अनिष्टयज्ञा न तरन्ति लो-
कान् ॥

---

1) पुराष्टा B; 2) °नेय C; 3) विंशा C und E; 4) गृहपतिरिव A, B und E; 5) इव B; 6) यावयज्ञा C; पाक्यकयज्ञा E; 7) ऽपीयन्ति E; 8) सृजति B; 9) Corrupt; कृदलिपा° C; कृट्टियात्सवते E; 10) कामशस्तिं C; °शस्तं B und E; 11) यज्ञं तन्त्रे E.

द्वादशवर्षं[1] ब्रह्मचर्यं पृथग्वेदेषु तत्स्मृतम् ।
एवं[2] व्यवस्थिता वेदाः[3] सर्व एव स्वकर्मसु ॥
सन्ति चैषां समानाः मन्त्राः कल्पाश्च ब्राह्मणानि च ।
व्यवस्थानं तु तत्सर्वं पृथग्वेदेषु तत्स्मृतम् ॥
ऋग्वेदस्य पृथिवी स्थानमन्तरिक्षस्थानो ऽध्वरः ।
द्यौ[4] स्थानं सामवेदस्यापो भृग्वङ्गिरसां स्मृतम् ॥
अग्निर्दैवत[5] ऋग्वेदस्य यजुर्वेदो वायुदैवतः[6] ।
आदित्यः[7] सामवेदस्य चन्द्रमा वैद्युतश्च भृग्वङ्गिरसाम् ॥
त्रिवृत्स्तोम ऋग्वेदस्य[8] यजूंषि पञ्चदशेन सह जज्ञिरे ।
सप्तदशेन सामवेद एकविंशो ब्रह्मसंमितः ॥
वागध्यात्ममृग्वेदस्य[9] यजुषां प्राण उच्यते ।
चक्षुषी सामवेदस्य मनो भृग्वङ्गिरसां स्मृतम् ॥
ऋग्भिः सह गायत्रं जागतमाहुर्यजूंषि त्रैष्टुभेन सह जज्ञिरे ।
उष्णिक्ककुब्भ्यां भृग्वङ्गिरसो जगत्या[10] सामानि[11] कवयो वदन्ति ॥
ऋग्भिः पृथिवीं[12] यजुषान्तरिक्षं[13] साम्ना दिवं लोकजित्सोमजम्भाः ।

1) °वर्षे B; 2) एव E; 3) वेदोः E; 4) द्यो: E; 5) अग्निर्दैवता A; 6) वायुर्दैवता A pr. m. und E; 7) आदित्याः E; 8) ऋग्वेदस E; 9) वागाध्या° E; 10) जागत्य C; 11) नमानि C; 12) पृथिवी B und E; 13) °न्तरिक्ष E.

अथर्वभिरङ्गिरोभिश्च[1] गुप्तो यज्ञश्चतुष्पाद्दिवमुद्वहेत[2] ॥

ऋग्भिः सुशस्तो यजुषा[3] परिष्कृतः सविद्युतः सामभि-
स्तोमजम्भाः[4] ।

अथर्वभिरङ्गिरोभिश्च गुप्तो यज्ञश्चतुष्पाद्दिवमारुरोह ॥

ऋचो विद्वान्पृथिवीं वेद संप्रति यजूंषि विद्वान्बृहदन्त-
रिक्षम् ।

दिवं वेद सामगो यो[5] विपश्चित्सर्वाँल्लोकान्यद्भृग्वङ्गि-
रोवित् ॥

यांश्च ग्रामे यांश्चारण्ये[6] जपन्ति मन्त्रान्नानार्थान्बहुधा ज-
नासः ।

सर्वे ते यज्ञा अङ्गिरसोऽपियन्ति नूतना सा हि गति-
र्ब्रह्मणो[7] यावरार्ध्या ॥

त्रिविष्टपं त्रिदिवं नाकमुत्तमं तमेतया त्रय्या विद्ययेति[8] ।

अत उत्तरे ब्रह्मलोका महान्तोऽथर्वणामङ्गिरसां[9] च[9]
सा गतिः ॥

अथर्वणामङ्गिरसां[9] च[9] सा गतिरिति ब्राह्मणम् ॥ २५ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणपूर्वभागे पञ्चमः प्रपाठकः ॥

॥ इति पूर्वब्राह्मणं समाप्तम् ॥

---

1) अथर्वाभि° A, B und C; 2) So corr.; die hss. °मुद्वहेद; 3) यजुष C; 4) सामभिर्स्तो° C; 5) Ed. B. Ind.; die hss. ग्रो; 6) यांश्चारण्ये C; 7) °ह्मणो A; 8) So corr.; die hss. विद्यथेति; 9) ऽथर्वणामङ्गिरसांच C.

॥ गोपथब्राह्मणोत्तरभागः ॥

अथ यद्ब्रह्मसदनात्तृणं निरस्यति शोधयत्येवैनं तद्-थोपविशतीदमहमर्वाग्वसोः सदने सीदामीत्यर्वाग्वसुर्ह[1] वै देवानां ब्रह्मा पराग्वसुरसुराणां[2] ' तमेवैतत्पूर्वं सा-दयत्यरिष्टं[3] यज्ञं[4] तनुतादित्यथोपविश्य[5] जपति बृहस्प-तिर्ब्रह्मेति ' बृहस्पतिर्वा आङ्गिरसो देवानां ब्रह्मा ' तस्मि-न्नेवैतदनुज्ञामिच्छति ' प्रणीतासु प्रणीयमानासु वाचं यच्छे-त्या हविष्कृत उद्वादनादेतद्वै यज्ञस्य द्वारं ' तदेतदशून्यं[6] करोतीष्टे च स्विष्टकृत्यानुयाजानां[7] प्रसवादित्येतद्वै[8] यज्ञस्य द्वितीयं द्वारं ' तदेवैतदशून्यं करोति ' यत्परिधयः परिधीयन्ते[9] यज्ञस्य गोपीथाय ' परिधीन्परिधत्ते यज्ञस्य सात्मत्वाय ' परिधीन्संमार्ष्टि[10] ' पुनात्येवैनांस्त्रिर्मध्यमं[11] ' त्रय इमे प्राणाः ' प्राणानेवाभिजयति ' त्रिर्दक्षिणार्ध्यं[12] ' त्रयो वै लोका[13] ' लोकानेवाभिजयति ' त्रिरुत्तरार्ध्यं[14] ' त्रयो वै देवलोका ' देवलोकानेवाभिजयति[15] ' त्रिरुपवा-

---

1) °सुर्ह D; 2) पराग्वसु° D; 3) सादयेत्य° A pr. m.; 4) यज E; 5) तनुतादित्यथोपविश्य E; 6) तद्वै एतद° D; 7) स्विष्टकृत्य° D; 8) °दित्येतद्वै E; 9) परीधीयन्ते D; 10) परिधीन्स° B und A sec. m.; 11) पुनात्येवैनांस्त्रि° F; 12) त्रिर्दक्षिणार्धं B, D, E und F; 13) लोका fehlt in E; 14) °त्तरार्धं B, D und F; त्रिरुत्तरार्धं E; 15) °जयेति A; °जनयति D; °जयन्ति F.

जयति[1] । त्रयो वै देवयानाः पन्थानस्तानेवाभिजयति । ते
वै द्वादश भवन्ति । द्वादश ह वै मासाः संवत्सरः । संव-
त्सरमेव तेन प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा[2] उपदधाति
स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै[3] । ॥ १ ॥

प्रजापतिर्वै रुद्रं[4] यज्ञान्निरभजत्सो[5] ऽकामयत । मेय-
मस्मा आकृतिः समर्धि[6] यो मा यज्ञान्निरभाक्षीदिति ।
स यज्ञमभ्यायम्याविध्यत्तदाविद्धं[7] निरकृन्तत्तत्प्राशित्रमभ-
वत्तदुदयच्छत्तद्भगाय[8] पर्यहरंस्तत्प्रत्यैक्षत[9] । तस्य चक्षुः
परापतत्तस्मादाहुरन्धो वै भग इत्यपि ह[10] तं[10] नेच्छे-
यमिच्छति[10] । तत्सवित्रे पर्यहरंस्तत्प्रत्यगृह्णात्तस्य[11] पाणी
प्रचिच्छेद[12] । तस्मै हिरण्मयौ प्रत्यदधुस्तस्माद्धिरण्यपाणि-
रिति[13] स्तुतस्तत्पूष्णे[14] पर्यहरंस्तत्प्राश्नात्तस्य दन्ताः प-
रोप्यन्त । तस्मादाहुरदन्तकः पूषा पिष्टभाजन इति । तदि-
ध्मायाङ्गिरसाय[15] पर्यहरंस्तत्प्राश्नात्तस्य शिरो व्यपतत्तं[16]

---

1) °जयन्ति F; 2) °वास्मान् F; 3) समष्टै D; 4) रुद्र D; 5) °भजात्सो A pr. m.; 6) So corr.; A समृध्यियों; die andere hss. समृद्धियों; 7) °विध्यं तदाविद्धं E; °विध्यतदाविद्धं F; °विध्यं D; 8) °च्छत-द्भगाय D und F; 9) So corr.; °त्प्रतीक्षित A, B; °त्प्रतीक्षयत D; °त्प्रतीक्षत E; °त्प्रतीक्षित F; 10) हन्तोच्छेयमिच्छति A; ह तं ते छेयति B; 11) So B. Ind.; die hss. °त्प्रतिगृह्णात्तस्य; 12) So corr.; प्रतिच्छेद die hss.; 13) प्रत्यदधोस्त° D; प्रत्यदधस्त° F; 14) स्तुतस्ते पूष्णो B; 15) °तदिध्मं वाङ्गिरसाय B; °व आङ्गिरसाय E; 16) व्यपततं A.

यज्ञ एवाकल्पयत्स[1] एष इध्मः ' समिधो ह पुरातनस्तं-
दर्ह्य आङ्गिरसाय पर्यहरंस्तत्प्राश्नात्तस्याङ्गा[2] पर्वाणि
व्यस्रंसन्त[3] ' तं यज्ञ एवाकल्पयत्तदेतद्बर्हिः ' प्रस्तरो ह
पुरातनस्तं बृहस्पतय आङ्गिरसाय पर्यहरंत्सो ऽबिभेद्बृह-
स्पतिरित्थं वाव[4] स्य[4] आर्तिमारिष्यतीति[4] ' स एतं
मन्त्रमपश्यत्सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रतीक्ष[5] इत्यब्रवीन्न हि
सूर्यस्य[6] चक्षुः किं चन हिनस्ति ' सो ऽबिभेत्प्रतिगृह्णन्तं
मा हिंसिष्यतीति ' देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बा-
हुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रसूतः प्रशिषा प्रतिगृह्णामीत्य-
ब्रवीत्सवितृप्रसूत एवैनं तद्देवताभिः प्रत्यगृह्णात्तंभूय[7]
तृणानि प्राग्दण्डं स्थण्डिले निदधाति पृथिव्यास्त्वा नाभौ
सादयामीति ' पृथिवी वा[8] अन्नानां[9] शमयित्री[10] ' तयै-
वैनच्छमयां चकार ' सो ऽबिभेत्प्राश्नन्तं मा हिंसिष्यतीत्य-
ग्नेष्ट्वास्येन प्राश्नामीत्यब्रवीन्न ह्यग्नेरास्यं किं चन हिनस्ति '
सो ऽबिभेत्प्राशितं मा हिंसिष्यतीतीन्द्रस्य[11] त्वा जठरे
सादयामीत्यब्रवीन्न हीन्द्रस्य जठरं किं चन हिनस्ति '

---

1) °ल्पयात्स A pr. m.; 2) ?; 3) So corr.; die hss. व्यस्रं°;
4) So corr. nach T. S. II 6. 8. 5. वामार्ति° A, B, D, F; वावार्ति° E;
5) प्रतिक्ष A und B; 6) सूर्य D; 7) प्रतिगृ° A, B und F; 8) वां
A pr. m. B, C und E; 9) नां B; न्नानां E; 10) शमयत्री E;
11) °तितीन्द्रस्य A pr. m. und E.

वरुणस्योदर इति न हि वरुणस्योदरं किं चन हिन-स्तीति ' ॥ २ ॥

अथो आङ्गुर्ब्राह्मणस्योदर इत्यात्मास्यात्मन्नात्मानं[1] मे[2] मा हिंसीः स्वाहेत्यन्नं वै सर्वेषां भूतानामात्मा ' तेनैवैनच्छमयां चकार ' प्राशितमनुमन्त्रयते[3] यो ऽग्निर्नृ-मणा नाम ब्राह्मणेषु प्रविष्टः । तस्मिन्म एतत्सुहुतमस्तु प्राशित्रं तन्मा मा[4] हिंसीत्परमे व्योमन्निति ' तत्सर्वेण ब्रह्मणा प्राश्नात्तेन एनं नाहिनत्तस्माद्यो[5] ब्रह्मिष्ठः स्यात्तं ब्रह्माणं कुर्वीत[6] ' बृहस्पतिर्वै सर्वं ब्रह्म[7] ' सर्वेण[8] ह वा एतद्ब्रह्मणा यज्ञं दक्षिणात उद्यच्छते ' ऽप वा[9] एत-स्मात्प्राणाः[10] क्रामन्ति य आविद्धं[11] प्राश्नात्यद्भिर्मार्जयित्वा प्राणान्त्संस्पृशते वाङ्म आस्यन्नित्यमृतं वै प्राणा ' अमृत-मापः ' प्राणानेव यथास्थानमुपाह्वयते[12] ' तद्ध हैक आ-ङ्गुरिन्द्राय पर्यहरन्निति[13] ' ते देवा अब्रुवन्निन्द्रो[14] वै देवानामोजिष्ठो बलिष्ठस्तस्मा[15] एनत्परिहरतेति[16] ' तत्त-स्मै[17] पर्यहरंस्तत्स[18] ब्रह्मणा शमयां चकार ' तस्मादा-

1) इत्यात्मास्यात्मनात्मान B; °त्मान D; 2) Fehlt in F; 3) प्राशित्रम° B; 4) मां A; 5) °स्माद्यौ A pr. m.; 6) कुर्वित D; 7) ब्रह्मा E; ब्रह्मणा D; 8) Fehlt in D; 9) एवा F; 10) एतस्मात्पाणाः A; 11) अविद्धं F; 12) यथास्थानुनमुपा° E; 13) °हरन्नीति A; 14) °न्निन्द्रौ E; 15) वालि° F; 16) So corr.; die hss. °हरन्तीति; 17) तं तस्मै E; 18) °रंस्तच्छद् A pr. m.; °रंस्तत्सद् A sec. m. und F.

हुरिन्द्रो ब्रह्मेति ' यवमात्रं भवति ' यवमात्रं वै विषस्य[1] न हिनस्ति ' यदधस्तादभिघारयति[2] तस्मादधस्तात्प्रक्षरणां प्रज्ञा अरुर्न हिनस्ति ' यदुपरिष्टादभिघारयति तस्मादुपरिष्टात्प्रक्षरणां[3] प्रज्ञा अरुर्न हिनस्ति ' यदुभयतो ऽभिघारयत्युभयतो[4] ऽभिघारि[5] प्रज्ञा अरुर्घातुकं[6] स्याद्यंत्समयाभिहरेदनभिविद्धं[7] यज्ञस्याभिविध्येत्[8] ' ॥ ३ ॥

अग्रेण परिहरति ' तीर्थेनैव परिहरति ' वि वा एतद्यज्ञश्छिद्यते यत्प्राशित्रं परिहरति ' यदाह ब्रह्मन्प्रस्थास्यामीति बृहस्पतिर्वै सर्वं ब्रह्म[9] ' सर्वेण ह वा एतद्ब्रह्मणा यज्ञं दक्षिणतः संदधात्यथो अत्र वा एतर्हि यज्ञः श्रितो यत्र ब्रह्मा तत्रैव यज्ञः श्रितस्तत एवैनमालभते ' यद्धस्तेन प्रमीवेद्वेपनः[10] स्याद्यच्छीर्ष्णा शीर्षक्तिमान्स्याद्यत्तूष्णीमासीतासंप्रत्तो[11] यज्ञः स्यात्प्रतिष्ठेत्येव ब्रूयाद्वाचि वै यज्ञः श्रितो ' यत्र ब्रह्मा यत्रैव[12] यज्ञः श्रितस्तत एवैनं संप्रयच्छत्यग्नीध[13] आदधात्यग्निमुखानेवर्तून्प्रीणात्यथोत्त-

---

1) Sic!; 2) °भिधारयति E; 3) °ष्टात्प्रत्यक्षरणां A pr. m. und F; 4) Fehlt in F; 5) ??; 6) अरुधा° A und F; अरुचारुक B; 7) °नुभिविद्धं D; 8) So corr.; die hss. °विढेत्; 9) ब्रह्मा E; 10) प्रमीयेद्दे° die hss.; 11) So corr.; die hss. °सीदासंप्रत्तो; D °सीदासंप्रतो; 12) So corr.; die hss. तत्रैव; 13) So corr.; °त्याग्नीध्र A, B, E und F; °त्यग्नीध्र D.

रासामाहुतीनां[1] प्रतिष्ठित्या ' अथो समिद्धत्यव जुहोति '
परिधीन्त्संमार्ष्टि ' पुनात्येवैनान्त्सकृत्सकृत्संमार्ष्टि ' पराङिव
ह्येतर्हि यज्ञश्चतुः संपद्यते ' ऽथो चतुष्पादः पशवः ' पशू-
नामाप्त्यै ' देव सवितरेतत्ते प्राहेत्याह प्रसूत्यै ' बृहस्पति-
र्ब्रह्मेत्याह ' स हि ब्रह्मिष्ठः ' स यज्ञं पाहि स यज्ञपतिं
पाहि स मां पाहि स मां कर्मण्यं[2] पाहीत्याह ' यज्ञाय
च यजमानाय च पशूनामाप्त्यै ' ॥ ४ ॥

न वै पौर्णमास्यां नामावास्यायां[3] दक्षिणा दीयन्ते '
य एष ओदनः पच्यते दक्षिणैषा दीयते यज्ञस्यर्द्ध्या[4] '
इष्टी वा एतेन यष्यजते ऽथो वा एतेन पूर्ती य एष
ओदनः पच्यत ' एष ह वा इष्टापूर्ती[5] य एनं पचति '
॥ ५ ॥

द्वया[6] वै देवा यजमानस्य गृहमागच्छन्ति सोमपा
अन्ये ऽसोमपा अन्ये ' हुतादो ऽन्ये ऽहुतादो ऽन्य ' एते
वै देवा अहुतादो यद्ब्राह्मणा ' एतद्देवत्य एष यः पुरा-
णीजान ' एते ह वा एतस्य प्रजायाः पशूनामीशते ' ते
ऽस्याप्रीता[7] इषमूर्जमादायापक्रामन्ति ' यदन्वाहार्यमन्वा-

---

1) °ग्निमस इवर्तू° B; 2) Fehlt in D; 3) नामावस्यायां D;
4) यज्ञस्याद्ध्यो A sec. m. und F; 5) इष्टपूर्त्ती D; 6) द्वयो A; 7) ऽस्याः
प्रीता E.

हरति तानेव तेन प्रीणाति ' दक्षिणतःसव्यः[1] परिहृत्वा
आह[2] ' दक्षिणावर्तेव[3] यज्ञेन यजत ' आहुतिभिरेव देवा-
न्हुतादः प्रीणाति दक्षिणाभिर्मनुष्यदेवांस्ते ऽस्मै प्रीता
इषमूर्जं नियच्छन्ति ' ॥ ६ ॥

देवाश्च ह वा असुराश्चास्पर्धन्त[4] ' ते देवाः प्रजापति-
मेवाभ्ययजन्तान्यो[5] ऽन्यस्यासन्नसुरा अजुहवुस्ते देवा एत-
मोदनमपश्यंस्तं प्रजापतये भागमनुनिरवपंस्तं[6] भागं प-
श्यन्प्रजापतिर्देवानुपावर्तत ' ततो देवा अभवन्परासुराः ' स
य[7] एवं विद्वानेतमोदनं पचति भवत्यात्मना परास्याप्रियो
भ्रातृव्यो भवति ' प्रजापतिर्वै देवेभ्यो भागधेयानि व्यक-
ल्पयत्सो[8] ऽमन्यतात्मानमन्तरगामिति[9] ' स एतमोदनम-
भक्तमपश्यत्तमात्मने[10] भागं निरवपत्प्रजापतेर्वा एष भा-
गो ' ऽपरिमितः स्यादपरिमितो हि प्रजापतिः ' प्रजापते-
र्भागो ऽस्यूर्जस्वान्पयस्वानक्षितो ऽस्यक्षित्यै त्वा ' मा मे
क्षेष्ठा अमुत्रामुष्मिंल्लोक इह[11] च ' प्राणापानौ मे पाहि '
समानव्यानौ[12] मे पाह्युदानरूपे मे पाह्यूर्गस्यूर्जं मे धेहि '

---

1) °सव्य: D; 2) आहा D; 3) So corr.; die hss. दक्षिणावृतैव; 4) असुराश्च° D; 5) प्रजापतिरेवा° A pr. m. und B; 6) °निरवैपेस्तं F; 7) Fehlt in D; 8) So corr.; die hss. त्सोमं; 9) So corr.; ऽमन्यत आत्मा° A sec. m.; B, D, E, F; alle hss. °न्तरगादिति; 10) अभक्तम् fehlt in D; 11) उह A; 12) समानौ A.

कुर्वतो मे मा क्षेष्ठा' ददतो मे मोपदसः[1] 'प्रजापतिमहं त्वया समक्षमृध्यासमिति[2] 'प्रजापतिमेव समक्षमृध्नोति[2] य एवं वेद य एवं वेद' ॥ ७ ॥

ये वा इह यज्ञैरार्ध्नुवंस्तेषामेतानि ज्योतींषि यान्यमूनि नक्षत्राणि' तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वं यन्न क्षीयन्ति[3] 'दर्शपूर्णमासौ वै यज्ञस्यावसानदर्शौ' ये वा अनिष्ट्वा दर्शपूर्णमासाभ्यां सोमेन यजन्ते[4] तेषामेतानि ज्योतींषि[5] यान्यमूनि नक्षत्राणि पतन्तीव' तद्यथा ह वा इदमस्पष्टावसाने[6] नेहावसास्यसि[7] नेहावसास्यसीति नोनुद्यन्त एवं हैवैते[8] ऽमुष्मांल्लोकान्नोनुद्यन्ते' त एते[9] प्रच्यवन्ते[10]' ॥ ८ ॥

यस्य[11] हविर्निरुप्तं पुरस्ताच्चन्द्रमा अभ्युदियात्तांस्त्रेधा तण्डुलान्विभजेद्ये मध्यमास्तानग्नये दात्रे ऽष्टाकपालं निर्वपेद्ये[12] स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे दधनि[13] चरुं' ये क्षोदिष्ठास्तान्विष्णवे शिपिविष्टाय[14] शृते चरुं' पशवो वा एते ऽतिरिच्यन्ते' तानेवाप्नोति' तानवरुन्द्धे' ऽग्निर्वै

---

1) मोपदसः B; 2) समृक्ष° A, B, E und F; 3) So corr.; die hss. क्षियन्ति; 4) यजते A pr. m.; 5) ज्योतीषि D; 6) So corr.; इदमस्पष्टा° A, E und F; इदमस्पाष्टा° B und D; 7) °स्यसो A, B und F; 8) ते D; 9) एवते D; 10) प्रच्यवते F; 11) यस्या D; 12) निर्वापेद्ये B; 13) दधति F; 14) शिपिविष्टय D.

मध्यमस्य दातेन्द्रो वै ज्येष्ठस्य प्रदाता ' यदेवेदं[1] क्षुद्रं प-
शूनां तद्विष्णोः शिपिविष्टं ' तदेवाप्नोति ' पशूनेवावरुन्द्धे '
॥ ९ ॥

या पूर्वा पौर्णमासी सानुमतिर्योत्तरा सा राका ' या
पूर्वामावास्या सा सिनीवाली[2] योत्तरा सा कुहूश्चन्द्रमा[3]
एव धाता च[4] विधाता च ' यत्पूर्णो ऽन्यां वसत्यपूर्णो[5]
ऽन्यां[6] तन्मिथुनं ' यत्पश्यत्यन्यां नान्यां तन्मिथुनं ' यदमा-
वास्यायाश्चन्द्रमा अधि प्रजायते तन्मिथुनं ' तस्मादेवास्मै
मिथुनात्पशून्प्रजनयति ' ॥ १० ॥

न द्वे यजेत ' यत्पूर्वया संप्रति यजेतोत्तरया छम्बट्कुर्या-
द्यदुत्तरया[7] संप्रति यजेत पूर्वया छम्बट्कुर्यान्नेष्टिर्भवति न
यज्ञस्तदनु ह्रीतमुख्यपगल्भो[8] जायत ' एकामेव यजेत '
प्रगल्भो हैव जायते ' ऽनादृत्य[9] तद्द्वे यजेत ' यज्ञमुखमेव
पूर्वयालभते यजत उत्तरया ' देवता एवं पूर्वयाप्नोतीन्द्रि-
यमुत्तरया ' देवलोकमेव पूर्वयावरुन्द्धे मनुष्यलोकमुत्तरया
भूयसो यज्ञक्रतूनुपैत्येषा[10] ह वै सुमना[11] नामेष्टिर्यमद्ये-

---

1) यदेवेन्द्रं A; 2) शिनीवली D; 3) कुहुः चन्द्रमा B; 4) Fehlt in D; 5) वर्स पूर्णो A; वसत्पूर्णो B, D und E; 6) ऽन्या F; 7) So corr.; die hss. छंवसट्कु°; 8) °मुख्यमुपगल्भो A; °मुख्यमपगल्भो B und E; ज्ञातमुखमयमल्पो D; 9) So corr. ऽनाहृत्यं A und E; ऽनादृत्यं B, D und F; 10) So corr.; die hss. यज्ञक्रतूनामुपै°; 11) सुम्ना E.

ज्ञानं[1] पश्चाच्चन्द्रमा अभ्युदियादस्मा[2] अस्मिंल्लोक[3] आ-
र्धुकं भवति ' ॥ ११ ॥

अग्नाविष्णवमेकादशकपालं निर्वपेद्दर्शपूर्णमासावारि-
प्समाणो[4] 'ऽग्निर्वै सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो 'देवताश्चैव
यज्ञं चारभत ऋद्ध्या 'ऋध्नोत्येवोभौ[5] सहारम्भावित्याङ्-
रुदिन्नु[6] शृङ्गे सितो[7] मुच्यत इति 'दर्शो वा एतयोः
पूर्वः पौर्णमास उत्तरो 'ऽथ यत्परस्तात्पौर्णमास आरभ्यते
तद्यथा पूर्वं क्रियते 'तद्यत्पौर्णमासमारभमाणः[8] सरस्वत्यै
चरुं निर्वपेत्सरस्वते द्वादशकपालममावास्या वै[9] सर-
स्वती पौर्णमासः सरस्वानित्युभावेवैनौ[10] सहारभत
ऋद्ध्या 'ऋध्नोत्येव ' ॥ १२ ॥

अग्नये पथिकृतेऽष्टाकपालं निर्वपेद्यस्य[11] प्रज्ञाते-
ष्टिरतिपद्यते[12] 'बर्हिष्पथं वा एष एति यस्य प्रज्ञातेष्टि-
रतिपद्यते[13] 'ऽग्निर्वै देवानां पथिकृत्तमेव[14] भागधेयेनो-
पासरत्स एनं पन्थानमपिनयत्यनड्वान्दक्षिणा[15] 'स हि
पन्थानमभिवहति ' ॥ १३ ॥

---

1) So corr.; die hss. °मध्येयानं; ed. B. I. °मध्येयाने; 2) अभ्युदीया° A; 3) °ल्लोकं F; 4) °माणा B; 5) °वाभौ D; 6) °हदिनु A, B, D und F; °हदिरं E; 7) सृतो A pr. m.; श्रितो D; 8) °समा आरभ° A sec. m.; 9) वर्षा F; 10) सरस्वत्यु° A pr. m.; सरस्वानित्या° A sec. m.; 11) °यसा E; 12) So corr.; die hss. प्रज्ञातेष्टिरितिप°; 13) Vgl. 12; 14) पथिकृतमेव A und F; 15) पन्थामपि° A pr. m., B und E.

अग्नये व्रतपतये[1] ऽष्टाकपालं निर्वपेद्य आहिताग्निः सन्प्रवसेदंहु वा एष व्रतमतिपातयति य आहिताग्निः सन्प्रवसति व्रत्ये[2] ऽहनि स्त्रियं वोपैति मांसं वाश्नात्यग्निर्वै[3] देवानां व्रतपतिरग्निमेतस्य व्रतमगात्तस्मादेतस्य व्रतमालम्भयते ' ॥ १४ ॥

अग्नये व्रतभृते[4] ऽष्टाकपालं निर्वपेद्य आहिताग्निरार्तिजमश्रु[5] कुर्यादानीतो वा एष देवानां य आहिताग्निस्तस्मादेतेनाश्रु न कर्तव्यं ' न हि देवा अश्रु कुर्वन्त्यग्निर्वै देवानां व्रतभृदग्निमेतस्य व्रतमगात्तस्मादेतस्य व्रतमालम्भयते ' ॥ १५ ॥

ऐन्द्राग्नमुस्रमनुसृष्टमालभेत[6] यस्य पिता पितामहः सोमं न पिबेदिन्द्रियेण वा एष वीर्येण व्यृध्यते[7] यस्य पिता पितामहः सोमं न पिबति ' यदैन्द्र[8] इन्द्रियेणैवैनं तद्वीर्येण समर्धयति ' देवताभिर्वा एष वीर्येण[9] व्यृध्यते[7] यस्य पिता[10] पितामहः सोमं न पिबति ' यदाग्नेयो ऽग्निर्वै सर्वा देवताः ' सर्वाभिरेवैनं तद्देवताभिः समर्धयत्यनुसृष्टो भवत्यनुसृष्ट इव ह्येतस्य सोमपीथो यस्य पिता पितामहः

---

1) Fehlt in E; 2) प्रत्ये A; व्राते E; 3) वाभ्नात्य° F; 4) व्रते E; 5) °र्त्विज्ञमश्रु A, B, E und F; 6) So corr.; die hss. °सुत्लम°; 7) So corr.; die hss. विवृध्यते; 8) A, B, E und F fügen इन्द्र ein; 9) वीर्येणा A; 10) Fehlt in F.

सोमं न पिबति ' तस्मादेष एव तस्या देवतायाः पशूनां समृद्धः ' ॥ १६ ॥

देवा वा ओषधीषु पक्वास्वाजिमयुः[1] ' स[2] इन्द्रो ऽवेदग्निर्वाविमाः[3] प्रथम उज्जेष्यतीति ' सो ऽब्रवीद्यतरो[4] नौ पूर्व उज्जयात्तन्नौ सहेति ' ता[5] अग्निरुदजयत्तदिन्द्रो ऽनूदजयत्स[6] एष ऐन्द्राग्नः सन्नाग्नेन्द्र[7] ' एका वै तर्हि यवस्य श्रुष्टिरासीदेका[8] व्रीहेरेका[9] माषस्यैका[10] तिलस्य[11] ' तद्विश्वे देवा अब्रुवन्वयं वा एतत्प्रथयिष्यामो भागो नोऽस्त्विति ' तद्भूम एव वैश्वदेवो ' ऽथो प्रथयत्येतेनैव ' पयसि स्याद्वैश्वदेवत्वाय ' वैश्वदेवं हि पयो[12] ' ऽथेमावब्रूतां[13] न वा ऋत आवाभ्यामेवैतद्यूयं प्रथयत मयि प्रतिष्ठितमसौ वृष्ट्या पचति नैतदितो[14] ऽभ्युज्जेष्यतीति ' भागो नावस्त्विति ' ताभ्यां वा एष भागः क्रियत उज्जित्या एवाथो प्रतिष्ठित्या एव यो[15] द्यावापृथिवीयः ' सौमीर्वा ओषधीः ' सोम ओषधीनामधिराजो ' याश्च ग्राम्या याश्चा-

---

1) °स्वाजिमयुः A, B, E und F; °स्वाजिषुः D; 2) सं D; 3) So corr.; die hss. ऽवेदाग्नि°; 4) °यतरा B; 5) ना B; 6) ऽनोदज° A pr. m.; ऽनुद° B; 7) °ग्नेन्द्रा E; 8) श्रुष्टि° D und F; 9) व्रहेरेका A und B; 10) माकस्यैका D; 11) तिलस्या A und B; 12) प A; 13) So corr.; die hss. ऽथेमे अब्रूतां; 14) नैतदिता D; 15) So corr.; die hss. य; ed. B. Ind. ये.

रण्यास्तासामेष उद्धारो यच्छ्यामाको[1] ' यच्छ्यामाकः सौ-
म्यस्तमेव भागिनं कृणुते ' यदकृत्वाग्रयणं नवस्याश्नीयाद्दे-
वानां भागं प्रतिकॢप्तमद्यात्संवत्सराद्वा एतदधिप्रजायते य-
दाग्रयणं ' संवत्सरं वै ब्रह्मा ' तस्माद्ब्रह्मा[2] पुरस्ताद्धोम-
संस्थितहोमिष्वावपेतैकहायनी दक्षिणा ' स हि संवत्सरस्य
प्रतिमा ' रेत एव ह्येषो ऽप्रजातः[3] ' प्रजात्यै ' ॥ १७ ॥

अथ हैतदप्रतिरथमिन्द्रस्य बाहू स्थविरौ वृषाणा-
वित्येतेन ह वा इन्द्रो ऽसुरानप्रत्यजयदप्रति ह भवत्ये-
तेन[4] यजमानो भ्रातृव्यं जयति ' संग्रामे जुहुयादप्रति ह
भवत्येतेन[5] ह[6] वै भरद्वाजः प्रतर्दनं समनह्यत्स राष्ट्र्य-
भवद्यं[7] कामयेत राष्ट्री स्यादिति तमेतेन संनह्येद्राष्ट्री ह
भवत्येतेन ह वा इन्द्रो विराजमभ्यजयद्दशैवान्वाह[8] '
दशाक्षरा विराड्विराजं वा एतेन यजमानो भ्रातृव्यं वृङ्क्ते '
तदु हैक एकादशान्वाहुरेकादशाक्षरा[9] वै त्रिष्टुप्त्रैष्टुभो
वज्रो ' वज्रेणैवैतद्रक्षांस्यपसेधति[10] ' दक्षिणतो वै देवानां
यज्ञं रक्षांस्यजिघांसंस्तान्यप्रतिरथेनापाघ्नत[11] ' तस्माद्ब्रह्मा-

1) वच्छ्यामाको A pr. m., B, D und E; 2) Fehlt in E; 3) प्रजात्य: A pr. m.; 4) भवति interpolation; 5) भवति ? ?; 6) Fehlt in A sec. m., B und E; 7) यं ??; 8) So corr.; die hss. °शैतान्वाह; 9) एकादशान्वाहुर् fehlt in E; एकादशाद्वाहु° D; 10) °सेदति E; 11) °पाघ्न F.

प्रतिरथं जपन्नेति ' यद्धस्माप्रतिरथं[1] जपन्नेति[1] यज्ञस्याभिजित्यै रक्षसामपहत्यै रक्षसामपहत्यै ' ॥ १८ ॥

अथातश्चातुर्मास्यानां[2] प्रयोगः ' फाल्गुन्यां पौर्णमास्यां चातुर्मास्यानि प्रयुञ्जीत ' मुखं वा एतत्संवत्सरस्य यत्फाल्गुनी पौर्णमासी मुखमुत्तरे फाल्गुन्यौ[3] पुच्छं पूर्वे ' तद्यथा[4] प्रवृत्तस्यान्तौ समेतौ स्यातामेवमेवैतत्संवत्सरस्यान्तौ समेतौ भवतस्तद्यत्फाल्गुन्यां[5] पौर्णमास्यां चातुर्मास्यैर्यजते मुखत एवैतत्संवत्सरं प्रयुङ्क्ते ' ऽथो[6] भैषज्ययज्ञा[7] वा एते यच्चातुर्मास्यानि[8] ' तस्मादृतुसंधिषु प्रयुज्यन्त ' ऋतुसंधिषु[9] वै व्याधिर्जायते ' तान्येतान्यष्टौ हवींषि भवन्त्यष्टौ वै चतसृणां पौर्णमासीनां हवींषि[10] भवन्ति ' चतसृणां वै पौर्णमासीनां वैश्वदेवं समासो[11] ' ऽथ यदग्निं मन्थन्ति प्रजापतिर्वै वैश्वदेवं ' प्रजात्या[12] एवाथैतं देवं गर्भं प्रजनयत्यथ यत्सप्तदश सामिधेन्यः सप्तदशो वै प्रजापतिः ' प्रजापतेराप्त्या ' अथ यत्सद्वन्तावाज्यभागावसिसंतीति[13] वै सद्वन्तौ भवतो ' ऽथ यद्विराजौ संयाज्ये अन्नं वै श्रीर्विराडन्नाद्यस्य श्रियो ऽवरुद्ध्या ' ऽथ यन्नव प्रयाजा[14]

1) Fehlt in E; 2) Zweimal in A, B, E und F; 3) फल्गुन्यौ A sec. m. und B; 4) Fehlt in D; 5) °ल्गुन्या B; 6) ऽथो E; 7) भेषज्य° F; 8) °मास्यनि B; 9) कृतु° B; 10) हवींषी E; 11) समसो A pr. m.; 12) प्रजपत्या A pr. m. und B; 13) Sic! 14) प्रयाज D.

नवानुयाजा अष्टौ हवींषि वाजिनं नवमं तन्नक्षत्रीयां[1] विराजमाप्नोत्यंथो आहुर्दशिनीं विराजमिति प्रयाजानुयाजा हवींष्याघारावाज्यभागाविति[2]' ॥ १९ ॥

अथ यदग्नीषोमौ[3] प्रथमं देवतानां यजत्यग्नीषोमौ वै देवानां मुखं' मुखत एव तद्देवान्प्रीणात्यंथ यत्सवितारं यजत्यसौ वै सविता यो ऽसौ तपत्येतमेव तेन प्रीणात्यंथ यत्सरस्वतीं यजति वाग्वै सरस्वती' वाचमेतेन प्रीणा-त्यंथ यत्पूषणं यजत्यसौ वै पूषा यो ऽसौ तपत्येतमेव तेन प्रीणात्यंथ यन्मरुतः स्वतवसो[4] यजति घोरा वै मरुतः स्वतवसस्तानेव तेन प्रीणात्यंथ यद्विश्वान्देवान्य-जत्येते वै विश्वे देवा यत्सर्वे देवास्तानेव तेन प्रीणात्यंथ यद्द्यावापृथिव्यौ यजति प्रतिष्ठे वै द्यावापृथिव्यौ' प्रति-ष्ठित्या एवांथ यद्वाजिनो यजति पशवो वै वाजिनः' पशूनेव तेन प्रीणात्यंथो ऋतवो वै वाजिन' ऋतूनेव तेन प्रीणात्यंथो छन्दांसि वै वाजिनश्छन्दांस्येव तेन प्रीणात्यंथो देवाश्वा वै वाजिनो' ऽत्र देवाः साश्वा अभीष्टाः प्रीता[5] भवन्त्यंथ यत्परस्तात्पौर्णमासेन यजते तथा ह्यस्य पूर्वपक्षे वैश्वदेवेनेष्टं भवति' ॥ २० ॥

---

1) So corr.; तन्नात्तरीयां A, D, E und F; तन्नात्तश्रीयां B; 2) हवींस्यां हारा° D; हवींस्याधारा° E; 3) यदग्नि° A pr. m.; 4) स्वंतोवसो A pr. m.; स्वन्तवसो A sec. m.; स्वतोवसो F; 5) प्रीत्या D.

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत ' ताः सृष्टा[1] अप्रसूता वरुणस्य[2] यवाञ्जक्षुस्ता[3] वरुणो वरुणपाशैः प्रत्यबध्नात्ताः प्रजाः[4] प्रजापतिं पितरमेत्योपावदन्नुप[5] तं यज्ञक्रतुं जानीहि येनेष्ट्वा वरुणमप्रीणात्स[6] प्रीतो[6] वरुणो[6] 'वरुणपाशेभ्यः[7] सर्वस्माच्च[8] पाप्मनः[9] संप्रमुच्यन्त[10] इति ' तत एतं प्रजापतिर्यज्ञक्रतुमपश्यद्वरुणप्रघासांस्तमाहरत्तेनायजत[11] ' तेनेष्ट्वा वरुणमप्रीणात्सं प्रीतो वरुणो वरुणपाशेभ्यः सर्वस्माच्च[12] पाप्मनः प्रजाः प्रामुञ्चत्प्र ह[13] वा एतस्य प्रजा वरुणपाशेभ्यः सर्वस्माच्च पाप्मनो मुच्यन्ते[14] ' य एवं वेदाथ यदग्निं प्रणयन्ति यमेवामुं वैश्वदेवे मन्थन्ति[15] तमेव तत्प्रणयन्ति[16] ' यन्मथ्यते तस्योक्तं ब्राह्मणमथ यत्त्रयोदश सामिधेन्यः सद्वन्तावाज्यभागौ विराजौ संयाज्ये तेषामुक्तं ब्राह्मणमथ यन्नव प्रयाजा नवानुयाजा नवैतानि हवींषि ' समानानि त्वेव पञ्च संचराणि[17] हवींषि भवन्ति[18] पौष्णान्तानि ' तेषामुक्तं ब्राह्मणम् ' ॥ २१ ॥

---

1) सृष्ट्वा D; 2) वरुणस्यां B; 3) यवां चक्षुस्ता A, D, E, F; यवां चतक्षुस्ता B; 4) Fehlt in B; 5) पितरमेत्या° D; 6) Interpolation !; 7) वरुण fehlt in D; 8) So corr.; die hss. सर्वस्मात्; 9) पाप्मानः A pr. m.; 10) Von संप्र° bis प्रजाः fehlt in B; 11) So corr.; die hss. प्रजापतिं यज्ञक्रतुमपश्यद्वरुणप्रघासं तमा°; 12) सर्वस्मात् E; 13) Fehlt in D; 14) मुह्यते B; मुच्यते E; 15) मथति E; 16) तत्प्रयन्ति D; 17) संवत्सराणि B; 18) भवति E.

अथ यदैन्द्राग्नो[1] द्वादशकपालो[2] भवति बलं वै तेज इन्द्राग्नी ' बलमेव तत्तेजसि प्रतिष्ठापयत्यथ[3] यद्वारुण्यामीक्षेन्द्रो वै वरुणः ' स उ वै पयोभाजनस्तस्माद्वारुण्यमिक्षाथ[4] यन्मारुती पयस्याप्सु वै मरुतः श्रित ' आपो हि पयो[5] ' ऽथैन्द्रस्य[6] वै मरुतः[7] श्रित[8] ऐन्द्रं पयस्तस्मान्मारुती पयस्याथ यत्काय एककपालः प्रजापतिर्वै कः ' प्रजापतेराप्त्या ' अथो सुखस्य वा एतन्नामधेयं कमिति ' सुखमेव तदध्यात्मन्धत्ते ' ऽथ यन्मिथुनौ गावौ ददाति[9] तत्प्रजात्यै रूपमुक्थ्या[10] वाजिनो ' ऽथ यदप्सु वरुणं[11] यजति[12] स्व एवैनं तदायतने प्रीणात्यथ[13] यत्पुरस्तात्पौर्णमासेन यजते तथा ह्यस्य पूर्वपक्षे वरुणप्रघासैरिष्टं भवति ' ॥ २२ ॥

ऐन्द्रो वा एष यज्ञक्रतुर्यत्साकमेधास्तद्यथा[14] महाराजः पुरस्तात्सेनानीकानि[15] व्युह्याभयं पन्थानमन्वियादेवमेवैतत्पुरस्ताद्देवता यजति[16] ' तद्यथैवादः सोमस्य महाव्रतमेवमेवैतदिष्टिमहाव्रतमथ यदग्निमनीकवन्तं प्रथमं दे-

1) यदैन्द्राग्न्यो A sec. m.; यदैन्द्राग्नौ D, 2) °पालौ D; 3) °पयत्य D; 4) पयोभाजि° D und E; 5) यथो D; 6) ऽथैन्द्रस्या A; 7) मारुत D; 8) Interpolation?; 9) दधाति A; 10) Man erwartet °नुक्थ्यो; 11) वरुणा E; 12) जयति D; 13) प्रीणाति B; 14) °त्साकमेधा° D; 15) So corr.; die hss. पुरस्तात्सेना°; 16) So corr.; die hss. यजन्ते.

वतानां यजत्यग्निर्वै देवानां मुखं ' मुखत एव तद्देवा-
न्प्रीणात्यथ यन्मध्यंदिने मरुतः सांतपनान्यजतीन्द्रो[1] वै
मरुतः[2] सांतपना[3] ' ऐन्द्रं माध्यंदिनं[4] ' तस्मादेतानिन्द्रे-
णोपसंहितान्यजत्यथ[5] यत्सायं गृहमेधीयेन चरन्ति[6] पु-
ष्टिकर्म वै गृहमेधीयः ' सायं पोषः पशूनां ' तस्मात्सायं
गृहमेधीयेन चरन्त्यथ यच्छ्वो[7] भूते गृहमेधीयस्य निष्का-
शमिश्रेण पूर्णदर्वेण[8] चरन्ति पूर्वेद्युः कर्मणैवैतत्प्रातः क-
र्माभिसंतन्वन्त्यथ यत्प्रातर्मरुतः[9] क्रीडिनो यजतीन्द्रो[10]
वै मरुतः क्रीडिनस्तस्मादेनानिन्द्रेणोपसंहितान्यजत्यथ
यदग्निं प्रणयन्ति यमेवामुं वैश्वदेवे मन्थन्ति तमेव तत्प्र-
णयन्ति ' यन्मथ्यते तस्योक्तं ब्राह्मणमथ यत्सप्तदश सामि-
धेन्यः सद्वन्तावाज्यभागौ[11] विराजौ संयाज्ये तेषामुक्तं
ब्राह्मणमथ यन्नव प्रयाजा नवानुयाजा अष्टौ हवींषि
समानानि[12] त्वेव[13] षडुत्तराणि हवींषि भवन्त्यैन्द्राग्ना-
न्तानि ' तेषामुक्तं ब्राह्मणमथ यन्महेन्द्रमन्ततो यजत्यन्तं[14]
वै श्रेष्ठी भजते ' तस्मादेनमन्ततो यजत्यथ यद्वैश्वकर्मणा[15]

---

1) °न्यजन्तीन्द्रो A, B und E; 2) मरुः E; 3) सान्तपनो F; 4) मध्यं° D; 5) तस्मादेतानिन्द्रेणासंहिता° D; 6) चरति E; 7) यच्छो B; 8) So corr.; पूर्णादर्व्या A sec. m. und B; पूर्ण्यादर्व्या D; पूर्णादर्व्यां E; पूर्णादर्व्या A pr. m. und F; 9) °र्महत् F; 10) यजन्तीन्द्रो D; 11) यद्वन्तावा° D; 12) सामानानि A pr. m.; 13) त्वत्र D; 14) यजन्हेत्यन्त B; 15) यद्विश्व° D.

एककपालो ऽसौ[1] वै विश्वकर्मा यो ऽसौ तपत्येतमेव तेन प्रीणात्यथ[2] यदृषभं[3] ददात्यैन्द्रो[4] ह यज्ञक्रतुः । ॥ २३ ॥

अथ यदपराह्णे पितृयज्ञेन चरन्त्यपराह्णभाजो वै पितरस्तस्मादपराह्णे पितृयज्ञेन चरन्ति । तदाहुर्यदपरपक्षभाजो[5] वै पितरः कस्मादेनान्पूर्वपक्षे यजन्तीति । देवा वा[6] एते पितरस्तस्मादेनान्पूर्वपक्षे[7] यजन्तीत्यथ यदेकां सामिधेनीं[8] त्रिरन्वाह सकृदु ह वै पितरस्तस्मादेकां सामिधेनीं त्रिरन्वाहाथ यद्यजमानस्यार्षेयं[9] नाह[9] नेद्यजमानं प्रवृणजानीत्यथ[10] यत्सोमं पितृमन्तं[11] पितॄन्वा सोमवतः पितॄन्बर्हिषदः[12] पितॄनग्निष्वात्तानित्यावाहयति[13] । न[14] हैके स्वं[15] महिमानमावाहयन्ति[16] यजमानस्यैष महिमेति वदन्त[17] आवाहयेदिति त्वेव स्थितमंग्नेर्ह्येष महिमा भवत्यों[18] स्वधेत्याश्रावयत्यस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति । स्वधाकारो[19] हि पितॄणामथ यत्प्रयाजा-

---

1) यो D; 2) प्रीणीत्यथ E; 3) यदृषभं गां A und D; यदृषभागां B; यदृषभांता E; 4) श्राददात्यैन्द्रो F; 5) तदाहुर्वेदपर° D; तदाहुर्यदापक्षभाजो E; 6) या E; 7) °देवान्पूर्वपक्षे B; 8) यामिधनीं D; सामिधेनी B; 9) So corr.; die hss. °नस्यार्षे ऽन्वाह; 10) So corr.; die hss. प्रमृणा°; 11) पितृवन्तं A, B, D und F; 12) पितॄन्वार्हिषदः E; 13) Hier fehlen einige Worte; 14) ना B; 15) स्वं A pr. m. und B; 16) °ह्यति E; 17) वदत E; 18) भवन्त्यों A und F; भवन्त्यो E; 19) स्वधाकरो D.

नुयाजेभ्यो बर्हिष्मन्तावुद्धरति[1] प्रजा वै बर्हिर्नेत्प्रजां[2] पितृषु दधानीति ' ते वै षट्संपद्यन्ते[3] ' षड्वा ऋतव ' ऋतवः पितरः[4] ' पितृणामाप्त्यै ' ॥ २४ ॥

अथ यज्जीवनवन्तावाज्यभागौ भवतो यजमानमेव तज्जीवयत्यथ[5] यदेकैकस्य[6] हविषस्तिस्रस्तिस्रो[7] याज्या भवन्ति[8] ह्वयत्येवैनान्प्रथमया ' द्वितीयया गमयति ' प्रेव[9] तृतीयया यच्छत्यथो[10] देवयज्ञमेवैतत्पितृयज्ञेन[11] व्यावर्त-यत्यथो दक्षिणासंस्थो वै पितृयज्ञस्तमेवैतदुदक्संस्थं कुर्व-न्त्यथ यदग्निं कव्यवाहनमन्ततो यजत्येतत्स्विष्टकृतो वै पितरस्तस्मादग्निं कव्यवाहनमन्ततो यजत्यथ यदिडामु-पहूयावघ्राय[12] न प्राश्नन्ति पशवो वा इडा ' नेत्पशून्प्र-वृणजानीत्यथ[13] यत्सूक्तवाके यजमानस्याशिषो[14] ऽन्वाह नेद्यजमानं प्रवृणजानीत्यथ[15] यत्पत्नीं न संयाजयन्ति[16] नेत्पत्नीं[17] प्रवृणजानीत्यथ[18] यत्पवित्रवति[19] मार्जयन्ते

---

1) °न्तावुरतिं E; 2) °त्प्रजा E; 3) षट्सं fehlt in D; 4) Fehlt in D; 5) So corr.; °वयते ऽथ A und F; °वयतो ऽथ B, D und E; 6) याद्दकैकस्य D; 7) तिस्रो fehlt in B; 8) भवति D; 9) त्रैव A; 10) गच्छ° A; 11) So corr.; die hss. एवैतं; 12) यदिडां हृप° D; यदिडामुपहूयावा° B; °मुपहूया° D; °मुपह्या° E; 13) So corr.; die hss. °न्प्रमृणजानी°; 14) °स्यार्वे B; 15) So corr.; die hss. प्रमृणा°; 16) °जयन्तेति F; 17) नेत् fehlt in F; 18) So corr.; die hss. प्रमृणा°; 19) °त्रवती A pr. m.

शान्तिर्वै भेषजमापः[1] । शान्तिरेवैषा[2] भेषजमन्ततो यज्ञे
क्रियते ऽथ यदध्वर्युः पितृभ्यो निपृणाति जीवानेव त-
त्पितृननु[3] मनुष्याः पितरो ऽनुप्रवदन्त्यथो देवयज्ञमेवैनं[4]
पितृयज्ञेन[4] व्यावर्तयन्त्यथो दक्षिणासंस्थो वै पितृयज्ञस्तं-
मेवैतदुदक्संस्थं[5] कुर्वन्त्यथ यत्प्राञ्चो ऽभ्युत्क्रम्यादित्यमुप-
तिष्ठन्ते देवलोको वा आदित्यः । पितृलोकः पितरो ।
देवलोकमेवैतत्पितृलोकादुपसंक्रामन्तीत्यथ[6] यद्दक्षिणाञ्चो
ऽभ्युत्क्रम्याग्नीनुपतिष्ठन्ते[7] प्रीत्यैव तद्देवेष्वन्ततो ऽर्धं[8]
चरन्त्यथ यदुदञ्चो[9] ऽभ्युत्क्रम्य[10] त्रैयम्बकैर्यजन्ते[11] रुद्रमेव
तत्स्वायां[12] दिशि प्रीणन्त्यथो देवयज्ञमेवैतत्पितृयज्ञेन[13]
व्यावर्तयन्त्यथो दक्षिणासंस्थो वै पितृयज्ञस्तमेवैतदुदक्सं-
स्थं[14] कुर्वन्त्यथ यदन्तत आदित्येष्ट्या यजतीयं[15] वा अदि-
तिरस्यामेवैनमन्ततः[16] प्रतिष्ठापयत्यथ यत्परस्तात्पौर्ण-
मासेन यजते तथा ह्यस्य पूर्वपक्षे साकमेधैरिष्टं भवति ।
॥ २५ ॥

त्रयोदशं वा एतं मासमाप्नोति यच्छुनासीर्येण यजते[17] ।

---

1) °जमाया: B; 2) °वैषां A, B, E und F; 3) तत्पित्रेननु A pr. m.; 4) दवयज्ञेन D; 5) °दुदकसंस्थं A; °दुदकसंस्थं B; 6) So corr.; die hss. एवैनं; 7) °तिष्ठते E; 8) ऽर्ध्वं D; 9) °दञ्चा F; 10) ऽभ्यु-त्क्रम्या D; 11) त्रैयंबकैर्यजते D; 12) So corr.; die hss. तत्स्वस्यां; 13) Vid. 8. 14) °दुदकसंस्थं B; 15) यजन्तीयं B; 16) आदि° D; 17) कृत D.

एतावान्वै संवत्सरो यावानेष[1] त्रयोदशो मासो ऽथ यदग्निं प्रणयन्ति यमेवामुं वैश्वदेवे[2] मन्थन्ति तमेव तत्प्रणयन्ति ' यन्मथ्यते तस्योक्तं ब्राह्मणं ' यदु न मथ्यते पौर्णमासमेव तत्तं भवति ' प्रतिष्ठा वै पौर्णमासं ' प्रतिष्ठित्या एवाथ यद्वायुं यजति प्राणो[3] वै वायुः ' प्राणमेव तेन प्रीणात्यथ यच्छुनासीरं यजति संवत्सरो वै शुनासीरः ' संवत्सरमेव तेन प्रीणात्यथ यत्सूर्यं यजत्यसौ वै सूर्यो यो ऽसौ तपत्येतमेव[4] तेन प्रीणात्यथ[5] यच्छ्वेतां[6] दक्षिणां[6] ददात्येतस्यैव[7] तद्रूपं क्रियते ' ऽथ यत्प्रायश्चित्तप्रतिनिधिं[8] कुर्वन्ति स्वस्त्ययनमेव तत्कुर्वन्ति ' यज्ञस्यैव शान्तिर्यजमानस्य भेषज्याय ' तैर्वा एतैश्चातुर्मास्यैर्देवाः सर्वान्कामानाप्नुवंत्सर्वा इष्टीः सर्वममृतत्वं ' स वा एष प्रजापतिः[9] संवत्सरश्चतुर्विंशो[9] यच्चातुर्मास्यानि ' तस्य मुखमेव वैश्वदेवं ' बाहू वरुणप्रघासाः[10] ' प्राणो ऽपानो व्यान इत्येतास्तिस्र इष्टय ' आत्मा महाहविः ' प्रतिष्ठा शुनासीरं[11] ' स वा एष प्रजापतिरेव संवत्सरो यच्चातुर्मास्यानि[12] ' सर्वं वै प्रजापतिः ' सर्वं चातुर्मास्यानि ' तत्स-

1) यावानेव F; 2) विश्वेदेवे D; 3) प्राणा F; 4) तपत्ये° D; 5) प्रीणात्यथ E; 6) So corr.; die hss. यच्छ्वेता दक्षिणा; 7) दधात्ये° E; 8) °श्चित्तं प्रति° A; °श्चित्तः प्रति° B und E; 9) °पतिश्चतुर्विंशो E; 10) °प्रघासाः A pr. m.; °प्रधासाः D; 11) शुनीरं D; 12) यच्चातु° D.

त्रैणैव सर्वमाप्नोति य एवं वेद[1] यश्चैवं विद्वांश्चातुर्मा-
स्यैर्यजते चातुर्मास्यैर्यजते ॥ २६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणोत्तरभागे प्रथमः प्रपाठकः ॥

ओं मांसीयन्ति[2] वा आहिताग्नेरग्नयस्त एनमेवाग्रे ऽभिध्यायन्ति यजमानं[3] य एतमैन्द्राग्नं पशुं षष्ठे षष्ठे मास आलभते तेनैवेन्द्राग्निभ्यां ग्रसितमात्मानं निरवदयत आयुष्काम[4] आलभेत[4] प्राणापानौ वा इन्द्राग्नी[5] प्राणापानावेवात्मनि धत्त आयुष्मान्भवति प्रजाकाम आलभेत[6] प्राणापानौ वा इन्द्राग्नी प्राणापानौ प्रजा अनुप्रजायन्ते प्रजावान्भवति पशुकाम आलभेत प्राणापानौ वा इन्द्राग्नी प्राणापानौ पशवो ऽनुप्रजायन्ते पशुमान्भवति यामं शुक्लहरितमालभेत[7] शुण्ठं[8] वा यः कामयेतानामयः पितृलोके स्यामित्येतेन ह वै यमो ऽमुष्मिंल्लोक आर्ध्नोत्पितृलोक एवार्ध्नोति त्वाष्ट्रं वडवमालभेत प्रजाकामः प्रजापतिर्वै प्रजाः सिसृक्षमाणः[9] स द्वितीयं

---

1) वेदे A; 2) °सियन्ति A pr. m.; 3) Hier fehlen einige Worten; 4) आयुष्कामालभेत A und B; 5) इन्द्राग्नी D; 6) वालभेत D; 7) So corr.; die hss. शुकं हरि°; शुकं हरितमालभेत D; 8) So corr.; die hss. शठं; 9) So corr.; die hss. ससृक्ष°.

मिथुनं[1] नाविन्दत्स[1] त्वाष्ट्रं वडवमपश्यत्त्वष्टा[2] हि रूपाणां प्रजनयिता 'तेन प्रजा असृजत' तेन मिथुनमविन्दत्प्रजावान्मिथुनवान्भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेतमालभते' योनीन्वा एष काम्यान्पशूनालभते[3] यो ऽनिष्ट्वैन्द्राग्नेन काम्यं पशुमालभत[4] इष्ट्वालम्भः समृद्ध्यै' ॥ १ ॥

पञ्चधा वै देवा व्युदक्रामन्नग्निर्वसुभिः सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्भिर्वरुण आदित्यैर्बृहस्पतिर्विश्वैर्देवैस्ते देवा अब्रुवन्नसुरेभ्यो वा इदं भ्रातृव्येभ्यो रध्यामो[5] यन्मिथो विप्रियाः[6] स्मो 'या न इमाः प्रियास्तन्वस्ताः समवद्यामहा इति' ताः समवाद्यन्त 'ताभ्यः स[7] निर्ऋच्छाद्यो नः प्रथमो ऽन्यो[8] ऽन्यस्मै द्रुह्यादिति' यत्तन्वः समवाद्यन्त तत्तानूनप्त्रस्य[9] तानूनप्त्रत्वं' ततो देवा अभवन्परासुरास्तस्माद्यः सतानूनप्त्रिणां[10] प्रथमो द्रुह्यति स आर्तिमार्छति' यत्तानूनप्त्रं समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै' भवत्यात्मना[11] परास्याप्रियो भ्रातृव्यो भवति' ॥ २ ॥

पञ्च कृत्वो ऽवद्यति' पाङ्क्तो यज्ञः' पञ्चधा हि ते ताः

---

1) So corr.; die hss. °थुनमन्वावि°; 2) वडवमपश्य° B; 3) °न्पश्युमालभते A und E; 4) °लभन्त A pr. m., B, D und E; 5) So corr.; die hss. ऋध्यामो; 6) So corr.; die hss. विभ्रिया; 7) सं A, D, E und F; सन् B; 8) Fehlt in D; 9) Fehlt in F; 10) So corr.; die hss. तानून°; 11) °त्मनो A pr. m.

समवाह्यन्तांपतये त्वा[1] गृह्णामीत्याह' प्राणो वा आ-
पतिः'प्राणमेव तेन प्रीणाति'परिपतये त्वेत्याह[2]'मनो
वै परिपतिर्मन एव[3] तेन[3] प्रीणाति'तनूनप्त्र इत्याह'
तन्वो हि ते ताः समवाह्यन्त'शाक्वरायेत्याह'शक्त्यै[4]
हि ते ताः समवाह्यन्त'शक्मन[5] ओजिष्ठायेत्यांहौजिष्ठं[6]
हि ते तदात्मनः समवाह्यन्तांनाधृष्टमित्याहांनाधृष्टं[7]
ह्येतदंनाधृष्यमित्याहांनाधृष्यं[8] ह्येतद्देवानामोज इत्याह'
देवानां[9] ह्येतदोजो'ऽभिशस्तिपा इत्याहांभिशस्तिपा[10]
ह्येतदंनभिशस्तेन्यमित्याहांनभिशस्तेनं[11] ह्येतदंनु मे दी-
क्षां दीक्षापतिर्मन्यतामनु[12] तपस्तपस्पतिरञ्जसा सत्यमुप-
गेषं[13] स्विते[14] मा[15] धा इत्याह'यथायजुरेवैतत्' ॥ ३ ॥

घृतं वै देवा वज्रं[16] कृत्वा सोममघ्नन्त्स्रुचौ[17] बाहू'
तस्मात्स्रुचौ सौमीमाहुतिं नाशाते[18]'अवधीयेत सोम-
स्तस्मात्स्रुचौ चाऽज्यं चान्तिकमाहार्षीदन्तिकमिव[19] खलु

---

1) त्रा D; 2) च त्याह D; 3) एतेन E; 4) So corr.; शक्वर्यं A, B, E und F; शक्तिं D; 5) शक्मन् F; 6) जिष्ठाये° B; 7) °दृष्टमित्या° A pr. m. und E; 8) °नादृष्यमित्याहानादृष्यं E; 8) Von °आधृष्यं bis ऽभिशस्ति° fehlt in B; 9) देवानं E; 10) °स्तिपां A sec. m.; 11) °स्त्येनं A; 12) दिक्षाप° A pr. m.; 13) Die hss °गेषां; 14) स्वीते A pr. m.; स्वेते A sec. m.; 15) मां F; 16) वङ्कं D; 17) सोममघ्नं स्रुचौ A; सोममघ्नंत्सुचौ B; सोममधांत्सुचौ E; सोममघ्रंसुचौ F; 18) So corr.; die hss. नासाते; 19) चान्तिकमहा° D.

वा अस्यैतत्प्रचरन्ति[1] यत्तानूनप्त्रेण प्रचरन्त्यंशुरंशुष्टे देव सोमाप्यायतामिन्द्रायैकधनविद इत्याह ' यदेवास्यापवायते यन्मीयते[2] तदेवास्यैतेनाप्याययन्त्या तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय[3] प्यायस्वेत्याहोभावेवेन्द्रं च सोमं चाप्याययन्त्याप्याययास्मान्त्सखीन्त्सन्या मेधया प्रजया धनेनेत्याहर्त्विजो वा एतस्य[4] सखायस्तानेवास्यैतेनाप्याययन्ति ' स्वस्ति ते[5] देव सोम सुत्यामुदृचमशीयेत्याहाशिषमेवैतामाशास्ते ' प्र[6] वा एतस्माल्लोकाच्च्यवन्ते[7] ये सोममाप्याययन्त्यन्तरिक्षदेवत्यो[8] हि सोम आप्यायित[9] ' एष्टा राय एष्टा वामानि प्रेषे[10] भगाय ' ऋतमृतवादिभ्यो[11] नमो दिवे नमः पृथिव्या इति ' द्यावापृथिवीभ्यामेव नमस्कृत्यास्मिंल्लोके प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति ' ॥ ४ ॥

मख इत्येतद्यज्ञनामधेयं[12] छिद्रप्रतिषेधसामर्थ्याच्छिद्रं खमित्युक्तं[13] ' तस्य मेति प्रतिषेधो ' मा यज्ञं छिद्रं करिष्यतीति[14] ' छिद्रो हि यज्ञो भिन्न इवोदधिर्विस्रवति ' तद्वै

---

1) आस्यैत° B und E; 2) Fehlt in F; 3) त्वमिन्द्राय A, E und F; 4) Von एतस्य bis एतस्मा° fehlt in B; 5) Fehlt in A und F; 6) A sec. m., D und F fügen ह ein; 7) °वते A; 8) °न्तरिक्षेदेवत्यो A, D, E und F; 9) °यत A sec. m., B, D, E und F; 10) प्रैषे A pr. m.; प्रेषाय F; 11) तमृतवा° A; ऋतद्वादिभ्यो D; 12) इत्येतयज्ञं नाम° F; 13) स्वमि° F; 14) °ष्यतिति A pr. m.

खलु छिद्रं भवत्यृत्विग्यजमानविमानाद्वापि वैषां व्यपेक्षया मन्त्रकल्पब्राह्मणानामप्रयोगाद्यथोक्तानां वा दक्षिणानामप्रदानाद्धीनाद्वातिरिक्ताद्वोत्पाताद्भुतेषु प्रायश्चित्तव्यतिक्रमादित्येतद्धि सर्वं ब्रह्मण्यर्पितं[1] 'ब्रह्मैव विद्वान्यदृग्वाङ्गिरोवित्सम्यगधीयानश्चरितब्रह्मचर्यो[2] ऽन्यूनानतिरिक्ताङ्गो[3] ऽप्रमत्तो यज्ञं रक्षति 'तस्य प्रमादाद्यदि वाप्यसांनिध्याद्यथा भिन्ना नौरगाधे महत्युदके संप्लवेन्मत्स्यकच्छपशिंशुमारनक्रमकरपुरीकयक्षराक्षसपिशाचानां[4] भागधेयं भवत्येवमादीनां चान्येषां विनष्टोपजीविनामेवं खल्वपि यज्ञश्छिन्नभिन्नो ऽपध्वस्त उत्पाताद्भुतो बहुलो ऽथर्वभिरसंस्कृतो ऽसुरगन्धर्वयक्षरक्षसपिशाचानां[5] भागधेयं भवत्येवमादीनां[6] चान्येषां विनष्टोपजीविनां[7]' तदपि श्लोकाः'

छिन्नभिन्नो ऽपध्वस्तो विश्रुतो[8] बहुधा मखः ।
इष्टापूर्तद्रविणंगृह्य यजमानस्यावापतत्[9] ॥
ऋत्विजां च विनाशाय राज्ञो जनपदस्य च ।
संवत्सरविरिष्टं तद्यत्र यज्ञो विरिष्यते ॥

---

1) °र्पित D; 2) °धीयानश्चरितचर्यो D; 3) नूनान° A, D, E und F; 4) °मकरं पुण्डरीकतूलरक्षस B; so corr.; die hss. °जक्षरक्षस°; 5) So corr.; die hss. °राक्षसपिशाचानां; 6) °मादीना B; 7) °जीविनां B und D; 8) विसृतो A und E; वितो F; 9) °स्यवापतत F.

दक्षिणाप्रवणीभूतो यज्ञो दक्षिणतः स्मृतः ।
हीनाङ्गो रक्षसां भागो ब्रह्मवेदादसंस्कृतः ॥
चतुष्पात्सकलो यज्ञश्चातुर्होत्रविनिर्मितः[1] ।
चतुर्विधैः स्थितो मन्त्रैर्ऋत्विग्भिर्वेदपारगैः ॥
प्रायश्चित्तैरनुध्यानैरनुज्ञानानुमन्त्रणैः ।
होमैश्च यज्ञविभ्रंशं सर्वं ब्रह्मा प्रपूरयेद्[2] ॥

इति । तस्माद्यजमानो भृग्वङ्गिरोविदमेव तत्र[3] ब्रह्माणं वृणीयात्स हि यज्ञं तारयतीति ब्राह्मणम् । ॥ ५ ॥

यज्ञो वै देवेभ्य उदक्रमन्न[4] वोऽहमन्नं भविष्यामीति । नेति[5] देवा अब्रुवन्नन्नमेव नो भविष्यसीति । तं देवा विमेथिरे । स एभ्यो विहृतो[6] न प्रबभूव । ते होचुर्देवा । न वै न इत्थं विहृतो[6]ऽलं भविष्यति । हन्तेमं संभरामेति[7] । तं संजभ्रुस्तं[8] संभृत्योचुरश्विनाविमं[9] भिषज्यतमित्यश्विनौ[10] वै देवानां भिषजावश्विनावध्वर्यू । तस्मादध्वर्यू घर्मं संभरतस्तं[11] संभृत्योचतुर्ब्रह्मन्घर्मेण प्रचरिष्यामो होतर्घर्ममभिष्टुह्युद्गातः सामानि गायेति[12] । प्रचरत घर्ममित्य-

---

1) यज्ञश्च° A pr. m. und F; 2) पूरयेद् E; 3) Fehlt in A, B und F; 4) उत्क्रामन् B; 5) तेनेति A und B; 6) विहृतो A und D; 7) °रामीति A, B, E und F; 8) जभ्रुस्तं B; 9) संभृत्योचतुर° B und E; 10) त्विषज्य° A; विभज्य° F; 11) संचरतस्तं D; 12) गायति D.

नुजानाति ' ब्रह्मप्रसूता हि प्रचरन्ति ' ब्रह्म हेदं प्रसवा-
नामीशे ' सवितृप्रसूततायै[1] ' घर्मं तपामि ब्रह्म जज्ञानमियं
पित्र्या राष्ट्र्येत्वग्र इति घर्मं ताप्यमानमुपासीत[2] शश्वव-
दर्धर्चश आह्वावप्रतिगरवर्ज्जं रूपसमृद्धाभिरेतद्वै यज्ञस्य स-
मृद्धं यद्रूपसमृद्धं[3] ' यत्कर्म क्रियमाणमृग्यजुर्वाभिवदति स्व-
स्ति तस्य यज्ञस्य पारमश्नुते य एवं वेद ' देवमिथुनं[4]
वा एतद्यद्धर्मस्तस्मादन्तर्धाय[5] प्रचरन्त्यन्तर्हिता[6] वै मिथुनं
चरन्तीति[7] ' तदेतद्देवमिथुनमित्याचक्षते ' तस्य यो घर्मस्त-
च्छिश्नं ' यौ शफौ तावाण्डौ ' योपयमनी[8] ते[8] श्रोणि-
कपाले ' यत्पयस्तद्रेतस्तदग्नौ देवयोन्यां रेतो ब्रह्ममयं धत्ते
प्रजननाय ' सो ऽग्निर्देवयोनिर्ऋङ्मयो[9] यजुर्मयः साममयो
ब्रह्ममयो ऽमृतमय आहुतिमयः सर्वेन्द्रियसंपन्नो यजमान
ऊर्ध्वः स्वर्गं लोकमेति ' तदाहुर्न प्रथमयज्ञे प्रवर्ग्यं कुर्वी-
तानुपनामुका[10] ह वा एनमुत्तरे यज्ञक्रतवो भवन्तीति '
कामं तु[11] यो[11] ऽनूचानः श्रोत्रियः[12] स्यात्तस्य[12] प्रवृ-
ञ्ज्यादात्मा[13] वै स यज्ञस्येति विज्ञायते ' ऽपशिरसा ह वा

---

1) °प्रसूतानायै A; 2) °पसीत A, B, E und F; 3) °समृद्ध D; 4) So corr.; die hss. वेदमिथुनं; 5) °न्तर्धा हि B, D und E; 6) A fügt ह ein; 7) चरन्सीति D; 8) So corr.; die hss. य उपयमनी के; 9) °यो-निमृगमय B; °योनिरृग्मयो E; °योनी ऋग्मयो F; 10) So corr.; die hss. °नुपनामका; 11) रूपो B; 12) श्रोत्रियात्तस्य F; 13) प्रवृत्यादात्मा E.

एष यज्ञेन यजते[1] यो[2] ऽप्रवर्ग्येण[2] यजते[2] ' शिरो ह
वा एतद्यज्ञस्य यत्प्रवर्ग्यस्तस्मात्प्रवर्ग्यवतैव[3] याजयेन्ना-
प्रवर्ग्येण[4] ' तदप्येषाभ्यनूक्ता चत्वारि शृङ्गेति ' ॥ ६ ॥

देवाश्च ह वा ऋषयश्चासुरैः संयत्ता[5] आसंस्तेषाम-
सुराणामिमाः पुरः प्रत्यभिजिता आसन्नयस्मयी पृथिवी
रजतान्तरिक्षं हरिणी द्यौस्ते[6] देवाः संघातंसंघातं
पराजयन्त ' ते ऽविदुरनायतना हि वै स्मस्तस्मात्पराज-
यामह[7] इति ' त एताः पुरः प्रत्यकुर्वत हविर्धानं दिव
आग्नीध्रमन्तरिक्षात्सदः पृथिव्यास्ते देवा अब्रुवन्नुपसदमु-
पायामोपसदा वै महापुरं जयन्तीति ' त एभ्यो लोकेभ्यो
निरघ्नन्नेकयामुष्माल्लोकादेकयान्तरिक्षादेकया पृथिव्यास्त-
स्मादाहुरुपसदा वै महापुरं[8] जयन्तीति ' त एभ्यो लो-
केभ्यो निर्हता ऋतून्प्राविशंस्ते[9] षडुपायंस्तानुपसद्भिरेव-
र्तुभ्यो[10] निरघ्नन्द्वाभ्याममुष्माल्लोकाद्द्वाभ्यामन्तरिक्षाद्द्वाभ्यां
पृथिव्यास्त ऋतुभ्यो निर्हताः[11] संवत्सरं प्राविशंस्ते द्वा-
दशोपायंस्तानुपसद्भिरेव संवत्सरान्निरघ्नंश्चतसृभिरमुष्मा-
ल्लोकाच्चतसृभिरन्तरिक्षाच्चतसृभिः पृथिव्यास्ते संवत्सरा-

1) यजन्ते B; 2) Fehlt in D; 3) °वर्ग्य वतैव B; °वर्ग्यतयैव F;
4) याजतन्ना° F; 5) संयता D; संयन्ता E; 6) द्यौस्ते A; द्यौस्ते F;
7) So corr.; die hss. °स्तस्मात्पराजयामहा; 8) महापुरे D; पुरं F;
9) °विशांस्ते B; 10) द्वादशोपायंस्ता° F; 11) निर्हाता: D.

निर्हता अहोरात्रे प्राविशंस्तौ यत्सायमुपायंस्तेनैनाब्राऽत्र्या[1] अनुदन्त यत्प्रातस्तेनाह्नस्तस्मादहोः सायं प्रातस्तनमाप्या-यते[2] प्रातः सायन्तनं[3] तानुपसद्भिरेवैभ्यो लोकेभ्यो नुदमाना[4] आयंस्ततो देवा अभवन्परासुराः सर्वेभ्य एवैभ्यो लोकेभ्यो[5] भ्रातृव्यं नुदमान इति य एवं वि-द्वानुपसदमुपैति ॥ ७ ॥

न द्वादशाग्निष्टोमस्योपसदः स्युरशान्ता निर्मृङ्युर्न[6] तिस्रो ऽहीनस्योपरिष्टाद्यज्ञक्रतुर्गरीयानभिषीदेद्यथा गु-रुर्भारो ग्रीवा निःशृणीयादार्तिमार्छेद्द्वादशाहीनस्य[7] कु-र्यात्प्रत्युत्तब्ध्यै[8] सयत्वाय[9] तिस्रो ऽग्निष्टोमस्योपसदः स्युः शान्त्या[10] अनिर्मार्गाय[10] ते देवा असुर्यानिमांल्लोकान्ना-न्ववैतुमधृष्णुवंस्तानग्निना[11] मुखेनान्ववायन्यदग्निमत्युप-सदां[12] प्रतीकानि भवन्ति[13] यथा क्षेत्रपतिः क्षेत्रे ऽन्व-वनयत्येवमेवैतदग्निना[14] मुखेनेमांल्लोकानभिनयन्तो यन्ति यो ह वै देवान्साध्यान्वेद सिध्यत्यस्मा इमे वाव लोका

---

1) °स्तेनैना रात्र्या D; 2) प्रातस्तमाप्या° E; 3) सायन्तान् E; 4) So corr.; die hss. नुदमान; B नदमान; 5) Fehlt in F; 6) So corr. nach Kaṭh.; die hss. °ड्येरन्न्; 7) So corr. nach Kaṭh. XXIV 10, die hss. निश्रीणीयादार्तिमार्छेद्वाद°, 8) So corr. nach Kaṭh., die hss. °त्प्रत्युतब्धै; 9) वयत्वाय E; 10) So corr. nach Kaṭh.; die hss. ग्रान्ता-ग्निर्मार्गाय; 11) So corr. nach Kaṭh. die hss. °कान्नान्ववैतुमधृ°; 12) °पसदा A und F; 13) भवति D; 14) ऽन्ववधनय° B; ऽन्ववय° D.

यत्साध्या[1] देवाः ' स य एवमेतान्त्साध्यान्वेद सिध्यत्यस्मै ' सिध्यत्यमुष्मै सिध्यत्यस्मै[2] लोकाय[2] य एवंविद्वानुपसदमुपैति ' ॥ ८ ॥

अथ यत्राहाध्वर्युरग्नीद्देवपत्नीर्व्याचक्ष्व[3] सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वयेति तदपरेण गार्हपत्यं प्राङ्मुखस्तिष्ठन्ननवानन्नाग्नीध्रो[4] देवपत्नीर्व्याचष्टे ' पृथिव्यग्नेः पत्नी ' वाग्वातस्य पत्नी ' सेनेन्द्रस्य[5] पत्नी[5] ' धेना[5] बृहस्पतेः पत्नी ' पथ्या पूष्णः पत्नी ' गायत्री वसूनां पत्नी ' त्रिष्टुब्रुद्राणां[6] पत्नी ' जगत्यादित्यानां पत्न्यनुष्टुम्मित्रस्य[7] पत्नी ' विराड्वरुणस्य पत्नी ' पङ्क्तिर्विष्णोः पत्नी ' दीक्षा[8] सोमस्य राज्ञः पत्नीत्येति भ्रातृव्यानारोहति नैनं भ्रातृव्या आरोहन्त्युपरि भ्रातृव्यानारोहति य एवंविद्वानाग्नीध्रो[9] देवपत्नीर्व्याचष्टे ' ॥ ९ ॥

यथा वै रथ एकैकमरमभिप्रतितिष्ठन्वर्तत एवं यज्ञ एकैकां तन्वमभिप्रतितिष्ठन्नेति ' पुरा प्रचरितोराग्नीध्रीये होतव्या ' एतद्ध वा उवाच वासिष्ठः[10] सात्यहव्यो[11] ऽस्कन्सोम[12] इत्युक्ते मा सूर्त्तत[13] प्रचरत प्रातर्वावाग्याद्

---

1) य साध्या D; 2) So corr.; die hss. °त्यस्माल्लोकाद्; 3) °चक्षु D und F; 4) °स्तिष्ठन्ननवान्नाग्नीध्रो A; 5) Fehlt in D; 6) °ब्रुद्राणो D; 7) पत्न्यनु° D; 8) दक्षा D; 9) °ग्नीध्रा D; 10) वाशिष्ठः D; 11) सात्यहव्या A; 12) स्तं सोम E; 13) सूर्त्तीत D; सूत्तत F.

सोमं समस्थापयमिति[1] ' नास्य सोम स्कन्दति य एवंवि-
द्वान्त्सोमं पिबति ' स ह स्म वै स आसन्द्यामासीनः[2]
सक्तुभिरुपमथ्य सोमं पिबत्यहं[3] वाव[4] सर्वतो यज्ञं वेद[5]
य एतान्वेद[6] ' न मामेष हिंसिष्यतीति[7] ' नैनं सोमपीथो
न पेयो हिनस्ति य एवंविद्वान्त्सोमं पिबति[8] ' तं ह स्म
यदाहुः कस्मात्त्वमिदमासन्द्यामासीनः सक्तुभिरुपमथ्य सोमं
पिबसीति ' देवतास्वेव यज्ञं प्रतिष्ठापयामीत्यब्रवीद्ब्रह्मणो
यस्यैवंविदुषो यस्यैवंविद्वान्यज्ञार्त्या[9] यज्ञे[9] प्रायश्चित्तं[10]
जुहोति ' देवतास्वेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति ' यज्ञार्तिं प्रति-
जुहुयात्संयोनित्वाय[11] ' त्रयस्त्रिंशद्वै यज्ञस्य तन्व इत्येका-
न्नत्रिंशत्स्तोमभागास्त्रीणि[12] सवनानि ' यज्ञश्चतुर्थ ' स्तोम-
भागैरेवैतत्स्तोमभागान्प्रतिप्रयुङ्क्ते सवनैः सवनानि यज्ञेन
यज्ञं ' सर्वा ह वा अस्य यज्ञस्य तन्वः प्रयुक्ता भवन्ति सर्वा
आप्ताः सर्वा अवरुद्धा ' देवस्य सवितुः प्रसवे[13] बृहस्पतये
स्तुतेति ' यद्ध्वै सविता देवेभ्यः प्रासुवत्तेनार्ध्नुवन्त्सवितृ-

---

1) A, B, E und F संस्थापयामीति; D संस्थापयामिति; 2) So corr.; die hss. ह्यासन्द्य°; 3) पिबन्त्यहं D; पिब्रसहं F; 4) वा F; 5) वद D; 6) ? ? एतां वेद A, D und F; 7) °ष्यातीति E; 8) पिब्रन्ती D; 9) °न्यज्ञार्तान्यज्ञे A pr. m., B, E und F; °न्यज्ञार्त्यान्यज्ञे A sec. man.; °न्यज्ञा-र्त्याय यज्ञे D; 10) प्रायश्चित्तिं A sec. m., D und F; 11) °यनित्वाय D; 12) इत्येतान्° D; इत्येकं हूत्रिं° E; इत्येतान्त्रिंशस्तोम° D; इत्येकान्हत्रिं° F; 13) सवे D.

प्रसूता एव स्तुवन्त्यृध्नुवन्त्यृध्यन्ते ह वा अस्य स्तोमा यज्ञ[1] ' ऋध्यते ऋध्यते[2] प्रजाया[3] ' ऋध्यते पशुभ्य ' ऋध्यते[4] ब्राह्मणो यस्यैवंविद्वान्ब्रह्मा भवति[5] ' ॥ १० ॥

देवाश्च ह वा असुराश्चास्पर्धन्त ' ते देवाः समावदेव[6] यज्ञे कुर्वाणा आसन्यदेव देवा अकुर्वत[7] तदसुरा अकुर्वत ' ते न व्यावृतमगच्छंस्ते देवा अब्रुवन्नयतेमं[8] यज्ञं तिर उपर्यसुरेभ्यस्तंस्यामह[9] इति ' तमेताभिराच्छाद्योदक्रामन्य-जूंषि[10] यज्ञे[11] समिधः स्वाहेति ' तं तिर उपर्यसुरेभ्यो यज्ञमतन्वत ' तमेषां यज्ञमसुरा नान्ववायंस्ततो देवा अभ-वन्परासुराः ' स य[12] एवंविद्वांस्तिर उपर्यसुरेभ्यो यज्ञं तनुते भवत्यात्मना परास्याप्रियो भ्रातृव्यो भवत्येतैरेव जुहुयात्समृतयज्ञे[13] चतुर्भिश्चतुर्भिरन्वाख्यायं[14] ' पुरस्ता-त्प्रातरनुवाकस्य जुहुयादेतावान्वै[15] यज्ञो ' यावानेष य-ज्ञस्तं वृङ्क्ते ' सयज्ञो भवत्ययज्ञ इतर ' एतैरेव जुहुयात्पुर-स्ताद्द्वादशाहस्यैष[16] ह वै प्रत्यक्षं द्वादशाहस्तमेवालभ्यै-

---

1) यज्ञ ist wschl. interpolation; 2) ऋध्यन्ति D; 3) प्रजया A, B, D und F; 4) Fehlt in F; 5) भवन्ति F; 6) °वदेवा A, B, E und F; 7) आकुर्वत D; 8) अयत ist corrupt; man erwartet एत; 9) So corr.; die hss. °स्तेस्यामहा; 10) So corr.; die hss. °क्रामन्ति यजूंषि; 11) यज्ञ D; 12) Fehlt in D; 13) So corr.; die hss. °त्सावृतयज्ञे; 14) So corr.; die hss. °ख्यानं; 15) °तावान्वे D; 16) So corr.; die hss. °स्ताद्वादप्राहस्यैष.

तैरिव[1] जुहुयात्पुरस्ताद्दीक्षाया[2] ' एषा[3] ह वै प्रत्यक्षं[4] दीक्षा ' तामेवालभ्यैतैरेवातिथ्यमभिमृशेद्यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवा इति ' ॥ ११ ॥

यत्र विजानाति ब्रह्मन्त्सोमो[5] ऽस्कन्निति तमेतया-लभ्याभिमन्त्रयते[6] ऽभूद्देवः सविता[7] वन्द्यो[8] नु न इदा-नीमह्न उपवाच्यो नृभिः । वि यो रत्ना[9] भजति मान-वेभ्यः[10] श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधदिति ' ये अग्नयो अप्स्वन्तरिति[11] सप्तभिरभिजुहोति ' यदेवास्यावस्कन्नं भ-वति तदेवास्यैतदग्नौ स्वगाकरोत्यग्निर्हि[12] सुकृतीनां[13] हविषां प्रतिष्ठाथ[14] विसृप्य वैप्रुषान्होमाञ्जुहोति[15] द्र-प्सश्चस्कन्देति ' या एवास्याभिषूयमाणस्य[16] विप्रुष स्क-न्दन्त्यंशुर्वा[17] ता एवास्यैतदाहवणीये[18] स्वगाकरोत्या-हवनीयो ह्याहुतीनां[19] प्रतिष्ठा ' यस्ते द्रप्स स्कन्दतीति ' स्तोको[20] वै द्रप्सो ' यस्ते अंशुर्बाहुच्युतो[21] धिषणाया

---

1) द्वादशाहस्तामवा° E; 2) °स्तादुद्दीक्षा D; 3) एव A, B und E; 4) प्रत्यक्ष B; B fügt वै ein; 5) °न्त्सोमा B; 6) तमेत्वया° B; 7) सवि-तां B; 8) वन्द्ये A pr. m. und E; 9) रत्ना B; 10) मानवभ्य: D; 11) अप्सन्तरिति E; 12) ऽग्ना° E; 13) सुकृपीनां B, D und E; 14) प्रतिष्ठाथ A, B und F; 15) °न्होमानुजु° B und E; °न्जुहति D; 16) एवास्याभिषूय° B; 17) स्कन्दत्यं° E; ? vielleicht °सुर्वाव; 18) वा-वास्येतदाह° D; 19) ह्याहुतीनां F; 20) स्तोको B; 21) अंशुब-हुच्युतो D.

ऽपस्यादिति । बाहुभिरभिच्युतो ऽंशुरधिषवणाभ्यामधिस्क-
न्दत्यध्वर्योर्वा[1] परि[2] वः[2] पवित्रात्तं[3] ते जुहोमि मनसा
वषट्कृतमिति । तद्यथा वषट्कृतं स्वाहाकृतं हुतमेवं[4] भव-
ति । ॥ १२ ॥

ऋषयो वा इन्द्रं प्रत्यक्षं नापश्यंस्तं[5] वसिष्ठ एव
प्रत्यक्षमपश्यत्सो ऽबिभेदितरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्रवोचदिति ।
सो ऽब्रवीद्ब्राह्मणं[6] ते वक्ष्यामि यथा त्वत्पुरोहिताः प्रजाः
प्रजनिष्यन्ते[7] ऽथेतरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्रवोच[8] इति । तस्मा
एतान्स्तोमभागानुवाच । ततो[9] वसिष्ठपुरोहिताः[10] प्रजाः
प्राजायन्त[11] । स्तोमो वा एतेषां भागस्तत्स्तोमभागानां
स्तोमभागत्वं । रश्मिरसि क्षयाय त्वेति । क्षयो वै देवा[12] ।
देवेभ्य एव यज्ञं प्राह । प्रेतिरसि धर्मणे[13] त्वेति । धर्मो
मनुष्या । मनुष्येभ्य एव यज्ञं प्राहान्वितिरसि संधिरसि प्र-
तिधिरसीति । त्रयो वै लोका । लोकेष्वेव यज्ञं प्रतिष्ठा-
पयति । विष्टम्भो ऽसीति । वृष्टिमेवावरुन्द्धे । प्रावो[14] ऽस्य-

1) So corr.; die hss. °स्कन्दन्त्यध्व°; 2) परीर्वः A pr. m.; पर्वः B, E und F; 3) पविज्ञात्तं D und F; पविज्ञान्तं E; 4) हुतामेवं A pr. m.; हुतमिवं A sec. m.; हुतामवं D; 5) पश्यत्तं D; 6) °द्ब्राह्मणं A pr. m.; 7) प्रजन् इष्यन्ते A und F; प्रजनिष्यन्ते B und D; 8) So corr.; die hss. प्रवोचद्; 9) हतो B; 10) °रोहितं D; 11) So corr.; प्राजायन्त A, B, E und F; प्रजायन्त D; 12) Fehlt in F; 13) धर्मणो A pr. m. und F; धर्मणा B; 14) ??; T. S. III 5. 2. 3 प्रवासि अनुवासीति.

क्रांसीति[1] मिथुनमेव करोत्युंशिगसि प्रकेतो ऽसि सुदि-
तिरसीत्यंष्टौ[2] वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्या वाग्द्वा-
त्रिंशी स्वरस्त्रयस्त्रिंशस्त्रयस्त्रिंशद्देवा देवेभ्य एव[3] यज्ञं
प्राह्णौ ऽसि पितृभ्यस्त्वेति बलमेव तत्पितॄननुसंतनो-
ति[4] तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वेति प्रजा एव पशूननुसंतनो-
ति[5] रेवदस्योषधीभ्यस्त्वेत्योषधीष्वेव[6] यज्ञं प्रतिष्ठापयति
पृतनाषाडसि पशुभ्यस्त्वेति प्रजा एव पशूननुसंतनोत्य-
भिजिदसीति[5] वज्रो वै षोडशी व्यावृत्तो[7] ऽसौ वज्रस्त-
स्मादेषो ऽन्यैर्व्यावृत्तो[8] नाभुरसीति प्रजापतिर्वै सप्तदशः
प्रजापतिमेवावरुन्धे ॥ १३ ॥

अधिपतिरसि धरुणो ऽसि संसर्पो[9] ऽसि वयोधा अ-
सीति[10] प्राणो ऽपानश्चक्षुः श्रोत्रमित्येतानि वै पुरुषम-
करन्प्राणानुपैति प्रजात्या एव त्रिवृदसि प्रवृदसि स्ववृद-
स्यनुवृदसीति मिथुनमेव करोत्यारोहो ऽसि प्ररोहो ऽसि
संरोहो ऽस्यनुरोहो ऽसीति प्रजापतिरेव वसुको ऽसि
वस्यष्टिरसि वेषश्रीरसीति[11] प्रतिष्ठितिरेवाक्रमो ऽसि

---

1) Vid. p. १०८ Note 14; 2) सुदीति° B; 3) एवं D; 4) तानि° E; 5) पशून° A und B; 6) °ष्वधिष्ठेव A pr. m.; 7) °वृत्तौ A pr. m; °वृत D und F; °वृत्ते E; 8) So corr.; die hss. ऽसौ व्यावृत्तो; E ऽन्यै व्यावृत्तो; 9) सर्पो E; संसर्पात् D; 10) सीति D und F; 11) वेष-यश्री° E.

संक्रमो ऽस्युत्क्रमो ऽस्युत्क्रान्तिरसीत्यृद्धिरेव[1] 'यद्धि सवि-ता देवेभ्यः प्रासुवत्तेनार्ध्नुवंस्सवितृप्रसूता एव स्तुवन्त्यृ-ध्नुवन्ति 'बृहस्पतये स्तुतेति 'बृहस्पतिर्वा आङ्गिरसो[2] देवानां ब्रह्मा 'तदनुमत्यैवो[3] भूर्जनदिति प्रातःसवने' ऋग्भिरेवोभयतो ऽथर्वाङ्गिरोभिर्गुप्ताभिर्गुप्ते स्तुतेत्यैवो[4] भुवो जनदिति माध्यंदिने सवने 'यजुर्भिरेवोभयतो ऽथ-र्वाङ्गिरोभिर्गुप्ताभिर्गुप्ते 'स्तुतेत्यैवो स्वर्जनदिति तृतीयस-वने[5] 'सामभिरेवोभयतो ऽथर्वाङ्गिरोभिर्गुप्ताभिर्गुप्ते स्तुते-त्येवाथ[6] यद्यहीन उक्थ्यः षोडशी वाजपेयो[7] ऽतिरात्रो ऽप्तोर्यामा वा स्यात्सर्वाभिः सर्वाभिरेव ऊर्ध्वं व्याहृतिभिर-नुजानात्यो[8] भूर्भुवः स्वर्जनदृधत्करद्रुहन्महत्तच्छमोमि-न्द्रवन्त[9] स्तुतेति सेन्द्रान्मापगायत[10] सेन्द्रान्स्तुतेत्यैवेन्द्रि-यवानृद्धिमान्वशीयान्भवति[11] य एवं वेद यश्चैवंविद्वा-न्स्तोमभागैर्यजते[12]' ॥ १४ ॥

यो ह वा आयतांश्च प्रतियतांश्च[13] स्तोमभागान्वि-द्यात्स[14] त्रिष्वर्धमानयोः समृतसोमयोर्ब्रह्मा[15] स्यात्सं-

---

1) °सित्युधिरेव D; °सित्युधिरेव B; 2) घाङ्गिरसा F; आङ्गिरसौ E; 3) °त्यैवा B; 4) °त्यैवो B und E; 5) °सवन D; 6) °वाथ B; 7) वाजपेये D; 8) °नात्यो E; 9) °न्द्रवं D; 10) ? ?; 11) सेन्द्रियां स्तुते B und D; 12) यश्चैवंवि° D; 13) प्रतियतांश्च D; 14) So corr.; A, D, E und F °न्विद्यात; B °न्विन्द्यात; 15) So corr.; die hss. समृत°.

तेषे[1] स्तुतोर्जं[2] स्तुत देवस्य सवितुः सवे बृहस्पतिं[3] वः प्रजापतिं वो वसून्वो देवान्रुद्रान्वो[4] देवानादित्या-न्वो देवान्साध्यान्वो देवानाप्त्यान्वो[5] देवान्विश्वान्वो देवान्सर्वान्वो देवान्विश्वतस्परि हवामहे' जनेभ्यो ऽस्मा-कमस्तु केवल' इतः कृणोतु वीर्यमित्येते[6] ह वा आ-यताश्च[7] प्रतियताश्च[8] स्तोमभागास्ताञ्जपन्ननुपर्युपरि[9] यदेषां ब्रह्माणमवेक्षेत[10]' तत एषामधःशिरा ब्रह्मा पतति' ततो यज्ञस्ततो यजमानो[11]' यजमाने ऽधःशिरसि पतिते स देशो ऽधःशिराः पतति यस्मिन्नर्धे[12] यजते' देवाश्च ह वा असुराश्च समृतसोमौ[13] यज्ञावतनुतामथ[14] बृहस्पति-राङ्गिरसो देवानां ब्रह्मा' स आयतांश्च प्रतियतांश्च स्तो-मभागाञ्जपन्ननुपर्युपर्यसुराणां ब्रह्माणमवैक्षत[15]' तत एषा-मधःशिरा ब्रह्मापतत्ततो यज्ञस्ततो ऽसुरा इति' ॥ १५ ॥

देवा यज्ञं पराजयन्त' तमाग्नीध्रात्पुनरुपाजयन्त' तदेत-

---

1) So corr.; स्तुतेषे A, D, E und F; स्तुतेने B; 2) स्तुतोर्ज D und E; 3) बृहस्पतिद् D und E; 4) देवा रुद्रान्वो D; 5) Fehlt in F; 6) °त्यते D; °त्येत F; 7) आयतांश्च A, B und F; अयतांश्च D; अयताश्च E; 8) प्रतियतांश्च A, B, D und F; 9) स्तोमभागांस्ता° A, D und F; स्तोमभा-गास्ता: ज° B; 10) °वेक्षते F; 11) Fehlt in F; 12) °न्नर्धे D; 13) So corr.; die hss. संवृतसोमौ; 14) Man erwartet अतन्वाताम्; 15) So corr.; °मवेक्षत A und E; °मवेक्षेत B, D und F.

यज्ञस्यापराजितं[1] यदाग्नीध्रं ' यदाग्नीध्राद्धिष्ण्यान्विहरति[2] तत एवैनं पुनस्तनुते ' पराजित्या ' अप[3] खलु वा एते गच्छन्ति ये बहिष्पवमानं[4] सर्पन्ति[5] ' बहिष्पवमाने[6] स्तुत आहाग्नीदग्नीन्विहर बर्हि स्तृणीहि पुरोडाशानलंकुर्विति[7] ' यज्ञमेवापराजित्य[8] पुनस्तन्वाना[9] आयत्यंङ्गारैर्द्वे सवने विहरति शलाकाभिस्तृतीयसवनं[10] ' सशुक्रत्वायांयो[11] संभवत्येवमेवैतद्दक्षिणतो वै देवानां यज्ञं रक्षांस्यजिघांसंस्तान्याग्नीध्रेणापाघ्नत[12] ' तस्माद्दक्षिणामुखस्तिष्ठन्नग्नीत्प्रत्याश्रावयति ' यज्ञस्याभिजित्यै ' रक्षसामपहत्यै रक्षसामपहत्यै ' ॥ १६ ॥

तदाहुरथ कस्मात्सौम्य एवाध्वरे प्रवृताहुतीर्जुह्वति[13] न हविर्यज्ञ इत्यकृत्स्ना वा एषा देवयज्या[14] यद्धविर्यज्ञो[15] ' ऽथ हैषैव कृत्स्ना[16] देवयज्या यत्सौम्यो[17] ऽध्वरस्तस्मात्सौम्य एवाध्वरे प्रवृताहुतीर्जुह्वति[18] ' जुष्टो वाचे भूयासं जुष्टो वाचस्पतये देवि वाग्यद्वाचो मधुमत्तमं[19] तस्मिन्मा

---

1) जित E; 2) So corr.; die hss. यदाग्नीधाधि°; 3) च प E; 4) °वमाने E; 5) सर्पयन्ति B; 6) °वमानं D; 7) °कुर्वीति A pr. m.; 8) °जित्यं B; 9) °न A, B, E und F; 10) शालाका° F; 11) °यवो F; 12) °संस्तन्याग्नी° B; 13) प्रवृत्त्रा° A pr. m. und D; 14) देवयज्ञा D; 15) °र्यज्ञा D; 16) कृत्स्ना एषा A pr. m., D und E; 17) व सोम्यो D; 18) प्रवृत्तां हुती° D; प्रवृत्ता° F; 19) मधुमं E.

धाः स्वाहा वाचे स्वाहा वाचस्पतये स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्या इति पुरस्तात्स्वाहाकारेण जुहोति' तस्माद्धागत ऊर्ध्वमुत्सृष्टा यज्ञं वहति मनसोत्तरां[1] 'मनसा हि मनः प्रीतं' तद्ध हैके सताहुतीर्जुह्वति[2] सप्त छन्दांसि प्रवृत्तानि[3] प्रतिमन्त्रमिति वदन्तो' यथा मेखला[4] पर्यस्यते मेध्यस्य चामेध्यस्य[5] च विहत्या एवं हैवैते न्युप्यन्ते मेध्यस्य चामेध्यस्य[6] च विहत्यै[7] यज्ञस्य[8] विहत्यै[8]' प्राचीनं हि धिष्ण्येभ्यो देवानां लोकाः[9] प्रतीचीनं मनुष्याणां' तस्मात्सोमं पिबता प्राञ्चो धिष्ण्या नोपसर्प्या[10]' जनं[11] ह्येतद्देवलोकं ह्यध्यारोहन्ति[12]' तेषामेतदायतनं[13] चोदयनं च यदाग्नीध्रं[14] च सदश्च' तद्यो ऽविद्वान्संचरत्यार्तिमार्छत्यथ यो विद्वन्संचरति[15] न स धिष्णीयामार्तिमार्छति' ॥ १७ ॥

प्रजापतिर्वै यज्ञस्तस्मिन्त्सर्वे कामाः सर्वा इष्टीः[16] सर्वममृतत्वं[17]' तस्य हैते गोप्तारो यद्धिष्ण्यास्तांत्सदः[18]

---

1) मनसोन्तरां D; मनसोतरा E; 2) समाहु° F; 3) प्रवृतानि B; 4) मेखाला E; 5) Fehlt in E; 6) Fehlt in den hss.; 7) वहृत्यै E; 8) Fehlt in F; 9) लोक B; 10) नोपसर्पा A, B und E; नोपसर्प्य D; 11) ज्ञिनं D; 12) So corr.; die hss. ह्युध्या°; 13) °यतन A; 14) °ग्नीध्रं D; 15) °चरन्ति D; 16) इष्टाः D; 17) D fügt च ein; 18) यद्धिष्णाया° E.

प्रसप्स्यन्नमस्करोति[1] 'नमो नम इति' न हि नमस्का-
रमति देवास्ते[2] ह नमसिताः कर्तारमतिसृजन्तीति[3] 'तत
एतं प्रजापतिं यज्ञं प्रपद्यते[4] नमो नम इति' न हि
नमस्कारमति देवाः' स तत्रैव यजमानः सर्वान्कामाना-
प्नोति सर्वान्कामानाप्नोति' ॥ १८ ॥

यो वै सदस्यान्गन्धर्वान्वेद न[5] सदस्यामार्तिमार्छति'
सदः[6] प्रसप्स्यन्ब्रूयादुपद्रष्ट्रे नम इत्यग्निर्वै द्रष्टा तस्मा[7]
उ एवात्मानं परिददाति[8] 'सर्वमायुरेति न पुरा जरसः
प्रमीयते य एवं वेद' सदः प्रसृप्य ब्रूयादुपश्रोत्रे नम इति'
वायुर्वा उपश्रोता' तस्मा उ एवात्मानं परिददाति[9]'
सर्वमायुरेति न पुरा जरसः प्रमीयते य एवं वेद' सदः
प्रसर्पन्ब्रूयादनुख्यात्रे[10] नम इत्यादित्यो वा अनुख्याता'
तस्मा उ एवात्मानं परिददाति[9] 'सर्वमायुरेति न पुरा
जरसः प्रमीयते य एवं वेद' सदः प्रसृप्तो ब्रूयादुपद्रष्ट्रे नम
इति' ब्राह्मणो वा उपद्रष्टा' तस्मा उ[11] एवात्मानं प-
रिददाति[9] 'सर्वमायुरेति न पुरा जरसः प्रमीयते य एवं

---

1) °स्कारोति D; 2) देवस्ते D; 3) °मिसृजन्तीति A sec. m. und F; 4) प्रपद्येते A pr. m., B und F; 5) Man erwartet न स सद°; 6) सदा D; 7) तस्माद् F; 8) So corr.; die hss. परिदधाति; परिन्नि D; 9) So corr.; die hss. °दधाति; 10) प्रसृपो ब्रूया° D; 11) So corr.; die hss. ऊ.

वेद ' ते वै[1] सदस्या गन्धर्वाः ' स[1] य एवमेतान्सदस्या-
न्गन्धर्वानविद्वान्सदः प्रसर्पति स सदस्यामार्तिमार्छत्यथ
यो विद्वान्संचरति[2] न सदस्यामार्तिमार्छत्येतेन[3] ह स्म
वा अङ्गिरसः[4] सर्वं सदः पर्याहुस्तें न सदस्यामार्तिमा-
र्छत्यथ[5] यान्कामयेत न सदस्यामार्तिमार्छेयुरिति तेभ्य[6]
एतेन सर्वं सदः परिब्रूयात्ते न सदस्यामार्तिमार्छत्यथ[7] यं
कामयेत प्रमीयेतेति तमेतेभ्य आवृश्चेत्प्रमीयते ' ॥ १९ ॥

तदाहुर्यदैन्द्रो यज्ञो ऽथ कस्माद्द्वावेव[8] प्रातःसवने
प्रस्थितानां प्रत्यक्षादैन्द्रीभ्यां यजतो होता चैव[9] ब्राह्म-
णाच्छंसी चेदं ते[10] सोम्यं[11] मध्वित्ति होता यजतीन्द्र[12]
त्वा वृषभं वयमिति ब्राह्मणाच्छंसी ' नानादेवत्याभिरितरे '
कथं तेषामिन्द्रो भवन्ति ' मित्रं वयं हवामह इति मैत्रा-
वरुणो यजति ' वरुणं सोमपीतय इति ' यद्वै किं च पी-
तवत्तदैन्द्रं रूपं ' तेनेन्द्रं प्रीणाति ' मरुतो यस्य हि क्षय
इति पोता यजति ' स[14] सुगोपतमो जन इतीन्द्रो वै गो-
पास्तदैन्द्रं रूपं ' तेनेन्द्रं प्रीणात्यग्ने पत्नीरिहावहेति नेष्टा

1) Fehlt in D; 2) °चरन्ति D; 3) °त्यते E; 4) अङ्गिरसं E;
5) Vielleicht °तिमार्छन्नित्यथ; °मार्छत्यथ A, B, D und F; 6) Fehlt in B;
7) °मार्छत्यथ A, D und F; 8) So corr.; die hss. कस्माद्वावेव; 9) चेव D;
10) मे E; 11) सौम्यं F; 12) यजन्तीन्द्र D; 13) °त्तदैद्र D;
14) च D.

यजति ' त्वष्टारं सोमपीतय इति ' यद्वै किं च पीतवत्तदैन्द्रं रूपं ' तेनेन्द्रं प्रीणात्युक्षान्नाय वशान्नायेत्याग्नीध्रो[1] यजति ' सोमपृष्ठाय वेधस इतीन्द्रो वै वेधास्तदैन्द्रं रूपं ' तेनेन्द्रं प्रीणाति ' प्रातर्यावभिरागतं देवेभिर्जेन्यावसू[2] इन्द्राग्नी सोमपीतय इति ' स्वयंसमृद्धा अच्छावाकस्यैवमु हैता ऐन्द्र्यो[3] भवन्ति ' यन्नानादेवत्यास्तेनान्या देवताः प्रीणाति ' यद्गायत्र्यस्तेनाग्नेय्यस्तस्मादेताभिस्त्रयमवाप्तं भवति ' ॥ २० ॥

ते वै खलु सर्व एव माध्यंदिने प्रस्थितानां प्रत्यक्षादैन्द्रीभिर्यजन्त्यभितृणवतीभिरेके[4] ' पिबा सोममभि यमुग्र तर्द इति होता यजति ' स ईं पाहि य ऋजीषी तरुत्र इति मैत्रावरुण ' एवा पाहि प्रत्नथा[5] मन्दतु त्वेति ब्राह्मणाच्छंस्यर्वाङेहि[6] सोमकामं त्वाहुरिति पोता ' तवायं सोमस्त्वमेह्यर्वाङिति[7] नेष्टेन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदाना इत्यच्छावाक ' आपूर्णो अस्य कलशः स्वाहेत्याग्नीध्र ' एवमु हैता अभितृणवत्यो भवन्तीन्द्रो वै प्रातःसवनं नाभ्यजयत्स एताभिर्माध्यंदिनं सवनमभ्यतृणत्तंयदेताभिर्माध्यंदिनं[8] सवनमभ्यतृणत्तस्मादेता[8] अभितृणवत्यो भवन्ति ' ॥ २१ ॥

---

1) °ग्नीध्रा D; 2) °र्जन्यावसू A; °र्जेन्नावसू E; 3) ऐन्द्रिया A pr. m.; 4) °भिर्यजन्त्यभितृ° D; 5) पतृथा A; प्रत्नया D; 6) Ed. B. Ind. °आर्वाङेहि; 7) सोमस्त्वमह्य° D; 8) So corr.; die hss. सवनमभ्यतृणावत्तत्त°.

तदाहुर्यदैन्द्रार्भवं तृतीयसवनमथ कस्मादेक एव तृतीयसवने प्रस्थितानां प्रत्यक्षादैन्द्रार्भव्या यजतीन्द्र[1] ऋभुभिर्वाजवद्भिः[2] समुक्षितमिति होतैव । नानादेवत्याभिरितरे । कथं तेषामैन्द्रार्भव्यो भवन्तीन्द्रावरुणा[3] सुतपाविमं सुतमिति मैत्रावरुणो यजति । युवो रथो अध्वरो देववीतय इति बहूनि वाह । तदृभूणां रूपमिन्द्रश्च[4] सोमं पिबतं बृहस्पत[5] इति ब्राह्मणाच्छंसी यजत्या वां विशन्त्विन्दवः स्वाभुव इति बहूनि वाह । तदृभूणां रूपमा[6] वो वहन्तु सप्तयो रघुष्यद इति पोता यजति । रघुपत्वानः प्र जिगात[7] बाहुभिरिति बहूनि वाह । तदृभूणां रूपममेव नः सुहवा आ हि गन्तनेति नेष्टा यजति गन्तनेति बहूनि वाह । तदृभूणां रूपमिन्द्राविष्णू[8] पिबतं मध्वो अस्येत्यच्छावाको यजत्या वामन्धांसि मदिराण्यग्मन्निति बहूनि वाह[9] । तदृभूणां रूपमिमं स्तोममर्हते[10] जातवेदस इत्याग्नीध्रो यजति । रथमिव सं महेमा मनीषयेति[11] बहूनि वाह । तदृभूणां रूपमेवमु हैता[12] ऐन्द्रार्भव्यो भवन्ति । यन्नानादेवत्यास्तेनान्या देवताः प्री-

---

1) यजन्तीन्द्र A sec. m. und B; 2) ऋतुभिर्वा° D; 3) °वरुणा E; 4) Von इन्द्रश्च bis आ वो वहन्तु fehlt in F; 5) बृहस्पति D; 6) Von आ वो वहन्तु bis अमेव नः fehlt in B; 7) जिगातु E; 8) °विष्णुं B; °विष्णा E; 9) वा F; 10) स्तोमर्हते E; 11) मनीषिये B; 12) ता D.

णाति ' यद्व जगत्प्रासाहा जागतमु वै तृतीयसवनं ' तृतीयसवनस्य समृद्ध्यै ' ॥ २२ ॥

विचक्षणवतीं वाचं भाषन्ते[1] चनसितवतीं[2] ' विचक्षयन्ति ब्राह्मणं ' चनसयन्ति प्राजापत्यं[3] ' सत्यं वदन्त्येतद्धि मनुष्येषु सत्यं यच्चक्षुस्तस्मादाहुराचक्षाणमद्रागिति[4] ' स यदाहाद्राक्षमिति तथास्य श्रद्दधति ' यद्यु वै स्वयं वै[5] दृष्टं[5] भवति न बहूनां जनानामेष[6] श्रद्दधाति[7] ' तस्माद्विचक्षणवतीं वाचं[8] भाषन्ते चनसितवतीं[9] ' सत्योत्तरा हैवैषां वागुदिता भवति[10] ' ॥ २३ ॥

समृतयज्ञो[11] वा एष यद्दर्शपूर्णमासौ[12] ' कस्य वाव देवा यज्ञमागच्छन्ति कस्य वा न[13] ' बहूनां वा[14] एतयजमानानां सामान्यमहस्तस्मात्पूर्वेद्युर्देवताः परिगृह्णीयाद्यो ह वै पूर्वेद्युर्देवताः परिगृह्णाति तस्य श्वो भूते यज्ञमागच्छन्ति[15] ' तस्माद्विहव्यस्य चतस्र ऋचो जपेद्यज्ञविदो हि मन्यन्ते सोम एव समृत[16] इति यज्ञो यज्ञेन समृतः[16] ' ॥ २४ ॥

---

1) भाषते B; 2) वनसि° B; 3) प्रजापत्यं D; 4) °चक्षणामद्रागिति E; 5) Korrupt; B. Ind. वै रिष्टं; 6) जानानामेष E; 7) श्रद्दधति A sec. m.; श्रद्दधन्ति E; 8) Fehlt in D; 9) °तवती D; 10) भवन्ति D; 11) So corr.; die hss. सवृत°; 12) यद् fehlt in B; 13) Fehlt in F; 14) व D; 15) °गच्छति B; 16) So corr.; die hss. सवृत.

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणोत्तरभागे द्वितीयः प्रपाठकः ॥

ओं देवपात्रं वै वषट्कारो[1] ' यद्वषट्करोति[2] देवपात्रेणैव तद्देवतास्तर्पयत्यथो यदाभितृष्यन्तीरभिसंस्थं[3] तर्पयत्येवमेव तद्देवतास्तर्पयति यदनुवषट्करोति ' तद्यथैवादो ऽश्वान्वा गा वा पुनरभ्याकारं[4] तर्पयत्येवमेव तद्देवतास्तर्पयति यदनुवषट्करोतीमानेवाग्नीनुपासत इत्याहुर्धिष्ण्यानथ कस्मात्पूर्वस्मिन्नेवाग्नौ जुह्वति[5] पूर्वस्मिन्वषट्करोति[6] ' यदेव सोमस्याग्ने वीहीत्यनुवषट्करोति[6] तेनैव वषट्करोति धिष्ण्यान्प्रीणात्यथ[7] संस्थितान्सोमान्भक्षयन्तीत्याहुर्येषां[8] नानुवषट्करोति ' तदाहुः को नु सोमस्य स्विष्टकृद्भाग इति ' यदेव[9] सोमस्याग्ने[9] वीहीत्यनुवषट्करोति[9] तेनैव संस्थितान्सोमान्भक्षयन्तीत्याहुः ' स उ एष सोमस्य स्विष्टकृद्भागो[10] यदनुवषट्करोति ' ॥ १ ॥

वज्रो वै वषट्कारः ' स[11] यं द्विष्यात्तं[12] मनसा ध्यायन्वषट्कुर्यात्तस्मिंस्तद्वज्रमास्थापयति ' षडिति वषट्करोति[13] '

---

1) Fehlt in F; 2) यद् fehlt in F; °ट्कारोति D; 3) यदाभितृप्यन्तीर° A pr. m.; B und F; 4) So corr. nach Ait Br. III 5; die hss. °भ्याचारं; 5) जुहुति E; 6) °षट्कारोति D; 7) अथ fehlt in D und E; 8) Von येषां bis सोमस्य hat E. स उ एष; 9) एव सोमस्याग्ने वीहीति fehlt in E; 10) °द्भागी A pr. m. und F; 11) स्व D und E; 12) द्विष्यात्रं D; द्विष्यान्त E; 13) वषट्कारोति D.

षड्वा ऋतव ' ऋतूनामाप्त्यै ' वौषडिति वषट्करोत्यसौ[1] वा-
व वावृतवः[2] षडेतमेव तदृतुष्वादधात्यृतुषु[3] प्रतिष्ठा-
पयति ' तदु ह स्माह वेद[4] एतानि वा[5] एतेन षट्प्रति-
ष्ठापयति[6] ' द्यौरन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्तरिक्षं[7] पृथिव्यां '
पृथिव्यप्स्वापः सत्ये[8] ' सत्यं ब्रह्मणि ' ब्रह्म तपसीत्येता
एव तद्देवताः[9] प्रतिस्थान्याः[10] प्रतितिष्ठन्तीरिदं[11] सर्व-
मनु प्रतितिष्ठति ' प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद '
॥ २ ॥

त्रयो वै वषट्कारा ' वज्रो धामच्छद्रिक्तः[12] ' स यदेवोच्चै-
र्बलं[13] वषट्करोति स वज्रस्तं तं प्रहरति द्विषते भ्रातृ-
व्याय वधं यो ऽस्य स्तृत्यस्तस्मै[14] स्तरीतवे[15] ' तस्मात्स
भ्रातृव्यवता[16] वषट्कृत्यो ' ऽथ यः[17] समः[18] संततो नि-
र्हाणाच्छत्स्व[19] धामच्छत्तं तं प्रजाश्च पशवश्चानूपतिष्ठन्ते[20] '
तस्मात्स[21] प्रजाकामेन पशुकामेन वषट्कृत्यो ' ऽथ येनैव

---

1) वषट्का° D; 2) वा ऋतवः D; 3) °धात्यनुषु D; 4) So corr.; die hss. वैत; 5) व E; 6) वषट्करो प्रति A pr. m.; वषट्प्र° D und E; D fügt न ein; 7) °रिक्षे D; 8) So corr.; die hss. सत्येन; 9) तद्देवतान्याः D; 10) Fehlt in D; 11) So corr.; die hss. प्रतिष्ठ°; 12) यमच्छ° D; 13) So corr.; die hss. बल; 14) स्तृत्य° D; 15) स्तरिस्तवे F; 16) °व्यवताय D; भ्रातृव्यपा E; 17) यत् A sec. m.; यात् A pr. m.; 18) So corr.; die hss. सयः; 19) Korrupt!; 20) पशवश्चाश्चनूप° E; 21) तस्मात्सं D.

षडपराध्नोति[1] स रिक्तो[2] ऽरिणक्त्यात्मानं[3] रिणक्ति यज-मानं[4] पापीयान्वषट्कर्ता भवति पापीयान्यस्मै वषट्करोति तस्मात्तस्याशां नेयात्किं स्वित्स यजमानस्य पापभद्रमाद्रि-येतेति ह स्माह यो ऽस्य वषट्कर्ता भवत्यत्रैवैनं[5] यथा कामयेत तथा कुर्याद्यं कामयेत यथैवानीजानो[6] ऽभूत्त-थैवेजानः स्यादिति यथैवास्यर्चं ब्रूयात्तथैवास्य वषट्कुर्यात्स-मानमेवैनं तत्करोति यं कामयेत पापीयान्स्यादित्युच्चै-स्तरामस्यर्चं ब्रूयान्नीचैस्तरां वषट्कुर्यात्पापीयांसमेवैनं तत्क-रोति यं कामयेत श्रेयान्स्यादिति नीचैस्तरामस्यर्चं ब्रूया-दुच्चैस्तरां वषट्कुर्याच्छ्रेयांसमेवैनं तत्करोति श्रिय एवैनं तच्छ्रियमादधाति ॥ ३ ॥

यस्यै देवतायै हविर्गृहीतं स्यात्तां मनसा ध्यायन्व-षट्कुर्यात्साक्षादेव तद्देवतां प्रीणाति प्रत्यक्षाद्देवतां परि-गृह्णाति संततमृचा वषट्कृत्यं संतत्यै संधीयते प्रजया पशु-भिर्य एवं वेद ॥ ४ ॥

वज्रो वै वषट्कारः स उ[7] एष प्रहृतो[8] ऽशान्तो दीदाय तस्य ह न सर्व एव शान्तिं[9] वेद नो प्रतिष्ठां

1) पराध्नोति A und F; °पराध्नोति D; °पराध्नेति E; 2) रक्तो E und F; 3) रिक्तात्मानं A, E und F; 4) So corr.; die hss. यजमानस्य; 5) °त्रैवेन D; 6) यथैवानीयो F; 7) Fehlt in E; 8) प्रकृत D; प्रहूत F; 9) शान्ति F.

तस्माद्धाप्येतर्हि[1] भूयानिव मृत्युस्तस्य हैषैव शान्तिरेषा प्रतिष्ठा यद्वागिति ' वषट्कृत्य वागित्यनुमन्त्रयते ' वषट्कार मा मां प्रमृक्षो[2] माहं त्वां प्रमृक्षं बृहता[3] मन उपह्वये[4] व्यानेन शरीरं प्रतिष्ठासि[5] प्रतिष्ठां गच्छ[6] प्रतिष्ठां मा गमयेदिति ' तदु ह स्माह दीर्घमेवैतत्सदप्रभ्वोजः[7] सह ओज इत्यनुमन्त्रयेतौजश्च ह वै सहश्च वषट्कारस्य[8] प्रियतमे तन्वौ ' प्रियाभ्यामेव तत्तनूभ्यां समर्धयति[9] ' प्रियया तन्वा समृध्यते य एवं वेद ' ॥ ५ ॥

वाक्च वै प्राणापानौ च वषट्कारस्ते[10] वषट्कृते वषट्कृते व्युत्क्रामन्ति ' ताननुमन्त्रयते वागोजः सह ओजो मयि प्राणापानाविति ' वाचं चैव तत्प्राणापानौ च होतात्मनि प्रतिष्ठापयति ' सर्वमायुरेति ' न[11] पुरा जरसः प्रमीयते य एवं वेद ' शं नो भव हृद आ पीत इन्दो[12] पितेव सोम सूनवे सुशेवः । सखेव सख्य उरुशंस धीरः प्र ण आयुर्जीवसे सोम तारीरित्यात्मानं प्रत्यभिमृशतीश्वरो[13] वा एषो[14] ऽप्रत्यभिमृष्टो यजमानस्यायुः प्रत्यव-

1) तस्माद्धा° A und F; तस्माद्दद्धायेतर्हि D; नस्माद्धायेतर्हि E; 2) प्रमृक्षे D; 3) बृहन्ता A; बृहत्वा D; 4) अपह्वये D; 5) So corr.; die hss. प्रतिष्ठामि; 6) So corr.; die hss. गच्छन्; 7) So corr.; die hss. °त्सदः प्रभ्वोजः; 8) So corr.; die hss. वषट्कारश्च; 9) समर्द्धयति E; 10) वषट्कारश्च D; 11) म A pr. m.; 12) So corr.; die hss. इन्द्रो; 13) °शन्तीश्वरो D; 14) एषा F.

हर्तुमनर्हन्मा[1] भक्षयेदिति ' तद्यदेतेन प्रत्यभिमृशत्यायुरे-
वास्मै तत्प्रतिरत[2] ' आप्यायस्व सं ते पयांसीति द्वाभ्यां
चमसानाप्याययन्त्यभिरूपाभ्यां ' यद्यज्ञे ऽभिरूपं तत्समृद्धम् '
॥ ६ ॥

प्राणा वा ऋतुयाजास्तं यदृतुयाजैश्चरन्ति प्राणानेव
तद्यजमाने दधति ' षड्ऋतुनेति[3] यजन्ति ' प्राणमेव तद्यज-
माने दधति ' चत्वार ऋतुभिरिति[4] यजन्त्यपानमेव तद्यज-
माने दधति ' द्विर्ऋतुनेत्युपरिष्टाद्व्यानमेव तद्यजमाने दधति '
स[5] चासु संभृतस्त्रेधा विहितः प्राणो ऽपाणो व्यान इति '
ततो ऽन्यत्र[6] गुणितस्तथा ह यजमानः सर्वमायुरेत्य-
स्मिंल्लोक आप्नोत्याप्नोत्यमृतत्वमक्षितं स्वर्गे लोके ' ते वा
एते प्राणा एव यदृतुयाजास्तस्मादनवानन्तो[7] यजन्ति '
प्राणानां संतत्यै ' संतता इव[8] हीमे प्राणा ' अथो ऋतवो
वा ऋतुयाजाः ' संस्थानुवषट्कारो ' यो ऽत्रानुवषट्कुर्यादसंस्थि-
तानृतून्संस्थापयेद्यस्तं तत्र ब्रूयादसंस्थितानृतून्समतिष्ठिप-
दुःषमं[9] भविष्यतीति शश्वत्तथा स्यात् ' ॥ ७ ॥

तदाहुर्यद्धोता यजद्धोता यक्षदिति मैत्रावरुणो होत्रे

---

1) So corr.; die hss. प्रत्यविहर्तुर्मनरिहन्मा; 2) °रेव D; 3) षड्ऋतूनेव D; 4) इति fehlt in den hss.; 5) सा D; 6) ऽन्यत A pr. m.; 7) °नवानं ततो E; 8) एव D; 9) So corr. nach Ait. Br. II 29. 7; die hss. °न्समतिस्तियो दुःस्वमं; D समतिष्टिपादुःस्वमं.

प्रेष्यत्यथ कस्माद्धोतृभ्यः सद्भ्यो होत्राशंसिभ्यो होता यक्षद्धोता यक्षदिति प्रेष्यतीति ' वाग्वै होता वाक्सर्व ऋत्विजो ' वाग्यक्षद्वाग्यक्षदित्यथो[1] सर्वे वा एते सप्त होतारो ऽपि वा[2] ऋचाभ्युदितं सप्त होतार ऋतुथा[3] यजन्तीत्यथ य[4] उपरिष्टाद्द्वादशर्चजामितायै[4] ' ते वै द्वादश भवन्ति ' द्वदश[5] वै[6] मासाः संवत्सरः ' संवत्सरः प्रजापतिः ' प्रजापतिर्यज्ञः ' स यो ऽत्र भक्षयेद्यस्तं तत्र ब्रूयाद्-शान्तो भक्षो ऽनानुवषट्कृत आत्मानमन्तरगान्न[7] जीविष्यतीति तथा ह स्याद्यो वै भक्षयेत्प्राणो भक्षः प्राण आत्मानमन्तरगादिति तथैव[8] भवति ' लिम्पेदिवैवावजिघ्रेदत्र[9] च[10] द्विदेवत्येषु[11] चेति ' तद्ध तत्र शासनं[12] वेदयन्ते ' ऽथ यदमू व्यभिचरतो[13] नान्योन्यमनुप्रपद्येते[14] अध्वर्यू तस्मादृतुर्ऋतुं[15] नानुप्रपद्यते[16] ॥ ८ ॥

प्रजापतिर्वै यत्प्रजा असृजत ता वै तान्ता असृजत ' ता हिंकारेणैवाभ्यजिघ्रत्ताः[17] प्रजा अश्रमारंस्तद्वध्यते[4]

---

1) वाग्यज्ञा° A pr. m. und F; °यज्ञादित्यथो D; 2) व D; वा E; 3) ? ?; 4) Korrupt; 5) द्वदर्श A; 6) ह वे D; 7) °न्तरंगान् D; 8) A, E und F fügen ह ein; 9) So corr.; die hss. लिम्पेदितेवावजि°; °घ्रेन्नत्र A, D und F; °घ्रेतत्र E; 10) So corr.; die hss. तद्; 11) धिदेवतेषु A, D und F; 12) शाः सनं E; 13) °चरितो D; 14) °प्रपाद्यते D; 15) °दृतुर्ऋतुर A, D und E; 16) °द्येते A, E und F; °द्यत D; 17) °जिघ्रंस्ताः D.

वा एतद्यज्ञो यद्धवींषि पच्यन्ते यत्सोमः सूयते[1] यत्प-
शुरालभ्यते । हिंकारेण वा एतत्प्रजापतिर्हितमभिजिघ्रति[2]
यज्ञस्याहृततायै[3] यज्ञस्यात्यै यज्ञस्य वीर्यवत्ताया[4] इति ।
तस्माद्[5] हिंक्रियते । तस्माद् य[6] एव पिता पुत्राणां
सूर्जति स[7] श्रेष्ठो भवति[8] । प्रजापतिर्हि तमभिजिघ्रति ।
यच्छकुनिराण्डमध्यास्ते[9] यन्न[10] सूयते[11] तद्धि सापि[12]
हिंकृणोत्यथो खल्वाहुर्महर्षिर्वा[13] एतद्यज्ञस्याग्रे[14] गे-
यमपश्यत्तदेतद्यज्ञस्याग्रे[15] गेयं यद्धिंकारस्तं देवाश्च ऋषय-
श्चाब्रुवन्वसिष्ठो[16] ऽयमस्तु यो नो यज्ञस्याग्रे गेयमद्रागि-
ति[17] । तदेतद्यज्ञस्याग्रे[18] गेयं यद्धिंकारस्ततो वै स देवानां
श्रेष्ठो ऽभवद्येन वै श्रेष्ठस्तेन वसिष्ठस्तस्माद्यस्मिन्वासि-
ष्ठो ब्राह्मणः[19] स्यात्तं[19] दक्षिणाया[20] नान्तरीयात्तथा
हास्य प्रीतो हिंकारो भवत्यथ[21] देवाश्च ह वा ऋषयश्च
यदृक्सामे अपश्यंस्ते ह स्मैते अपश्यंस्ते यत्रैते अपश्यंस्तत

---

1) श्रूयते D; 2) So corr.; die hss. °र्हितमभि; statt अभिजिघ्रति ist ein Impf. oder Perf. zu erwarten; 3) °हृतायै F; 4) So corr.; die hss. °त्तया; 5) तस्मा D; 6) ? ? vielleicht यन्; 7) Fehlt in F; 8) भवन्ति F; 9) °मध्य आस्ते A pr. m.; D und E; 10) यन्नः A pr. m.; 11) श्रूयते D; 12) ? D स्यापि; 13) °हर्षिर्वा E; 14) य तद्यज्ञ D; 15) गयमप° D; 16) ऋषयश्चाब्रु° E; 17) गेयमस्याद्रागिति F; 18) तद्यदे-तद्य° A pr. m. und F; 19) ब्राह्मणास्यात्तं F; 20) दक्षिणाया A, D und F; 21) °त्यथा D.

एवैनं सर्वं[1] दोहमदुहंस्तौ वा एते दुग्धे यातयामे ये ऋक्सामे ' ते हिंकारेणैवाप्याययेते ' हिंकारेण वा ऋक्सामे आपीने यजमानाय दोहं दुहाते ' तस्माद् हिंकृत्याध्वर्यवः सोममभिषुण्वन्ति ' हिंकृत्योद्गातारः साम्ना स्तुवन्ति ' हिंकृत्योक्थश[2] ऋचार्त्विज्यं कुर्वन्ति ' हिंकृत्याथर्वाणो ब्रह्मत्वं कुर्वन्ति ' तस्माद् हिंक्रियते ' प्रजापतिर्हि तमभिजिघ्रत्ययो[3] खल्वाहुरेको वै प्रजापतेर्व्रतं बिभर्ति गौरेव ' तदुभये पशव उपजीवन्ति ये च ग्राम्या ये[4] चारण्या इति ' ॥ १ ॥

देवविशः कल्पयितव्या इत्याहुश्छन्दश्छन्दसि प्रतिष्ठाप्यमिति ' शंसावोमित्याह्वयते प्रातःसवने त्र्यक्षरेण ' शंसावो दैवेत्यध्वर्युः प्रतिगृणाति पञ्चाक्षरेण[5] ' तदष्टाक्षरं[6] संपद्यते ' ऽष्टाक्षरा वै गायत्री ' गायत्रीमेवैतत्पुरस्तात्प्रातःसवने ऽचीक्लृपतामुक्थं वाचीत्याह[7] शस्त्वा चतुरक्षरमोमुक्थशा इत्यध्वर्युः प्रतिगृणाति चतुरक्षरं ' तदष्टाक्षरं संपद्यते ' ऽष्टाक्षरा वै गायत्री[8] ' गायत्रीमेवैतदुभयतः प्रातःसवने ऽचीक्लृपतामध्वर्यो शंसावोमित्या-

---

1) सर्व D; 2) So corr.; die hss. °शस; 3) तमभिजिघ्रत्ययो E; 4) व D; 5) So corr.; die hss. °क्षरं; 6) Fehlt in F; 7) वाचीत्वाह E; 8) Fehlt in A, E und F.

ह्वयते माध्यंदिने षडक्षरेण ' शंसावो दैवेत्यध्वर्युः प्रति-
गृणाति पञ्चाक्षरेण[1] ' तदेकादशाक्षरं[2] संपद्यत ' एका-
दशाक्षरा[3] वै त्रिष्टुप्त्रिष्टुभमेवैतत्पुरस्तान्माध्यंदिने[4] ऽची-
क्लृपतामुक्थं वाचीन्द्रायेत्याह शस्त्वा षडक्षरमोमुक्थशा
यजेत्यध्वर्युः प्रतिगृणाति पञ्चाक्षरं ' तदेकादशाक्षरं संप-
द्यत ' एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रिष्टुभमेवैतदुभयतो माध्यंदिने
ऽचीक्लृपतामध्वर्यो शंशंसावोमित्याह्वयते तृतीयसवने स-
प्ताक्षरेण ' शंसावो दैवेत्यध्वर्युः प्रतिगृणाति पञ्चाक्षरं '
तद्द्वादशाक्षरं संपद्यते ' द्वादशाक्षरा वै जगती[5] ' जगती-
मेवैतत्पुरस्तात्तृतीयसवने ऽचीक्लृपतामुक्थं[6] वाचीन्द्राय
देवेभ्य इत्याह शस्त्वा नवाक्षरमोमुक्थशा[7] इत्यध्वर्युः
प्रतिगृणाति त्र्यक्षरं ' तद्द्वादशाक्षरं संपद्यते ' द्वादशाक्षरा[8]
वै जगती ' जगतीमेवैतदुभयतस्तृतीयसवने ऽचीक्लृपता-
मित्येतद्वै तच्छन्दश्छन्दसि प्रतिष्ठापयति ' कल्पयत्येव देव-
विशो य एवं वेद ' तदप्येषाभ्यनूक्ता यद्गायत्रे अधि गा-
यत्रमाहितमिति ' ॥ १० ॥

अथैतन्नाना छन्दांस्यन्तरेण गर्ता इवाथैते स्थविष्ठे[9]

---

1) So corr.; die hss. °क्षरं; 2) °क्षरां A pr. m.; 3) °ग्राक्षर D; 4) °त्पुरस्तन्मा° E; 5) Fehlt in D; 6) ऽचीक्लृपामुक्थं E; 7) ?, ओमुक्थशा ist viersilbig; Kauṣ. Br. XIV 3 hat उक्थशा; 8) °क्षरां E; 9) अविष्ठे A pr. m., D, E und F.

वलिष्ठे नान्तरे[1] देवते[2] । ताभ्यां प्रतिपद्यते । तद्गर्तस्क-
न्दं रोहस्य रूपं स्वर्ग्यं[3] । तदनवानं[4] संक्रामेदमृतं वै
प्रणवो[5] । ऽमृतेनैव तन्मृत्युं तरति । तद्यथा मत्येन[6] वा
वंशेन[7] वा गर्तं[8] संक्रामेदेवं तत्प्रणवेनोपसंतनोति[9] ।
ब्रह्म ह वै प्रणवो । ब्रह्मणैवास्मै तद्ब्रह्मोपसंतनोति ।
शुद्धः[10] प्रणवः स्यात्प्रजाकामानां । मकारान्तः प्रतिष्ठाका-
मानां । मकारान्तः प्रणवः स्यादिति हैक आहुः । शुद्ध
इति त्वेव स्थितो । मीमांसितः प्रणवो[11] । ऽथात इह शुद्ध
इह पूर्ण इति । शुद्धः प्रणवः स्याच्छस्त्रानुवचनयोर्मध्य[12]
इति ह स्माह कौषीतकिस्तथा संहितं भवति । मका-
रान्तो ऽवसानार्थे[13] । प्रतिष्ठा वा अवसानं । प्रतिष्ठित्या
एवाथोभयोः कामयोराप्त्या । एतौ वै छन्दःप्रवाहावावरं
छन्दः परं[14] छन्दो ऽतिप्रवहतस्तस्यायुर्न[15] हिनस्ति ।
छन्दसां छन्दो ऽतिप्रोढं[16] स्यात्तत्रैव[17] यं द्विष्यात्तं मनसा
प्रैव विध्येच्छन्दसां कृत्स्ने[18] द्रवति वा[19] सं[19] वा शी-

---

1) ? नान्तर D; नान्तरेण E; vielleicht अनार्ते; 2) So corr. nach K. Br.; die hss. lesen व्रते; 3) So corr. die hss. स्वर्वं; 4) So corr.; die hss. तदनुवानं; 5) प्राणवो D und E; 6) So corr. nach Kauś. Br. XI 4; die hss. lesen मन्तेण; 7) वंसेन D und E; 8) गर्ते E; 9) प्रणावनो° D; प्रणावैनो° E; 10) शुद्धः A; 11) प्राणवो E; 12) स्याच्छात्वानु° E; 13) °नार्थ E; 14) पर D; 15) °स्तस्यायुर्न E; 16) ऽतिप्रोढं A; 17) Die hss. °त्तैव; 18) So corr.; die hss. क्रान्त्रे; E क्रान्त्रै; 19) So corr.; die hss. वाचं.

र्यत इति। त्रिः प्रथमां त्रिरुत्तमामन्वाह। यज्ञस्यैव तद्व-र्ह्सिौ[1] नह्यति। स्थेम्ने[2] बलायाविस्रंसाय। यद्यपि छन्दः प्रातःसवने युज्येतार्धर्चश एव[3] तस्य शंस्यं[4] गायत्र्या रूपेणांयो[5] प्रातःसवनरूपेणेति। न त्रिष्टुब्जगत्यावेतस्मिन्स्थाने ऽर्धर्चशस्ये[6] यत्किंचिच्छन्दः प्रातःसवने युज्येतां[7] पच्छ एवैनयोः शस्यमिति[8] सा स्थितिः। ॥ ११ ॥

अथात एकाहस्य प्रातःसवनं। प्रजापतिं[9] ह वै यज्ञं तन्वानं बहिष्पवमान एव मृत्युर्मृत्युपाशेन[10] प्रत्युपाक्रामत। स आग्नेय्या गायत्र्याज्यं प्रत्यपद्यत। मृत्युर्वाव[11] तं[12] पश्यन्प्रजापतिं[13] पर्यक्रामत्तं[14] सामाज्येष्वसीदत्स[15] वायव्या प्रउगं प्रत्यपद्यत। मृत्युर्वाव तं[16] पश्यन्प्रजापतिं[17] पर्यक्रामत्तं माध्यंदिने पवमाने ऽसीदत्स ऐन्द्या[18] त्रिष्टुभा[19] मरुत्वतीयं प्रत्यपद्यत। मृत्युर्वाव तं[16] पश्यन्प्रजापतिं[20] पर्यक्रामत्स तेनैव द्रविणे पूर्वो निष्केवल्यस्य स्तोत्रियमासीदत्तमस्तृणोत्तस्माद्य य एव पूर्वमासीदिति

1) Korrupt; Ait. Br. तद्बर्सं; 2) स्थेन्ने D; 3) एवं A sec. m.; 4) ग्रंस्यां E; 5) रूपेपायों E; 6) °ग्रस्य D; 7) युड्यतां F; 8) ग्रंस्यमिति A pr. m.; ??; 9) °पत्ति E; 10) मृत्युं मृत्यु° A, E und F; 11) °र्वावा E; 12) द्दं A pr. m.; D und E; द्दे F; 13) पश्यत्प्रजा° E; 14) पर्यक्रमत्तं D; 15) ?? vielleicht सामाद्येष्वसीदत्स; 16) द्दं A pr. m. und D; 17) पस्यत्प्र° E; 18) ऐन्द्रा D; 19) त्रष्टुभा E; 20) पस्यत्प्र° E.

स तत्स्तृणुते विद्वान्मृत्युरनवकाशमपाह्वदशंसदितरो निष्केवल्यं ' तस्मादेकमेवोक्थं[1] होता मरुत्वतीयेन[2] प्रतिपद्यते निष्केवल्यमेवात्र हि प्रजापतिं[3] मृत्युर्व्यजहात् ॥ १२ ॥

मित्रावरुणावब्रवीद्युवं न इमं[4] यज्ञस्याङ्गमनुसमाहरतं[5] मैत्रावरुणीयां ' नथेत्यब्रूतां ' तौ सयुजौ सबलौ भूत्वा प्रासह्य[6] मृत्युमत्यैतां[7] ' तौ ह्यस्यैतद्यज्ञस्याङ्गमनुसमाहरतां मैत्रावरुणीयां ' तस्मान्मैत्रावरुणः प्रातःसवने मैत्रावरुणानि शंसति ' तौ ह्यस्यैतद्यज्ञस्याङ्गमनुसमाहरतां ' यद्वेव मैत्रावरुणानि शंसति प्रति वां सूर उदिते विधेम नमोभिर्मित्रावरुणोत हव्यैरुत वामुषसो बुधि[8] साकं सूर्यस्य रश्मिभिरित्यृचाभ्यनूक्तमा नो मित्रावरुणा नो गन्तं[9] रिशादसेति[10] मैत्रावरुणस्य स्तोत्रियानुरूपौ ' प्र वो मित्राय गायतेत्युक्थमुखं[11] ' प्र मित्रयोर्वरुणयोरिति पर्यास ' आ यातं मित्रावरुणेति यजत्यैते एव तद्देवते यथाभागं प्रीणाति ' वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभिमृशन्ते[12] ' नाप्याययन्ति ' न ह्यनाराशंसाः सीदन्ति ' ॥ १३ ॥

---

1) तस्मादेका° D; 2) मसत्वतीयेन D; 3) प्रजापति F; 4) इन E;
5) So corr.; die hss. °रतां; 6) प्रसह्या D; 7) मृत्यम° E; 8) बुधिः E;
9) गन्त D; 10) रिशादासोति A pr. m.; 11) °त्युक्तमुखं E;
12) प्रत्यवा° D.

इन्द्रमब्रवीत्वं न इमं[1] यज्ञस्याङ्गमनुसमाहर[2] ब्राह्म-
णाच्छंसीयां ' केन सहेति[3] ' सूर्येणेति ' तथेत्यब्रूतां ' तौ
सयुजौ सबलौ भूत्वा[4] प्रासहा मृत्युमत्यैतां ' तौ ह्यस्यै-
तद्यज्ञस्याङ्गमनुसमाहरतां[5] ब्राह्मणाच्छंसीयां ' तस्माद्ब्रा-
ह्मणाच्छंसी प्रातःसवन ऐन्द्राणि सूर्यन्यङ्गानि शंसति '
तौ ह्यस्यैतद्यज्ञस्याङ्गमनुसमाहरतां[5] ' यद्वेवैन्द्राणि सूर्यन्य-
ङ्गानि शंसतीन्द्र पिब प्रतिकामं सुतस्य[6] प्रातःसावस्तव
हि पूर्वपीतिरित्यृचाभ्यनूक्तमा[7] याहि सुषुमा हि त आ
नो याहि सुतावत[8] इति ब्राह्मणाच्छंसिन स्तोत्रिया-
नुरूपावयमु त्वा विचर्षण इत्युक्थमुखमुद्भिदभिश्रुतामघमि-
ति[9] पर्यास ' इन्द्र क्रतुविदमिति यजत्येते एव तद्देवते
यथाभागं प्रीणाति[10] ' वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभि-
मृशन्ते[11] ' नाप्याययन्ति ' न ह्यनाराशंसाः सीदन्ति ' ॥ १४ ॥

इन्द्राग्नी अब्रवीत्युवं न इमं यज्ञस्याङ्गमनुसमाहरत-
मच्छावाकीयां[12] ' तथेत्यब्रूतां ' तौ[13] सयुजौ[14] सबलौ[15]
भूत्वा प्रासहा मृत्युमत्यैतां ' तौ[16] ह्यस्यैतद्यज्ञस्याङ्गमनुस-

---

1) इम D; 2) So corr.; die hss. °समाहरन्; 3) सहोति E; 4) सभूत्वा A und F; 5) °समहारतां D; 6) सूतस्य A; 7) °नूक्तामा F; 8) सुतवत A pr. m.; 9) °तामध्यमिति E; 10) प्रीणाते D; 11) °मृशन्त D; 12) So corr.; die hss. °समाहरताम°; 13) तो D und F; 14) सयुजो D; 15) सबलो D; 16) तो D.

माहरतामच्छावाकीयां[1] 'तस्मादच्छावाकः[2] प्रातःसवन ऐन्द्राग्नानि शंसति' तौ[3] ह्यस्यैतद्यज्ञस्याङ्गमनुसमाहरतां[4] ' यदेवैन्द्राग्नानि[5] शंसति प्रातर्यावभिरागतं देवेभिर्जेन्यावसू इन्द्राग्नी सोमपीतय इत्यृचाभ्यनूक्तमिन्द्राग्नी आगतं' तोषा वृत्रहणा हुव इत्यच्छावाकस्य स्तोत्रियानुरूपाविन्द्राग्नी अपसस्परीत्युक्थमुखमिन्द्राग्नी[6] उपह्वय[7] इति पर्यास' इन्द्राग्नी आगतमिति यजत्येते एव तद्देवते यथाभागं प्रीणाति ' वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभिमृशन्ते[8] ' नाप्याययन्ति ' न ह्यनाराशंसाः सीदन्ति ' ॥ १५ ॥

अथ शंसावोमिति स्तोत्रियायानुरूपायोक्थमुखाय[9] परिधानीयाया[10] इति चतुश्चतुराह्वयन्ते[11] ' चतस्रो वै दिशो[12] ' दिक्षु तत्प्रतितिष्ठन्त्यथो[13] चतुष्पादः पशवः ' पशूनामाप्त्या ' अथो चतुष्पर्वाणो[14] हि प्रातःसवने होत्रकास्तस्माच्चतुः सर्वे गायत्राणि शंसन्ति[15] ' गायत्रं हि प्रातःसवनं ' सर्वे समवतीभिः परिदधति ' तद्यत्समवतीभिः

---

1) So corr.; die hss. °समहारताम°; 2) °च्छ्वाकः E; 3) तो D; 4) °समहारतां D; 5) यद्द्देवैन्द्रा° D; यद्देवैन्द्रा° E; 6) °न्द्राग्नीं E; 7) उपहूय E; 8) °मृशते E; 9) स्तोत्रियानु° F; 10) परीधा° E; 11) °रहूयन्ते E; 12) Fehlt in D; 13) So corr.; die hss. तत्प्रतिष्ठ°; 14) °र्वाणो D und E; 15) शंसति D.

परिदधत्यन्तो[1] वै पर्यासो ' ऽन्त उदर्को ' ऽन्तेनैवान्तं[2] परि-
दधति[3] ' सर्वे मद्वतीभिर्यजन्ति[4] ' तद्यन्मद्वतीभिर्यजन्ति[5]
सर्वे सुतवतीभिः[6] पीतवतीभिरभिरूपाभिर्यजन्ति ' यद्यज्ञे
ऽभिरूपं तत्समृद्धं ' सर्वे ऽनुवषट्कुर्वन्ति ' स्विष्टकृत्वानुव-
षट्कारो[7] ' नेत्स्विष्टकृतमन्तरयामेत्ययं वै लोकः प्रातःस-
वनं ' तस्य पञ्च दिशः पञ्चोक्थानि प्रातःसवनस्य ' स एतैः
पञ्चभिरुक्थैरेताः पञ्च दिश आप्नोत्येताः पञ्च दिश आ-
प्नोति ' ॥ १६ ॥

घ्नन्ति[8] वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्ति ' यज्ञं वा एतद्घ्नन्ति
यद्दक्षिणा नीयन्ते ' यज्ञं वा एतद्दक्षयन्ति[9] ' तद्दक्षिणानां
दक्षिणात्वं ' स्वर्गो वै लोको माध्यंदिनं[10] सवनं ' यन्मा-
ध्यंदिने सवने दक्षिणा नीयन्ते स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै '
बहु देयं ' सेतुं वा एतद्यजमानः संस्कुरुते ' स्वर्गस्य लो-
कस्याक्रान्त्यै प्रजाक्रान्त्यै[11] ' द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोत्यध्वर्यु-
रस्याक्रान्तेनाक्रामयत्याग्नीध्याग्नीध्रीये[12] ' ऽन्तरिक्षं तेन ' य-
न्माध्यंदिने सवने दक्षिणा नीयन्ते स्वर्ग[13] एतेन लोके '

---

1) परिदधात्यन्तो A pr. m.; 2) °वान्त D; 3) °दधाति A pr. m.; 4) मद्वितो° F; 5) तद्यन्मध्वतो° D; 6) सूतव° A sec. m.; 7) °कृत्वा अनु° A, E und F; 8) घन्ति E; 9) So corr.; die hss. एताःसन्न् क्षियन्ति; 10) मध्यंदिनं D; 11) Fehlt in D; ? vielleicht प्रत्याक्रान्त्यै; 12) °क्रमयत्या° A, E und F; °ग्नीध्रीयेत्य F; 13) स्वर्गा F.

हिरण्यं[1] हस्ते भवत्यथ नयति ' सत्यं वै हिरण्यं ' सत्ये-
नैवैनं तन्नयत्यग्रेण गार्हपत्यं जघनेन सदो ऽन्तराग्नीध्रीयं
च सदश्च ' ता उदीचीरन्तराग्नीध्रीयं च सदश्च चात्वालं
चोत्सृजन्त्येतेन ह स्म वा अङ्गिरसः स्वर्गं लोकमायंस्ता
वा एताः पन्थानमभिवहन्ति ' ॥ १७ ॥

अग्नीधे[2] ऽग्रे ददाति ' यज्ञमुखं वा अग्नीध्यज्ञमुखेनैव
तद्यज्ञमुखं समर्धयति ' ब्रह्मणे ददाति ' प्राजापत्यो[3] वै
ब्रह्मा ' प्रजापतिमेव तया[4] प्रीणात्यृत्विग्भ्यो ददाति ' हो-
त्रा एव तया प्रीणाति ' सदस्येभ्यो ददाति ' सोमपीथं[5]
तया निष्क्रीणाति ' न हि तस्मा अर्हति सोमपीथं[6] तया
निष्क्रीणीयाद्यां[7] ऽशुश्रुवुष[8] आर्षेयाय[9] ददाति देवलोके
तयार्ध्नोति ' यामशुश्रुवुषे[10] ऽनार्षेयाय ददाति मनुष्यलोके
तयार्ध्नोति ' यामप्रसृताय[11] ददाति वनस्पतयस्तया प्रथ-
न्ते[12] ' यां[13] याचमानाय ददाति भ्रातृव्यं तया जिन्वीते[14] '
यां भीषा क्षत्रं तया ब्रह्मातीयाद्यां[15] प्रतिनुदन्ते सा

---

1) हिरण्य D; 2) So corr.; अग्नीधे A, D, E und F; अग्नीध्रे A sec. m.; 3) प्रजापत्यो A pr. m. und D; 4) So corr.; die hss. तेन; 5) So corr.; die hss. °पीथम्; 6) °पीयस् A, D und E; 7) याचा D; 8) So corr.; शुश्रूषव A, D und F; शुश्रूषवेन् E; 9) आर्षेयय E; 10) So corr.; die hss. °शुश्रूषवे; 11) न प्रसृत्वाय D; 12) प्रयते D; 13) Fehlt in D; 14) ? ? 15) ब्रह्मानी° A sec. m., D und F.

व्याघ्री दक्षिणा' यस्तां पुनः प्रतिगृह्णीयाद्व्याघ्र्येनं[1] भूत्वा प्रक्षीणीयादन्यया सह प्रतिगृह्णीयादथ हैनं न प्रक्षीणाति' ॥ १८ ॥

यद्गां ददाति वैश्वदेवी वै गौर्विश्वेषामेव तद्देवानां तेन प्रियं धामोपैति' यदजं[2] ददात्याग्नेयो वा अजो' ग्नेरेव तेन प्रियं धामोपैति' यदविं ददात्याव्यं तेनावयजति[3]' यत्कृतान्नं ददाति मांसं[4] तेन निष्क्रीणाति' यदनो वा रथो वा ददाति[5] शरीरं तेन' यद्वासो[6] ददाति बृहस्पतिं तेन' यद्धिरण्यं ददात्यायुस्तेन वर्षीयः[7] कुरुते' यदश्वं ददाति सौर्यो वा अश्वः' सूर्यस्यैव तेन प्रियं धामोपैत्यन्ततः प्रतिहर्त्रे देयं' रौद्रो वै प्रतिहर्ता' रुद्रमेव तन्निरवयजति[8]' यन्मध्यतः प्रतिहर्त्रे दद्यान्मध्यतो रुद्रमन्ववयजेत्स्वर्भानुर्वा[9] आसुरः[10] सूर्यं तमसाविध्यत्तदत्रिरपनुनोद[11]' तदत्रिरन्वपश्यत्तदात्रेयाय[12] हिरण्यं ददाति तम एव तेनापहते' ज्यो ज्योतिरुपरिष्टाद्धारयति[13]' स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै' ॥ १९ ॥

---

1) So corr.; die hss. °ह्याघ्रोह्येनं; 2) यदजा A pr. m.; 3) तेनाप° A pr. m.; E und F; 4) मांस E; 5) Fehlt in den hss.; 6) यद्वा-ग्ं D; 7) वर्संय: D; 8) °न्निरवज्ञेयन्ति A pr. m.; 9) रुद्रमन्ववयजतत्स्व° F; 10) So corr.; die hss. आसुरिः; 11) °त्रेरपनुनोद E; 12) °त्रेयया D; 13) °द्धदारयति D.

अथात एकाहस्यैव माध्यंदिनमृंक्च[1] वा इदमग्रे साम चास्तां[2] ' सैव नामर्गासीदमो[3] नाम साम ' सा वा[4] ऋक्सामोपावदन्मिथुनं[5] संभवाव प्रजात्या[6] इति ' नेत्यब्रवीत्साम ' ज्यायान्वा अतो मम महिमेति ' ते द्वे भूत्वोपावदतां ' ते न प्रति[7] चन[7] समवदत ' तास्तिस्रो भूत्वोपावदन्यत्तिस्रो भूत्वोपावदंस्तत्तिसृभिः समभवद्यत्तिसृभिः समभवत्तस्मात्तिसृभिः स्तुवन्ति ' तिसृभिरुद्गायन्ति ' तिसृभिर्हि साम[8] संमितं भवति ' तस्मादेकस्य बह्व्यो जाया भवन्ति ' न[9] हैकस्या बहवः सह पतयो ' यद्वै[10] तत्सा[10] चामश्च समवदतां तत्सामाभवत्तत्साम्नः[11] सामत्वं ' सामन्भवति ' श्रेष्ठतां गच्छति ' यो वै भवति स सामन्भवत्यसामन्य इति ह निन्दन्ते ' ते वै पञ्चान्यद्भूत्वा पञ्चान्यद्भूत्वाकल्पेतामाहावश्च हिंकारश्च प्रस्तावश्च प्रथमा चर्गुद्गीथश्च[12] मध्यमा च प्रतीहारश्चोत्तमा च निधनं च वषट्कारश्च ' ते यत्पञ्चान्यद्भूत्वा पञ्चान्यद्भूत्वाकल्पेतां तस्मादाहुः पाङ्क्तो यज्ञः ' पाङ्क्ताः[13] पशव इति ' यदु विराजं दशिनीमभिसं-

---

1) माध्यंदिन सवनमृक्च D; 2) वास्तां E; वास्तां A und D; 3) ना-मार्ग्रासीदमो A pr. m., E und F; 4) Fehlt in D; 5) ऋक्सामोपावि° D; 6) प्रजापत्या A pr. m. und D; प्राजापत्या E; 7) So corr.; die hss. प्रतिवचनं; 8) सम D; 9) नै E; 10) यद्वैतत्सा A; 11) तत्समा° D; 12) So corr. nach Ait. Br., die hss. चोद्गीथश्च; 13) Fehlt in D.

पद्येतां[1] तस्मादाकुर्विराजि[2] यज्ञो दशिन्यां[3] प्रतिष्ठित इति ' यद्‌ बृहत्या[4] प्रतिपद्यते बार्हतो वा एष य[4] एष[4] तपति ' तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति ' द्वे तिस्रः करोति पुनरादायं ' प्रजात्यै[5] रूपं ' द्वाविवाग्रे भवतस्तत[6] उपप्रजायेते ' ॥ २० ॥

आत्मा वै स्तोत्रियः ' प्रजा अनुरूपः ' पत्नी धाय्या[7] ' पशवः[8] प्रगाथो ' गृहाः सूक्तं ' यदन्तरात्मंस्तन्निवित्प्रतिष्ठा[9] परिधानीयान्नं याज्या ' सो ऽस्मिंश्च लोके भवत्यमुष्मिंश्च[10] प्रजया च पशुभिश्च गृहेषु भवति य एवं वेद ' ॥ २१ ॥

स्तोत्रियं शंसत्यात्मा वै स्तोत्रियः ' स मध्यमया वाचा शंस्तव्य[11] ' आत्मानमेवास्य[12] तत्कल्पयत्यनुरूपं[13] शंसति ' प्रजा वा अनुरूपस्तस्मात्प्रतिरूपमनुरूपं कुर्वन्ति ' प्रतिरूपो हैवास्य प्रजायामाजायते नाप्रतिरूपस्तस्मात्प्रतिरूपमनुरूपं कुर्वन्ति ' स उच्चैस्तरामिव शंस्तव्यः[14] ' प्रजामेवास्य तच्छ्रे-

1) द्यानी° A, D und E; °द्यते याता A pr. m. und F; °द्ये यातां A sec. m. und E; 2) So corr.; die hss. °विराजौ; 3) दशन्यां A, E und F; 4) Fehlt in F; 5) प्रजापत्यै A pr. m.; 6) भवति तत A pr. m.; तत fehlt in D; 7) धाता E; 8) पशवः D; 9) °त्प्रतिष्ठां D; A pr. m. fügt वै ein; 10) भवति interpolation; 11) शंस्तव्यं A pr. m.; 12) °वास्या A pr. m.; 13) तत्कल्प° D; 14) शंस्तव्या E.

यसीं करोति ' धाय्यां शंसति ' पत्नी वै धाय्या ' सा नीचै-स्तरामिव शंस्तव्याप्रतिवादिनी[1] हैवास्य गृहेषु पत्नी भवति यत्रैवं विद्वान्नीचैस्तरां धाय्यां शंसति ' प्रगाथं शंसति ' पशवो वै प्रगाथः ' सः स्वरवत्या वाचा शंस्तव्यः[2] ' पशवो[3] वै[3] प्रगाथः[3] ' पशवः स्वरः ' पशूनामाप्त्यै ' सूक्तं शंसति[4] ' गृहा वै सूक्तं ' प्रतिवीतं ' तत्प्रतिवीततमया[5] वाचा शंस्तव्यं[6] ' स यद्यपि ह दूरात्पशूँल्लभते[7] गृहानेवैनानाजिगमिषति[8] ' गृहा हि पशूनां प्रतिष्ठा ' निविदं शंसति[4] ' यदन्तरात्मंस्तन्निवित्तदेवास्य[9] तत्कल्पयति ' परिधानीयां शंसति ' प्रतिष्ठा वै परिधानीया[10] ' प्रतिष्ठायामेवैनं[11] ततः प्रतिष्ठापयति ' याज्यया यजत्यन्नं वै याज्यान्नाद्यमेवास्य तत्कल्पयति ' मूलं वा एतद्यज्ञस्य यद्धाय्याश्च याज्याश्च ' तद्यदन्या अन्या धाय्याश्च याज्याश्च कुर्युरुन्मूलमेव तद्यज्ञं कुर्युस्तस्मात्ताः समान्य एव स्युः ॥ २२ ॥

तदाहुः किंदेवत्यो यज्ञ इत्यैन्द्र इति ब्रूयादैन्द्रे वाव

---

1) °दिना A sec. m.; °दिनि A pr. m.; 2) शंस्तव्या A pr. man. und E; 3) Fehlt in A; 4) शंसन्ति E; 5) तत्प्रतिवीतं तमया A sec. m. und F; 6) शंस्तव्यः A sec. m. und F; 7) °ल्लभन्ते D; 8) °मिषाति A pr. m.; 9) °त्तद्देवास्य A, D und F; 10) °नीयां A sec. m.; 11) So corr. nach Kauṣ. Br. XV 4; die hss. प्रतिष्ठाया एवैनं.

यज्ञे सति यथाभागमन्या देवता अन्वायंस्ता:[1] प्रात:स-
वने मरुत्वतीये तृतीयसवने चाथ हैतत्केवलमेवेन्द्रस्य[2]
यदूर्ध्वं मरुत्वतीयात्तस्मात्सर्वे निष्केवल्यानि शंसन्ति[3] ।
यदेव निष्केवल्यानि तत्स्वर्गस्य लोकस्य[4] रूपं । यद्वेव
निष्केवल्यान्येकं ह वा अग्रे सवनमासीत्प्रात:सवनमे-
वाथ हैतं[5] प्रजापतिरिन्द्राय ज्येष्ठाय पुत्रायैतत्सवनं निर्-
मिमीत[6] यन्माध्यंदिनं सवनं[7] । तस्मान्माध्यंदिने सवने
सर्वे निष्केवल्यानि शंसन्ति[8] । यदेव निष्केवल्यानि त-
त्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं । यद्वेव[5] निष्केवल्यानि या ह वै
देवता: प्रात:सवने होता शंसति ता: शस्त्वा होत्रा-
शंसिनो ऽनुशंसन्ति[9] मैत्रावरुणं[7] तृचं[7] प्रउगे[7] होता[7]
शंसति[7] । तदुभयं[7] मैत्रावरुणं[7] मैत्रावरुणो ऽनुशंसत्यै-
न्द्रं[10] तृचं प्रउगे होता शंसति । तदुभयमैन्द्रमैन्द्रं[11] ब्रा-
ह्मणाच्छंस्यनुशंसत्यैन्द्राग्नं[12] तृचं प्रउगे होता शंसति ।
तदुभयमैन्द्राग्नमैन्द्राग्नमच्छावाको ऽनुशंसत्यथ हैतत्केवल-
मेवेन्द्रस्य यदूर्ध्वं मरुत्वतीयात्तस्मात्सर्वे[13] निष्केवल्यानि

---

1) ? ; vielleicht अन्वायत्ता: ; न्ववायंस्ता: A, E und F ; 2) हैतत्केवल्यमे° E ;
3) शंसति D und E ; 4) रूपस्य F ; 5) Korrupt ; 6) So corr. ; die
hss. निर्मिमत ; 7) Fehlt in D ; 8) शंसति D ; 9) °सति D und E ;
10) °त्यैन्द्र F ; °त्यैन्द्राग्नं A pr. man. ; 11) ऐन्द्रं fehlt in E ; 12) ब्रह्म-
णा° E ; 13) °त्सर्व D.

शंसन्ति[1] ' यदेव निष्केवल्यानि तत्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं ' यद्वेव[2] निष्केवल्यानि यदेददेवीरसद्दिष्ट माया[3] अथाभव-त्केवलः सोमो अस्येत्यृचाभ्यनूक्तं ' देवान्ह यज्ञं तन्वाना-नसुररक्षांस्यजिघांसंस्ते[4] ऽब्रुवन्वामदेवं त्वं न इमं यज्ञं दक्षिणतो गोपायेति ' मध्यतो वसिष्ठमुत्तरतो[5] भरद्वाजं ' सर्वाननु विश्वामित्रं ' तस्मान्मित्रावरुणो वामदेवान्न प्र-च्यवते[6] वसिष्ठाद्ब्राह्मणाच्छंसी[7] भरद्वाजादच्छावाकः सर्वे विश्वामित्रादेत एवास्मै तदृषयो ऽहरहर्नमजा[8] अप्रमत्ता यज्ञं रक्षन्ति[9] य एवं वेद य एवं वेद ' ॥ २३ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणोत्तरभागे तृतीयः प्रपाठकः ॥

ओं कया नश्चित्र आ[10] भुवत्कया त्वं न[11] ऊत्येति[11] मैत्रावरुणस्य स्तोत्रियानुरूपौ ' कस्तमिन्द्र त्वावसुमिति बार्हतः प्रगाथस्तस्योपरिष्टाद्ब्राह्मणं[12] ' सद्यो ह जातो वृषभः कनीन इत्युक्थमुखमेवा त्वामिन्द्र वज्रिन्नत्रेति[13] पर्यास ' उशन्नु षु णः सुमना उपाक इति यजत्यैतामेव

---

1) शंसति D; 2) यद्देव D; 3) यदेवददेवी° E; 4) So corr.; die hss. तन्वाना असुर°; 5) वसिष्ट° D; 6) प्रव्यधते E; 7) वशिष्ठा° D; 8) ? ? °र्नामजा A sec. m., D und F; 9) रक्षति D; 10) ख D; 11) नोत्यति D; 12) °दूब्राह्मणा E; 13) वज्रिनति D.

तद्देवतां यथाभागं प्रीणाति ' वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभिमृशन्त ' नाप्याययन्ति ' न ह्यनाराशंसाः सीदन्ति ' ॥ १ ॥

तं वो दस्ममृतीषहं तत्त्वा यामि सुवीर्यमिति ब्राह्मणाच्छंसिन[1] स्तोत्रियानुरूपावुड्‌ त्ये मधुमत्तमा गिर इति बार्हतः प्रगाथः ' पशवो वै प्रगाथः ' पशवः स्वरः ' पशूनामात्या ' अतो[2] मध्यं वै सर्वेषां छन्दसां बृहती ' मध्यं माध्यंदिनं[3] सवनानां ' तन्मध्येनैव मध्यं समर्धयतीन्द्रः[4] पूर्भिदातिरद्दासमर्कैरित्युक्थमुखमुड्‌[5] ब्रह्माण्यैरत श्रवस्येति पर्यास ' एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रबाहुमिति परिदधाति[6] ' वसिष्ठासो[7] अभ्यर्चन्त्यर्कैरित्यन्नं वा अर्को ' ऽन्नाद्यमेवास्मै तत्परिदधाति[8] ' स न स्तुतो वीरवद्धातु गोमदिति ' प्रजां चैवास्मै तत्पशूंश्चाशास्ते ' यूयं पात स्वस्तिभिः सदा न इति स्वस्तिमती रूपसमृद्धा[9] ' एतद्वै[9] यज्ञस्य समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्कर्म क्रियमाणमृग्यजुर्वाभिवदति ' स्वस्ति तस्य यज्ञस्य पारमश्नुते य एवं वेद यश्चैवंविद्वान्ब्राह्मणाच्छंस्येतया परिदधात्यृजीषी[10] वज्री[11] वृषभस्तुराषाडिति यजत्येतामेव[12] तद्देवतां यथाभागं प्रीणाति '

---

1) ब्रह्मणा° D; 2) ?, अयो ?, अन्तो A sec. m., D und E; 3) मध्यंदिनं D; 4) °यन्तीन्द्रः A; 5) पूर्भिदत्रिदद्दा° E; 6) परिदध्यति D; 7) वशिष्ठासो D; 8) °दध्यति D; 9) °मृद्धाव् A und F; man erwartet °मृद्धैतद्वै; 10) परिदध्य° D; 11) वज्रीं A pr. m.; fehlt in F; 12) यजत्येषा° E.

वषट्कृत्यानुवषट्करोति । प्रत्येवाभिमृशन्ते[1] नाप्याययन्ति । न ह्यनाराशंसाः सीदन्ति । ॥ २ ॥

तरोभिर्वो[2] विदद्वसुं तरणिरित्सिषासतीत्यच्छावाकस्य स्तोत्रियानुरूपावुदिन्न्वस्य[3] रिच्यत इति बार्हतः प्रगाथस्तस्योक्तं ब्राह्मणं । भूय इद्वावृधे वीर्यायेत्युक्थमुखमिमामू षु प्रभृतिं[4] सातये धा इति पर्यासस्तस्य दशमीमुद्धरति । घोरस्य[5] वा आङ्गिरसस्यैतदार्षं[6] नेद्यज्ञं निर्दहेच्छस्यमानं । पिबा वर्धस्व[7] तव घा[8] सुतास[9] इति यजत्येतामेव तद्देवतां[10] यथाभागं प्रीणाति । वषट्कृत्यानुवषट्करोति । प्रत्येवाभिमृशन्ते[11] । नाप्याययन्ति । न ह्यनाराशंसाः सीदन्ति । ॥ ३ ॥

अथाध्वर्यो[12] शंसावोमिति स्तोत्रियायानुरूपाय[13] प्रगाथायोक्थमुखाय परिधानीयाया[14] इति पञ्च कृत्व[15] आह्वयन्ते । पञ्चपदा पङ्क्तिः । पाङ्क्तो यज्ञः । सर्व ऐन्द्राणि त्रैष्टुभानि शंसत्यैन्द्रं हि त्रैष्टुभं माध्यंदिनं सवनं । सर्वे सम-

---

1) °मृशन्ति A pr. m. und F; °मृशन्त D; 2) तरोभिर्वा D; 3) So corr.; die hss. °वुदिन्वस्य; 4) प्रभृति D; 5) A pr. m. fügt ह ein; 6) °तदार्षं E; °तदार्ण F; 7) वर्धस्व स्व A pr. m.; 8) घ E; 9) सुता A pr. m.; 10) तद्देवतो E; 11) प्रत्यवाभि° D; 12) °ध्वर्यो A; 13) स्तोत्रियानुरू° A sec. m. und F; 14) °नीयायां E; 15) कृत्वा A sec. m., D und F.

वतीभिः परिदधति[1] ' तद्यदन्तवतीभिः परिदधत्यन्तो वै पर्यासो ऽन्त उदर्को ' ऽन्तेनैवान्तं परिदधति ' सर्वे महतीभिर्यजन्ति ' तद्यन्महतीभिर्यजन्ति सर्वे सुतवतीभिः[2] पीतवतीभिरभिरूपाभिर्यजन्ति यद्यज्ञे[3] ऽभिरूपं तत्समृद्धं ' सर्वे ऽनुवषट्कुर्वन्ति ' स्विष्टकृत्वानुवषट्कारो[4] ' नेत्स्विष्टकृत अन्तरयामेत्यन्तरिक्षलोको माध्यंदिनं[5] सवनं ' तस्य पञ्च दिशः ' पञ्चोक्थानि माध्यंदिनस्य सवनस्य ' स एतैः पञ्चभिरुक्थैरेताः पञ्च दिश आप्नोत्येताः पञ्च दिश आप्नोति '
॥ ४ ॥

अथ यदौपासनं[6] तृतीयसवन[7] उपास्यन्ते पितॄनेव तेन प्रीणात्युपांशु पात्नीवतस्याग्नीध्रो यजति ' रेतो वै पात्नीवत ' उपांश्विव वै रेतः सिच्यते ' तन्नानुवषट्करोति[8] नेद्रेतः सिक्तं संस्थापयानीत्यसंस्थितमिव[9] वै रेतः सिक्तं समृद्धं ' संस्था वा एषा यदनुवषट्कारस्तस्मान्नानुवषट्करोति[10] ' नेष्टुरुपस्थे धिष्ण्यान्ते वासीनो भक्षयति[11] ' पत्नीभाजनं[12] वै नेष्टाग्नीत्पत्नीषु[13] रेतो धत्ते[14] ' रेतसः सिक्ताः

---

1) °दधाति A pr. m.; 2) सुतव° A sec. m.; 3) यज्ञे F; 4) स्विष्टकृत्वा ऽन° E; 5) माध्यंदिनं A; 6) यदौपसानं D; 7) °सवनं E; 8) °षट्करोति D und E; 9) So corr.; die hss. संस्थापयानी°; 10) °ट्कारास्तस्मान्नानु° F; 11) भक्षयन्ति D und E; 12) °भाजन F; 13) नेष्टाग्नीत्य° E und F; 14) धत्तं D.

प्रजाः प्रजायन्ते' प्रजानां प्रजननाय' प्रजावान्प्रजननयिष्णुर्भ-
वति[1]' प्रजात्यै' प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद' ॥५॥

अथ शाकलाञ्जुह्वति' तद्यथाहिर्जीर्णायास्त्वचो निर्मु-
च्येतेषीका वा मुञ्जादेवं हैवैते सर्वस्मात्पाप्मनः संप्रमु-
च्यन्ते[2] ये शाकलाञ्जुह्वति[3]' द्रोणकलशे धाना भवन्ति'
तासां हस्तैरादधति[4]' पशवो वै धानास्ता[5] आहवनी-
यस्य[5] भस्मान्ते निवपन्ति' योनिर्वै पशूनामाहवनीयः'
स्व एवैनांस्तद्गोष्ठे निरपक्रमे निदधत्यथ सव्यावृतो[6] ऽसु-
सोमानाप्याययन्ति' तान्हात्वर्यां सादयन्ति[7]' तद्धि सोम-
स्यायतनं' चात्वालादपरेणाध्वर्युश्चमसानद्भिः पूरयित्वोदीचः
प्रणिधाय[8] हरितानि तृणानि व्यवदधाति[9]' यदा वा
आपश्चौषधयश्च संगच्छन्ते[10] ऽथ कृत्स्नः सोमः संपद्यते'
ता वैष्णव्यर्चा[11] निनयन्ति' यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञ[12] एवै-
नमन्ततः प्रतिष्ठापयत्यथ यद्भक्षः प्रतिनिधिं कुर्वन्ति मा-
नुषेनैवैनं[13] तद्भक्षेण दैवं भक्षमन्तर्दधति' ॥ ६ ॥

---

1) प्रजावान् fehlt in D; प्रजयिष्णु° D; 2) प्रमुच्यन्त इति D; संप्रमुच्यन्त इति A; °मुच्यते E; °मुच्यते इति F; 3) शाकलं जुहुति E; 4) °दधाति A, D und F; 5) धानास्ताआहव° E; 6) सव्यावृते A pr. m.; सव्यावृतन्तो E; 7) सादयति D und E; 8) प्रणीधाय A pr. m.; 9) °दधति F; 10) स गच्छन्तो F; 11) वैष्णुव्यर्चा A und E; 12) °र्यज्ञम् D, E und F; 13) मनुषे° A pr. m.; मानुषेनवैन E.

धूतिर्वा एषो ऽमुष्मिंल्लोके ऽध्वर्युं[1] च यजमानं चा-
भिवहति[2]' तद्यदेनं दध्नाभिजुहुत्यावभृथमुपहरेयुर्यथा कु-
णपं वात्येवमेवैनं तत्करोत्यथ यदेनं दध्नाभिजुहुत्यावभृ-
थमुपहरन्ति[3] सर्वमेवैनं सयोनिं संतनुते' समृद्धिं[4] संभर-
न्त्यंभूर्द्विवः[5] सविता वन्यो नु[6] न इति जुहोति' सर्व-
मेवैनं सपर्वाणं संभरति[7]' तिसृभिस्त्रिवृद्धि[8] यज्ञो[8]'
द्रप्सवतीभिरभिजुहोति' सर्वमेवैनं सर्वाङ्गं संभरति[9]'
सौमीभिरभिजुहोति' सर्वमेवैनं सात्मानं[10] संभरति[9]'
पञ्चभिरभिजुहोति' पाङ्क्तो यज्ञो' यज्ञमेवावरुन्द्धे' पाङ्क्तः
पुरुषः' पुरुषमेवाप्नोति' पाङ्क्ताः पशवः' पशुष्वेव प्रतिति-
ष्ठति[11]' प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद' ॥ ७ ॥

अग्निर्वाव यम[12] इयं[13] यमी[14]' कुसीदं वा एतद्यमस्य
यजमान[15] आदत्ते यदोषधीभिर्वेदिं स्तृणाति' तां यदनु-
पोष्य प्रयायाद्घातयेरन्नेनममुष्मिंल्लोके[16]' यमे यत्कुसीदम-
पमित्यमप्रतीत्तमिति[17] वेदिमुपोषतीद्धैव[18] सन्यमं कुसीदं

---

1) ऽध्वर्यु E; 2) °वहन्ति E; 3) So corr.; die hss. दध्नानभि°; °हरति E; 4) समृद्धि E; 5) संभरन्त्य° E und D; 6) नू F; 7) संभरन्ति A, D und F; 8) So corr.; die hss. °स्त्रिवृद्धिर्यज्ञो; 9) °रन्ति A, D und F; 10) So corr.; die hss. स आत्मानं; 11) °तिष्ठन्ति F; 12) यमू A; 13) Fehlt in F; 14) यमीं F; 15) यजमानस्य A pr. m.; 16) प्रयायात्तेरन्ने° F; alle hss. °न्नेनमुष्मिंल्लोके; 17) So B. Ind.; die hss. स कुसीद°; °तीतमिति D, E und F; 18) So corr.; °पोषन्तीद्धैव A pr. m.; D und F; वेदिमुपोषधीद्धैव A sec. m.; वेदिमुपोषधीद्धैव E.

निरवद्यायानृणो भूत्वा स्वर्गं लोकमेति' विश्वलोप वि-
श्वदावस्य त्वासञ्जुहोमीत्याह होताद्वा[1] ' यजमानस्यापरा-
भावाय' यद्व मिश्रमिव चरन्त्यञ्जलिना सक्तून्प्रदाव्ये जुहु-
यादेष ह वा अग्निर्वैश्वानरो यत्प्रदाव्यः' स्वस्यामेवैनं
तद्योन्यां सादयति' ॥ ८ ॥

अष्टकां विधान्यामेकाष्टकायामपूपं[2] चतुःशरावं पक्त्वा
प्रातरेतेन कक्षमुपोषेद्यदि दहति पुण्यसमं भवति' यदि
न दहति पापसमं भवत्येतेन ह स्म वा अङ्गिरसः पुरा
विज्ञानेन दीर्घसत्त्रमुपयन्ति[3] ' यो ह वा उपद्रष्टारमुपश्रो-
तारमनुख्यातारमेव विद्वान्यजते सममुष्मिंल्लोक इष्टापूर्तेन
गच्छते ' ऽग्निर्वा उपद्रष्टा ' वायुर्वा उपश्रोतादित्यो[4] वा
अनुख्याता ' तान्य[5] एवं[5] विद्वान्यजते सममुष्मिंल्लोक
इष्टापूर्तेन गच्छते ' ऽयं नो नभसस्पतिरित्याहाग्निर्वै नभ-
सस्पतिरग्निमेव तदाहैतं नो गोपायेति[6] ' स त्वं नो नभ-
सस्पतिरित्याह[7] 'वायुर्वै नभसस्पतिर्वायुमेव तदाहैतं नो
गोपायेति[8] 'देव संस्फानेत्याहादित्यो[9] वै देवः संस्फान'
आदित्यमेव तदाहैतं नो गोपायेत्ययं ते योनिरित्यरण्यो-

---

1) ? ? korrupt; 2) विधायान्यामेका° D; 3) दिर्घ° D; 4) उपश्रोता आदि° A sec. m. und D; 5) तान्येवं D; 6) गोपयेति A, D und E; 7) नभसं पति° E; 8) गोपायति D; 9) सस्पाने° F.

रग्निं[1] समारोपयेत्तदाहुर्यदरण्योः समारूढो नश्येदुदस्या-
ग्निः[2] सीदेत्पुनराधेयः स्यादिति । या ते अग्ने[3] यज्ञिया
तनूस्तया मे ह्यारोह[4] तया मे ह्याविशायं[5] ते यो-
निरित्यात्मन्नग्नीन्समारोपयेदेष[6] ह वा अग्नेर्योनिः[7] ।
स्वस्यामेवैनं[8] तद्योन्यां सादयति । ॥ १ ॥

यो ह वा अग्निष्टोमं[9] साह्नं[10] वेदाग्निष्टोमस्य साह्नस्य
सायुज्यं सलोकतामश्नुते य एवं[11] वेद । यो ह वा एष
तपत्येषो ऽग्निष्टोम एष साह्नस्तं सहैवाह्ना संस्थापयेयुः ।
साह्नो वै नामैष । तेनासंत्वरमाणाश्चरेयुर्यद्ध वा इदं पूर्व-
योः सवनयोरसंत्वरमाणाश्चरन्ति तस्माद्धेदं[12] प्राच्यो ग्रा-
मता बहुलाविष्टा । अथ यद्धेदं[13] तृतीयसवने संत्वरमा-
णाश्चरन्ति तस्माद्धेदं[14] प्रत्यञ्चि[14] दीर्घारण्यानि भवन्ति ।
यथैव प्रातःसवन एवं माध्यंदिने[15] सवन[16] एवं तृतीय-
सवन । एवमु ह यजमानो ऽप्रमायुको भवति । तेनासंत्वर-
माणाश्चरेयुर्यदा वा एष प्रातरुदेत्यथ मन्दतमं तपति ।

---

1) °यद्योरग्नीन् A pr. m. und D; 2) °दस्याग्निं D und F; °दस्याग्नी A pr. m.; 3) अग्ने: A, D und F; अग्नि E; 4) त्वारोह A; 5) ह्याविशा अयं D; 6) °ग्नीत्समारो° E; °ग्निंसमारो° A sec. m. F; 7) अग्निर्योनि: A, E und F; 8) स्वद्यामेवैनं E; 9) °ष्टोम F; 10) साह्न F; 11) एव E; 12) So corr.; तस्माद्धेद तं A, E und F; तस्माद्धेदत्तं A sec. m. und D; 13) So corr.; die hss. यद्धेदं; 14) So corr.; die hss. प्रत्यञ्चेद्; 15) So corr.; die hss. °दिनं; 16) सवनं D.

तस्मान्मन्द्रतमया वाचा प्रातःसवने शंसेदथ यदाभ्येत्यथ बलीयस्तपति ' तस्माद्बलीयस्या वाचा माध्यंदिने सवने शंसेदथो यदाभितरामेत्यथ बलिष्ठतमं[1] तपति ' तस्माद्ब-लिष्ठतमया वाचा तृतीयसवने शंसेदेवं[2] शंसेद्यदि वाच ईशीत[3] ' वाग्घि शस्त्रं ' यया तु[4] वचोत्तरिण्योत्तरिण्यो-त्सहेत[5] समापनाय[6] तया[7] प्रतिपद्येतैतत्सुशस्ततरमिव भवति ' स वा एष न कदाचनास्तमयति नोदयति ' त-द्यदेनं[8] पश्चादस्तमयतीति[9] मन्यन्ते ऽह्न एव तदन्तं[10] गत्वाथात्मानं विपर्यस्यते ' ऽहरेवाधस्तात्कृणुते रात्रीं पर-स्तात्स वा एष न कदाचनास्तमयति नोदयति ' तद्यदेनं पुरस्तादुदयतीति मन्यन्ते रात्रेरेव[11] तदन्तं गत्वाथात्मानं विपर्यस्यते ' रात्रिमेवाधस्तात्कृणुते ऽहः परस्तात्स वा एष न कदाचनास्तमयति नोदयति[12] ' न ह[13] वै कदाचन[14] निम्रुचत्येतस्य[15] ह सायुज्यं सलोकतामश्नुते य एवं वेद '

॥ १० ॥

---

1) बलीष्टतमं D; 2) Fehlt in A und D; 3) So corr.; ईशन्त A pr. m., D, E und F; ईशत A sec. m.; 4) नु A, D und F; 5) So corr.; die hss. °त्सहेदा; वाचोत्तरपयोत्तरपया° E und D; 6) समापना F; 7) तत्रा E; 8) तयदेन A pr. m. und F; 9) पश्चादस्मम° A; 10) तदन्नं D; 11) रात्रिरेव D und E; 12) नोदेति E; 13) हे A sec. m.; 14) कदाचनं A pr. m. und E; 15) So corr.; die hss. निम्रोचत्येतत्स; ed. B. Ind. निम्लोचत्येतत्स.

अथात एकाहस्यैव तृतीयसवनं ' देवासुरा वा एषु लोकेषु समयतन्त ' ते[1] देवा असुरानभ्यजयंस्ते जिता अहोरात्रयोः संधिं समभ्यवागुः[2] ' स हेन्द्र[3] उवाचेमे वा[4] असुरा[4] अहोरात्रयोः संधिं[5] समभ्यवागुः ' कश्चाहं चेमानसुरानभ्युत्थास्यामहा इत्यहं चेत्यग्निरब्रवीदहं चेति वरुणो ' ऽहं चेति[6] बृहस्पतिरहं चेति विष्णुस्तानभ्युत्थायाहोरात्रयोः[7] संधेर्निर्जघ्नुर्यदभ्युत्थायाहोरात्रयोः संधेर्निर्जघ्नुस्तस्माडुत्था[8] ' अभ्युत्थाय[9] ह वै द्विषन्तं भ्रातृव्यं[10] निर्हन्ति य एवं वेद ' सो ऽग्निरश्वो भूत्वा प्रथमः प्रतिगाय[11] ' यदग्निरश्वो भूत्वा प्रथमः प्रतिगाय[12] तस्मादाग्नेयीभिरुक्थानि प्रणयन्ति ' यदग्निरश्वो भूत्वा प्रथमः प्रतिगाय[11] तस्मात्साकमश्वं[13] ' यत्पञ्च देवता अभ्युत्तस्थुस्तस्मात्पञ्च[14] देवता उक्थे[15] शस्यन्ते[16] ' या वाक्सो ऽग्निर्यः प्राणः स वरुणो ' यन्मनः स इन्द्रो ' यच्चक्षुः स बृहस्पतिर्यच्छ्रोत्रं स विष्णुरेते ह वा एतान्पञ्चभिः प्राणैः समीर्युदस्थापयंस्तस्माडु[17] एवैताः पञ्च देवता[18] उक्थे शस्यन्ते ' ॥ ११ ॥

---

1) ता A pr. m.; 2) ? ?; vielleicht समभ्यवेयुः 3) हेन्द्रं E und F; 4) वासुरा E; 5) संधि D; 6) Fehlt in F; 7) °भ्युत्थाया अहो° D; 8) ? ? E °दुह्वा; vielleicht °दुक्था? 9) अभ्युह्राय E; 10) भ्रातृव्य A und F; 11) प्रतीगाय E; 12) प्रत्नगाय D; प्रतीगाय E; 13) °कामम्बं E; 14) अभ्यतस्थु° E; 15) उक्थ D; 16) शस्यते A pr. m.; 17) So corr.; die hss. समीर्योत्थाप°; 18) देवतां A sec. m. und D.

प्रजापतिर्ह्वैतेभ्यः पञ्चभ्यः प्राणेभ्यो ऽन्यान्देवान्ससृजे[1] यडु चेदं[2] किं च पाङ्क्तं ' तत्सृष्ट्वा व्याऽवलयत्त्ते[3] ह्योचुर्देवा[4] ह्लानो ऽयं पितामयो[5] ऽभूः[5] ' पुनरिमं समीर्येत्थापयामेति[6] ' स ह सत्वमाव्यायाभ्युपतिष्ठते[7] ' यदि ह वा अपि निर्णिक्तस्यैव कुलस्य संध्युक्तेण[8] यजते सत्त्वं[9] हैवाव्यायाभ्युपतिष्ठते[10] ' यो वै प्रजापतिः स यज्ञः ' स एतैरेव पञ्चभिः प्राणैः समीर्योत्थापितो ' ये ह वा एनं पञ्चभिः प्राणैः समीर्योत्थापयंस्ता उ एवैताः पञ्च देवता[11] उक्थे शस्यन्ते ' ॥ १२ ॥

तदाहुर्यद्द्वयोर्देवतयो[12] स्तुवत इन्द्राग्न्योरित्यथ कस्माद्भूयिष्ठो[13] देवता उक्थे शस्यन्त इत्यंतो वा आग्निमारुतमन्तरुक्थान्यन्त[14] आश्विनं[15] ' कनीयसीषु देवतासु स्तुवते[16] तिष्ठत्यथ[17] कस्माद्भूयिष्ठो[18] देवता उक्थे श-

---

1) ऽन्यान् fehlt in E; °वान्सृजे F; 2) So ed. B. Ind.; die hss. ज्वेदं; 3) ? ? vielleicht व्यवूलत्ते; D व्यालयते; F व्याह्लयत्ते; 4) °र्देवान् A und F; 5) ? ? vielleicht पितामहो ऽभूत्; 6) °यामीति A, E und F; 7) ? ? vielleicht °ऽयुपातिष्ठत; F °भुपगम्यति; 8) Corrupt; संध्युक्तेणं A und F; सध्युक्तेणा D; 9) So ed. B. Ind.; die hss. सत्वं; 10) °तिष्ठन्ते A pr. m.; 11) देव्व E; 12) So corr.; die hss. तदाहुर्यद्वयो° E; 13) °विष्ठा ? ?; 14) अग्निमा° D; ? ? vielleicht °तमन्त उक्थान्यन्त; 15) अश्विनं D; 16) So corr.; स्तुवन्ते A pr. m. und E; स्तुवन्ते A sec. m. und D; स्तवन्ते E; 17) ? ? vielleicht ऽन्तेष्वित्यथ; 18) ? ? °ष्ठा.

स्यन्त इति 'द्वे द्वे उक्थमुखे[1] भवतस्तंच्यद्धे[2] द्वे' ॥ १३ ॥

अथ यदैन्द्रावारुणं मैत्रावरुणस्योक्थं भवत्यैन्द्राबार्हस्पत्यं ब्राह्मणाच्छंसिन[3] उक्थं भवत्यैन्द्रावैष्णवमच्छावाकस्योक्थं भवति द्वे संशस्यंस्त[4] ऐन्द्रं च वारुणं[5] चैकमैद्रावारुणं[6] भवति[7] 'द्वे संशस्यंस्त ऐन्द्रं च बार्हस्पत्यं चैकमैन्द्राबार्हस्पत्यं भवति 'द्वे संशस्यंस्त ऐन्द्रं च वैष्णवं चैकमैन्द्रावैष्णवं भवति 'द्वे द्वे उक्थमुखे भवतस्तंच्यद्धे द्वे' ॥ १४ ॥

अथ यदैन्द्रावारुणं मैत्रावरुणस्योक्थं भवतीन्द्रावरुणा सुतपाविमं सुतं सोमं पिबतं मद्यं[8] धृतव्रताविति त्यृचाभ्यनूक्तं 'मद्वद्धि तृतीयसवनमैन्द्रू[9] षु ब्रवाणि त[10] आग्निरगामि[10] भारत इति मैत्रावरुणस्य[11] स्तोत्रियानुरूपौ 'चर्षणीधृतं मघवानमुक्थ्यमित्युक्थमुखं[12] 'तस्योपरिष्टाद्ब्राह्मणमंस्तभ्नाद्यामसुरो[13] विश्ववेदा[14] इति वारुणं सांशंसिकमंद्धं चेति वरुणो[15] ऽत्रवीद्देवतयोः संशं-

---

1) उक्थे मुखे D; 2) So corr.; die hss. °स्त्यद्धे; 3) ब्राह्मणाच्छंसिन A, D und F; 4) ? ? viell. संशस्तव्ये; संशस्यं D; प्रांसतं E; 5) वरुणं D; 6) °वरुणं D; 7) भवन्ति D; 8) मधं A sec. m.; मध्यं A pr. m.; 9) °सवनं मह्मं D; °मेन्द्रु F; 10) ताग्निरगामि A pr. m.; 11) °रुणस्या A pr. m.; 12) मघवानमुख्यमि° A; °मुह्मामि E; 13) So corr.; die hss. °भ्नाद्यामसुरो; 14) विश्वे देवा E; 15) वरुणो E.

सायानतिशंसायैन्द्रावरुणा[1] युवमध्वराय न इति पर्यास ऐन्द्रावरुणे ' ऐन्द्रावरुणमस्यैतन्नित्यमुक्थं ' तदेतत्स्वस्मिन्नायतने स्वस्यां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति ' द्वन्द्वं वा एता देवता भूत्वा व्यजयन्त ' विजित्या एवाथो द्वन्द्वस्यैव[2] मिथुनस्य प्रजात्यै ' सैकपादिनी[3] भवत्यैकपादिन्या[4] होता परिदधाति ' यत्र होतुर्होत्रकाणां[5] युञ्जन्ति तत्समृद्धं ' तद्धि खल्वावां राजानावध्वरे[6] ववृत्यामित्येवमेव केवलपर्यासं कुर्यात्केवलसूक्तं ' केवलसूक्तमेवोत्तरयोर्भवतीन्द्रावरुणा मधुमत्तमस्येति यजत्येते[7] एव तद्देवते यथाभागं प्रीणाति ' वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभिमृशन्ते[8] नाप्याययन्ति ' न ह्यनाराशंसाः सीदन्ति ' ॥ १५ ॥

अथ यदैन्द्राबार्हस्पत्यं ब्राह्मणाच्छंसिन उक्थं[9] भवतीन्द्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पते ऽस्मिन्यज्ञे मन्दसाना[10] वृषण्वसू इत्यृचाभ्यनूक्तं ' महद्धि तृतीयसवनं ' वयमु त्वामपूर्व्य यो न इदमिदं पुरेति ब्राह्मणाच्छंसिन[11] स्तोत्रियानुरूपौ ' प्र मंहिष्ठाय बृहते बृहद्रय[12] इत्युक्थमुखमे-

---

1) शंसनायानिति° D; 2) द्वन्द्वं स्यैव D; 3) ? ? viell. °तिनी; 4) ? ? viell. °तिन्या; D भवत्यैक°; 5) °त्रकाणा F; 6) राजानानध्वरे A; राजानामध्वरे E; राजानामध्वर D; 7) यजत्येन A pr. m.; E und F; 8) प्रत्यवाभि° D; 9) उक्थं A pr. m.; 10) मन्दसामाना E; 11) ब्रह्मणाच्छंसिन D; 12) बृहद्रय F.

न्द्राजागतं[1] जागताः पशवः पशूनामाप्त्यै जागतमु वै तृतीयसवनं तृतीयसवनस्य रूपमुदप्रुतो[2] न वयो रक्ष-माणा इति बार्हस्पत्यं सांशंसिकमहं[3] चेति बृहस्पति-रब्रवीद्देवतयोः संशंसायानतिशंसायांच्छा[4] म इन्द्रं मतयः स्वर्विद[5] इति पर्यास ऐन्द्राबार्हस्पत्य[6] ऐन्द्राबार्हस्प-त्यमस्यैतन्नित्यमुक्थं[7] तदेतत्स्वस्मिन्नायतने स्वस्यां प्रति-ष्ठायां प्रतिष्ठापयति द्वन्द्वं वा एता देवता भूत्वा व्यजय-न्त[8] विजित्या एवाथो द्वन्द्वस्यैव मिथुनस्य प्रजात्यै[9] बृहस्पतिर्नः परिपातु पश्चादित्यैन्द्राबार्हस्पत्यया परिदधा-तीन्द्राबृहस्पत्योरेव यज्ञं प्रतिष्ठापयत्युतोत्तरस्मादधराद्-घायोरिन्द्रः[10] पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो[11] वरिवः[12] कृणोत्विति सर्वाभ्य एव दिग्भ्य आशिषमाशा-स्ते[13] नार्तिं[14] यं कामं कामयते सोऽस्मै कामः समृध्यते य एवं वेद यश्चैवंविद्वान्ब्राह्मणाच्छंस्येतया[15] परिदधाति बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्व[16] इति यजत्येते[17] एव तद्देवते

---

1) °मेद्रं जागतं D und E; 2) रूपमुद्रुतो D; 3) °सिकामहं F; 4) संशंसायानिति° D; 5) स्वर्वि E; 6) °बार्हस्पत्यं A und F; 7) °त्य-मुक्थ D; 8) °यन्ति A pr. m.; 9) प्रजापत्यै A pr. m.; 10) प्रतिष्ठा-पयत्युतोत्त° F; प्रतिष्ठापयत्युतोत्तरस्मा° D; °राद्घायोरिन्द्रः E; 11) सखिभि A; 12) वरीवः A; 13) °माशास्ते D; 14) ? ? D नार्त्तिं; 15) याश्चैवं° D; 16) वस्यु D; 17) यजत्येत A und F.

यथाभागं प्रीणाति । वषट्कृत्यानुवषट्करोति । प्रत्येवाभिमृशन्ते[1] नाप्याययन्ति[2] । न ह्यनाराशंसाः सीदन्ति[3] । ॥ १६ ॥

अथ यदैन्द्रावैष्णवमच्छावाकस्योक्तं भवतीन्द्राविष्णू मदपती[4] मदानामा सोमं यातं द्रविणो दधानेत्यृचाभ्यनूक्तं । मद्वद्धि तृतीयसवनमंधा[5] ह्यीन्द्र गिर्वण इयं त इन्द्र गिर्वण इत्यच्छावाकस्य स्तोत्रियानुरूपावृतुर्जनित्री[6] तस्या अपस्परीत्युक्थमुखं[7] । तस्योक्तं ब्राह्मणं । नू मर्तो दयते सनिष्यन्निति वैष्णवं सांशंसिकंमंह्[8] चेति विष्णुरब्रवीद्देवतयोः संशंसायानतिशंसाय[9] । सं वां कर्मणा समिषा हिनोमीति पर्यास ऐन्द्राविष्णाव[10] । ऐन्द्रावैष्णावमस्यैतन्नित्यमुखं । तदेतत्स्वस्मिन्नायतने[11] स्वस्यां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति[12] । द्वन्द्वं वा एता देवता भूत्वा व्यजयन्त । विजित्या एवाथो द्वन्द्वस्यैव मिथुनस्य प्रजात्या । उभा जिग्यथुर्न पराजयेथे इत्यैन्द्राविष्णव्यर्चा परिदधातीन्द्राविष्णोरेव[13] यज्ञं प्रतिष्ठापयतीन्द्राविष्णू पिबतं मध्वो अस्येति यजत्येते[14] एव तद्देवते यथाभागं प्रीणाति ।

---

1) प्रत्यत्राभि° D; 2) नायाय° D und E; 3) सीदति E; 4) मदपती E; 5) So corr.; °मधाम A, E und F; °मध्यम D; 6) °तुर्नोनेत्री E; 7) अपपस्परी° A pr. m.; अवसस्परी° D; अपमस्परी° E; 8) °कमिहं D; 9) शंशंसायानिति° D; शंशंसा° E; 10) °वैष्णावं A sec. m. und E; 11) °यतेन D; 12) °पयन्ति A pr. m.; 13) परिदधान्ती° A; 14) यजत्येत A und F.

वषट्कृत्यानुवषट्करोति ' प्रत्येवाभिमृशन्ते[1] ' नाप्याययन्ति[2] ' न ह्यनाराशंसाः सीदन्ति ' ॥ १७ ॥

अथाध्वर्यो शंशंसावोमिति[3] स्तोत्रियायानुरूपायोक्थमुखाय[4] परिधानीयाया[5] इति चतुश्चतुराह्वयन्ते ' चतस्रो वै दिशो[6] ' दिक्षु तत्प्रतितिष्ठन्ते ' ऽथो चतुष्पादः[7] पशवः ' पशूनामाप्त्या ' अथो चतुष्पर्वाणो हि तृतीयसवने होत्रकास्तस्माच्चतुः ' सर्वे त्रैष्टुभं जागतानि[8] शंसन्ति[9] ' जागतं हि तृतीयसवनमथ हैतत्त्रैष्टुभान्यप्रतिभूतमिव[10] हि प्रातःसवने मरुत्वतीये तृतीयसवने च होत्रकाणां शस्त्रं ' धीतरसं[11] वा एतत्सवनं यत्तृतीयसवनमथ हैतदधीतरसं[12] शुक्रियं छन्दो यत्त्रिष्टुबयातयाम[13] ' सवनस्यैव तत्सरसताये[14] ' सर्वे समवतीभिः परिदधति ' तद्यत्समवतीभिः परिदधत्यन्तो वै पर्यासो ऽन्त उदर्को ऽन्तः सजाया[15] उ[15] ह[15] वा[15] अवैनायान्तेनैवान्तं[15] परिदधति ' सर्वे मद्वतीभिर्यजन्ति ' तद्यन्मद्वतीभिर्यजन्ति सर्वे सुतवतीभिः[16] पीतवतीभिरभिरूपाभिर्यजन्ति[17] ' यद्यज्ञे[18] ऽभिरूपं '

---

1) प्रत्यवाभि° D; 2) नाप्याययन्ति D; 3) शंशावोमिति A; 4) स्तोत्रियानुरू° A und F; 5) परिदधा° A und F; 6) Fehlt in D; 7) चतुष्पदः F; 8) जगतानि D; 9) शंसति D; 10) ? ? °भूतामिव E; 11) धितरसं A pr. m.; वीतरसं A sec. m. und E; वितरसं D; 12) °धितरसं A pr. m.; 13) So corr.; die hss. यत्त्रिष्टुभाया°; 14) So corr.; die hss. तत्सरस्वताये; 15) Korrupt; 16) सूतव° A sec. m.; 17) अभिः fehlt in D; 18) विघतते A pr. m.; यदि F.

तत्समृद्धं सर्वे ऽनुवषट्कुर्वन्ति स्विष्टकृत्वानुवषट्कारो[1] नेत्स्विष्टकृत अन्तरयामेत्यसौ[2] वै लोकस्तृतीयसवनं तस्य पञ्च दिशः पञ्चोक्थानि तृतीयसवनस्य स एतैः पञ्चभिरुक्थैरेताः पञ्च दिश आप्नोति तद्यदेषां लोकानां रूपं या मात्रा तेन रूपेण तया मात्रयेमांल्लोकानृध्नोतीमांल्लोकानृध्नोतीति[3] ॥ १८ ॥

तदाहुः किं षोडशिनः षोडशित्वं[4] षोडश स्तोत्राणि षोडश शस्त्राणि षोडशभिरक्षरैरादत्ते[5] द्वे[6] वा अक्षरे अतिरिच्येते षोडशिनो ऽनुष्टुभमभिसंपन्नस्य वाचो वा एतौ स्तनौ सत्यानृते वाव ते अवत्येनं[7] सत्यं नैनमनृतं[8] हिनस्ति य एवं वेद य[9] एवं[9] वेद[9] ॥ १९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणोत्तरभागे चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ओमहर्वै देवा आश्रयन्त[10] रात्रीमसुरास्ते[11] समावद्वीर्या एवासन्नो व्यावर्तन्त सो ऽब्रवीदिन्द्रः कश्चाहं चेमा-

---

1) Bibl. Ind. स्विष्टकृत्वा अनु°; 2) die hss. °इवतमन्त°; 3) So corr.; die hss. मात्राये°; 4) षोडशीत्वं A pr. m.; 5) षोडशोभि° E; 6) So corr.; die hss. ते; 7) So corr.; die hss. अवत्यैनं; 8) नैतमनृतं A sec. m. und D; 9) Fehlt in E und F; 10) आश्राम्यन्त E; 11) रात्रीन° E.

नसुरात्रात्रीमन्ववैष्यामह[1] इति ' स देवेषु न[2] प्रत्यवि-
न्दद्बिभयू रात्रेस्तमसो मृत्योस्तम इव[3] हि रात्रिर्मृत्युर्वै
तमस्तस्माद्धाप्येतर्हि भूयानिव नक्तं स यावन्मात्रमिवा-
पक्रम्य[4] बिभेति ' तं वै छन्दांस्येवान्ववायंस्तद्यच्छन्दांस्ये-
वान्ववायंस्तस्मादिन्द्रश्च[5] छन्दांसि च रात्रिं वहन्ति ' न
निविच्छस्यते न पुरोरुङ्[6] धाय्या नान्या देवता ' इन्द्रश्च[7]
ह्येव छन्दांसि च रात्रिं वहन्ति ' तान्वै पर्यायैः पर्यायम-
नुदन्त ' यत्पर्यायैः पर्यायमनुदन्त तस्मात्पर्यायास्तत्पर्याया-
णां पर्यायत्वं ' तान्वै प्रथमैरेव पर्यायैः पूर्वरात्रादनुदन्त
मध्यमैर्मध्यरात्रादुत्तमैरपररात्रादपि शर्वर्या अपिस्मसीत्य-
ब्रुवंस्तद्यदपि शर्वर्या अपिस्मसीत्यब्रुवंस्तदपिशर्वराणाम-
पिशर्वरत्वं ' शर्वराणि खलु ह वा अस्यैतानि छन्दांसीति
ह स्माहैतानि ह वा इन्द्रं रात्र्यास्तमसो मृत्योरभिपत्या-
वारयंस्तदपिशर्वराणामपिशर्वरत्वम् ' ॥ १ ॥

प्रथमेषु पर्यायेषु स्तुवते प्रथमान्येव पदानि पुनराददते '
यदेवैषां मनोरथा आसंस्तदेवैषां तेनाददते[8] ' मध्यमेषु
पर्यायेषु स्तुवते मध्यमान्येव पदानि पुनराददते ' यदेवैषा-

---

1) °न्ववैयाध्यामहा A sec. m. die hss. °महा; 2) न: D; 3) स व D;
4) So corr.; die hss. °प्रक्रम्य; 5) So corr.; die hss. °दिन्द्रस्य;
6) पुरोरुङ्ग A pr. m.; D, E und F; 7) So corr.; die hss. इन्द्रस्य;
8) तेनादधाते A pr. m. und E.

मश्वा गाव ग्रासंस्तदेवैषां तेनाददत ' उत्तमेषु पर्यायेषु स्तुवत[1] उत्तमान्येव पदानि पुनराददते ' यदेवैषां वासो हिरण्यं[2] मणिरध्यात्ममासीत्तदेवैषां[3] तेनाददत ' ग्रा द्विषतो वसु दत्ते निरेवैनमेभ्यः[4] सर्वेभ्यो लोकेभ्यो नुदते य एवं वेद ' ॥ २ ॥

पवमानवदहरित्याहुर्न रात्रिः पवमानवती ' कथमुभे पवमानवती भवतः ' केन ते समावद्भाजौ भवत[5] इति ' यदेवेन्द्राय मद्वने सुतमिदं वसो सुतमन्ध इदं ह्यन्वोजसा सुतमिति स्तुवन्ति च शंसन्ति[6] च तेन[7] रात्रिः पवमानवती ' तेनोभे पवमानवती भवतस्तेन ते समावद्भाजौ भवतः ' पञ्चदशस्तोत्रमहरित्याहुर्न रात्रिः पञ्चदशस्तोत्रा ' कथमुभे पञ्चदशस्तोत्रे भवतः ' केन ते समावद्भाजौ भवत इति ' द्वादश स्तोत्राण्यपिशर्वराणि ' तिसृभिर्देवताभिः संधिना राथंतरेणाश्विनाय स्तुवते ' तेन[7] रात्रिः पञ्चदशस्तोत्रा[8] ' तेनोभे पञ्चदशस्तोत्रे भवतस्तेन ते समावद्भाजौ भवतः ' परिमितं स्तुवन्त्यपरिमितमनुशंसन्ति ' परिमितं भूतमपरिमितं भव्यमंपरिमितान्येवावरुन्ध्यादित्यतिशंसति[9]

---

1) स्तुवन्ते A und F; 2) हिरण्य A sec. m. und D; 3) °मासीत तदेवैषां D; 4) निरेवैनामेभ्य: A pr. m; 5) भावत E; 6) शंसति D; 7) तेना D; 8) °स्तोत्रां F; 9) °तिशंसन्ति A und F.

स्तोममति वै प्रजास्यात्मानमति पशवस्तंयदेवास्यात्मा-
त्मानं तदेवास्यैतेनाप्याययत्यथो[1] द्वयं वा इदं सर्वं स्ने-
हश्चैव तेजश्चाथ[2] तदहोरात्राभ्यामाप्तं[3] ' स्नेहतेजसोराप्त्यै '
गायत्रान्स्तोत्रियाननुरूपाञ्छंसन्ति[4] ' तेजो वै गायत्री ' तमः
पाप्मा रात्रिस्तेन तेजसा तमः पाप्मानं तरन्ति ' पुनरादायं[5]
शंसन्त्येवं[6] हि सामगा स्तुवते ' यथा स्तुतमनुशस्तं[7] भवति '
न हि तत्स्तुतं[8] यन्नानुशस्तं ' तदाहुरथ कस्मादुत्तमा-
त्प्रतीहारादाहूय साम्ना शस्त्रमुपसंतन्वन्तीति[9] ' ॥ ३ ॥

पुरुषो वै यज्ञस्तस्य शिर एव हविर्धानं[10] ' मुखमा-
हवनीय ' उदरं सदो ' ऽन्नमुक्थानि[11] ' बाहू[12] मार्जाली-
यश्चाग्नीध्रीयश्च[13] ' या इमा देवतास्ते ऽन्तःसदसं[14] धिष्ण्याः '
प्रतिष्ठे गार्हपत्यव्रतश्रपणावित्यथापरं[15] ' तस्य मन एव
ब्रह्मा ' प्राण उद्गातापानः प्रस्तोता ' व्यानः प्रतिहर्ता '
वाग्घोता ' चक्षुरध्वर्युः ' प्रजातिः[16] सदस्यो ' ऽङ्गानि हो-
त्राशंसिन ' आत्मा यजमानस्तंयदध्वर्युः स्तोत्रमुपाकरोति

---

1) ? ? °ययत्यथो ?; 2) So corr.; die hss. तत्तेजश्च°; 3) So corr.; die hss. °भ्यामाप्यं; 4) Die hss. गायत्रीं; A, D und F स्तोत्रियानुरूपं; °सते D und E; 5) पुनरादाय A pr. m. und F; 6) शंसति D; 7) शांस्तं E; शांस्तं F; 8) त स्तुतं D; तत स्तुतं E; 9) °तन्वतीति D; °तन्वीति F; 10) हविर्धान F; 11) So corr. nach K. Br. XVII 7, Z. 6; die hss. ऽन्तहृक्थानि; 12) बहू D; 13) मार्जालीयश्चा A, E und F; 14) ऽन्तस-दसं D; 15) °व्रतलपणा° A, E und F; 16) So corr. nach K. Br. XVII 7, Z. 9; die hss. प्रजापतिः.

सोमः पवत इति चक्षुरेव तत्प्राणैः संदधात्यथ[1] यत्प्र-
स्तोता ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मन्त्स्तोष्यामः प्रशास्तरिति
मनो ऽग्रणीर्भवत्येतेषां[2] प्राणानां मनसा हि[3] प्रसूता[4]
स्तोमेन स्तुयामेति' प्राणानेव तन्मनसा संदधात्यथ[5]
यद्ब्रह्मा स्तुतेत्युच्चैरनुजानाति मनो वै ब्रह्मा' मन एव
तत्प्राणैः संदधात्यथ यत्प्रस्तोता प्रस्तौत्यपानमेव तत्प्राणैः
संदधात्यथ यत्प्रतिहर्ता प्रतिहरति व्यानमेव तदपानैः
संदधात्यथ यदुद्गातोद्गायति समानमेव तत्प्राणैः संदधात्यथ
यद्धोता साम्ना शस्त्रमुपसंतनोति वाग्वै होता वाचमेव
तत्प्राणैः संदधात्यथ[5] यत्सदस्यो ब्रह्माणमुपासीदति प्र-
जातिर्वै[6] सदस्यः प्रजातिमेवाप्नोत्यथ[7] यद्धोत्राशंसिनः
सामसंततिं[8] कुर्वन्त्यङ्गानि वै होत्राशंसिनो ऽङ्गान्येवास्य
तत्प्राणैः संदधात्यथ यद्यजमानः स्तोत्रमुपासीदत्यात्मा
वै यजमान आत्मानमेवास्य तत्कल्पयति' तस्मान्नैनं
बहिर्वेद्यभ्याश्रावयेन्नाभ्युदियान्नाभ्यस्तमियान्नाधिष्ण्ये[9] प्र-
तपेन्नेत्प्राणेभ्य आत्मानमन्तरगादिति[10]' ॥ ४ ॥

---

1) °संदध° D;   2) गुणी° A sec. m.; गृणी° A pr. m.;   3) ?? om.?;
4) प्रसृता D;   5) संदध्यत्यथ D;   6) So corr.; die hss. प्रजापतिर्वै;
7) So corr.; die hss. प्रजापतिमेवा°;   8) So corr.; die hss. सामं संतति; A
pr. m. सामं संतंनी;   9) So corr.; A pr. m. und D बर्हिवे°; A sec.
m., E und F बहिर्वे°;   10) °मन्तरागादिति A pr. m.

प्रथमेषु पर्यायेषु स्तुवते प्रथमेषु पदेषु निनर्दयन्ति[1] प्रथमरात्रादेव तदसुरान्निर्घ्नन्ति[2] । मध्यमेषु पर्यायेषु स्तुवते मध्यमेषु पदेषु[3] निनर्दयन्ति । मध्यमरात्रादेव तदसुरान्निर्घ्नन्त्युत्तमेषु[4] पर्यायेषु स्तुवत उत्तमेषु पदेषु निनर्दयन्त्युत्तमरात्रादेव तदसुरान्निर्घ्नन्ति[4] । तद्यथाभ्यागारं[5] पुनः पुनः[3] पाप्मानं निर्हरन्त्येवमेवैतत्स्तोत्रियानुरूपाभ्यामहोरात्राभ्यामेव तदसुरान्निर्घ्नन्ति[6] । गायत्रीं[7] शंसन्ति[8] । तेजो वै[9] ब्रह्मवर्चसं गायत्री । तेज एवास्मै तद्ब्रह्मवर्चसं यजमाने दधति । गायत्रीः[10] शस्त्वा जगतीः[11] शंसन्ति[12] । ब्रह्म ह वै जगती । ब्रह्मणैवास्मै तद्ब्रह्मवर्चसं यजमाने दधति । व्याह्वयन्ते गायत्रीश्च जगतीश्चान्तरेण । छन्दांस्येव तन्नानावीर्याणि कुर्वन्ति । जगतीः शस्त्वा त्रिष्टुभः शंसन्ति । पशवो वै जगती । पशूनेव तत्त्रिष्टुब्भिः[13] परिदधति । बलं वै वीर्यं त्रिष्टुब्बलमेव[14] तद्वीर्ये ऽन्ततः प्रतिष्ठापयन्त्यन्धस्वत्यो मद्वत्यः[15] सुतवत्यः पीतवत्यस्त्रिष्टुभो याज्याः समृद्धाः सु-

---

1) °यति D; 2) Die hss. °न्निरघ्नन्ति; 3) Fehlt in D; 4) So corr.; die hss. °न्निरघ्न°; 5) So corr.; die hss. °भ्याघारात्; 6) Die hss. °न्निरघ्नन्ति; 7) गायत्रीः ? ?; 8) शंसति D; 9) Fehlt in A sec. m. und E; 10) गयत्रीं A pr. m. und F; 11) जगतीं A, D und F; 12) शंसति D; 13) So corr.; die hss. तत्त्रिष्टुभ; 14) Korrupt, man erwartet बल एव E und F; 15) मद्वन्त्यः E.

लक्षणा[1] 'एतद्धि रात्रीरूपं' जागृयाद्रात्रिं[2] 'यावद्ध ह वै न वा स्तुवते न वा शस्यते[3] तावदीश्वरा[4] असुरा रक्षांसि च यज्ञमन्ववनयन्ति' तस्मादाहवनीयं समिद्धमाग्नीध्रीयं[5] गार्हपत्यं धिष्ण्यान्समुज्ज्वलयतेति[6] भापेरन्ज्वलयेरन्नंका-शमिवैव[7] तत्स्यादारेभन्तः[7] शयोरंस्तान्ह[7] तः[8] श्रेष्ठो[8] वा[8] इति[8] पाप्मा[8] नाभिवृकणोति[8] ' ते तमः पाप्मा-नमपाघ्नते ' ते तमः पाप्मानमपाघ्नते ' ॥ ५ ॥

विश्वरूपं वै त्वाष्ट्रमिन्द्रो[9] ऽहन्स[10] त्वष्टा हतपुत्रो ऽभिचरणीयमपेन्द्रं सोममाहरत्तस्येन्द्रो यज्ञवेशसं[11] कृ-त्वा[11] प्रासह्य सोममपिबत्स विष्वङ्व्यार्छत्तस्मात्सोमो[12] नानुपहूतेन[13] [न[13]] पातव्यः ' सोमपीथो ऽस्य व्यर्धुको[14] भवति ' तस्य मुखात्प्राणेभ्यः श्रीर्यशांस्यूर्ध्वान्युदक्रामंस्ता-नि[15] पशून्प्राविशंस्तस्मात्पशवो यशो ' यशो ह भवति य एवं वेद ' ततो ऽस्मा एतदश्विनौ च सरस्वती च यज्ञं

---

1) सुलक्षा A sec. m.; D, E und F; 2) जाग्रियाद्रा° E; 3) शस्यन्ते F; 4) A und F fügen वा ein; 5) समृद्धमाग्नीध्रियं D; 6) So corr. die hss. धिष्ण्यं समु°; °समुज्ज्वलयतेति D; °समुत्त्वलयेति E; 7) So corr.; die hss. भापयेर्°; die hss. शमिव वै तस्यादरेभिन्नं सुबोरंस्तान्ह; 8) Korrupt; 9) त्वष्ट्र° A und F; 10) die hss. ऽहं स; 11) So corr.; die जज्ञिरे स संस्कृत्वा; 12) So corr.; die hss. विष्टद्व्यर्छत्त°; 13) Doppelte negation!; नानुपहूयतेन A; 14) हृद्धि° A pr. m.; हृद्धि° A sec. m.; वृद्धि° D, E und F; 15) °न्युदक्रामन्तानि A und D.

समभरत्सौत्रामणीं भैषज्याय । तयेन्द्रमभ्यषिञ्चंस्ततो[1] वै स[2] देवानां श्रेष्ठो[3] ऽभवच्छ्रेष्ठः स्वानां चान्येषां च भवति य एवं वेद यश्चैवं विद्वांत्सौत्रामण्याभिषिच्यते । ॥ ६ ॥

अथ साम गायति ब्रह्मा । क्षत्रं वै साम । क्षत्रेणैवैनं तदभिषिञ्चत्यथो साम्राज्यं[4] वै साम । साम्राज्येनैवैनं तत्साम्राज्यं गमयत्यथो सर्वेषां वा एष वेदानां[5] रसो यत्साम । सर्वेषामेव तद्वेदानां रसेनाभिषिञ्चति । बृहत्यां[6] गायति[7] । बृहत्यां वा असावादित्यः श्रियां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठितस्तपत्यैन्द्र्यां बृहत्यां गायत्यैन्द्रो वा एष यज्ञक्रतुर्यत्सौत्रामणीरिन्द्रायतन[8] एष एतर्हि यो यजते । स्व एवैनं तदायतने प्रीणात्यथ कस्मात्संशानानि[9] नामैतैर्वै सामभिर्देवा इन्द्रमिन्द्रियेण वीर्येण[3] समश्यंस्तथैवैतद्यजमाना[10] एतैरेव सामभिरिन्द्रियेणैव वीर्येण संश्यन्ति । संश्रवसे[11] विश्रवसे सत्यश्रवसे श्रवस इति सामानि भवन्त्येष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठापयति । चतुर्निधनं भवति । चतस्रो वै दिशो । दिक्षु तत्प्रतितिष्ठन्ते । ऽथो चतुष्पादः पशवः । पशूनामाप्त्यै । तदाकूर्यदेतत्साम गीयते ऽथ वैतस्य

1) तयन्द्र° F; 2) Fehlt in D und F; 3) Fehlt in D; 4) सामराद्यं E; 5) देवानां D; 6) बृहत्या E; 7) गयन्ति A pr. m.; 8) So corr.; die hss. °रैन्द्रायतन; 9) °त्संश्यानानि A, E und F; 10) °ज्ञमान E; 11) संश्रावासे A pr. m.

साम्न[1] उक्थं[1] का प्रतिष्ठा ' त्रया[2] देवा एकादशेत्या-
हुस्तद्वा एतस्य साम्न[1] उक्थमेषा[1] प्रतिष्ठा ' त्रयस्त्रिंशं[3]
ग्रहं गृह्णाति ' साम्नः प्रतिष्ठायै प्रतिष्ठायै[4] ' ॥ ७ ॥

प्रजापतिरकामयत वाजमाप्नुयां[5] स्वर्गं लोकमिति[6] '
स एतं वाजपेयमपश्यद्वाजपेयो वा[7] एष य एष तपति '
वाजमेतेन यजमानः स्वर्गं[8] लोकमाप्नोति ' शुक्रवत्यो[9]
ज्योतिष्मत्यः प्रातःसवने भवन्ति ' तेजो[10] ब्रह्मवर्चसं
ताभिराप्नोति ' वाजवत्यो माध्यंदिने सवने[4] ' स्वर्गस्य लो-
कस्य समष्ट्या ' अन्नवत्यो गणवत्यः पशुमत्यस्तृतीयसवने
भवन्ति ' भूमानं ताभिराप्नोति ' सर्वः सप्तदशो भवति[11] '
प्रजापतिर्वै सप्तदशः ' प्रजापतिमेवाप्नोति[12] ' हिरण्यस्रज
ऋत्विजो भवन्ति ' महस[13] एव तद्रूपं क्रियत ' एष मे
ऽमुष्मिंल्लोके प्रकाशो[14] ऽसदिति ' ज्योतिर्वै हिरण्यं[15] '
ज्योतिष्येवैनमन्तर्दधत्याजिं[16] धावन्ति ' यजमानमुज्जापय-
न्ति[17] ' नाकं[18] रोहति समहसे[19] रोहति[20] विश्वमहसे

1) So corr.; die hss. साम्नमुक्थं; 2) त्रयो A pr. m.; 3) त्रयस्त्रिंश E; 4) Fehlt in D; 5) So corr.; die hss. °पुयात्; 6) So corr.; die hss. लोकमेति; 7) Fehlt in F; 8) स्वर्गो E; 9) °वत्यो E; 10) Von तेजो bis भूमा° fehlt in F; 11) So corr.; die hss. भवन्ति; 12) प्राजाप° D; 13) महत्स A sec. m.; महत्य F; 14) प्रप्राको F; 15) हिरण्य D; 16) °दधात्याजिं F; 17) °पयति D; 18) So corr. नाके A, E und F; नाक D; 19) Fehlt in E und F; P. Br. सहजसे; 20) Fehlt in E und F.

रोहति सर्वमह्नसे रोहति ' मनुष्यलोकादेवैनमन्तर्दधाति '
देवस्य सवितुः सवे[1] स्वर्गं लोकं वर्षिष्ठं नाकं रोहेय-
मिति[2] ब्रह्मा रथचक्रं सर्पति[3] ' सवितृप्रसूत एवैनं त-
त्सर्पत्यथो[4] प्रजापतिर्वै ब्रह्मा ' प्रजापतिमेवैनं यज्ञादधि-
प्रसुवति[5] ' नाकस्योज्जित्यै ' वाजिनां संतत्यै ' वाजिसामा-
भिगायति ' वाजिमान्भवति ' वाजो वै स्वर्गो[6] लोकः '
स्वर्गमेव तल्लोकं रोहति[7] ' विष्णोः शिपिविष्टवतीषु
बृहदुत्तमं भवति ' स्वर्गमेव तल्लोकं रूढ्वा ब्रध्नस्य वि-
ष्टपमतिक्रामत्यतिक्रामति ' ॥ ८ ॥

अथातो ऽप्तोर्यामा ' प्रजापतिर्वै यत्प्रजा असृजत ता
वै तान्ता[8] असृजत ' ताः सृष्टाः पराच्य एवासन्नोपाव-
र्तन्त[9] ' ता एकेन स्तोमेनोपागृह्णात्ता अत्यरिच्यन्त[10] ' ता
द्वाभ्यां ' ताः सर्वैस्तांस्मात्सर्वस्तोमस्ता एकेन पृष्ठेनोपागृ-
ह्णात्ता अत्यरिच्यन्त ' ता द्वाभ्यां ' ताः सर्वैस्तांस्मात्सर्वपृष्ठ-
स्ता[11] अतिरिक्तोक्थे वारवन्तीयेनावारयंस्तांस्मादेषो[12]

---

1) So corr.; सवं A, D und F; सर्वे E; 2) रुहेवमिति A pr. m.; रोहमिति F; 3) समर्पयति A sec. m. und E; 4) तत्समर्पयत्यथो A, E und F; 5) °सूवति A pr. m.; E und F; °सुवति D; 6) D fügt वै ein; 7) Von रोहति bis रूढ्वा fehlt in F; 8) ताता F; 9) °न्नोव्या-वर्तन्त D; 10) अतिरिच्यन्त D; 11) So corr.; die hss. °र्वस्पृष्टस्ता; 12) ? wschl. °वारयन्तस्मादेषो.

ऽतिरिक्तोक्थवान्भवति[1] । तस्माद्वारवन्तीयं । ता यदात्मा-यच्छन्दतो[2] वा अन्तोर्यामाथो[3] प्रजा वा[4] ऋतुरित्याहुः[4] । प्रजानां यमन[5] इति[6] हैवैतदुक्तं[7] ता[8] वर्द्धिः[8] प्रजा-अयिरंस्तर्द्धि[8] हैतेन यजते । स एषो ऽष्टापृष्ठो भवति । तद्यथान्यस्मिन्यज्ञे विश्वजितः[9] पृष्ठमनु[10] संचरं भवति कथमेतदेवमत्रेति[11] । पितेष[8] यज्ञानां । तद्यथा श्रेष्ठिनि[12] संवशेयुरपि विद्विषाणा एवमेवैतच्छ्रेष्ठिनो वशेयान्नमन्न-स्यानुचर्याय[13] नमन्ते । ॥ १ ॥

तद्यथैवादो ऽह्न उक्थानामाग्नेयं[14] प्रथमं भवत्येवमे-वैतदत्राप्याग्नेयं प्रथमं भवत्यैन्द्रं वाव तत्रोत्तरे[15] । ऐन्द्रे वा एते । ऐन्द्राविष्णावमच्छावाकस्योक्थं[16] भवति । चतु-राह्वान्यतिरिक्तोक्थानि[17] भवन्ति । पशवो वा उक्थानि । चतुष्टया वै पशवो । ऽथो चतुष्पादः पशवः । पशूनामाप्त्यै । त एते स्तोत्रियानुरूपास्तृचा अर्धर्चशस्याः[18] । प्रतिष्ठा वा अर्धर्चः[19] । प्रतिष्ठित्या एवाथैतेषामेवाश्विनानां सूक्तानां

---

1) °वन्ति E; 2) So corr.; die hss. यदात्मा°; 3) So corr.; die hss. °र्यामा अथो; 4) So corr.; आपुरिति A; आपुरिति E; आपुरिति F; 5) यत्तामन F; 6) इती A und E; 7) °तद्रुक्त A und F; 8) ? ?; 9) दिग्जुति E; 10) पृष्ट्यमनु E; 11) °वमित्रेति D; 12) श्रेष्ठनि D; 13) ? ? संशेयान्° D; 14) उक्थानांाग्नेयं D; 15) तत्रोत्तर A und F; 16) °स्योक्तं D; 17) °क्तानि D; 18) °र्चशस्य E; 19) So corr.; die hss. आर्धर्चः.

द्वे द्वे समाहावमेकैकमहरहः शंसत्यश्विनौ[1] वै देवानां भिषजौ ' तस्मादाश्विनानि सूक्तानि शंसति[2] ' तदश्विभ्यां प्रददुरिदं भिषज्यतमिति ' क्षैत्रपत्याः[3] परिधानीया भवन्ति ' यत्र ह तस्तत्प्रजा[4] अशनायन्तीः पिपासन्तीः[5] संरुद्धा स्थिता आसंस्ता दीना एताभिर्यथाक्षेत्रं[6] पाययां चकार तर्पयां चकाराथो इयं वै क्षेत्रं पृथिव्यस्यामदीनायामन्ततः प्रतिष्ठास्यामह इति ' त्रिष्टुभो याज्या भवन्ति[7] ' यत्र ह तस्तत्प्रजा[4] अशनायन्तीः पिपासन्तीः[8] संरुद्धा स्थिता बभूवुस्ता हैवैना एताभिर्यथौकसं व्यवसाययां[9] चकार ' तस्मादेता याज्या भवन्ति तस्मादेता[10] याज्या[10] भवन्ति[10] '

॥ १० ॥

अथतो ऽनैकाहिकं ' अस्तोत्रियमन्वस्तोत्रियस्यानुरूपं कुर्वन्ति प्रातःसवने ' ऽहीनमेव तत्संतन्वन्त्यहीनस्य संतत्यै ' तद्यथा ह वा एकाहः सुत[11] एवमहीनः सुतस्तस्य-थैकाहस्य सुतस्य सवनानि संतिष्ठमानानि यन्त्येवमहीनस्य[12] सुतस्याहानि संतिष्ठमानानि यन्ति ' तद्यच्छस्तो-

---

1) शंसत्या° F; 2) शंसन्ति A und F; 3) So corr.; die hss. क्षेत्रपत्यः; 4) ??; 5) पिब्रासन्तो A, D und F; पिबासन्तीः E; 6) °क्षत्रं D; 7) भवति F; 8) So corr.; die hss. पिब्रा°; 9) व्यवसायां D; 10) Fehlt in A sec. m., D und F; 11) स्तुत A sec. m., D und F; 12) यत्येव° D.

त्रियमध्यस्तोत्रियस्यानुरूपं कुर्वन्ति प्रातःसवने ऽहरेवं तदह्नो ऽनुरूपं कुर्वन्त्यपरेणैव[1] तदह्नापरमहरभ्यारभन्ते[2] तत्तथा न माध्यंदिने सवने श्रीर्वै पृष्ठानि तानि तस्मिन्नेवावस्थितानि भवन्त्येतेनैव विधिना तृतीयसवने[3] न श्वस्तोत्रियमध्यस्तोत्रियस्यानुरूपं[4] कुर्वन्ति ॥ ११ ॥

अथात आरम्भणीया एव ऋजुनीती[5] नो वरुण इति मैत्रावरुणस्य मित्रो नयतु विद्वानिति प्रणेता वा एष होत्रकाणां यन्मैत्रावरुणस्तस्मादेषा प्रणेत्रिमती[6] भवतीन्द्रं[7] वो विश्वतस्परीति ब्राह्मणाच्छंसिनो हवामहे जनेभ्य इतीन्द्रमेवैतयाहरहर्निर्ह्वयन्ते न हैवैषां[8] विह्वे ऽन्य इन्द्रं[9] वृङ्क्ते यत्रैवं विद्वान्ब्राह्मणाच्छंस्येतामहरहः शंसति यत्सोम आ सुते[10] नर[11] इत्यच्छावाकस्येन्द्राग्नी अजोहवुरितीन्द्राग्नी एवैतयाहरहर्निर्ह्वयन्ते[12] न हैवेषां[13] विह्वे ऽन्य[14] इन्द्राग्नी[14] वृङ्क्ते यत्रैवंविद्वानच्छावाक[15] एतामहरहः[16] शंसति ता वा एताः स्वर्गस्य

---

1) कुर्वन्त्यवरेणैव D; 2) °रभन्ते A sec. m.; 3) °सदने E; 4) श्वस्तोत्रियमश्वस्तोत्रि° F; 5) ऋतुनीति D; ऋतुनीती E; 6) प्रणेत्रीमती D; 7) भवन्तीन्द्रं D und E; 8) ह वैषां A pr. m.; 9) इन्द्राग्नीं E; 10) सते A sec. m., und D; 11) Fehlt in F; 12) °र्निह्वयन्ति D; 13) हैषां D; 14) ऽन्येन्द्राग्नी D; ऽन्य इन्द्राग्नीं E; 15) Die hss. °च्छावाकस्यैता°; 16) अहः nur einmal in E.

लोकस्य नावः संतारण्यः 'स्वर्गमेवैताभिर्लोकमनुसंतर-न्ति[1]' ॥ १२ ॥

अथातः परिधानीया एव 'ते स्याम देव वरुणेति मैत्रावरुणस्यैषं स्वश्च[2] धीमहीत्ययं[3] वै लोक इषमित्यसौ लोकः स्वरित्युभावेवैनौ तौ लोकावारभते' अन्तरिक्षमतिरदिति ब्राह्मणाच्छंसिनो 'विवक्षृचं[4]' स्वर्गमेवैताभिर्लोकं विवृणोति 'मदे सोमस्य रोचनेन्द्रो यदभिनद्वलमिति[5]' सिषासवो[6] ह वा एते यद्दीक्षितास्तस्माद्देषा बलवती भवत्युद्गा आजदङ्गिरोभ्य आविष्कृण्वन्गुहा सतीः । अर्वाञ्चं नुनुदे वलमिति' सनिमेतेभ्य एतयावरुन्द्ध' इन्द्रेण रोचना दिवो दृढानि दृंहितानि च । स्थिराणि न पराणुद इति' स्वर्गमेवैतयाहरहर्लोकमवरुन्द्ध' आहं सरस्वतीवतोरित्यच्छावाकस्यैन्द्राग्न्योरवो वृण इत्येतद्ध वा इन्द्राग्न्योः प्रियं धामो यद्वागिति' प्रियेणैवैनौ[7] तद्धाम्ना समर्धयति' प्रियेणैव धाम्ना समृध्यते य एवं वेद' ॥ १३ ॥

उभय्यो[8] होत्रकाणां परिधानीया भवन्त्यहीनपरि-

---

1) °संचरन्ति A, D und F; °संचरति E; 2) आस्व A, D und E; 3) °हित्यवं F; 4) विवृचं E; 5) °दूबलमिति A pr. m. und F; 6) सिषिसवो A pr. m.; 7) प्रियेपौनौ D; 8) उभयो A, D und E.

धानीयाश्चैकाहिकस्य[1] ' तत ऐकाहिकीभिरेव मैत्रावरुणः
परिदधाति ' तेनास्माल्लोकान्न प्रच्यवत ' आहीनिकीभिर-
च्छावाकः ' स्वर्गस्य लोकस्याप्त्या ' उभयीभिर्ब्राह्मणाच्छं-
स्येवमसावुभौ[2] व्यन्वारभमाण एतीमं च[3] लोकममुं
चाथो ऽहीनं चैकाहं चाथो[4] संवत्सरं चाग्निष्टोमं चाथो
मैत्रावरुणं चाच्छावाकं चैवमसावुभौ व्यन्वारभमाण ए-
त्यथ तत ऐकाहिकीभिरेव तृतीयसवने होत्रकाः परि-
दधति[5] ' तेनास्माल्लोकान्न प्रच्यवत ' आहीनिकीभिरच्छा-
वाकः ' स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै ' कामं तद्धोता शंसेद्य-
द्धोत्रकाः[6] पूर्वेद्युः शंसेयुर्यद्वि होता तद्धोत्रकाः[6] ' प्राणो
वै होताङ्गानि होत्रकाः ' समानो वा अयं प्राणो ऽङ्गा-
न्यनुसंचरति ' तस्मात्तत्कामं होता शंसेद्यद्धोत्रकाः पूर्वेद्युः
शंसेयुर्यद्वि होता तद्धोत्रका ' आत्मा वै होताङ्गानि हो-
त्रकाः ' समाना वा इमे ऽङ्गानामन्तास्तस्मात्तत्कामं[7]
होता शंसेद्यद्धोत्रकाः पूर्वेद्युः शंसेयुर्यद्वि होता तद्धो-
त्रकाः ' सूक्तान्तैर्होता परिदधात्यथ समान्य[8] एव होत्र-
काणां परिधानीया भवन्ति ' ॥ १४ ॥

---

1) भवत्य° D und E; 2) उभायौ° E; 3) व F; 4) वाथो D;
5) So corr.; die hss. °दधाति; 6) °त्रकः D; 7) ऽङ्गानामन्तास्त° D;
8) सामान्य A pr. m.; D und E.

यः श्वस्तोत्रियस्तमद्यस्तोत्रियस्यानुरूपं कुर्वन्ति प्रातः-
सवने ' ऽहीनमेव तत्संतन्वन्त्यहीनस्य[1] संतत्यै ' त[2] एते
होत्रकाः प्रातःसवने षडहस्तोत्रियं शस्त्वा[3] माध्यंदिने
ऽहीनसूक्तानि शंसन्त्यां[4] सत्यो यातु मघवां ऋजीषीति '
सत्यवन्मैत्रावरुणो[5] ' ऽस्मा इदु प्र तवसे तुरायेति ब्राह्म-
णाच्छंसी ' शासद्वह्निर्दुहितुर्नप्त्यं गादित्यच्छावाकस्तदाहुः
कस्मादच्छावाको वह्निवदेतत्सूक्तमुभयत्र[6] शंसति स[7] प-
राञ्चु चैवाहःस्वर्वाञ्चु[8] चेति ' वीर्यवान्वा एष बह्वृचो यद-
च्छावाको ' वहति ह वै वह्निर्धुरो यासु युज्यते ' तस्मा-
दच्छावाको वह्निवदेतत्सूक्तमुभयत्र[9] शंसति स[7] पराञ्चु
चैवाहःस्वर्वाञ्चु[10] चेति ' तानि पञ्चस्वहःसु शस्यन्ते च-
तुर्विंशे ऽभिजिति विषुवति विश्वजिति महाव्रते ' तान्ये-
तान्यहीनसूक्तानीत्याचक्षते ' न ह्येषु किं चन हीयते '
पराञ्चि ह वा एतान्यहान्यनभ्यावर्तीनि[11] भवन्ति ' त-
स्मादेतान्येतेष्वहःसु शस्यन्ते ' यदेतानि शंसन्ति[12] तत्स्व-
र्गस्य लोकस्य रूपं ' यद्वेवैतानि शंसन्तीन्द्रमेवैतैर्निर्ह्वयन्ते[13]

---

1) तत्संतन्वत्य° D; 2) Fehlt in D; 3) शंसा F; 4) शंसत्या° D und E; 5) सत्यवान्मै° A pr. m.; 6) °मुतयत्र D; °मुभयति F; 7) ? ?; 8) So corr.; चैवाहस्वर्वाञ्चु A, E und F; चैवाद: सर्वाञ्चु D; 9) वह्निवदेत्तत्सू° A; 10) So corr.; die hss. चैवाहस्वर्वाञ्चु; 11) So corr.; die hss. एतान्यहान्यभ्या°; 12) शंसति D; 13) शंसती° A.

यथर्षभं वाशितायै ते वै देवाश्चर्षयश्चाब्रुवंत्समानेन यज्ञं संतन्वामहा इति तदेतद्यज्ञस्य समानमपश्यंत्समानान्प्रगाथांत्समानीः प्रतिपदः समानानि सूक्तान्योकःसारी वा इन्द्रो यत्र वा इन्द्रः पूर्वं[1] गच्छति[2] गच्छत्येव तत्रापरं यज्ञस्यैव सेन्द्रतायै ॥ १५ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणोत्तरभागे पञ्चमः प्रपाठकः ॥

ओं तान्वा एतान्संपातान्विश्वामित्रः प्रथममपश्यद्देवा त्वामिन्द्र वज्रिन्नत्र यन्न इन्द्रो जुजुषे[3] यच्च वष्टि कथा महामवृधत्कस्य[4] होतुरिति तान्विश्वामित्रेण दृष्टान्वामदेवो[5] ऽसृजत स हेक्षां चक्रे विश्वामित्रो यान्वा[6] अहं[6] संपातानदर्शं तान्वामदेवो[7] ऽसृजत कानि न्वहं[8] हि[9] सूक्तानि संपातांस्तत्प्रतिमान्सृजेयमिति[10] स एतानि सूक्तानि संपातांस्तत्प्रतिमानसृजत[11] सद्यो ह जातो वृषभः कनीन उद्ध ब्रह्माण्यैरत[12] अवस्याभि तष्टेव दीधया मनी-

---

1) पूर्वं F; 2) गच्छति fehlt in F; 3) जुषे D; 4) नाहा° A pr. m.; 5) दृष्ट्वा° A sec. m. und E; 6) यान्वाहं A und F; यावान्वाहं D; 7) °दर्शस्तान्वामदेवो E; 8) So corr.; die hss. त्वं; 9) Korrupt!; 10) °त्प्रतिमानसृजेतेयमिति E; °त्प्रतिमानसृजयमिति D; 11) °सृजते A pr. m.; 12) ब्रह्मपर्यै° D.

षामिति विश्वमित्र । इन्द्रः पूर्भिदातिरद्दासमर्कैर्य[1] एक इद्धव्यश्चर्षणीनां[2] यस्तिग्मशृङ्गो वृषभो न भीम इति वसिष्ठ । इमामू षु प्रभृतिं सातये धा इच्छन्ति[3] त्वा सोम्यासः सखायः[4] शासद्वह्निर्दुहितुर्नप्त्यं[5] गादिति भरद्वाज । एतैर्वै संपातैरेत[6] ऋषय इमांल्लोकान्त्समपतंस्तंयत्समपतंस्तस्मात्संपातास्तत्संपातानां संपातत्वं । ततो वा एतांस्त्रीन्संपातान्मैत्रावरुणो विपर्यासमेकैकमहरहः[7] शंसत्येवा त्वामिन्द्र वज्रिन्नत्रेति प्रथमे ऽहनि । यन्न इन्द्रो जुजुषे यच्च वष्टीति[8] द्वितीये । कथा महामवृधत्कस्य होतुरिति तृतीये । त्रीनेव संपातान्ब्राह्मणाच्छंसी विपर्यासमेकैकमहरहः शंसतीन्द्रः पूर्भिदातिरद्दासमर्कैरिति प्रथमे ऽहनि । य एक इद्धव्यश्चर्षणीनामिति द्वितीये[9] । यस्तिग्मशृङ्गो वृषभो न भीम इति तृतीये । त्रीनेव संपातानच्छावाको विपर्यासमेकैकमहरहः शंसतीमामू षु प्रभृतिं सातये धा इति प्रथमे ऽहनीच्छन्ति त्वा सोम्यासः सखाय इति द्वितीये । शासद्वह्निर्दुहितुर्नप्त्यं गादिति तृतीये । तानि वा एतानि नव त्रीणि चाहरहःशंस्यानि[10] ।

---

1) पूर्भिदति° A pr. m.; 2) श्चुर्तणीनां E; 3) इच्छन्ते A; 4) सखाय: E; 5) शासद्ब° E; 6) संपतेरेत D; 7) °कमहः A sec. m.; 8) वष्टीति A pr. m.; 9) द्वे F; 10) चाहरहः° E.

तानि द्वादश भवन्ति ' द्वादश ह वै मासाः संवत्सरः ' संवत्सरः[1] प्रजापतिः ' प्रजापतिर्यज्ञस्तंत्संवत्सरं[2] प्रजापतिं यज्ञमाप्नोति[3] ' तस्मिंत्संवत्सरे प्रजापतौ[4] यज्ञे ऽहरहः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति ' प्रतितिष्ठत[5] ' इदं सर्वमनु प्रतितिष्ठति[6] ' प्रतितिष्ठति[6] प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ' तान्यन्तरेणावापमावपेरन्नंन्यूङ्खा[7] विराजश्चतुर्थे ऽहनि वैमदीश्च[8] पङ्क्तीः पञ्चमे पारुच्छेपीः[9] षष्ठे ' ऽथ यान्यन्यानि महास्तोत्राण्यष्टर्चान्यावपेरन् ॥ १ ॥

को अद्य[10] नर्यो देवकाम इति मैत्रावरुणो[11] ' वने न वा यो न्यधायि चाकन्निति ब्राह्मणाच्छंस्यां याह्यर्वाङुपवन्धुरेष्ठा[12] इत्यच्छावाक ' एतानि वा आवपनान्येतैरेवावपनैर्देवाश्चर्षयश्च[13] स्वर्गं लोकमायंस्तथैवैतद्यजमाना एतैरेवावपनैः[14] स्वर्गं लोकं यन्ति ' सद्यो ह जातो वृषभः कनीन[15] इति मैत्रावरुणः पुरस्तात्संपातानामहरहः शंसति ' तदेतत्सूक्तं स्वर्ग्यमेतेन[16] सूक्तेन

---

1) Fehlt in D; 2) °त्सं संवत्सरं D; 3) °प्नोति Sing. und Plur. durch einander gebraucht; Ait. Br. VI 19, 7; अप्नुवन्ति; 4) प्रजापते A pr. m. und D; प्रजापति : E; 5) So corr.; die hss. प्रतिष्ठन्त; 6) °तिष्ठन्ति D; 7) °न्यूङ्खं A; 8) So corr.; die hss. वैपदीश्च; 9) So corr.; die hss. पारुच्छेपी :; 10) अद्यं E; 11) °रुणो F; 12) °पबन्धुरेष्ठा D und F; 13) आवपमानान्ये° E; °पनैदेवाश्च D; 14) °वपने : D; 15) वतीन E; 16) स्वर्गमे° A pr. m., D, E und F.

देवाश्चर्षयश्च स्वर्गं[1] लोकमायंस्तथैवैतद्यजमाना[2] एते-
नैव सूक्तेन स्वर्गं[1] लोकं यन्ति ' तदृषभवत्पशुमद्भवति '
पशूनामाप्त्यै ' तत्पञ्चर्चं भवत्यन्नं वै पङ्क्तिरन्नाद्यस्यावरु-
द्ध्या[3] ' अरिष्टैर्नः पथिभिः पारयन्तेति[4] स्वर्गताया[5] ए-
वैतदहरहः शंसत्युदु ब्रह्माण्यैरत[6] अवस्येति[7] ब्राह्म-
णाच्छंसी ' ब्रह्मण्वदेतत्सूक्तं समृद्धमेतेन सूक्तेन देवाश्चर्ष-
यश्च स्वर्गं[8] लोकमायंस्तथैवैतद्यजमाना एतेनैव सूक्तेन
स्वर्गं[9] लोकं यन्ति ' तदु वै षडृचं[10] ' षड्वा ऋतव ' ऋ-
तूनामाप्त्यै ' तदुपरिष्टात्संपातानामहरहः शंसत्यभि तष्टेव
दीधया मनीषामित्यच्छावाको[11] ऽहरहः शंसत्यभिवदति[12]
तत्यै[13] रूपमभि प्रियाणि मर्मृशत्पराणीति ' यान्येव प-
राण्यहानि तानि प्रियाणि ' तान्येव तदभिमर्मृशन्तो यन्त्य-
भ्यारभमाणाः ' परो वा अस्माल्लोकात्स्वर्गो[14] लोकः '
स्वर्गमेव तल्लोकमभिमृशन्ति ' कवींरिच्छामि[15] संदृशे[16]
सुमेधा इति ' ये ह वा अनेन पूर्वे प्रेतास्ते[17] वै कव-

---

1) स्वर्गा A, E und F; 2) °जमानां A pr. m.; 3) °द्यस्यवरुन्ध्या D; 4) पारयन्त्विति A pr. m. D, E und F; 5) स्वर्गाताया A und F; 6) °पयैरत A pr. m. und F; 7) अवत्येति D; 8) स्वर्गा A und F; 9) स्वर्गा A; 10) षडर्चं A und F; 11) °त्याच्छावाको A; 12) °भि-वदभि A, D, E; 13) तपै A und D; 14) So corr.; °ल्लोको स्वर्गो A pr. m.; °ल्लोकाः स्वर्गो A sec. m. D, E und F; 15) कावां° E; 16) संद्रशे A; 17) So corr.; die hss. प्रीतास्ते.

यस्तांनेव[1] तदभ्यतिवदति ' षड् वै दशर्चं[2] दश वै प्रा-
णाः ' प्राणानेव तदाप्नोति ' प्राणानां संतत्यै ' षड् वै दशर्चं '
दश वै पुरुषे प्राणा ' दश स्वर्गा[3] लोकाः ' प्राणांश्चैव
तत्स्वर्गांश्च लोकानाप्नोति ' प्राणेषु चैवैतत्स्वर्गेषु च[4]
लोकेषु प्रतितिष्ठन्तो[5] यन्ति ' षड् वै दशर्चं ' दशाक्षरा
विराडियं वै स्वर्गस्य लोकस्य[6] प्रतिष्ठा ' तदेतदस्यां प्र-
तिष्ठायां प्रतिष्ठापयति[7] ' सकृदिन्द्रं निराह ' तेनैन्द्राद्रूपान्न
प्रच्यवते ' तदुपरिष्टात्संपातानामहरहः शंसति ' ॥ २ ॥

कस्तमिन्द्र त्वावसुं कन्नव्यो अतसीनां कद्वू न्वस्या-
कृतमिति[8] कद्वन्तः प्रगाथा अहरहः शस्यन्ते ' को[9] वै
प्रजापतिः ' प्रजापतेराप्त्यै ' यदेव कद्वन्तस्तत्स्वर्गस्य लोकस्य
रूपं ' यदेव कद्वन्तो ' ऽथो अन्नं वै कमंथो अन्नस्यावरुद्ध्यै[10] '
यदेव कद्वन्तो ' ऽथो सुखं वै कमंथो सुखस्यावरुद्ध्यै ' यदेव
कद्वन्तो ' ऽथो ऽहरहर्वा एते शान्तान्यहीनसूक्तान्युपयु-
ञ्जाना[11] यन्ति ' तानि कद्वद्भिः प्रगाथैः शमयन्ति ' तान्येभ्यः
शान्तानि कं भवन्ति[12] ' तान्येताञ्छान्तानि[13] स्वर्गं[14]

---

1) So corr.; die hss. तान्येव; 2) दशर्चे E; 3) So corr.; die hss. स्वर्गो; 4) Fehlt in E; 5) °ष्ठन्ति D; 6) Fehlt in A, D und F; 7) °पयन्ति A pr. m.; 8) न्वास्याकृ° A pr. m. D und F; 9) So corr.; die hss. प्रांसत्येको; 10) अन्नस्या° D; 11) °पयुञ्जाना D; 12) भवति D und E; 13) ताञ्छातानि E; 14) स्वर्गा A, स्वर्ग D.

लोकमभिवहन्ति ' त्रिष्टुभः सूक्तप्रतिपदः[1] शंसेयुस्ता हैके
पुरस्तात्प्रगाथानां[2] शंसन्ति धाय्या इति वदन्तस्तदु तथा
न कुर्यात्क्षत्रं वै होता विशो होत्राशंसिनः ' क्षत्रायैव[3]
तद्विशं[4] प्रत्युद्यामिनीं कुर्युः ' पापवस्यसं[5] ' त्रिष्टुभो[6] वा[7]
इमाः सूक्तप्रतिपद[8] इत्येवं विद्याद्यथा वै समुद्रं प्रतरेयुरेवं
हैवैते प्रप्लवन्ते[9] ये संवत्सरं द्वादशाहं वोपासते[10] ' त-
द्यथा सैरावतीं[11] नावं पारकामाः समारोहेयुरेवं है-
वैतास्त्रिष्टुभः स्वर्गकामाः[12] समारोहन्ति ' न ह वा एत-
च्छन्दो गमयित्वा[13] स्वर्गं[14] लोकमुपावर्तते[15] ' वीर्यव-
त्तमं[16] हि ' ताभ्यो न व्याहूयीत[17] ' समानं हि छन्दो '
ऽन्यो नेद्धाय्याः[18] करवाणीति ' यदेनाः शंसन्ति[19] तत्स्व-
र्गस्य लोकस्य रूपं ' यद्वेवैनाः शंसन्तीन्द्रमेवैताभिर्निर्ह्वय-
न्ते[20] यथर्षभं[21] वाशितायै[22] ' ॥ ३ ॥

---

1) सूक्तः प्रति° A sec. m., E und F; 2) °गाथाना A sec. m. und F; 3) So corr.; die hss. क्षत्रस्यैव; 4) So corr.; die hss. तद्विशं; 5) So corr.; A und F पात्रमनस्यसं; D und E पात्रनस्यसं; 6) त्रिष्टुभौ F; 7) ? ? ना D; vielleicht न?; 8) °तिपाद् D; 9) प्रप्लुवयन्ते F; 10) व्रोपासन्ते A, D und E; 11) सैराव्रती D, E und F; 12) स्वर्गाकामा: A und F; 13) गामयित्वा D; 14) स्वर्गा A; 15) °वर्तीते A pr. m.; °वर्तन्ते D und E; 16) विर्यवन्तं मं D, E und F; 17) यो हूयीत A pr. m.; °व्याहूयीत E und F; 18) So corr.; die hss. न्ये धाय्या:; 19) शंसति D und E; 20) शंसतीन्द्र° E; 21) °षभे D; 22) So corr.; die hss. वासितायै.

अथेन्द्र प्राचो मघवन्नमित्रानिति मैत्रावरुणः पुरस्तात्संपातानामहरहः शंसत्यपापाचो[1] अभिभूते[2] नुदस्वापोदीचो[3] अप शूराधराच[4] उरौ यथा तव शर्मन्मदेमेत्यभयस्य रूपमभयमिव[5] ह्यन्विच्छति[6] ' ब्रह्मणा[7] ते[8] ब्रह्मयुजा[9] युनज्मीति ब्राह्मणाच्छंस्येतामहरहः शंसति[10] युक्तवतीं ' युक्त इव[11] ह्यहीनो ' ऽहीनस्य रूपमुरुं नो लोकमनुनेषीत्यच्छावाकोऽहरहः शंसत्यनुनेषीत्येत इव[11] ह्यहीनो ' ऽहीनस्य रूपं ' नेषीति सत्रायणरूपमोकःसारी[12] हैवैषामिन्द्रो भवति ' यथा गौः प्रज्ञातं[13] गोष्ठं[14] यथर्षभो[15] वाशिताया[16] एवं[17] हैवैषामिन्द्रो यज्ञमागच्छति[18] ' न शुनंहुवयाहीनस्य[19] परिदध्यात्क्षत्रियो[20] ह राष्ट्राच्च्यवते ' यो हैव परो भवति तमभिह्वयति[21] ' ॥ ४ ॥

अथातोऽहीनस्य[22] युक्तिश्च विमुक्तिश्च ' व्यन्तरिक्षम-

1) °पायाचो E; 2) अभिभूतं D; 3) °दोदेचो E; 4) स्यूराध° A pr. m. und D; 5) अभयम् fehlt in D; 6) So corr.; die hss. °च्छेति; 7) ब्राह्मणा D; 8) ते A; 9) ब्राह्मणायुजा D; 10) शंसन्ति A sec. m.; D, E und F; 11) इवा A pr. m., D, E und F; 12) So corr.; सौत्रायणा° D; सत्रायण A, E und F; 13) प्रज्ञातं A, D und E; 14) गोष्ठ D; 15) So corr.; die hss. यवर्षभं; 16) So corr.; die hss. वासिताया; 17) एव A sec. m. und F; 18) °गच्छन्ति A pr. m., D, E und F; 19) हुवया° A pr. m.; 20) परिदधात्क्ष° D; परिदध्या क्षत्रियो E; 21) तमपिह्वयति E; 22) So corr.; die hss. ऽहीनश्च.

तिरदित्यहीनं[1] युङ्क्ते[2] । एवेदिन्द्रमिति विमुञ्चति । नूनं सा
त इत्यहीनं[3] युङ्क्ते[4] । नू ष्टुत इति विमुञ्चत्येष ह[5] वा
अहीनं तन्तुमर्हति य एनं योक्तं[6] च विमोक्तं च वेद ।
तस्य हैषैव युक्तिरेषा विमुक्तिस्तं यत्प्रथमेऽहनि चतु-
र्विंश[7] एकाहिकीभिः[8] परिदध्युः प्रथम एवाहनि यज्ञं
संस्थापयेयुर्नाहीनकर्म कुर्युरथ यदहीनपरिधानीयाभिः[9]
परिदध्युस्तद्यथा युक्तोऽविमुच्यमान[10] उत्कृत्येतैवं यज-
माना उत्कृत्येरन्नाहीनकर्म कुर्युरथ यदुभयीभिः परिद-
ध्युस्तद्यथा दीर्घाध्व उपविमोकं[11] यायात्तादृक्तत्समानी-
भिः[12] परिदध्युस्तं दाहुरेकया द्वाभ्यां वा स्तोममतिशंसे-
द्दीर्घारण्यानि[13] भवन्ति । यत्र बह्वीभि स्तोमोऽतिशस्यते
ऽथो क्षिप्रं देवेभ्योऽन्नाद्यं संप्रयच्छामीत्यपरिमिताभिरु-
त्तरयोः[14] सवनयोरपरिमितो[15] वै स्वर्गो लोकः[16] ।
स्वर्गस्य[16] लोकस्य समष्ट्यै । तद्यथाभिह्वेषते[17] पिपासते
क्षिप्रं प्रयच्छेत्तादृक्तत्समानीभिः परिदध्युः । संततो हैवै-

---

1) °रदीत्यहीनं A, D und F; 2) युक्त A pr. m., D und E; 3) °हीन E; 4) युक्ते A pr. m. und D; 5) Fehlt in D; 6) योक्त F; 7) °विंशति D; 8) एकाहीकिभिः F; 9) Die hss. यदहीनः परि°; 10) So corr.; die hss. °माना; 11) °मोकयं A sec. m.; 12) यात्यास्तादृ° A pr. m., E und F; याद्यास्तादृ° D; 13) °रण्यनि A pr. m.; 14) संप्रयच्छमीत्य° A und E; 15) सवनेयोर° A pr. m.; 16) Fehlt in D; 17) यथाभिसहैते F.

षामारब्धो ऽविस्रस्तो यज्ञो भवति 'संततमृचा[1] वषट्कृत्यं' संतत्यै[2] 'संधीयते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद' ॥ ५ ॥

तदाहुः कथं द्व्युक्थो[3] होतैकसूक्त एकोक्था होत्रा द्विसूक्ता[4] इत्यसौ वै होता यो ऽसौ तपति 'स वा एक एव 'तस्मादेकसूक्तः 'स यद्विध्यातो द्वाविवाभवति 'तेज एव मण्डलं भा अपरं शुक्लमपरं कृष्णं 'तस्माद् द्व्युक्थो' रश्मयो वाव होत्रास्तौ[5] वा एकैकं[6] 'तस्मादेकोक्थास्तांयदेकैकस्य[7] रश्मेर्द्वौ[8] द्वौ वर्णौ भवतस्तस्माद्द्विसूक्ताः[9] 'संवत्सरो वाव होता 'स वा एक एव 'तस्मादेकसूक्तस्तस्य[10] यद्बह्वान्यहानि भवन्ति शीतान्यन्यान्युष्णान्यन्यानि तस्माद् द्व्युक्थ[11] 'ऋतवो वाव होत्रास्तौ वा एकैकं 'तस्मादेकोक्थास्तांयदेकैकस्यर्तौ[12] द्वौ[12] द्वौ मासौ भवतस्तस्माद्द्विसूक्ताः 'पुरुषो वाव होता 'स वा एक एव 'तस्मादेकसूक्तः 'स यत्पुरुषो भवत्यन्यथैव प्रत्यङ्भवत्यन्यथा प्राङ्स्माद् द्व्युक्थो 'ऽङ्गानि वाव होत्रास्तानि वा एकैकं 'तस्मादेकोक्थास्तांयदेकैकमङ्ग द्युतिर्भवति तस्माद्

1) ततमृचा D; 2) तत्यै E; 3) द्व्युक्तं F; 4) द्विसूत्रा F; 5) होत्रका D; 6) Hier endet E; 7) तस्मादेकाच्छस्त° D; 8) So corr.; die hss. रश्मे द्वौ; 9) भवन्तस्त° A pr. m.; °सूक्त: A pr. m. und D; 10) सूक्तस्य F; 11) °द्व्युकथा F; 12) So die hss.; wschl. °स्तांयदे-कैकस्यर्तोर्द्वौ.

द्विसूक्तास्तदाहुर्यद् द्व्युक्थो होतैकसूक्त एकोक्था होत्रा
द्विसूक्ताः कथं तत्समं भवति' यदेव द्विदेवत्याभिर्यजन्त्य-
थो[1] यद्द्विसूक्ता होत्रा इति ब्रूयात्तदाहुर्यदग्निष्टोम[2] एव
सति यज्ञे द्वे होतुरुक्थे अतिरिच्येते कथं ततो होत्रा न
व्यवच्छिद्यन्त इति' यदेव द्विदेवत्याभिर्यजन्त्यथो यद्द्विसू-
क्ता होत्रा इति ब्रूयात्तदाहुर्यदग्निष्टोम[3] एव[3] सति[3]
यज्ञे सर्वा देवताः सर्वाणि छन्दांस्याप्याययन्त्यथ कतमेन
छन्दसायातयामान्युक्थानि प्रणयन्ति कया देवतयेति' गा-
यत्रेण छन्दसाग्निना देवतयेति ब्रूयाद्देवान्ह यज्ञं तन्वा-
नानसुररक्षांस्यभिचेरिरे[4] यज्ञपर्वणि[5] यज्ञमेषां हनिष्या-
मस्तृतीयसवनं[6] प्रति' तृतीयसवने ह यज्ञस्वरिष्टो[7]
बलिष्ठः' प्रतनुमेषां[8] यज्ञं हनिष्याम[9] इति' ते वरुणं
दक्षिणतो ऽयोजयन्मध्यतो[10] बृहस्पतिमुत्तरतो विष्णुं'
ते ऽब्रुवन्नेकैकाः स्मो' नेदमुत्सहामह इति' स्तुतो द्वितीयो
येनेदं सह[11] व्यश्नवामहा[11] इति' तानिन्द्रो ऽब्रवीत्सर्वे
मद्द्वितीया स्थेति' ते सर्व[12] इन्द्रद्वितीयास्तस्मादिन्द्रा-[13]

---

1) °भियज्ञत्यथो D; 2) °दाग्निष्टोम A sec. m. und F; 3) Fehlt in F; 4) So corr.; die hss. तन्वाना असुर°; 5) Fehlt in D; 6) हविष्या° F; 7) ? ? vielleicht °रिष्ठो; 8) ? ?; 9) हविष्याम A pr. m. und F; 10) ऽयोदायान्म° A pr. m., D und E; 11) समश्नुवा° D; 12) सर्वे A pr. m.; 13) So corr.; die hss. इन्द्रं द्वि°.

वारुणमैन्द्राबार्हस्पत्यमैन्द्रावैष्णावमनुशस्यते[1] ' द्वितीयव-न्तो ह वा एतेन स्वा भवन्ति ' द्वितीयवन्तो मन्यन्ते[2] य[3] एवं[3] वेद[3] ' ॥ ६ ॥

आग्नेयीषु मैत्रावरुणस्योक्थं प्रणयन्ति ' वीर्यं वा अग्नि-र्वीर्येणैवास्मै[4] तत्प्रणयन्त्यैन्द्रावारुणमनुशस्यते[4] ' वीर्यं वा इन्द्रः ' क्षत्रं वरुणः ' पशव उक्थानि ' वीर्येणैव त-त्क्षत्रेण चोभयतः पशून्परिगृह्णाति ' स्थित्या ' अनपक्रा-न्त्या ' ऐन्द्रीषु ब्राह्मणाच्छंसिन उक्थं प्रणयन्ति ' वीर्यं वा इन्द्रो ' वीर्येणैवास्मै तत्प्रणयन्त्यैद्राबार्हस्पत्यमनुशस्यते[5] ' वीर्यं वा इन्द्रो ' ब्रह्म बृहस्पतिः ' पशव उक्थानि ' वी-र्येणैव तद्ब्रह्मणा[6] चोभयतः पशून्परिगृह्णाति ' स्थित्या ' अनपक्रान्त्या ' ऐन्द्रीष्वच्छावाकस्योक्थं[7] प्रणयन्ति ' वीर्यं वा इन्द्रो ' वीर्येणैवास्मै तत्प्रणयन्त्यैन्द्रावैष्णावमनुशस्य-ते[8] ' वीर्यं वा इन्द्रो ' यज्ञो विष्णुः ' पशव उक्थानि ' वीर्येणैव तद्यज्ञेन चोभयतः पशून्परिगृह्य क्षत्रे[9] ऽन्ततः[9] प्रतिष्ठापयति ' तस्माद् क्षत्रियो[10] भुयिष्ठं हि[11] पशूना-

---

1) ऐन्द्रावारुणम् fehlt in F; 2) मन्यते F; 3) य एवं वेद ist gedankenlos zugefügt; 4) अग्निर्वीर्येणैव तद्ब्रह्मणा चोभयतः पशून्परिगृह्णाति F; 5) तस्मात्प्रण° F; °नुशिष्यते D; 6) तद्ब्राह्मणा D; 7) °कस्योक्थ D; 8) तत्प्रणायत्यैन्द्रा° F; 9) क्षत्रन्ततः A pr. m., D und E; 10) ? ? क्षत्रिया ?; 11) Korrupt.

मीशते[1] 'याधिष्ठाता[2] प्रदाता यस्मै प्रत्ता वेदा अवरुद्धा-
स्तान्येतान्यैन्द्राणि जागतानि शंसन्त्यथो[3] एतैरेव सेन्द्रं
तृतीयसवनमेतैर्जागतं सवनं 'धराणि ह वा अस्यैतान्यु-
क्थानि भवन्ति यन्नाभानेदिष्ठो वालखिल्यो वृषाकपिरे-
वयामरुत्तस्मात्तानि[4] सार्धमेवोपेयुः 'सार्धमिदं रेतः सि-
क्तं[5] समृद्धमेकधा प्रजनयामेति 'ये ह वा एतानि ना-
नूपेयुर्यथा रेतः सिक्तं[6] विलुम्पेत्कुमारं[7] वा जातमङ्गशो
विभजेत्तादृक्तत्तस्मात्तानि[8] सार्धमेवोपेयुः[9] 'सार्धमिदं रे-
तः सिक्तं समृद्धमेकधा प्रजनयामेति 'शिल्पानि शंसति
देवशिल्पान्येतेषां वै शिल्पानामनुकृतीह[10] शिल्पम-
धिगम्यते 'हस्ती कंसो वासो हिरण्यमश्वतरीरथः शि-
ल्पं 'शिल्पं हास्य समधिगम्यते य एवं वेद 'यदेव शि-
ल्पानि शंसति तत्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं 'यद्धेव शिल्पा-
न्यात्मसंस्कृतिर्वै शिल्पान्यात्मानमेवास्य तत्संस्कुर्वन्ति '
॥ ७ ॥

नाभानेदिष्ठं शंसति 'रेतो वै नाभानेदिष्ठो 'रेत ए-
वास्य तत्कल्पयति 'तद्रेतोमिश्रं भवति[11] 'ह्मया[12] रेतः

---

1) °मिशन्ते F; 2) ? ? यो ऽधि°; 3) शंसत्यथो D; 4) वृषाकपा-यिरेव° D; 5) सिक्ता D; 6) सिक्ता D; सिक्तु F; 7) विलुम्पेत कु° F; 8) °त्तस्मात्तत्तानि D; 9) °वोपेयः D; 10) So corr.; die hss. °नुकृतिर्हि; 11) भवन्ति A und D; 12) ह्यया D.

संजग्मानौ निषिञ्चदिति[1] ' रेतसः समृद्ध्या एव ' तं सना-राशंसं[2] शंसति ' प्रजा वै नरो ' वाक्शंसः ' प्रजासु तद्वाचं[3] दधाति[4] ' तस्मादिमाः प्रजा वदन्त्यो जायन्ते ' तं हैके पुरस्तात्प्रगाथानां शंसन्ति पुरस्तादायतना वागिति वदन्त ' उपरिष्टादेक उपरिष्टादायतना वागिति वदन्तो ' मध्य एव शंसेन्मध्यायतना[5] वा इयं वागुपरिष्टान्नेदीयसीव ' तं होता रेतोभूतं शस्त्वा मैत्रावरुणाय संप्रयच्छत्येतस्य[6] त्वं प्राणान्कल्पयेति[7] ' वालखिल्याः शंसति[8] ' प्राणा वै वालखिल्याः ' प्राणानेवास्य तत्कल्पयति ' ता[9] विहृ-ताः[10] शंसति ' विहृता[10] वै प्राणाः ' प्राणेनापानो ' व्यानेन व्यानः ' स पच्छः प्रथमे सूक्ते विहरत्यर्धर्चशो द्वितिये[11] ' ऋक्शः तृतीये ' स यत्प्रथमे सूक्ते विहरति वाचं[12] चैव तन्मनश्च विहरति ' यद्द्वितीये[13] चक्षुश्चैव तच्छ्रोत्रं च विहरति ' यत्तृतीये प्राणं चैव तदात्मानं च विहरति ' तदुपाप्तो[14] विहरेत्कामो[14] ' नेतुर्वै[14] प्रगा-

---

1) उनिषि° D; 2) संनाराशंसं F; 3) तद्वाच A pr. m. und F; 4) दधानि D; 5) °न्मध्ययतना D; 6) संप्रयच्छेत्येतस्य D; 7) So corr.; die hss. °ल्पयति; 8) शंसन्ति F; 9) वा F; 10) विहिताः D; 11) द्वितीय A; 12) वाचां D; 13) °तीय A pr. m. und E; 14) Korrupt. Ait. Br. विहरे कामो नेतु वै D °नेतुः वै.

थाः कल्पन्ते[1] ' ऽतिमर्शमिव[2] विहरेत्तथा वै प्रगाथाः कल्पन्ते[3] ' यदेवातिमर्शं तत्स्वर्गस्य लोकस्य रूपं ' यदेवातिमर्शमात्मा वै बृहती ' प्राणाः सतोबृहती ' स बृहतीमशंसीत्स आत्माथ[4] सतोबृहतीं[5] ' ते प्राणा ' अथ बृहतीमथ सतोबृहतीं ' तदात्मानं प्राणैः परिबृंहन्नेति ' यदेवातिमर्शमात्मा वै बृहती ' प्रजाः सतोबृहती ' स बृहतीमशंसीत्स आत्माथ सतोबृहतीं ' ते प्रजा ' अथ बृहतीमथ सतोबृहतीं ' तदात्मानं प्रजया परिबृंहन्नेति ' यदेवातिमर्शमात्मा वै बृहती[6] ' पशवः सतोबृहती ' स बृहतीमशंसीत्स आत्माथ सतोबृहतीं ' ते पशवो ' ऽथ बृहतीमथ सतोबृहतीं[7] ' तदात्मानं पशुभिः परिबृंहन्नेति ' तस्य मैत्रावरुणः प्राणान्कल्पयित्वा ब्राह्मणाच्छंसिने संप्रयच्छत्येतस्य त्वं प्रजनयेति ' सुकीर्तिं शंसति ' देवयोनिर्वै सुकीर्तिस्तद्यज्ञियायां देवयोन्यां यजमानं प्रजनयति[8] ' वृषाकपिं शंसत्यात्मा वै वृषाकपिरात्मानमेवास्य तत्कल्पयति ' तं न्यूङ्खयत्यन्नं[9] वै न्यूङ्खो ' ऽन्नाद्यमेवास्मै तत्सं-

1) So corr.; कल्पयन्ते A und F; कल्पन्त D; 2) So corr.; ऽतिमर्शं समेव A und F; ऽतिमर्श समेव D; 3) कल्पयन्ते D; 4) ह्यात्मा F; 5) °बृहती A sec. m. und F; 6) बृहतीं A; 7) °बृहती F; 8) प्रजनयेति A und F; 9) So corr.; तन्यूङ्ख इत्यन्नं A und D; तन्यूङ्खयित्यन्नं F.

प्रयच्छति यथा[1] कुमाराय जाताय स्तनं 'स पाङ्क्तो[2] भवति[2] 'पाङ्क्तो ह्ययं पुरुषः पञ्चधा विहितो 'लोमानि त्वगस्थि मज्जा मस्तिष्कं 'स यावानेव पुरुषस्तावन्तं यजमानं संस्कृत्याच्छावाकाय संप्रयच्छत्यैतस्य त्वं प्रतिष्ठां कल्पयेत्यैवयामरुतं[3] शंसति 'प्रतिष्ठा वा एवयामरुत्प्रतिष्ठायामेवैनमन्ततः प्रतिष्ठापयति 'याज्यया यजत्यन्नं वै याज्यान्नाद्यमेवास्मै तत्संप्रयच्छति ' ॥ ८ ॥

तानि वा एतानि सहचराणीत्याचक्षते यन्नाभानेदिष्ठो वालखिल्यो वृषाकपिरेवयामरुत्तानि सह वा[4] शंसेत्सह[4] वा न शंसेद्यदेषामन्तरीयात्तद्यजमानस्यान्तरीयाद्यदि[5] नाभानेदिष्ठं[6] रेतो ऽस्यान्तरीयाद्यदि वालखिल्याः प्राणानस्यान्तरीयाद्यदि वृषाकपिमात्मानमस्यान्तरीयाद्यद्येवयामरुतं प्रतिष्ठा वा एवयामरुत्प्रतिष्ठाया एवैनं तं श्रावयेद्दैव्याश्च मानुष्याश्च 'तानि सह वा शंसेत्सह वा न शंसेत्स ह बुडिल आश्वितरास्युर्विश्वजितो[7] होता सन्नीक्षां[8] चक्र एतेषां वा एषां[9] शिल्पानां विश्वजिति सांवत्सरिके द्वे होतुरुक्थे माध्यंदिनमभिप्रच्यवेते 'हन्ता-

---

1) कथा F; 2) Fehlt in D; 3) कल्पयेत्य° D und F; 4) वांशेत्सह D; 5) °तरीयाद्यदि A; 6) °नेदिष्ठो F; 7) ??; अश्वितरा° A pr. m.; wschl. आश्वितराश्विर्विश्वजितो; 8) So corr.; die hss. सं दीक्षां; 9) एवा F.

ह्मित्यमेवयामरुत्तं शंसयानीति[1] ' तद्ध[2] तथा शंसयां[3]
चक्रे ' तद्ध तथा शस्यमाने गोश्ल आजगाम ' स होवाच
होतः[4] कथा ते शस्त्रं विचक्रं[5] प्लवत इति ' किं ह्यभू-
दित्यैवयामरुदयमुत्तरतः शस्यत इति ' स होवाचेन्द्रो वै
माध्यंदिनः ' कथेन्द्रं माध्यंदिनान्निनीषसीति[6] ' नेन्द्रं मा-
ध्यंदिनान्निनीषामीति[7] स होवाच ' छन्दस्त्विदममाध्यंदि-
नंसाचि[8] ' जागतं वातिजागतं वा ' स उ मारुतो ' मैवं
संमृष्टेति ' स होवाचारमाच्छावाकेत्यथास्मिन्ननुशासनमी-
षे ' स होवाचेन्द्रमेष विष्णुन्यङ्गानि शंसत्वथ त्वं होतुरुप-
रिष्टाद्रौद्रिया धाय्यायाः पुरस्तान्मारुतस्य सूक्तस्याप्यस्यथा[9]
इति ' तथेति ' तदप्येतर्हि तथैव शस्यते ' यथा षष्ठे पृष्ठ्या-
हनि[10] कल्पत एव यज्ञः कल्पते यजमानस्य प्रजातिः[11]
कथमत्राशस्त एव नाभानेदिष्ठो भवत्यथ वालखिल्याः
शंसति ' रेतो वा अग्रे ऽथ प्राणा ' एवं ब्राह्मणाच्छंस्यशस्त
एव नाभानेदिष्ठो भवत्यथ वृषाकपिं[12] शंसति ' रेतो वा

---

1) So corr.; ग्रस्ययानीति A, D und F; 2) तद्दत् A, तठत् D; 3) So corr.; die hss. ग्रस्ययां; 4) तत: F; 5) विचक्र F; 6) So corr. nach Ait. Br.; die hss. °दिनान्यनीकसीति; 7) So corr.; माध्यंदिनान्यनीषामीति A; °दिन्यं नीषामिति D; माध्यंदिनान्यकीकसीतिमिति F; 8) So corr.; die hss. °त्विदनु माध्यंदिनं साति; 9) So corr.; die hss. °प्यस्त्वथा A und F; °प्यस्पथ्म D; 10) °हानि A pr. m. und F; 11) प्रजापतिः A pr. m. und F; 12) वृषकपिं D.

अग्रे ऽथात्मा कथमत्र यजमानस्य प्रजातिः[1] कथं प्राणा
अवरुद्धा भवन्तीति[2] ' यजमानं वा एतेन सर्वेण यज्ञक्र-
तुना संस्कुर्वन्ति ' स यथा गर्भो योन्यामन्तरेव प्राणान-
स्यान्तरियाद्यद् वृषाकपिमात्मानमस्यान्तरियाद्धैव[3] या
संभवञ्छेते ' न ह वै सकृदेवाग्रे सर्वं संभवत्येकैकं वा
अङ्गं संभवतः[4] संभवति ' सर्वाणि चेत्समाने ऽहनि क्रि-
येरन्कल्पत एव यज्ञः कल्पते यजमानस्य प्रजातिरथ[5]
हैवैवयामरुतं होता शंसेत्तस्यास्य[6] प्रतिष्ठा ' तस्यामेवै-
नमन्ततः[7] प्रतिस्थापयति प्रतिस्थापयति ' ॥ १ ॥

देवक्षेत्रं[8] वै षष्ठमहर्देवक्षेत्रं[9] वा एत[10] आगच्छन्ति
ये षष्ठमहरागच्छन्ति ' न वै देवा अन्यो ऽन्यस्य गृहे
वसन्ति[11] नर्तुर्ऋतोर्गृहे[12] वसतीत्याहुस्तद्यथायथमृत्विज
ऋतुयाजान्यजन्त्यसंप्रदायं ' तद्यदृतून्कल्पयन्ति[13] यथायथं ज-
निता[14] ' तदाहुर्नर्तुप्रैषैः[15] प्रेष्येयुर्नर्तुप्रैषैर्वषट्कुर्युर्वाग्वा[16]

---

1) प्रजापतिः A pr. m. und F; 2) भवतीति D; 3) °याद्धो व A sec. m. und D; °याद्धै व A pr. m.; 4) So corr.; die hss. संभवति; fehlt in ed. B. Ind.; 5) प्रजापतिरथ A pr. m. und D; 6) ? ? Ait. Br. °तदास्य; 7) So corr.; die hss. तस्या एवैनमन्तत; 8) देवक्षत्रं D und F; 9) °क्षत्रं D und F; 10) एव A pr. m.; 11) सन्ति D; 12) So corr.; नर्तुर्तो गृहे A; नर्तु ऋतो गृहे D; नर्तुर्तो गृहे F; 13) °ल्पयति D und F; 14) Sic!; 15) So corr.; die hss. °प्रैषी; 16) So corr.; die hss. °प्रैषैर्व°.

ऋतुप्रैषा[1] 'आप्यते[2] वै वाक्षष्ठे ऽहनीति[3] ' यदृतु-
प्रैषैः[4] प्रेष्येयुर्यदृतुप्रैषैर्वषट्कुर्युर्वाचमेव[5] तदाप्तां शान्ता-
मृक्तवतीं[6] वहूरावणीमृच्छेयुरच्युताद्यज्ञस्य[6] च्यवेरन्यज्ञा-
त्प्राणान्प्रजायाः[7] पशुभ्यो जिह्मा ईयुस्तस्मादृग्मेभ्य[8] एव
प्रेषितव्यमृग्मेभ्यो ऽधि वषट्कृत्यं ' तन्न वाचमाप्तां शान्ता-
मृक्तवतीं[9] वहूरावणीमृच्छन्ति[9] ' नाच्युताद्यज्ञस्य च्यवेर-
न्न[10] यज्ञात्प्राणान्प्रजायाः[11] पशुभ्यो जिह्मा यन्ति ' पारुच्छे-
पीरुपदधति[12] द्वयोः सवनयोः पुरस्तात्प्रस्थितयाज्यानां '
रोहितं[13] वै नामैतच्छन्दो यत्पारुच्छेपमेतेन ह वा इन्द्रः
सप्त स्वर्गाल्लोकानारोहदारोहति[14] सप्त स्वर्गाल्लोकान्य[15]
एवं[16] वेद ' तदाहुर्यत्पञ्चपदा एव पञ्चमस्याह्नो रूपं षट्-
पदाः[17] षष्ठस्याथ कस्मात्सप्तपदाः[18] षष्ठे ऽहनि शस्यन्त[19]
इति ' षड्भिरेव पदैः षष्ठमहरवाप्नुवन्त्यवछिद्यैवैतदहर्यत्स-

---

1) ऋतुं प्रेष F; ऋतुप्रैष; 2) So corr.; A und F आप्यायते; D आवायते; 3) So corr.; die hss. ऽहनीते; 4) So corr.; die hss. °प्रैषो; 5) So corr.; die hss. °प्रैषोर्व°; 6) So alle hss. sic.! Ait. Br. आन्तामृकपाव्रहीं वहराविपणीमृच्छे°; 7) Korrupt; 8) So corr.; die hss. वेयुस्त°; 9) Vid. 6; 10) न fehlt in den hss.; 11) Vid. 7; 12) पारुच्छेपी° D; °धती A pr. m. und F; D fügt व ein; 13) रोहन्ति D; 14) °रोहन्ति A sec. m., D und F; 15) So corr.; die hss. °ल्लोकाय; 16) एव F; 17) So corr.; die hss. षड्दात्; 18) So corr.; die hss. °प्तपदात्; 19) शस्यते F.

प्तमं[1] ' तदेव सप्तमेन पदेनाभ्यारुह्य वसन्ति ' संततिस्त्र्यहैरव्यवच्छिन्नैर्यन्ति य एवं विद्वांस उपयन्ति ' ॥ १० ॥

देवासुरा वा एषु लोकेषु समयतन्त ' ते वै देवाः षष्ठेनाह्नैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त[2] ' तेषां यान्यन्तर्हस्तानि वसून्यासंस्तान्यादाय[3] समुद्रं प्राहूप्यन्त[4] ' तेषां वै देवा[5] अनुहायैतेनैव छन्दसान्तर्हस्तानि[6] वसून्याददत ' तदेवैतत्पदं पुनःपदं ' स एवाङ्कुश[7] आकुञ्चनायां द्विषतो वसु दत्ते निरेवैनमेभ्यः[8] सर्वेभ्यो लोकेभ्यो नुदते य एवं वेद ' द्यौर्वै देवता षष्ठमहर्वहति ' त्रयस्त्रिंश स्तोमो ' रैवतं सामातिच्छन्दश्छन्दो ' यथादेवतमेनेन[9] यथास्तोमं यथासाम यथाछन्दसमृध्नोति य एवं वेद ' यद्वै समानोदर्कं तत्षष्ठस्याह्नो रूपं ' यद्ध्येव प्रथममहस्तदुत्तममहस्तदेवैतत्पदं पुनर्यत्षष्ठं ' यदश्ववद्यद्रथवद्यत्पुनरावृत्तं[10] यत्पुनर्निवृत्तं[11] यदन्तद्रूपं यदसौ लोकोऽभ्युदितो यन्नाभानेदिष्ठं यत्पारुच्छेपं यन्नाराशंसं यद्द्विपदा यत्सप्तपदा यत्कृतं यद्रैवतं तत्तृतीयस्याह्नो रूपमेतानि वै षष्ठस्याह्नो रूपाणि ' छन्द-

---

1) षष्ठमहरहर्व्यापु° A und F; 2) °राणुदन् A; 3) So corr.; die hss. °दायन्; 4) Korrupt; Ait. Br. प्रौप्यन्त; 5) F fügt षष्ठे ein; 6) D °र्हिस्तानि; ? ? wschl. °हस्तीनानि; 7) So corr.; die hss. आङ्कुश; 8) A pr. m. fügt स ein; 9) °मेतेन न F; 10) °रावृतं D; 11) °र्निवृतं D.

साम् ह षष्ठेनाह्नाप्तानां रसो ऽत्यनेदत्तं[1] प्रजापतिरुदा-
नान्नाराशंस्या गायत्र्या रैभ्या त्रिष्टुभा पारिक्षित्या जगत्या
गाथयानुष्टुभैतानि[2] वै छन्दांसि षष्ठे ऽहनि शस्तानि
भवन्त्ययातयामानि ' छन्दसामेव तत्सरसताया अयातयाम-
तायै[3] ' सरसानि हास्य[4] छन्दांसि षष्ठे ऽहनि शस्तानि
भवन्ति ' सरसैश्छन्दोभिरिष्टं भवति सरसैश्छन्दोभिर्यज्ञं
तनुते य एवं वेद ' ॥ ११ ॥

अथ यद्द्विपदौ स्तोत्रियानुरूपौ[5] भवत इमा नु कं
भुवना सीषधामेति ' द्विपाद्वै पुरुषो ' द्विप्रतिष्ठः पुरुषः '
पुरुषो वै यज्ञस्तस्माद्द्विपदौ स्तोत्रियानुरूपौ भवतो ' ऽथ
सुकीर्तिं शंसत्यपेन्द्र प्राचो[6] मघवन्न मित्रानिति[7] ' देव-
योनिर्वै सुकीर्तिः ' स य[8] एवमेतां देवयोन्यां सुकीर्तिं
वेद् कीर्तिं प्रतिष्ठापयति भूतानां कीर्तिमान्स्वर्गे लोके
प्रतितिष्ठति ' प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेदाथ
वृषाकपिं[9] शंसति वि हि सोतोरसृक्षतेत्यादित्यो[10] वै
वृषाकपिस्तंयत्कम्पयमानो[11] रेतो वर्षति[12] तस्माद्वृषाक-
पिस्तद्वृषाकपेर्वृषाकपित्वं ' वृषाकपिरिव वै स सर्वेषु लो-

1) ऽनिनेद्ऽज्ञानं F; 2) So corr.; die hss. गाथाया°; 3) अयात° F;
4) ह् F; 5) स्तोत्रियानि° A und F; 6) प्रचो A pr. m.; 7) मित्रानिते F;
8) Fehlt A pr. m. und D; 9) वृषाकपि A pr. m. und D; 10) सोतर्° D; 11) वृषाकपिं त° F; 12) वर्षीति A; वसति D.

केषु भाति य एवं वेद । तस्य तृतीयेषु पादेष्ववल्गयो-
न्यूङ्खनिनर्दान्करोत्यन्नं[1] वै न्यूङ्खो[2] । बल्लं[3] निनर्दो[4] ।
ऽन्नाद्यमेवास्मै तद्बले निदधात्यथ कुन्तापं शंसति । कुयं[5]
ह[6] वै नाम कुत्सितं भवति । तद्यत्तपति तस्मात्कुन्ता-
पास्तत्कुन्तापानां[7] कुन्तापत्वं । तप्यन्ते ऽस्मै कुयानिति[8]
ततकुयः[5] स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठति । प्रतितिष्ठति प्रजया[9]
पशुभिर्य एवं वेद । तस्य चतुर्दश प्रथमा[10] भवन्तीदं जना
उप श्रुतेति । ताः प्रग्राहं शंसति यथा वृषाकपिं[11] । वार्ष-
रूपं[12] हि । वृषाकपेस्तन्न्यायमेत्येवाथ[13] रैभीः शंसति व-
च्यस्व रेभवच्यस्वेति । रेभन्तो वै देवाश्चर्षयश्च स्वर्गं लोक-
मायंस्तथैवैतद्यजमाना रेभन्त एव स्वर्गं लोकं यन्ति । ताः
प्रग्राहमेत्येवाथ पारिक्षिताः[14] शंसति राज्ञो विश्वजनी-
नस्येति[15] । संवत्सरो वै परिक्षित्संवत्सरो हीदं सर्वं
परिक्षियतीत्यथो खल्वाहुरग्निर्वै परिक्षिदग्निर्हीदं सर्वं
परिक्षियतीत्यथो खल्वाहुर्गाथा[16] एवैताः कारव्या राज्ञः

---

1) °निर्ह्लान्करो° D; 2) न्यूङ्खो D; 3) बलं D; 4) निनर्दो D; 5) ? ?; 6) है F; 7) तस्मात्कुन्त° A; 8) ? ? कुया इति ?; 9) प्रज्ञाया A; प्रज्ञा D; 10) प्रथमानि D; 11) वृषाकपि D; 12) So corr.; die hss. वार्षत्रपं; 13) So corr. nach Ait. Br.; die hss. वृषाकपेस्त-न्याय°; 14) So corr.; die hss. पारिक्षिती:; 15) °नस्येति A und F; 16) °हुर्गाथा A.

परिक्षित इति स नस्तथा[1] कुर्याद्गाथा[2] एवैताः[3]
शस्ता भवन्ति ' यद्यु वै गाथा अग्निरेव गाथाः संवत्सरस्य
वेति ब्रूयाद्यद्यु वै मन्त्रो ऽग्निरेव मन्त्रः संवत्सरस्य वेति
ब्रूयात्ताः प्रग्राह्ममित्येवाथ कारव्याः शंसतीन्द्रः[4] का-
रुमब्रूबुधदिति ' यदेव देवाः कल्याणं कर्माकुर्वंस्तत्कार-
व्याभिरवाप्नुवंस्तथैवैतद्यजमाना[5] यदेव देवाः कल्याणं
कर्म कुर्वन्ति तत्कारव्याभिरवाप्नुवन्ति ' ताः प्रग्राह्ममित्ये-
वाथ दिशां कॢप्तीः[6] पूर्वं शस्त्वा यः सभेयो विदथ्य इति
जनकल्पा उत्तराः शंसति यो[7] ऽनाक्ताक्षो अनभ्यक्त
इत्यृतवो वै दिशः प्रजननस्तद्यद्दिशां[8] कॢप्तीः पूर्वं शस्त्वा
यः सभेयो[9] विदथ्य[10] इति जनकल्पा उत्तराः शंसत्यृ-
तूनेव तत्कल्पयत्यृतुषु प्रतिष्ठापयति ' प्रतिष्ठन्तीरिदं सर्व-
मनुप्रतितिष्ठति[11] ' प्रतितिष्ठति प्रजया[12] पशुभिर्य एवं
वेद ' ता अर्धर्चशः शंसति ' प्रतिष्ठित्या एवाथेन्द्रगाथाः
शंसति यदिन्द्रादो दाशराज्ञ इतीन्द्रगाथाभिर्ह वै देवा
असुरानागाथैनानत्यायंस्तथैवैतद्यजमाना[13] इन्द्रगाथा-

---

1) ? ? F नेथस्तथाय F; 2) कुर्यायथाकुर्याद्गाथा D; 3) एवैतास्य A und D; 4) शंसन्तीन्द्रः A pr. m.; 5) So corr.; die hss. कर्मकु°; 6) कॢप्तिः A pr. m. und D; 7) Fehlt in D; 8) ? ? प्रजननन्स्तय° A pr. m.; प्रजाननस्त° F; 9) संभेयो D; 10) विदथ्य D; 11) °प्रतिष्ठन्ति F; 12) प्रजाया A und F; 13) असुरानां जाया° A pr. m. und D; असुरानाजायैना° A sec. m. und F.

भिर्वाप्रियं भ्रातृव्यमागायथैनमतियन्ति ' ता अर्धर्चशः शंसति ' प्रतिष्ठित्या एव ' ॥ १२ ॥

अथैतशप्रलापं शंसत्येता अश्वा[1] आप्लवन्त[2] इत्यैतशो ह मुनिर्यज्ञस्यायुर्ददर्श ' स ह पुत्रानुवाच पुत्रका[3] यज्ञस्यायुरभिदर्शं[4] ' तदभिलपिष्यामि मा मा दृप्तं[5] मन्यध्वमिति ' तथेति ' तदभिललाप ' तस्य हाभ्यग्निरैतशायनो[6] ज्येष्ठः[7] पुत्रोऽभिद्रुत्य[8] मुखमपिजग्राह ब्रुवन्दृप्तो[9] नः पितेति[10] ' स होवाच धिक्त्वा[11] जाल्मापरस्य पापिष्ठां ते प्रजां करिष्यामीति यो मे मुखं प्रायच्छीर्यदि[12] जाल्म[13] मुखं न प्रायच्छीष्यः शतायुं गामकरिष्यं[14] सहस्रायुं पुरुषमिति ' तस्मादभ्यग्नय ऐतशायना[15] आजानेयाः[16] सन्तः पापिष्ठा अन्येषां[17] बलिहृतः[18] पितायच्छन्नाः[19] स्वेन प्रजापतिना स्वया देवतया ' यदेतशप्रलापस्तत्स्वर्गस्य

1) अश्वां A pr. m.; 2) अपुवन्त A pr. m.; आपुवन्ता A sec. m. und F; अप्लवन्त D; 3) पुत्राका A pr. m.; 4) ?, wschl. °गुरदर्शं; °गुरदद्रुशं D; °गुरदद्रुतं A pr. m. und F; 5) तृप्तं A und F; 6) So corr. A und F ह इत्यग्नि°; D इत्यग्नि°; 7) ज्येष्ठा D; 8) So corr.; ऽभिद्रुत्या A und F, ऽभिद्रुत्य D; 9) ब्रुवन्तृप्तो A pr. m.; ब्रुयन्तृप्तो D; 10) मितेति F; 11) धिक्ता A und F; 12) So corr.; die hss. प्रागृहीर्यो यदि; 13) जल्मे A sec. m. und F; 14) ग्रामक° A und F; ग्रामंकरि° A sec. m.; 15) एतशायन A pr. m. und F; एतशायना D; 16) °नया: F; 17) So corr.; die hss. मन्येषां; 18) वालि° A; वलिहृता: F; 19) ?; wschl. पित्रा यच्छन्ना:.

लोकस्य रूपं' यद्वैतशप्रलापो ऽयातयामा वा[1] अक्षिति-
रैतशैतशप्रलापो[1] ' ऽयातयामा मे यज्ञो ऽसदक्षितिर्मे यज्ञो
ऽसदिति' तं वा ऐतशैतशप्रलापं[2] शंसति पदावग्राहं'
तासामुत्तमेन पदेन प्रणौति यथा निविदो[3] ' ऽथ प्रव-
ल्हिकाः पूर्वं शस्त्वा विततौ किरणौ द्वाविति प्रतिरा-
धानुत्तरान्ः शंसति भुगित्यभिगत इति' प्रवल्हिकाभिर्ह
वै देवा असुराणां रसान्[4] प्रववृहुस्तंय्याभिर्ह[5] वै देवा
असुराणां रसान् प्रववृहुस्तस्मात्प्रवल्हिकास्तंत्प्रवल्हि-
कानां प्रवल्हिकात्वं' ता वै प्रतिराधैः प्रत्यराध्नुवंस्तंयत्प्र-
तिराधैः प्रत्यराध्नुवंस्तस्मात्प्रतिराधास्तंत्प्रतिराधानां प्रतिरा-
धत्वं[6] 'प्रवल्हिकाभिरेव द्विषतां[7] भ्रातृव्याणां रसान् प्रव-
ल्हिकास्ता[8] त्रि[8] प्रतिराधैः[9] प्रतिराध्नुवन्ति' ताः प्रथाल्ह-
मित्येवाथाजिज्ञासेन्याः[10] शंसतीहेत्थ प्रागपागुदागधरागि-
त्याजिज्ञासेन्याभिर्ह वै देवा असुरानाज्ञायथैनानत्यायंस्त-
थैवैतद्यजमाना आजिज्ञासेन्याभिरेवाप्रियं[11] भ्रातृव्यमाज्ञा-
यथैनमतियन्ति[12] ' ता अर्धर्चशः शंसति' प्रतिष्ठित्या एवा-

---

1) So corr.; die hss. ब्राक्षिति°; 2) एतप्रःप्रलापं F; 3) निवेदो D; 4) चसां D; 5) प्राव° D; °ययभिर्ह F; 6) प्रतिरोधत्वं A sec. m. und D; 7) द्विषन्तां D; 8) ?; wschl. प्रवल्ह्यायैनं; 9) प्रतिरोधाः D; 10) °यजिज्ञासेन्याः A sec. m.; 11) So corr.; die hss. अजिज्ञा°; 12) So corr.; die hss. भ्रातृव्यमागायाथै°.

थातिवादं शंसति वीमे देवा अक्रंसतेति ' श्रीर्वा अतिवा-
दस्तामेकर्चं शंसत्येकस्था वै श्रीस्तां वै विरिभं शंसति '
विरिभैः[1] श्रियं पुरुषो वहतीति[2] 'तामर्धर्चशः[3] शंसति '
प्रतिष्ठित्या एव ' ॥ १३ ॥

अथादित्याश्चाङ्गिरसीश्च[4] शंसत्यादित्या ह जरितरङ्गि-
रोभ्यो दक्षिणामनयन्निति ' तद्देवनीथमित्याचक्षत ' आदि-
त्याश्च ह वा अङ्गिरसश्च[5] स्वर्गे लोकेऽस्पर्धन्त वयं पूर्वे
स्वरेष्यामो वयं पूर्व इति ' ते हाङ्गिरसः श्वःसुत्यां ददृ-
शुस्ते[6] हाग्निमूचुः[7] परेह्यादित्येभ्यः[7] श्वःसुत्यां प्रब्रूही-
त्यथादित्या अद्यसुत्यां ददृशुस्ते हाग्निमूचुरद्यसुत्यास्माकं[8] '
तेषां नस्त्वं होतासीत्युपेमस्त्वामिति[9] ' स हेत्याग्निरुवाचा-
थादित्या अद्यसुत्यामीक्षन्ते कं वो होतारमवोचन्वाह्वयन्ते
युष्माकं वयमिति ' ते हाङ्गिरसश्चुक्रुधुर्मा[10] त्वं गमो नु
वयमिति ' नेति हाग्निरुवाचानिन्द्या[11] वै माह्वयन्ते ' कि-
ल्बिषं[12] हि तद्यो ऽनिन्द्यस्य[13] हवं[14] नेति[15] ' तस्मा-

---

1) ? ?; 2) वहन्तीति A pr. m.; 3) तमर्ध° A pr. m.; 4) °ङ्गिरसश्च A pr. m.; 5) So corr.; die hss. आङ्गिर°; 6) Fehlt in D; A und F ददृशुस्ते; 7) So corr.; die hss. हाग्निरमूचुः पुरे°; 8) हाग्निरमू° A pr. m., D und F; 9) So corr.; होतासीं दुपेम° A; होतासोदुपेम° D und F; 10) So corr.; die hss. हाङ्गिरसश्च°; 11) °चानिन्द्या A sec. m., D und F; 12) किल्बिष D; 13) नियस्य A sec. m.; नियस्य F; निन्दांगा D; 14) एवम् A und F; 15) So corr.; die hss. न इति.

दक्षिद्धरमत्यल्पमिति[1] यजमानस्य हव्यमियादेव[2]। कि-
ल्बिषं हि तद्यो ऽनिन्द्यस्य हव्यं नैति[3]। तान्हादित्या-
नङ्गिरसो याजयां चक्रुस्तेभ्यो इमां पृथिवीं दक्षिणां[4]
निन्युस्तां[5] ह न प्रतिजगृहुः। सा हीयं[6] निवृत्ताभवत्तः-
शीर्ष्णी[7] दक्षिणाः शुचा[8] विद्धाः शोचमाना व्यचरत्कु-
पिता[9] तां[10] न प्रत्यग्रहीषुरिति। तस्या एते निरदीर्यन्त
य एते प्रदरा[10] अधिगम्यन्ते। तस्मान्निवृत्तदक्षिणां[11] नो-
पाकुर्यान्नेनां[12] प्रमृतेनेदक्षिणां[13] प्रमृणाजानीति[14]। त-
स्माद्य एवास्य समानजन्मा भ्रातृव्यः स्याद्वृणाद्व्युस्तस्मा[15]
एनां[16] दद्यात्तंन्न[17] पराची दक्षिणा विवृणक्ति। द्विषति
भ्रातृव्ये ऽन्ततः शुचं[18] प्रतिष्ठापयति यो[19] ऽसौ[19] तपति[19]।
स वै शंसत्यादित्या ह जरितरङ्गिरोभ्यो दक्षिणामनयंस्तां
ह जरितः प्रत्यायन्निति। न इमां पृथिवीं प्रत्यायंस्तामु

---

1) So corr.; °मतल्पामिति A und F; °मतल्पमिति D; 2) हवेमियादेवा D; 3) So corr.; die hss. हव्यवेति; 4) दक्षिणा F; 5) So corr.; die hss. °स्तं; 6) ?; यं A pr. m., D und F; 7) So corr.; die hss. °शीर्ष्णा; 8) शुच A pr. m. und D; 9) व्यचरन्कुपिता A und F; 10) So corr.; die hss. ता नः प्रतिगृह्णीषुरिति। तस्मा एतानि निरदी-र्यन्ते य एते प्रदराः; 11) तस्मान्निवृत्तदक्षिणा F; 12) नोपाकुर्युरिति D; 13) प्रमृतेदक्षिणां D; 14) प्रमृणा° A pr. m., D und F; 15) Statt वृणद्व्युः wahrscheinl. zu lesen वर्जनीयः; 16) एना D; 17) °ज्ञनः A und F; °तन्नः D; 18) So corr.; die hss. शुचं; 19) Interpolation ?.

ह जरितः प्रत्यायन्निति प्रति हि ते ऽगृभायंस्तां[1] ह जरितर्नः[2] प्रत्यगृभ्णान्निति' न हीमां पृथिवीं प्रत्यगृभ्णांस्तामु ह जरितर्नः प्रत्यगृभ्णान्निति प्रगृह्यादित्यमगृभ्णान्नहानेतरसंनविचेतनानीत्येष ह[3] वा[3] अह्नां विचेता यो ऽसौ तपति' स वै शंसति यज्ञा नेतरसंनपुरोगवास इत्येषा[4] ह वै यज्ञस्य पुरोगवी यद्दक्षिणा' यथाहामः[5] स्वस्तमतिरितदस्त्येतेष[6] एवेश्वर[7] उन्नेता' उत श्वेत आशुपत्वा[8] उत[9] पद्याभिर्यविष्ठ' उतेमाशु[10] मानं पिपर्तीत्येष एव श्वेत एष शिशुपत्येष[11] उत पद्याभिर्यविष्ठः उतेमाशु[10] मानं पिपर्तीत्यादित्या रुद्रा वसवस्त्वेनुत[12]' इदं राधः प्रतिगृभ्णीह्यङ्गिरः[13] । इदं राधो[14] विभु प्रभु[15] इदं राधो बृहत्पृथु' देवा ददत्वासुरं[16] तद्वो अस्तु सुचेतनं[17] । युष्मां अस्तु दिवे दिवे' प्रत्येव गृभायतेति[18] तद्यदादित्याश्चाङ्गिरसीश्च शंसति स्वर्गताया एवैतदहरहः शंसति यथा निविदो' ऽथ भूतेछदः[19] शंसति त्वमिन्द्र

1) So corr.; die hss. तु नायंस्तां; 2) °तर्न A pr. m.; 3) Fehlt in D; 4) So corr.; die hss. इत्येव; 5) ? ?; 6) स्वस्तमितिरि° D; 7) ते एवेश्वर A pr. m.; एवश्वर D; 8) अशुपत्वा A pr. m.; 9) A. V. XX 135. 8 उतो; 10) उतमाशु D; 11) So alle hss.; man erwartet अशुपत्येष; 12) So alle hss.; A. V. XX 135. 9 °स्त्वेमत; 13) प्रतिगृभ्णाङ्गिरस A; प्रतिगृह्णीह्याङ्गिरः D; 14) राधो D; 15) प्रभुः A und F; 16) ददात्वासुरं A; ददात्वसुरं D; 17) चेतनं D; 18) °यतेत D; 19) So corr.; die hss. भूतिछन्द:

शर्म त्रिणोतीमे वै लोका भूतेछदो[1] ऽसुरान्ह वै देवा
अन्नं सेचिरे[2] भूतेन भूतेन जिघांसन्तस्तितीर्षमाणास्ता-
निमे[3] देवाः सर्वेभ्यो भूतेभ्यो ऽछादयंस्तद्यदेतानिमे देवाः
सर्वेभ्यो भूतेभ्यो ऽछादयंस्तस्माद्भूतेछदस्तद्भूतेछदां[4] भूतेछ-
दत्वं[5] 'छादयन्ति ह वापरमिमे[6] लोकाः ' सर्वेभ्यो भूतेभ्यो
निरघ्नंत्सर्वेभ्यो भूतेभ्यो[7] छन्दते[8] य एवं वेद ' ॥ १४ ॥

अथाहनस्याः शंसति यदस्या अंहुभेद्या इत्याहनस्याद्वा
इदं सर्वं प्रजातमाहनस्याद्वा एतदधिप्रजायते ' ऽस्यैव स-
र्वस्याप्त्यै प्रजात्यै ' ता वै षड्‌शंसेत्षड्वा ऋतव ' ऋतवः पितरः '
पितरः प्रजापतिः ' प्रजापतिराहनस्यास्ता[9] दश[10] शंसे-
दिति शांभव्यस्य वचो ' दशाक्षरा विराड्विराजो यज्ञस्तं गर्भा
उपजीवन्ति ' श्रीर्वै विराड्यशो ऽन्नाद्यं ' श्रियमेव तद्विराजं
यशस्यन्नाद्ये[11] प्रतिष्ठापयति ' प्रतितिष्ठन्तीरिदं[12] सर्वमनु-
प्रतितिष्ठति ' प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ' तिस्रः
शंसेदिति वात्स्यस्त्रिवृद्धै रेतः सिक्तं[13] संभवत्याण्डमुल्वं[14]

---

1) So corr.; die hss. भूतेछन्दो; 2) korrupt; सिंचिरे D; 3) जिघांस-तस्ति° F. 4) So corr.; die hss. °छन्दस्तद्भूतेछन्दां; 5) So corr.; die hss. °छन्दत्वं; 6) Korrupt; vielleicht वा अपर°; 7) भूतःयो D; 8) छुदते D; 9) प्रजापतिरहनस्यात् A und F; 10) द्दश A pr. m. und F; 11) यशःस्यान्नाद्ये A pr. m.; 12) So corr.; die hss. प्रतिष्ठ°; 13) सिक्त F; 14) So corr.; °मल्पं A und F; °मल्बं D.

जरायु ' त्रिवृत्प्रत्ययं माता[1] पिता यज्जायते तत्तृतीयमं-
भूतोऽयमेवैतच्चतुर्थो[2] शंसेत्सर्वा एव षोडश शंसेदिति
हैके[3] ' कामार्तो[4] वै रेतः सिञ्चति ' रेतसः सिक्तात्प्रजाः[5]
प्रजायन्ते ' प्रजानां प्रजननाय ' प्रजावान्प्रजनयिष्णुर्भवति
प्रजात्यै[6] प्रजायते[7] प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ' ॥ १५ ॥

अथ दाधिक्रीं शंसति दधिक्राव्णो अकारिषमिति ' तत
उत्तराः पावमानीः शंसति सुतासो मधुमत्तमा इत्यन्नं वै
दधिक्री[8] ' पवित्रं पावमान्यस्तद्ध हैके पावमानीभिरेव
पूर्वं[9] शस्त्वा तत उत्तरा दाधिक्रीं शंसन्तीयं[10] वागन्ना-
द्या[11] यः पवत इति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यादुपनश्यति
ह वागशनायती[12] ' स दाधिक्रीमेव पूर्वं शस्त्वा तत
उत्तराः पावमानीः शंसति ' तद्यद्दाधिक्रीं[13] शंसतीयं वा-
गाहनस्यां वाचमवादीत्तदेव[14] पवित्रेणैव वाचं पुनीते '
सा[15] वा अनुष्टुब्भवति ' वाग्वा अनुष्टुप्तत्स्वेनैव छन्दसा
वाचं पुनीते ' तामर्धर्चशः[16] शंसति ' प्रतिष्ठित्या एवाथ

---

1) मात्वा A pr. m.; 2) अभूतोयम्? ein Wort? °तुर्थो D; 3) हैकै D und F; 4) कामार्तो A und F; 5) So corr.; die hss. सिक्ता:प्रजा:; 6) प्रजायन्ते A pr. m.; प्रजात्यै ist versetzt worden, und muss hinter प्रजननाय kommen; 7) प्रजाते D; 8) So corr.; die hss. दधिक्रा; 9) पूर्व A pr. m.; 10) So corr.: die hss. शंसतीयं; 11) Korrupt; 12) °नायन्ति D; 13) °द्दधिक्री D; 14) °त्तदेव A pr. m., D und F; 15) से A und F; 16) ता अर्ध° A sec. m.

पावमानीः शंसति' पवित्रं वै पावमान्य' इयं वागाह्न-
स्यां वाचमवादीत्तत्पावमानीभिरेव वाचं पुनाति' ताः
सर्वा अनुष्टुभो भवन्ति[1] ' वाग्वा अनुष्टुप्तत्स्वेनैव[2] छन्दसा
वाचं पुनाति' ता अर्धर्चशः शंसति' प्रतिष्ठित्या एवाव
द्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठदित्येतं तृचमैन्द्राबार्हस्पत्यं सूक्तं
शंसत्यथ हैतद्वत्सृष्टं[3] ' तद्यदेतं तृचमैन्द्राबार्हस्पत्यमन्त्यं[4]
तृचमैन्द्राजागतं शंसति सवनधारणमिदं गुल्मह्[5] इति
वदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्त्रिष्टुबायतना[6] वा इयं वागेषां
होत्रकाणां यदैन्द्राबार्हस्पत्या तृतीयसवने' तद्यदेतं तृच-
मैन्द्राबार्हस्पत्यमन्त्यं तृचमैन्द्राजागतं शंसति स्व एवैनं
तदायतने प्रीणाति स्वयोर्देवतयोः' कामं[7] नित्यमेव
परिदध्यात्कामं[8] तृचस्योत्तमया' तदाहुः संशंसेत्षष्ठे ऽहनि
न संशंसेत्कथमन्येष्वहःसु संशंसति' कथमत्र न संशंस-
तीत्यथो खल्वाहुर्नैव संशंसेत्स्वर्गो वै लोकः[9] षष्ठम-
हरसमायी[10] वै स्वर्गो लोकः' कश्चिद्वै स्वर्गे लोके
शमयतीति' तस्मान्न संशंसति' यदेव न संशंसति तत्स्व-

---

1) भवति D; 2) °पुत्तस्वेनैव D; 3) °त्सृष्ट D; 4) °स्पत्यमत्यं A pr. m. und D; 5) Korrupt; 6) So corr.; die hss. °ष्टुभायतना; 7) A pr. m. und F fügen प्रीणाति ein; 8) परिदध्यात्का° A und F; 9) So corr.; die hss. लोकाः; 10) So corr.; °समाये A und F; °समावै D.

र्गस्य लोकस्य रूपं यद्वैवैनाः[1] संशंसति यन्नाभानेदिष्ठो वालखिल्यो वृषाकपिरेवयामरुदेतानि वा अत्रोक्थानि भवन्ति तस्मान्न संशंसत्यैन्द्रो वृषाकपिः सर्वाणि छन्दांस्यैतशप्रलाप उपासो यदैन्द्राबार्हस्पत्या तृतीयसवने तच्चदेतं तृचमैन्द्राबार्हस्पत्यं सूक्तं शंसत्यैन्द्राबार्हस्पत्या परिधानीया विशो अदेवीरभ्याचरन्तीरित्यपरजना ह वै विशो देवीर्न[2] ह्यस्यापरजनं[3] भयं भवति शान्ताः प्रजाः कृताः सन्त्ते यत्रैवंविदं शंसति[4] यत्रैवंविदं शंसतीति ब्राह्मणम् ॥ १६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे गोपथब्राह्मणोत्तरभागे षष्ठः प्रपाठकः ॥

---

1) यद्वैवैताः D; 2) अदेवी न D; 3) °परं जनं D; 4) यत्रैवंविदंशं° F.

॥ इत्यथर्ववेदब्राह्मणपूर्वोत्तरं समाप्तम् ॥

DIE IM GOPATHA BRĀHMAṆA VORKOMMENDEN MANTRAS.

अंशुरंशुष्टे देव सोमाप्यायताम् II 2. 4. [S. 168 Z. 1].

अक्षितो ऽस्यक्षित्यै त्वा मा मे क्षेष्ठा अमुत्रामुष्मिंल्लोक इह च II 1. 7. [S. 149 Z. 14].

अग्न आयाहि वीतये I 1. 29. [S. 21 Z. 13].

अग्निं त्वाहुर्वैश्वानरम् I 2. 21. [S. 57 Z. 7].

अग्निं दूतं वृणीमहे I 2. 23. [S. 61 Z. 9].

अग्निमीळे पुरोहितम् I 1. 29. [S. 21 Z. 7].

अग्निर्दैवत ऋग्वेदस्य I 5. 25. [S. 141 Z. 7].

अग्निर्यज्ञं त्रिवृतं सप्ततन्तुम् I 1. 12. [S. 10 Z. 4].

अग्निवासाः पृथिव्यसितज्ञूः I 2. 9. [S. 41 Z. 10].

अग्निष्टोमो ऽत्यग्निष्टोमः I 5. 23 [S. 135 Z. 11]

अग्निहोत्रं च मा पौर्णमासश्च यज्ञः I 3. 22 [S. 92 Z. 3].

अग्नीदग्नीन्विहर II 2. 16. [S. 182 Z. 4].

अग्ने पत्नीरिहावह II 2. 20. [S. 185 Z. 16].

अन्तरिक्षे पथिभिर्ह्रियमानः I 2. 9. [S. 41 Z. 13].

अपमित्यमप्रतीत्तम् II 4. 8. [S. 215 Z. 14].

अपां पुष्पं मूर्तिराकाशं पवित्रमुत्तमम् I 1. 39. [S. 32 Z. 7].

अपेन्द्र प्राचो मघवन्नमित्रान् II 6. 4. [S. 248 Z. 1], II 6. 12. [S. 261 Z. 11].

अभिजिदसि II 2. 13. [S. 179 Z. 7].

अभि तष्टेव दीधया मनीषाम् II 6. 1. [S. 242 Z. 15], II 6. 2. [S. 245 Z. 9].

अभि प्रियाणि मर्मृशत्पराणि II 6. 2. [S. 245 Z. 11].

अभिशस्तिपा II 2. 3. [S. 167 Z. 8].

अभूद्देवः सविता वन्द्यो नु नः II 2. 12. [S. 177 Z. 5], II 4. 7. [S. 215 Z. 5].

अमृतमसि I 1. 39. [S. 30 Z. 11].

अमृताय त्वोपस्तृणामि I 1. 39. [S. 30 Z. 11].

अमृतोपस्तरणमसि I 1. 39. [S. 30 Z. 11].

अमेव नः सुहवा आ हि गन्तन II 2. 22. [S. 187 Z. 11].

अयं ते योनिः II 4. 9. (S. 216 Z. 17 und S. 217 Z. 3].

अयं नो नभसस्पतिः II 4. 9. [S. 216 Z. 13].

अयमु त्वा विचर्षणे II 3. 14. [S. 201 Z. 10].

अयुतमेकं प्रयुतानि त्रिंशत् I 5. 23. [S. 136 Z. 14].

तां ह सरितर्नः प्रत्यगृभ्णान् II 6. 14. [S. 268 Z. 1].
तामु ह सरितः प्रत्यायन् II 6. 14. [S. 267 Z. 13].
तामु ह सरितर्नः प्रत्यगृभ्णान् II 6. 14. [S. 268 Z. 3].
ते स्याम देव वरुण II 5. 13. [S. 239 Z. 3].
तोशा वृत्रहणा हुवे II 3. 15. [202 Z. 4].
त्रिविष्टपं त्रिदिवं नाकमुत्तमम् I 5. 25. [S. 142 Z. 13].
त्रिवृत्स्तोम ऋग्वेदस्य I 5. 25. [S. 141 Z. 9].
त्रिवृदसि II 2. 14. [S. 179 Z. 13].
त्रिष्टुब्रुद्राणां पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 8].
त्वमिन्द्र शर्म रिणा(?) II 6. 14. [S. 268 Z. 15].
त्वष्टारं सोमपीतये II 2. 20. [S. 186 Z. 1].

दक्षिणाप्रवणीभूतः II 2. 5. [S. 170 Z. 1].
दत्तो मे मोपदसः II 1. 7. [S. 150 Z. 1].
दधिक्राव्णो अकारिषम् II 6. 16. [S. 270 Z. 6].
दिवि त्वात्रिरधारयत् I 2. 17. [S. 50 Z. 15].
दिवो नु माम् I 2. 7. [S. 39 Z. 4].
दीक्षा सोमस्य राज्ञः पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 10].
दीक्षितो दीर्घश्मश्रुः I 2. 1. [S. 32 Z. 13]. Fragment aus
कार्ष्णं वसानो दीक्षितो दीर्घश्मश्रुः A. V. XI 5. 6.

धरुणो ऽसि II 2. 14. [S. 179 Z. 11].
धर्मगुप्तो मा गोपाय I 2. 4. [S. 35 Z. 13].
धर्मणे त्वा II 2. 13. [S. 178 Z. 12].
धियो यो नः प्रचोदयात् I 1. 36. [S. 28 Z. 11].
धेना बृहस्पतेः पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 7].

नमस्ते अस्तु भगवन् I 1. 14. [S. 11 Z. 8].
नमो दिवे नमः पृथिव्यै II 2. 4. [S. 168 Z. 10].
नमो नमः II 2. 18. [S. 184 Z. 1 und 3].
नमोभिर्मित्रावरुणोत हव्यैः II 3. 13. [S. 200 Z. 11].
नाभिरसि II 2. 13. [S. 179 Z. 9].
निवर्तन्ते दक्षिणा नीयमानाः I 5. 25. [S. 140 Z. 14].
नूनं सा ते II 6. 5. [S. 249 Z. 1].
नू मर्तो दयते सनिष्यन् II 4. 17. [S. 224 Z. 7].
नू ष्टुत II 6. 5. [S. 249 Z. 2].

पङ्क्तिर्विष्णोः पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 10].
पथ्या पूष्णः पत्नी II 2. 9. [S. 174 Z. 8].
परिपतये त्वा II 2. 3. [S. 167 Z. 2].
पशुभ्यस्त्वा II 2. 13. [S. 179 Z. 7].

CORRIGENDA.

Der pūrvabhāga steht von Seite 1 bis Seite 143, was nicht obenerwähnt ist.

S. 57 Z. 9 lies प्रथमं statt प्रतमं

S. 163 Z. 10 die Lesung der hss. „स्वस्थां" is vorzuziehen

S. 165 Z. 15 lies सिसृक्षमाणाः statt सिसृक्समाणाः

S. 169 Z. 17 lies विरिष्यते statt विरृष्यते

S. 176 Z. 2 zwischen अध्यते अध्यते ist यज्ञमान ausgefallen

S. 178 Z. 12 lies धर्मौ statt धर्मा

S. 185 Z. 15 lies सुगोपातमो statt सुगोपतमो

S. 187 Z. 5 lies सुतमिति statt सतमिति

S. 192 Z. 4 lies प्रतिष्ठासि statt प्रतिष्ठीसि

S. 202 Z. 4 lies तोशा statt तोषा

S. 211 Z. 16 lies °ड्रीषी statt °ड्रिषी

S. 221 Z. 14 lies °भ्राड् व्यामसुरो statt °भ्राव्यामसुरो

S. 222 lies oben ander Seite २ ॥ ४ । १५—१६ ॥ statt २ ॥ ५ । १५—१६ ॥

S. 222 Z. 7 lies °त्वा वां statt °त्वावां

S. 239 Z. 13 lies सरस्व° statt स्वरस्व°

S. 265 Z. 13 lies प्रागपागुदग° statt प्रागपागुदाग°

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
New Delhi

Verlagsbuchhandlung vormals E. J. BRILL, Leiden.

Âryabhatîya (The). A manual of astronomy, with the commentary Bhatadîpikâ of Paramâdiçvara edited by H. Kern. 1874. (XII. 116. *Texte sanscrit*). 4°. . . . . . . *f* 4.40

Caland, W., Altindischer Ahnencult. Das Çrâddha nach den verschiedenen Schulen mit Benutzung handschriftlicher Quellen dargestellt. 1893. (XII. 266). 8°. . . . . . . „ 4.50

Harlez, C. de, Vocabulaire bouddhique Sanscrit-Chinois 漢梵集要 Han-Fan Tsih-yao. Précis de doctrine bouddhique. 1897. (II. 66). 8°. . . . . „ 1.75
(Extrait du T'oung-pao, Vol. XII, N°. 4, Vol. XIII, N°. 2).

Neumann, K. E., Buddhistische Anthologie. Texte aus dem Pāli-Kanon. Zum ersten Mal übersetzt. 1892. (28. 237). 8°. „ 3.50.

Raabe, C. H., Bijdrage tot de kennis van het Hindoesche doodenritueel. 1911. (XX. 41 p. *Sanscr.*, 74 Aant. en 3 pl.). 8°. . . . . „ 2.40

Salomons, Henriette J. W., The domestic Ritual according to the school of Bhāradvāja, edited in the original Sanscrit with an Introduction and List of Words. 1913. (XXV. 127 incl. 90 pp. *Texte sanscrit*). 8°. . . . . „ 3.50

Speijer, J. S., Sanskrit syntax. With an introduction by Dr. H. Kern. 1886. (X. 402). gr. 8°. . . . . „ 8.40
Toile „ 9.—

